

Білім беру жүйелерін гуманизациялау шарттарында адамның даралығы – ең жоғарғы құндылық, ал болашақ маманды кәсіби дайындықтан ткізу – ең маңызды мақсат. Білім беру жүйесінің теориялары мен тәжірибесінде болашақ маманның, яғни студенттің жеке тұлғасын немесе даралығын дамыту әрі қалыптастыру механизміне сәйкес келетін кескіндіңдеу дәрежесіне психолог-педагогтің даралығын қарастыруға белгілі бір сілтемелер пайда болды.

«Студенттің жеке тұлғасы немесе даралығы – болашақ психолог-педагогтың» ұғымы «психолог-педагогтың даралығы», «студенттің даралығы» ұғымдарымен тығыз байланысты. Аталған ұғымдар мен байланыстардың арасын блу адамның әлеуметтік ұстанымдарына байланысты оның жеке тұлғалық ерекшеліктеріне сипаттама беруге, әрі болашақ психолог-педагогтардың жеке тұлғалық қалыптасуының механизмі мен шарттарын талдауға мүмкіндік береді.

Бұл құбылыстардың барлығы жоғары білім беру жүйесінің ең маңызды мақсаттарының бірі студенттің жеке тұлғасына арнайы назар салу қажеттілігін крсетеді. Екінші жағынан, ЖОО-ның бүгінгі уақыттағы тәжірибесінде болашақ маманның жеке тұлғалық немесе даралығын қалыптастыру кзқарасынан алғанда, кәсіби дамыту үдерісі мен оның мазмұнын қайта жасауға бағытталған бетбұрыстар қазірге жоқтың қасы.

Жоғары оқу орны студенттерінің креативті ойлау қабілетін қалыптастырудың психологиялық- педагогикалық шарттарын айқындау үшін алдымен оқу үдерісінде студенттердің креативті ойлауындамыту жолдарын анықтап алу керек. Техникалық рлеудің нәтижесінде бүгінгі қоғамның дамуына глобальды қадам жасау бүгінгі білім беру жүйесінің алдына кез келген салада креативті қабілеті қалыптасқан әрі дамыған маманды дайындау міндетін қойып отыр. Сонымен бірге, кәсіби қызметтердегі үдерістерде пайда болған міндеттер мен жағдайлардың шешімін табу үшін дәстүрден тыс, ерекше тәсілдерді ұйымдастыру әрі жетілдіру маңызды міндет болып тұр.

Осы күнге дейін адам санасындағы шығармашылық (креативті) ойлау ортасына компьютер кіре алмай келеді. Психологтар осы күнге дейін креативтілік терминіне ортақ бір анықтама бере алмауда. Алайда олардың кпшілігі креативтілікті қоршаған заттарды жаңа кескінде круге қабілеттілік және кез келген мәселеге біртума жаңа шешім жасайтын қабілет деп есептейді. Креативтілік қағидаға (шаблонное мышление) сүйеніп ойлаудың толыққанды қарама-қарсылығы (қажетті шешімдерді тек заңдылықтарға сүйеніп қарастыру, әртүрлі мәселелерге бір бағытта ғана шешім жасау). Ол әдеттегі қарапайым идеялардан алыстатады, жаңа біртума керемет шешімдер жасауға мүмкіндік береді.

Креативтілік ойлау үдерісін қызық, еліктегіш етеді әрі ескі мәселелердің жаңа шешімдерін жасайды.

Бүгінгі психологияда ойлау күрделі құрылымдардағы психикалық іс-әрекет деп түсіндіріледі әрі осылай зерттеледі, ол санаға толық түсініксіз, сезімталдық үдерістер-мен, бейнелермен, тәжірибелік іс-әрекеттермен, әңгімелесумен және бұрынғы тәжірибесімен алуан түрлі қарым-қатынастарда болатын құрылым.

Шетелдік психология үшін ойлау үдерісіне біржақты сипаттама беру әдеттегі жағдай: ол не қайта өндіру не німді үдеріс деп қарастырылады. Ассоциациялық теорияның кілдері (А. Бен, И. Гербарт, Т. Рибо және т.б.) ойлаудың мәнін бастапқы элементтердің згешелігін айыруы, оларды шоғырландыру, қайта кескіндеу және т.б. мазмұндармен байланыстырады. Мұндай түсініктердің нәтижесінде ойлау үдерісінде ешқандай жаңа құбылыстар байқалмайтыны анықталды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің коммуникативтік креативтілігін қалыптас-тырудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды. Ол өзара байланыстағы мақсаттық, мазмұндық, іс-әрекеттік, нәтижелік бөліктерден құралды. Мақсаттық бөлім аталған қалыптастырудың басшылыққа алатын әдіснамалық тұғырларын, ұстанатын қағидаларын

дұрыс таңдауға мүмкіндік берсе, мазмұндық – қалыптастыруды қамтамасыздан-дыратын оқу-әдістемелік кешенді, дәстүрлі және инновациялық технологияларды (формалар, құралдар, әдістер) қарастырды. Іс-әрекеттік бөлім осы қалыптастырудың мазмұнын жүзеге асырудың педагогикалық шарттарын, қалыптастыру кезеңдерін, бағалау компоненттерін, өлшемдері мен көрсеткіштерні қамтиды. Жоғары оқу орындарында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің коммуникативтік креативтілігін қалыптастырудың әдістемесі жасалып, оның тиімділігі тәжірибелік-экспериментте тексерілді. Осы әдістемнің диагностикалық, технологиялық, процессуалдық кезеңдерінің мазмұны қалыптастыру экспериментінде біз айқындаған педагогикалық шарттар (тұлғалықдамытушылық, дидактикалық, ұйымдастыру-шылық) негізінде жүзеге асырылды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің коммуникативтік креативтілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері, студенттерге осы саладан теориялық білімдерді жүйелі меңгертуге ықпал етеді. Коммуникативтік креативтілік ұғымының мәнін ашуда, құрылымын жасауда және болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің коммуникативтік креативтілігін қалыптастырудың моделін жасауда алынған теориялық тұжырымды ойларды мұғалімдер біліктілігін жет

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. Алматы, 1992.-195с.
2. Ильин Е. П. «Психология творчества, креативности, одаренности».М.2006
3. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. – М., 1992.
4. Иванова, И.П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения / И.П. Иванова. – Ставрополь, 2002.
5. Булынин А. Актуализация ценностного подхода в педагогическом образовании.№// 1997, №6, с.22-26.
6. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология. – Ростов н/Д:«Феникс»,2000.
7. Пузеп Л.Г. Креативность как аспект деятельности педагога / Л. Г. Пузеп // Социальная роль образования в современном обществе - сб ст - Тара, 2005. - С 96-98
8. Педагогический процесс как объект профессиональной подготовки учителей./ под ред. Н.Д.Хмель./Алма-Ата: Мектеп, 1984.-124с.
9. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. Пособие.- М.: Высшая школа, 1991.- 207 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996.
11. Жолдасбеков А.А.,Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А. Креативті психология. Оқулық. – Алматы, 2013. – 420 б.
12. Оспанова Б.А. Университетте білім беру шарттарында болашақ маманда креативтілікті қалыптастыру технологиясы. – Түркістан,2006.
13. Кузьмина Н.В. Профессионализм преподавательской деятельности. М., 1993.
14. Казакова А. Г. Модульное обучение. М.: ИПК СК, 1997.
15. Оспанова Б.А. Роль деловой игры как активного метода обучения в подготовки творческого специалиста // Вестник высшей школы Казахстана. – Алматы. – 1999. -№2
16. Поварёнков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002.
17. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов/н/Д: «Феникс», 2000.
18. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. Пособие.- М.: Высшая школа, 1991.- 207 с.
19. Абдильдин Ж.М. и др. Логико-гносеологический анализ науки. – Алматы: Гылым, 1990. -491 с.
20. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону. 1996.

Резюме

В данной статье рассмотрено психолого-педагогические условия развития творческого мышления студентов

Summary

This article discusses the psychological and pedagogical conditions of development of creative thinking of students

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ДЕВИАНТТЫ БАЛАНЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ, КОРРЕКЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ОТБАСЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУ

**Оразбек Мөлдір Арыстанбекқызы – магистрант
Ғылыми жетекші: Р.һ.Д., аға оқытушы, Тасова А.Б.
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет**

Зерттеудің өзектілігі. ҚР Президент Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Жаңа жағдайға сай біздің бәрімізді алаңдататын мәселе - білімді, кәсіби даярлығы бар адам тәрбиелеу ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті рухани және әлеуметтік адамгершілік мүмкіндігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады» деп атап көрсетті. Демек, қазіргі қоғамда Қазақстанның даму қарқыны жыл санап екпінді серпін алып келе жатқаны өз елімізде ғана емес, әлемдік деңгейде де ашық айтылып отыр. Дей тұрғанмен, жастарымыздың арасында Батыстың жалаң, даңғаза, бейресмилік өмір салтынан түңілген жас, өсіп келе жатқан жеткіншек ұрпақтардың бойында өмірге, болмысына қызығушылық пен немқұрайлық психология пайда бола бастады. Бейресми топтар көбейіп, басқару жүйесіне наразылық көрсетулер орын алуа. Өмірге түңіліп өз-өзіне қол салушылық, нашаға әуестенушілік, ішімдік қолдану, қоғамға жат құбылыстар өрістеді. Ұрпақ тәрбиесі – болашақ тірегі. «Адамзат ұрпағымен мың жасайды» - дегендей, ұрпақ тәрбиесі – қай кезде де халықтық мәселе болған. Қазақ халқы - рухани зор байлықтың мол мұрагері. Жалпы адамзаттық тұрғыдан қарағанда тәрбие мақсаты әрбір тұлғаны жан – жақты жарасымды етіп тәрбиелеу. Сондықтан, келешек ұрпаққа білім-ғылым нәрін егумен қатар, олардың ізгі ниеттілігін, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру.

Осы тұрғыда әр отбасы мектеппен бірге балалардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін анықтап, оларды өнегелі, ізгі ниетті, қарым-қатынас мәдениеті жетілген етіп тәрбиелеу бүгінгі күннің маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Осы мәселені шешуге мектеп психологының отбасына көрсететін көмегі үкен роль атқарады. Өйткені жеке тұлғаның барлық қабілеттері мен мүмкіндіктерін ашу, оларды салауатты өмір салтына үйретіп, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін баланың психологиялық даму барысында орын алатын көптеген ауытқулардың алдын алып, даму қайшылықтарынан өтуге құзіретті көмек көрсету керек.

Балалардың жеке тұлға болып қалыптасу жас кезеңдерінің ішінде ерекше орын алатыны жеткіншек жас кезеңі. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңында айтылған «жастардың денсаулығын сақтауды қамтамасыз ету, олардың салауатты өмір салтын қалыптастыру» сөздер осы жас кезеңінде орын алатын неше түрлі құбылыстардың алдын алуды көздеген. Өйткені, мінез ауытқулары, девиантты мінез көрсету, эмоцияның теріс көріністері осы жас кезеңінде ерекше дамуымен байланысты өзгеге қиянат зорлық көрсету, нашақорлық, токсикомания, адам бойында кері әсердің жиылуы, агрессивтілік әрекеттің бой көрсетуі осы жас кезеңіде жиі көрініс беретіні психологияда дәлелденген.

Балалардың девиантты мінез көрсетуі жас ерекшеліктерімен байланысты зерттеулер психологияда көптен бері төргі орын алуда. А.Адлер,

Л.С.Выготский, А.Е.Личко, П.Б.Ганнушкин, Л.Б. Шнейдер, Е.В.Змановская, М.С. Никитина, С.И.Гелинский, В.С. Афанасьев, М.И. Рожкова, Б.С. Братусь және т.б. көптеген ғалымдар еңбектерінде девиантты мінез-құлықтың анықтамасы мен сипаттамасы, эмоционалдық қолайсыз жағдайлардың пайда болу себептері және одан шығу жолдары талданған. Олар берген анықтамаларды жалпылап айтсақ, девиантты мінез деген осы қоғамдағы нақты бекітілген немесе тарихи қалыптасқан нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін адам әрекетіндегі жалпыға қатысты және тұрақы формада көрініс беретін әлеуметтік құбылыс.

Осы зерттеулерді және олардағы анықтамаларды басшылыққа алып мектеп жасындағы балалардың бойында кездесетін девиция түрлері, агрессивтіліктің айқын байқалатын түрлері жүйеге көрсетілген. Бала өміріндегі кризистік даму кезеңдерімен байланысты орын алатын қиындықтар олардың мінез-құлқының кейбір көрсеткіштерінің шамадан артық дамып кетуіне, мазасыздануының, агрессиясының және басқа девиация түрлерінің орын алуына алып келетіні байқалады. Осы құбылыстардың ерекшеліктерін зерттеушілер Кречмер, Д.Миллер, К.Леонгард т.б. ғалымдар осы құбылыстардың типологиясын жасаған. А.В. Запорожец, Қ. Жарықбаев, А.С.Спиваковская, В.С.Мухина т.б. ғалымдар баланың отбасындағы ауытқулы мінез көрсету жағдайлары отбасындағы тәлім-тәрбиеге байланысты екенін дәлелдеген. Өйткені ата-ана мен балалары арасында орын алған бір-бірін түсінбеушілік, көзқарастарындағы қарама-қайшылық, көптеген қарым-қатынас мәселелері бойынша мәмілеге келмеушілік балаларды мінез девиацияларына алып келетін себептердің бірі екенін анықтаған.

Зерттеулерде балалар дамуың әр түрлі жас кезеңдерінде орын алатын дағдарыстарға байланысты олардың мінез ауытқуы орын алатыны дәлелденіп, олардың осы кезде балалардың ересектікке өтуіндегі проблемаларына байланысты орын алатынын дәлелді түрде көрсеткен. Мектеп психологтары осы қиындықтардың теориялық негіздеріне қанық болғанымен балалардың отбасындағы жағдайын түзетуге көмек көрсетуге, әр баланың проблемасын ерекшеліктеріне толық түсінуге, ата-аналарға балаларымен тіл табысуға көмектесуге дер кезінде әрекет жасап, алдын алу жұмыстарын жүргізуге үлкен үлес қосуы қажет екендігін түсінгенімен, осы жұмысты жүргізу нәтижесі қажеттілікті қанағаттандырмай отыр. Тақырыптың өзектілігі балалардың отбасында шатақ мінез көрсетуінің алдын алу, кеңес беру және коррекциялау жұмыстарын жүргізу жолдарын мектеп психологы нақты анықтап алмағандығымен де байланысты. Осы мәселені шешу жолдарын іздеу мақсатында диссертациялық зерттеу тақырыбын «Девиантты баланың отбасындағылармен тіл табысуына психологиялық көмек көрсету» деп анықтадық.

Мектеп психологы девиантты баланың жеке тұлғалық қасиеттері мен мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып отбасына психологиялық кеңес беру және психокоррекциялық жұмыстарды тиімді жүргізсе баланың девиантты мінез көріністері төмендеп, отбасында сыйысымды болуға бағытталады.

«Эмоциональные нарушения и девиации школьников»; А.Е.Личконың «Психопатии и акцентуация характера у подростков»; В. С. Афанасьевтің «Социология девиантного (отклоняющегося) поведения»; қазақстандық ғалымдар А.Т. Ақажанованың Девиантология; Г.Т.Бекмұратованың «Мінез-құлқында ауытқушылықтары бар балалардың ерекшеліктерін психологиялық тұрғыда зерттеу»; Х.Т.Шерьеженованың қарым-қатынас проблемасына қатысты еңбектері, Қ.Б.Жарықбаевтың ұлттық салт-дәстүр мен қарым-қатынас жайлы құнды пікірлері, Қ.Ж.Қарақұловтың «Психология управления» еңбектеріндегі құнды қағидалар басшылыққа алынды.

Девиантты мінез көрсету проблемасын зерттеген ғалымдардың ғылыми теориялық және әдістемелік еңбектерді талдау, девиантты мінез-құлықтың орын алу себебін анықтау үшін «Ата-ананың балаға қатынасы» деп аталатын ата-ананың балаға қатынасын анықтайтын тест

сауалнамасы, «Қиын» балалардың қиындық деңгейін анықтау» әдістемесі, «Көңіл-күйді бағалау» тесті, «Жаныңыз жараланғыш па?» әдістемесі, «Досыңа көмектесе аласың ба?» тесті, «Өз-өзін қадағалай білуді бағалау» тесті, «Қарым-қатынасқа даярлық деңгейін анықтау» тесті көмегімен психодиагностикалық зерттеулер жүргізілді, топтық коррекциялық тренинг барысында қарым-қатынас мәдениетін үйретуге арналған ситуациялық ойындар мен жаттығулар, отбасында ата-ана мен балалар арасында орын алған түсінбеушіліктердің алдын алу және одан шығу жолдарын үйретуге арналған психологиялық кеңес беру әдістемелері пайдаланылды.

Девиантты мінез жағдайларды ескертудің ғылыми психологиялық мәселесі бойынша теориялық талдаудың тереңдігі және көлемімен, эксперименттік-психологиялық әдістемелер жиынтығын таңдауды негіздеумен, қарастырылған құнды әдебиеттердің тізімімен оларды қолдануды қамтамасыз етілуі. Зерттеудің негізгі қағидалары М.Әуезов атындағы ОҚМУ-да өткен конференцияларда, мектеп психологтары семинарларында, «М.О.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері» жинағында жарияланылған мақалаларда.

Жұмысты орындау келесі екі кезеңде жүрді. Бірінші кезеңде жеке тұлға дамуында девиантты мінез көрініс беру ерекшеліктері, мектептің отбасында ауытқулы мінез көрсететін балалардың ата-аналарына психологиялық көмек көрсету жолдарын анықтаған ғалымдар еңбектері талданды, девиациясы байқалған балалардың отбасындағы жағдайының ерекшеліктерін зерттеуге арналған ғылыми әдістемелік әдебиеттер жүйелі түрде талданды. Екінші кезеңде девиантты балалардың отбасындағы және мектептегі мінез-құлқы, қарым-қатынас мәдениеті, девиантты мінез көрсету себептері, балалар мінезінің қалыптасуындағы мектеп пен отбасының тигізетін әсерлері зерттелінді, зерттеу нәтижелері талданды, девиантты мінез көрсететін балалардың қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге арналған арнайы коррекциялық сабақтар мен ойын тренингтері жүргізілді, ата-аналарға арналған психологиялық кеңес беру жұмыстары жүргізілді.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа Жолдауы 17 қаңтар, 2014ж.
2. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» N 581 Заңы, 7 шілде 2004 ж.
3. Адлер А. Балаларды тәрбиелеу. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық. 8 т. Алматы: 2006.
4. Выготский Л.С. Жоғары психикалық функциялардың даму тарихы. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық. 1 т. – Алматы: 2005.
5. Личко А. Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. - М.: 1999.
6. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий, их статика, динамика, систематика. – Н. Новгород: 2000.
7. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. М.: 2005.
8. Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения). М.: 2003.
9. Наркомания как форма девиантного поведения /Под ред. М.Е. Никитиной. М.: 1997.
10. Гелинский С.И., Афанасьев В.С. Социология девиантного поведения. Спб.: 1993

Резюме

В данной статье рассмотрено диагностика, коррекция особенностей поведения девиантного ребенка и психологическое консультирование семьи.

Summary

This article discusses the diagnosis, correction of behavioral characteristics of a deviant child and psychological counseling of the family.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ НАТИЖЕЛЕРІ

Жансеркеева Дина Жайлаужановна – магистрант

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., профессор, Ысқақ Б.

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Мектеп психологиялық қызметі үшін балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеу және оны өңдеу көкейкесті проблема болып табылады. Өйткені бала өзін-өзі анықтаудың күрделі проблемаларын жалғыз өзі шешпейді, ата-анасының, құрбы-құрдастарының, мұғалімдердің қолдауымен шешеді. Дегенмен бала жеткіншек жас шағынан бастап өзінің есеюін сезіне бастағанымен байланысты үлкендердің қамқорлығын теріс бағалау феномені орын ала бастайды. Олар ата-аналарынан және басқа үлкендерден қарым-қатынасты теңдік негізінде жүргізуді талап етеді. Бұл тенденция жеткіншектік жас кезеңінде де жалғасады. Қарым-қатынас проблемасының әртүрлі аспектілерін Б.Г.Ананьев, А.Б.Добрович, Я.Л.Коломинский, И.С.Кон, Г.М.Андреева, Дж. Брунер, Э.Фром, Л.А.Петровская, В.В.Столин, Н.И.Шеврандин т.б. ғалымдар зерттеген. Қарым-қатынастың бұзылу себептерін анықтап оны түзету жолдарын ұсынғандар Э.Фромм, Дж.Морено, Д.Карнеги. Олар әлеуметтік ортаға адамның икемделуіне негіз болатын себептер және факторларды анықтап, қарым-қатынас функциялары мен түрлерін сыныптастырып жүйеге келтірген.

Е.Мелибурданың тұжырымы бойынша балалық шағында қарым-қатынасы дұрыс қалыптаспаған балаларда жалғыздық сезімі орын алып, оның жалпы дамуына бұл сезім теріс әсерін тигізеді. Көп жағдайда адамдардың бір-бірімен

қабылдануы «әлеуметтік перцепция» ретінде белгіленеді. Бұл сөз дәлме-дәл қолданылмаған. «Әлеуметтік перцепция» термині алғаш рет 1947 жылы Дж. Брунер «мен» қабылдауға «жаңа көз қарасты» (New Look) зерттеу барысында енгізген. Жеткіншектік жас кезеңінде «ұрпақтар дау-дамайын» туғызатын кездер аз болмайды. Әкелер мен балалар арасындағы түсінбеушілік олардың өзара қарым-қатынасының қалыптаспағанын және бала өміріндегі әлеуметтік өзгерістерді үлкендердің ескермегенінен туып отырады. Қалыптасып келе жатқандың өз ұмтылыс-талаптарына себепсіз тежеу қою, авторитарлық жүйеде қарым-қатынас құру отбасында дау-жанжалдар туғызады.

Қарым-қатынас ерекшеліктеріне үлкен әсерін тигізетін факторлардың бірі – стереотипизация екені анықталды. Стереотипизацияның жиі кездесетін түрі - этникалық стереотиптер. Әр халық өкілдері көңіл аударарлықтай сырт келбеті, мінез ерекшеліктерімен сипатталады. Мысалы, ұлт өкілдері туралы сөз болғанда ағылшындардың тәкаппарлығы, француздардың жеңіл мінезділігі, итальяндықтардың таңғажайыптылығы, немістердің тәртіптілігі жайлы стереотиптер елестетіледі. Қазақ халқының салт-дәстүріне байланысты үлкендерді сыйлау, олардың сөздерін екі етпеу, әңгімелескенде сөз кезегін беріп отыру, басқалардың пікіріне зейін салу. Өз тобының стереотиптерін меңгерген адам ол ортада өзін ыңғайлы сезінеді және бұл стереотиптер ұлт өкілін өздерін басқа этникалық топта қабылдау процесін жеңілдету және ықшамдау қызметін орындайды. Стереотиптер адамға психологиялық ресурстарды «үнемдеуге» мүмкіндік беретін және «дәрекі түрде жөнге салу» құралы болып табылады. Олар әлеуметтік қолданылудың «рұқсат етілген» өрістерге ие. Мысалы, стереотиптер адамның топтық, ұлттық немесе кәсіптік тиістілігін бағалауда белсенді қолданылады.

Оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін мектепте арнайы жасалған бағдарлама бойынша психологиялық қызмет көрсетудің мәні өте үлкен. Осы мәселені шешу барысында жағымды қарым-қатынас жасау стереотиптерін қалыптастыру қажет. Қарым-қатынас мәдениетін зерттеуге және қажет кезінде түзету-дамыту жұмыстарын жүргізуге арналған әдіс-тәсілдер бар. Ол әдістемелерді мектеп жасындағы балаларды зерттеуге қолданғанда зерттеуді сынып ұжымымен жүргізудің көптеген ұтымды жерлері бар.

Мектеп жасындағы балалардың қарым-қатынас мәдениетін бағалап, қажетті болған кезде коррекциялау, тәрбиелік мәні бар қосымша іс-шаралар ұйымдастыру үшін сынып ұжымы өте ыңғайлы әлеуметтік топқа жатады.

Тәртіп тұрғысынан жеткіншектік кез қиын жас кезеңіне жатады. Бұл жас кезеңінде балаға әкеден гөрі шешесі жақынырақ болып, әкемен қарым-қатынас күрделіленіп кетулері жиі кездесетінін көптеген зерттеулер көрсетеді. Ақыл айту, моралдық нұсқаулар мен құндылық бағдарлар құруға үлкендердің араласуы саласында жеткіншектер өздерінің автономиялы болу правосын барынша қорғайды. Кейде ерекше болсам деген талабын тиянақтай түсу үшін әдейі ұшқары көзқарастар айтады. Қанша бас бостандықты іздегенімен, балалар өз бетімен күн көруге мүмкіншілігі жоқ болғандықтан іс жүзінде ата-анасының ықпалы бұл кезде басым болып қала береді. Балалардың осы кездегі барлық үлкендердің айтқан сөздерін електен өткізгендей сынап, мінеп отыруы, өзінің ересек болғанын дәлелдегісі келгенінен. Сән, талғам, көңіл көтеру тәсілдері секілді бір сыпыра жеңіл-желпі мәселелерде балалар мен үлкендер арасындағы айырмашылық әжептеуір болады. Сондықтан осы кезде үлкендер балаларды сынағанда олардың киімінің фасоны, опа-далаптарды пайдалануы, жүріс-тұрысы туралы өткір сөздер айтылады. Дегенмен күрделі проблемалар бойынша ой-пікір құрғанда ата-аналардың сөздері, олардың ақылы достарының, құрбы-құрдастарының ықпалын жеңіп кетеді. Оқушылар жеткіншектік кезеңде оқытушылардың білімін, киінуін, олардың басқалармен қарым-қатынасын үлкен сынға бөлеп отырады. Дегенмен олардың өздерінің алдында тұрған барлық проблемаларға терең саяси көзқарастары, дүниетанымының молдығы, кәсіби шеберлігі, оқушыларға дер кезінде қажетті көмек көрсетуге даярлығы мұғалімдердің беделді болуын қамтамасыз етеді.

Осы кезде мектеп психологиялық қызметі үшін балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеу және оны өңдеу көкейкесті проблема болып табылады. Өйткені бала өзін анықтау, қарым-қатынас ерекшеліктерін меңгеріп алу, басқа балалар ортасында абыройлы болу, үлкендермен қарым-қатынас жасау барысында қалыптасады. Басқаларға әсерлі болудың қыр-сырын әлі түсінбеген бала оны дәрекілікпен, немесе ерекше қылжыңдықпен көрсеткісі келеді. Мінез-құлық мәдениетін меңгерудің қажеттілігін түсінгенімен ол қандай болуы керек және оны қалай сақтау керек екенін әлі түсіне алмағандығынан балалар көптеген қателіктер жібереді. Сондықтан қарым-қатынас құруда сауатсыздықты жоюға бірінші көмекші болатын адам - мектеп психологі.

Балаларға ұжым өміріне қатысуы, басқалармен бірге болуы, құрбы-құрдастарының оны қабылдауы, топқа өзін қажет деп сезінуі, онда белгілі бір бедел мен құрметке жетуі осы жас кезеңінде ерекше қажет болады. Ұжымдағы статусының төмен болуы жеткіншектерді психологиялық жағдайы нашар болып кетеді. Әлеуметтік ортадағы күнделікті қатынаста болып жүрген адамдарды топ мүшелерінің қабылдауы немесе қабылдамауы әлеуметтік перцепция мен бағаланады. Әлеуметтік перцепцияны адамның сыртқы белгілерін қабылдау, оларды оның жекелік мінездемелерімен ара қатынасын белгілеу, осының негізінде оның қылықтарын интерпретациялау және болжау ретінде анықтайды. Әлеуметтік перцепцияда міндетті түрде басқа адамның бағасы және эмоционалды, жүріс-тұрыстық тұрғыда оған деген қатынастың қалыптасуы қатысады. Жүріс-тұрыстың сыртқы жағының негізінде бір адамның ішкі дүниесін «оқимыз», оны түсінуге және де қабылданушыға өзінің эмоционалды қатынасты тудыруға тырысамыз. Әлеуметтік перцепцияның барысында мыналар іске асырылады: басқа адамның эмоционалды бағасы, оның қылықтарының себептерін түсінуге және оның жүріс-тұрысын болжамдауға әрекеттену, жүріс-тұрыстың өз стратегиясын құру. Қарым-қатынас барысында бір адам (бақылаушы) басқа адамды (бақыланушыны) қабылдау процесі жалпы түрде қалай өрістеу ерекшеліктерін қарастырушылар оны келесіше түсіндіреді. Бақыланушыны қабылдауда біз тек сыртқы белгілеріне қол жеткізе аламыз. Олардың ішінде ең мағұлматтысы сыртқы кейіпі (физикалық сапалар мен сыртқы келбетінің безендірулуі) және жүріс-тұрысы (істеп тұрған әрекеттерімен экспрессивті реакциялары) болып табылады. Бұл сапаларды қабылдай отырып. Бақылаушы белгілі амалмен оларды бағалайды және қарым-қатынастағы партнердің ішкі психологиялық қасиеттері жайлы кейбір ой тұжырымдарын

жасайды(көп жағдайда санасыз түрде). Бақыланушыға тіркеген қасиеттердің жалпы саны, өз кезегінде оған белгілі қатынасты қалыптастыру адамға мүмкіндік береді (бұл қатынас көбінесе эмоционалды сипатта болады және «ұнайды-ұнамайды» деген континуумның шегінде орналасады). Жоғарыда атап өткен феномендер әлеуметтік перцепцияға жатқызылады.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 томах. М., 1982
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Избранные психологические труды в 2-х томах. М., 1980
3. Головака Е.И. Психологические механизмы мотивации общения. М., 1988
4. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Книга для учителя и родителей. М., 1987
5. Бодалев А.А. Личность и общение – М., 1995
6. Кон И.С. Психология ранней юности. Книга для учителя. М., 1989
7. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. М., 1989
8. Семья в психологической консультации. Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина.- М.: 1999
9. Шеврандин Н.И. Социальная психология в образовании. М., 1995
10. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону, 2002
11. Айдарбеков Қ.А. Развитие диалогической структуры самосознания у подростков в системе внутрисемейных взаимодействий. Алматы, 2003
12. Шалгинбаев Т.М. Особенности личностных свойств и межличностных отношений подростков с дезадаптивным поведением и их учет в реабилитационной работе. А, 2004
13. Фромм Э. Мінез типтері: Өнімсіз бағдарланулар. Психология. «Адамзат ақыл-ойының қазынасы». 10 томдық. 8 т. Алматы, 2006

Резюме

В данной статье рассмотрены результаты работы по изучению и формированию культуры общения учащихся

Summary

This article discusses the results of the study and the formation of a culture of communication of students

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУДІ ДИАГНОСТИКАЛАУ

Әшірбекова Райхан Байәділқызы – магистрант
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент, Жумадиллаева А.А
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Зерттеудің көкейкестілігі. Қазіргі қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер адам өмірінің барлық саласына, оның ішінде жоғары кәсіптік білім беруге айтарлықтай ықпалын тигізді. Дәстүрлі білім беру парадигмасының ізгілікті, тұлғалық-бағдарланған білім беруге көшуі, сонымен қатар Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі білім беру мақсаты мен оның тиімділігінің қалыптасқан критерийлерін қайта қарауды талап етіп отыр. Жоғары білім берудің мақсаты білім мен біліктерді меңгеру көлемі емес, өз бетінше жұмыс жасай алатын, бастамашыл, бәсекеге қабілетті, нарықтық ортада тиімді іс-әрекет жасай алатын тұлғаны тәрбиелеу мен дамыту болып табылады.

Бұл дегеніміз, қазіргі заманғы жоғары кәсіптік білім беру өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға қабілетті, әлеуметтік тұрақты және сонымен бірге ұтқыр, кәсіби салада болып жақтан өзгерістерге жылдам бейімделе алатын тұлғаның дамуына ықпалын тигізетін психологиялық-педагогикалық жағдайларды қамтамасыз етуге бағыттылған деген сөз. Осы жағдайда жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісін психологиялық сүйемелдеудің рөлі айтарлықтай артып отыр. Жоғары оқу орнында психологиялық қызметтің қажеттілігі жайлы әр түрлі деңгейдегі басылымдарда және конференцияларда ғалымдар, практиктер белсенді талқылауда. Олардың барлығы жоғары кәсіптік білім беру алдындағы міндеттерді білікті психологиялық қамтамасыз етудің мүмкін еместігін мойындап отыр.

Жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі көпдеңгейлі, бірнеше жүйені біріктіретін динамикалық жүйе ретінде қарастырылады. Бұл жүйенің түпкі мақсаты - мамандарды жалпы және кәсіби тұрғыдан даярлаудың жоғары сапасына қол жеткізу. Мамандарды даярлауда психологиялық сүйемелдеудің өзектілігін тәжірибе көрсетіп отыр. Психологиялық сүйемелдеуді оқыту және тәрбиемен қатар білім берудің үшінші жағы ретінде қарастыруға болады.

Бірақатар ғалымдардың пікірінше, жоғары оқу орындарында психологиялық қызметтің болуы елдегі жоғары білім берудің дамуының жоғары көрсеткіші екендігін куәсі болып табылады. К.А.Абульханова-Славская психологиялық қызметтің ұйымдастырылуы мамандарды даярлау сапасын арттыру міндеттерімен ғана емес, сонымен қатар жоғары оқу орнында тұлғаның дамуына, өзін-өзі дамытуына, өз әлеуетін жүзеге асыруға толық жағдай жасау міндеттерімен де байланысты екендігін атап өтті.

Кәсіптік білім беруді психологиялық қамтамасыз ету мен жоғары оқу орындарына психологиялық қызметтің қажеттілігі туралы кеңес психологтары бірнеше көп жыл бұрын айтып өткен болатын. Аталған мәселенің теориялық негіздерін жасау мен тәжірибеде жүзеге асыруға талпыныс өткен ғасырдың 70-ші-80-ші жылдары байқалады (Б.Г.Ананьев, Н.М.Пейсахов және т.б.). Осы жылдары кеңестік мемлекеттерде бастамашылдық негізінде алғашқы психологиялық қызметтер пайда бола бастады. Бірақ білім беру психологиясының теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық аспектілерінің жетілдірілмеуі және практикалық психологияның тұрақсыз жағдайы олардың қызмет жасауы мен дамуын тежеді.

Айта кету керек, соңғы жылдары посткеңестік мемлекеттерде, сонымен қатар біздің елімізде психологиялық қызметті ұйымдастыру мен дамыту мәселесін зерттеуге көп назар аударылуда. Жоғары оқу орны психологиялық қызметінің түрлі аспектілерін зерттеуге, оны ұйымдастыру мен дамыту мәселелеріне, жекелеген жоғары оқу орындарының тәжірибесін талдауға А.А.Бодалевтің, Ю.М.Забродин, А.А.Захаров (1979), Н.М.Пейсахов (1981), С.М.Глушак (1986), П.Н.Ермаков, В.А.Лабунская, В.А.Терехин (1987), Л.В.Меньшикова, Г.Б.Скок (1990), К.А.Абульханова (1993), Б.Б.Коссов (1993,1995), С.А.Недбаева (2003), В.В.Жидкова (2006), қазақстандық ғалымдар Ж.И.Намазбаева, И.А.Әбеуова (2004) және т.б. ғалымдардың еңбектері арналған.

Соңғы жылдары психологиялық қызмет бірқатар ресейлік жоғары оқу орындарында құрылды. Дегенмен, қазіргі кезде психологиялық қызмет жоғары оқу орнының міндетті құрылымдық бөлімшесі болып табылмайды. Психологиялық қызмет жоғары оқу орнында қызмет атқаратын оқытушы-психологтардың бастамасымен ұйымдастырылуда. Сондықтан да әр жоғары оқу орны оның құрылымын, жоғары оқу орнының білім беру үдерісіндегі орны мен рөлін, іс-әрекет мазмұнын өз бетінше анықтайды.

Соңғы жылдардағы басылымдарда жоғары оқу орнының психологиялық қызметі жайлы жиі жазылады. Бірақ бұл жұмыстарда нақты бір жоғары оқу орнының психологиялық қызметі сипатталады немесе психологиялық қызметтің жеке практикалық аспектілері жайлы сөз болады. Ал жоғары оқу орнының психологиялық қызметінің теориялық аспектілеріне қатысты еңбектер көп емес. Оның ішінде ресей ғалымдары С.В.Недбаеваның, В.А.Кручинин, Т.Н.Арсеньева, Е.И.Метелькова, Т.И.Чиркова, В.В.Рубцовтың еңбектерін атап өтуге болады. Дегенмен, жоғары оқу орнының психологиялық қызметінің теориялық және ұйымдастырушылық негіздеріне жүйелі зерттеулер бүгінге дейін жүргізілген жоқ.

Ғылыми әдебиеттерде ресей ғалымдары С.М.Глушакованың, В.А.Терехин, В.В.Жидкова, қазақстандық ғалым Ж.И.Намазбаева және т.б. ғалымдардың жоғары оқу орны психологиялық қызметінің ұсынған модельдері көрсетілген. Бұл модельдер психологиялық қызметтің теориялық-әдіснамалық, ұйымдастырушылық, мазмұндық, құралдық және бағалаушылық, нәтижелік аспектілерін қамтығанымен, дегенмен осы аспектілерді кірістіретін тұтас жүйелі тәсіл ұсынылған жоқ.

Осылайша, жоғары кәсіптік білім беру жүйесіндегі оқу орны психологиялық қызметке қатысты теориялық және эмпирикалық мәліметтер қосыша зерттеуді, жалпылауды және теориялық тұрғыдан қайта қарастыруды қажет етеді. Диссертациялық жұмыстың көкейкестілігі жоғары кәсіптік білім берудің көпдеңгейлі жүйесіне көшуімен арта түседі. Сондықтан да жоғары оқу орны психологиялық қызметін ұйымдастыру мен дамытудың теориялық және ұйымдастырушылық негіздерін, теориялық ережелерді негіздеу қажет. Басты теориялық ережелерді (мақсат, міндеттер, принциптер, шарттар, критерийлер, әдістер, құралдар) әзірлеу, сонымен қатар жоғары оқу орны психологиялық қызметінің ұйымдастырушылық аспектілерін (құрылымы, білім беру үдерісінің өзге де субъектілерімен өзара әрекеттесу жүйесі) анықтау ғылыми-зерттеу жұмысымыздың тақырыбын анықтады.

Психологияның базалық әдіснамалық принциптері – жүйелілік, сана мен іс-әрекет, детерминизм, дамудың бірлігі (К.А. Абульханова-Славская, Б.Г. Ананьев, Л.И. Анциферова, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн және т.б.); білім беруді ізгілендіру және тұлғалық-бағдарланған тәсіл идеялары (А.Г. Асмолов, Е.В. Бондаревская, Б.Б. Коссов, В.В. Сериков, В.А. Петровский, Е.Н. Шиянов, И.С. Якиманская және т.б.); тұлға дамуының психологиялық негіздері, оның ішінде студенттерге кәсіби білім беру үдерісі (К.А. Абульханова-Славская, Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалев, А.А. Деркач, И.А. Зимняя, И.С. Кон, Н.В. Кузьмина, В.Т. Лисовский, А.В. Петровский, А.А. Реан, В.А. Сластенин, В.И. Слободчиков, Д.И. Фельдштейн, В.А. Якунин және т.б.); тұлғаның кәсіби қалыптасу теориялары (Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов, А.К. Маркова, Д. Сьюпер, Ю.П. Поваренков, Н.С. Пряжников және т.б.); психологиялық сүйемелдеу тұжырымдамасы (М.Р. Битянова, Ю.М. Забродин, Э.Ф. Зеер, Е.И. Казакова және т.б.). Сонымен қатар білім берудегі, оның ішінде жоғары білім берудегі психологиялық қызмет мәселелеріне арналған зерттеулер (Н.М.Пейсахов, Ж.И.Намазбаева, А.А. Бодалев, И.В. Дубровина, Ю.М. Забродин, Б.Ф. Ломов, Р.В. Овчарова, Н.М. Пейсахов және т.б.), кәсіпке бейімделу мәселесі (С.М.Жақыпов, Ж.Түрікпенұлы, Г.М.Кәрібаева, Ж.Ж.Бейсенова, Ж.Р.Тойшыбаев және т.б. отандық ғалымдар.

Қазіргі кездегі қарқынды жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Сондықтан жастарды оқытуға, оларға кәсіби білім беруге, мамандарды жан-жақты даярлауға қоғам мен мемлекеттің бүгінгі таңда барынша назар аударып отыр.

Жоғары оқу орны психологиялық қызметі – бұл салыстырмалы түрде жаңа құбылыс болып табылады. Мектептің психологиялық қызметі сияқты үйреншікті құбылысқа айналмағанымен, жоғары кәсіби білім беруде оның рөлі артып отыр. Жоғары кәсіби білімді психологиялық қамтамасыз ету мен жоғары оқу орны психологиялық қызметіне деген қажеттілікті ғалымдар, практиктер, басқару аппаратының өкілдері де мойындап отыр. Дегенмен бүгінде жоғары оқу орны психологиялық қызметінің ұйымдастырылмауы көкейкесті мәселеге айналып отыр.

Жоғары оқу орны психологиялық қызметінің қалыптасу тарихы кеңестік уақытта басталды. Осындай қызмет алғаш рет 1977 жылы Қазан мемлекеттік университетінде (ҚМУ) Н.М.Пейсаховтың жетекшілігімен педагогика және психология кафедрасының базасында ұйымдастырылған болатын. Оның мақсаты мен міндеттері оқу іс-әрекетінің барлық психологиялық деңгейлеріндегі өзін-өзі басқару мен өзін-өзі бақылауға қажеттілік пен дағдыларды қалыптастыру мен дамытуға бағытталды. Атап айтқанда, 1) оқытушы мен студенттер және студенттердің тұлғааралық өзара қарым-қатынасы; 2) мінез-құлық (оқу үдерісінің барлық қатысушыларының дербес және ұжымдық мінез-құлқы); іс-әрекет (оқу іс-әрекеті және оның психологиялық мәселелері; 4) психикалық қалыптар (оқу үдерісінің барлық қатысушыларының әрбірінің). Осы деңгейлер Қазан мемлекеттік университетіндегі

психологиялық қызметтің нақты мазмұны мен формаларын анықтайды[3]. Бұл Кеңес Одағында психологиялық қызметтердің қалыптасуының ұзақ үрдісінің алғашқы қадамы болатын. Өткен ғасырдың 70-ші-80-ші жылдары кеңестік мемлекеттерде бастамашылдық негізінде алғашқы психологиялық қызметтер пайда бола бастады. Бірақ білім берудегі практикалық психологиясының теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық аспектілерінің жетілдірілмеуі және практикалық психологияның тұрақсыз жағдайы олардың қызмет жасауы мен дамуын тежеді.

Жоғары оқу орындарының психологиялық қызметін ұйымдастыру мен дамытуға ықпал жасаған факторларға білім берудегі психологиялық қызметті ұйымдастырудың тәжірибесін жинақтау, оның практикалық ұйымдастырылуын ғылыми негіздеу (К.А.Абульханова-Славская, М.Р.Битянова, Л.Ф.Бурлачук, Ю.З.Гильбух, К.М.Гуревич, И.В.Дубровина, Ю.М.Забродин, Е.А.Климова, К.К.Обозов, Р.В.Овчарова, В.Г.Панок, А.М.Прихожан Н.И.Рейнвальд және т.б.) жатады.

Біртіндеп білім беру қызметінің мазмұнында жаңа компоненттер пайда бола бастады: Атап айтқанда, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу (М.Р.Битянова, Н.Г.Обухова, Ю.В.Слюсарев және т.б.), психологиялық қолдау (А.Г.Асмолов, Е.В.Бондаревская, И.А.Волошина, Л.Я.Газман, И.В.Дубровина, А.Г.Лидерс, А.С.Ткаченко және т.б.), К.А.Абульханова-Славская, Д.Б.Богоявленская, М.Д.Дворяшин, Б.Б.Коссовтың, А.И.Крупновтың тұлғаға көмек, қорғау, тұлғалық дамуына, өз әлеуметін жүзеге асыруға ықпал жасау мәселелеріне арналған ғылыми мақалалар болды.

Кәсіби білім беруді психологиялық қамтамасыз ету мен жоғары оқу орындарына психологиялық қызметтің қажеттілігі туралы кеңес психологтары бірнеше көп жыл бұрын айтып өткен болатын. Аталған мәселенің теориялық негіздерін жасау мен тәжірибеде жүзеге асыруға талпыныс өткен ғасырдың 70-ші-80-ші жылдары байқалады (Б.Г.Ананьев, Н.М.Пейсахов және т.б.). Осы жылдары кеңестік мемлекеттерде бастамашылдық негізінде алғашқы психологиялық қызметтер пайда бола бастады. Бұл кезеңде психологиялық қызметтің пайда болуы қоғамдық тәжірибенің қажеттілігімен қатар әлеуметтік, медициналық, педагогикалық психологияның, еңбек психологиясы салаларында фундаментальды және қолданбалы зерттеулердің дамуымен шартталды. Осылайша, психологиялық қызмет теория мен практиканы біріктірудің, фундаментальды білімдерді адам тағдырының практикалық мәселелеріне пайдаланудың тиімді құралы болып табылады. Бірақ білім берудегі практикалық психологиясының теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық аспектілерінің жетілдірілмеуі және практикалық психологияның тұрақсыз жағдайы олардың қызмет жасауы мен дамуын тежеді.

Мысалы, кеңес ғалымы Н.М.Пейсаховтың еңбектерінде жоғары оқу орнындағы психологиялық қызметті жүзеге асырудың психологиялық зерттеулер, қолданбалы функциясы және психологиялық білімдерді насихаттау сияқты үш аспектісі қарастырылады. Психологиялық қызмет зерттеулерінде жоғары білікті мамандар даярлауда қоғамның жаңа талаптары мен оқу-тәрбие процесін басқарудың қажеттілігін ескеру қажет. Мұнда студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеті, студенттердың кәсіби ынтасы мен қызығушылығын туғызу, білім беру процесінің субъектілері арасындағы қарым-қатынас және оқу-тәрбие процесіне байланысты басқа да зерттеулер жүргізіледі. Ал психологиялық қызметтің қолданбалы функциясы психологиялық зерттеулермен тығыз байланысты. Аталған бөлімде шетел жоғары оқу орындарында психологиялық қызметтің ұйымдастырылуы және дамуының негізгі кезеңдері қарастырылады. Әдебиеттер және өзге де дереккөздер (интернет ресурстар) негізінде Ұлыбритания, Канада, Ресей және т.б. елдердің жоғары оқу орындарының психологиялық қызметтерінің мақсаты, құрылымы, мазмұнына талдау жүргізіледі. Көптеген елдерде психологиялық қолдау қызметінің болуы жоғары оқу орнының құрылымы болып табылады. Кейбір елдерде (Ұлыбритания, Канада) мемлекеттік деңгейде қолдау көрсетіліп, кәсіби және материалдық-техникалық ресурстармен толық қамтамасыз етілген. Шетелдегі және Ресейдегі психологиялық қызметтердің түрлі нұсқалары бар. Психологиялық қызметтің құрылымы мен штаттық бірлігі де алуан түрлі және көптеген факторларға байланысты

болады. Бірақ шетел және Ресей психологиялық қызметінің негізгі бағыттары, формалары мен әдістері ұқсас болып келеді. Психологиялық қызметтер негізгі бағыт ретінде психологиялық ағарту, психологиялық сауықтыру, психологиялық түзету, психологиялық кеңес беру сияқты дәстүрлі бағыттарды қолданады.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. «Сен білесің бе?» энциклопедиясы / Қ.Ж.Райымбеков; Қ.Т.Байғабылов Алматы-Аруна 2011 жыл
2. «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісіне пайдалану» Е.Сағындыков Алматы 1993жыл
3. «Қазақ ұлттық спорт ойыны түрлері» Ш.Балғымбаев Алматы 1985жыл
4. «Бала тәрбиесі» журналы 2014ж
5. «Мектепке дейінгі тәрбие» Республикалық ғылыми-әдістемелік педагогикалық журнал
6. «Бала мен балабақша» журналы 2016 ж

Резюме

В данной статье рассмотрено социально-экономические и политические изменения, происходящие в современном обществе, вызвали существенные изменения во всех сферах человеческой деятельности, в том числе и в сфере высшего образования. Это означает, что современное высшее профессиональное образование призвано обеспечить психолого-педагогическую среду, способствующую развитию личности, способной реализовать свои возможности, социально устойчивой и мобильной одновременно, успешно адаптирующейся к изменениям в профессиональной сфере.

Summary

This article discusses the socio-economic and political changes taking place in contemporary society, have caused significant changes in all spheres of human activity, including in the field of higher education. This means that modern higher vocational education is designed to provide psycho-educational environment conducive to the development of personality, able to realize their possibilities, socially stable and mobile at the same time, successfully adapting to the changes in the professional field.

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ МЕКТЕПТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Уйсал Левент– магистрант

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., Кишибаева Д.Ж.

Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ

Қоғам өмірінің барлық салаларында күрделі өзгерістер болып жатқан кезде келешегімізді ойласақ, өмірдің әр қырында жетекшілік ете алатын ғылымға, өнерге, мәдениетке берілген қабілетті жастарды қолдау және олардың шығармашылық қабілеттерін дамыта түсу бүгінгі күн талабы. Қазіргі кезде оқу жүйесін қайта құруға бағытталған талпыныстарға карамастан, оқушыларға дайын ақпаратты жеткізіп беруге негізделген әдістемелер орын алып келеді. Мұндай әдістемелер арқылы оқушылар есте сақтау, қайталап айту ғана қабілеттерін дамытып, біржакты ғана жұмыс жасайды. Мұғалім оқушының бұрыңғы сабақтарда дайын күйінде берілген материалда қайталап айту жағына көңіл бөліп, соны ғана бағалайды.

Осы негізде оқушының шығармашылық қабілеттері ескерілмей қалады. Осындай жағдайда қоғам сұранысын ескеретін болсақ, шығармашылық қабілетті дамытуға бағытталған оқыту әдістемелерін дамыта отырып оқыту әдістерін қарастырып, ғылыми тұрғыдан зерттеу қажеттілігі туындап отыр.

Шығармашыл оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты — олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал, мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту жөнінде И.П.Волков оқушылардың жаңадан бір нәтиже алуы жалпы білімдермен қатар, олардың осы нәтиже алуы жолында пайдаланылатын әдіс-тәсілдердің тиімдісін таңдай алуына, тақырыптарына және т.б. себептерге байланысты болатындығын айтады[1].

Оқушылардың шығармашылығын, ізденімпаздығын қалыптастыруда сыныптан тыс және ұжымдық жұмыстар ұйымдастыруда шығармашылық, пәндік апталықтар, жобалар, пәндік үйірмелер мен факультативтік сабақтардың маңызы зор. Барлық жұмыстарда оқушылардың қалауы, таңдауы мен ұсыныстарын ескеру қажет.

Оқушылардың танымдық ізденімпаздығы мен белсенділіктерін шығармашылық бағыттылығына негізделген жұмыс түрлерін пайдалану – олардың танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Сондай-ақ, мектептегі пәндік олимпиадалар, сайыстар, көркемөнер және техникалық көрмелер, түрлі шығармашылық кештер, оқушылардың ізденіс қабілеттерін ұштап, дербес оң нәтижеге жетуге ықпал етеді.

Оқу үрдісінде шығармашылық түсінігін жеке бастың қасиеті емес, оқушының оқу процесіндегі іс-әрекет құралы және табыстың белгісі деп білу керек. Оқу процесіндегі негізгі мәселе — оқушының белсенді іс-әрекеті және ол шығармашылықтың дамуына негіз болады. Оқушылардың іс-әрекеті неғұрлым үйлесімді кемелденген, тиімді оқыту әдістермен ұйымдастырылса, онда олардың белсенділігі де, соғұрлым жоғары болып, шығармашылықтың дамуы қарқынды түрде көрінеді[2].

Оқушылардың шығармашылық қабілетін, шығармашылық ойлау мен шығармашылық тұрғыда жұмыс жасауын дамытуда логикалық тапсырмалар орындатудың маңызы зор.

Логикалық тапсырмалар оқушыларды белсенділікке тәрбиелеу, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру, сондай-ақ, оқушыларды икемділікке, шеберлікке дағдыландырады.

Бүгінгі таңда ғылым мен техника жылдан –жылға кеңөріс алып, жедел қарқынмен дамуы мектепке де өз әсерін тигізуде. Осы негізде оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда жаңа ақпараттық техноллогияны пайдалану бүгінгі күн талабы.

Бастауыш сынып оқушылары жалпы алғыр, сезімтал, ештеңені жасырмай, нені болса да, ашық еркін айтады. Мақтау сүйгіш, мұғалімнің ырқына тез көнгіш және үлкендердің көмегіне көп сүйенеді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының шығармашылықтарының дамуына үлкендер көп еңбектенулері керек. Баланың қиялын дамытып, ойын ілгері жетілдіруде тіл сабағында сан алуан әдістерді қолданып отыру керек. Педагог үнемі өзі шығармашылық қабілетті дамыту жолдарын нұсқап отырса, онда балалар өздері де ізденіске түседі [3].

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шыңдау барысында мынадай жұмыстар жүзеге асырылып, отыру керек:

Пән сабақтарында шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу, орындау, талдау жұмыстарын талдау жұмыстарын жүйелі жүргізудің;

Оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыруға;

Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарға — пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы жүргізуге;

Білім беру мекемелерінде шығармашыл оқушылар үшін арнайы сыныптар мен топтар құрып, оқу бағдарламаларын жеделтетіп оқытуды ұйымдастыруға;

Оқушы шығармашылығын дамыту – білімдік үрдіс субъектілерінің және білім мазмұны мен жүйелердің өзара әрекеттесу аймағы[4].

Сөзім дәйекті болу үшін жоғарыда көрсетілген критерилерді өз іс – тәжірибемде қалай, қандай жолдармен іске асыратыныма тоқталайық. Оқушылардың шығармашылық әректі мен танымдық қабілеттерін арттыруда шығармалардың орны ерекше. Мәтіндерді оқу, талдау барысында оқушылардың оқиғаға қатысты өз ойларын жеткізулеріне, әңгіме кейіпкерінің қылықтарын бағалай білуіне, автордың оқиғаға қатысы, көзқарасы қандай екендігін анықтай алуына назар аударылуы тиіс. Бұл жерде жеке сөздерді жаттап қою не мәтінді аудару емес, өз бетімен, дербес жұмыс жасай, ойлай білу, білімін толықтыру, белсенді болу, деңгейлік тапсырмалар орындау.

Оқушылардың шығармашылық әрекеті мен ойлау қабілеттерін дамытуда өзіндік жұмыстар арқылы берілетін тапсырмалар пәндік білім, білік, дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Мұндай тапсырмалар негізінен сөйлеу мен тыңдап түсінуге бағытталды. Мұнда көрнекі образдық ойлау, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіретін жаттығулар, мен ойындар, тестер жиі қолданып отырдым.

Репродуктивті жаттығулар күрделі тапсырмаларды орындау білігін қалыптастыру жолындағы қажетті кезең болып табылса, сөздікпен жұмыс жеке сөзбен тыңғылықты жұмыс жүргізу, сөз тіркесін ойлап табу, олардың мағынасын түсініп, сөйлем құрау сөйлем ішінен сөз тіркесін айыра білу, жиі кездесетін грамматикалық формалар арқылы сөз тіркестерін құрау жаттығулары орындау арқылы оқушыға сөздің мағынасын жан жақты түсінуге, сөздік қорын молайтуға мүмкіндік береді [5].

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда сабақтан тыс қосымша жұмыс түрлерін ұйымдастырып отыру оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шыңдай түсерін өз іс-тәжірибемізден байқадық. Мұнда балалардың өз қызығушылықтарына қарай шығармашылық жұмыстар жүргізілді. Оқушылар өз қабілеттеріне қарай шығармашылық деңгейлерін шыңдай түсті.

Дамытатын ойындарды ұйымдастыру арқылы осы қызмет түрін меңгеру процесінде өзіндік жеке дара қасиет мектеп жасында қалыптасатыны белгілі. Баланың өзіндік жеке дара қасиет деңгейін анықтау мақсатында оларға логикалық ойлауды, зейінділікті талап ететін тапсырмалар ұсынуға болады [6].

Сондай-ақ дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби “бейнесі” мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зертеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды. Тіпті оның кәсіби жетілуіне өзгеше емтихан болып табылады.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Алдамұратов Ә. Жалпы психология, — Алматы, «Білім» 1996 ж.
2. Аймауытұлы Ж. Психология. —Алматы, «Рауан» 1995ж.
3. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности. Основные современные концепции творчества и одаренности. М. 1997г.

4. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка. Вопросы психологии, 1966, №6.
5. Дарындылықтың психологиялық диагностикасы. – Астана «Дарын», 2007.
6. Елікбаев Н. Ұлттық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 1992ж.

Резюме

В данной статье рассмотрены методы и приемы формирования творческой активности одаренных детей в школе.

Summary

This article discusses the methods and techniques for the formation of creative activity of gifted children in school

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУДІ ДИАГНОСТИКАЛАУ

Уйсал Синем – магистрант

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., Кишибаева Д.Ж.

Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ

Зерттеудің көкейкестілігі. Қазіргі қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер адам өмірінің барлық саласына, оның ішінде жоғары кәсіптік білім беруге айтарлықтай ықпалын тигізді. Дәстүрлі білім беру парадигмасының ізгілікті, тұлғалық-бағдарланған білім беруге көшуі, сонымен қатар Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі білім беру мақсаты мен оның тиімділігінің қалыптасқан критерийлерін қайта қарауды талап етіп отыр. Жоғары білім берудің мақсаты білім мен біліктерді меңгеру көлемі емес, өз бетінше жұмыс жасай алатын, бастамашыл, бәсекеге қабілетті, нарықтық ортада тиімді іс-әрекет жасай алатын тұлғаны тәрбиелеу мен дамыту болып табылады.

Бұл дегеніміз, қазіргі заманғы жоғары кәсіптік білім беру өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға қабілетті, әлеуметтік тұрақты және сонымен бірге ұтқыр, кәсіби салада болып жатқан өзгерістерге жылдам бейімделе алатын тұлғаның дамуына ықпалын тигізетін психологиялық-педагогикалық жағдайларды қамтамасыз етуге бағыттылған деген сөз. Осы жағдайда жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісін психологиялық сүйемелдеудің рөлі айтарлықтай артып отыр. Жоғары оқу орнында психологиялық қызметтің қажеттілігі жайлы әр түрлі деңгейдегі басылымдарда және конференцияларда ғалымдар, практиктер белсенді талқылауда. Олардың барлығы жоғары кәсіптік білім беру алдындағы міндеттерді білікті психологиялық қамтамасыз етудің мүмкін еместігін мойындап отыр.

Жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі көпдеңгейлі, бірнеше жүйені біріктіретін динамикалық жүйе ретінде қарастырылады. Бұл жүйенің түпкі мақсаты - мамандарды жалпы және кәсіби тұрғыдан даярлаудың жоғары сапасына қол жеткізу. Мамандарды даярлауда психологиялық сүйемелдеудің өзектілігін тәжірибе көрсетіп отыр. Психологиялық сүйемелдеуді оқыту және тәрбиемен қатар білім берудің үшінші жағы ретінде қарастыруға болады.

Бірақатар ғалымдардың пікірінше, жоғары оқу орындарында психологиялық қызметтің болуы елдегі жоғары білім берудің дамуының жоғары көрсеткіші екендігін куәсі болып табылады. К.А.Абульханова-Славская психологиялық қызметтің ұйымдастырылуы мамандарды даярлау сапасын арттыру міндеттерімен ғана емес, сонымен қатар жоғары оқу орнында тұлғаның дамуына, өзін-өзі дамытуына, өз әлеуетін жүзеге асыруға толық жағдай жасау міндеттерімен де байланысты екендігін атап өтті.

Кәсіптік білім беруді психологиялық қамтамасыз ету мен жоғары оқу орындарына психологиялық қызметтің қажеттілігі туралы кеңес психологтары бірнеше көп жыл бұрын айтып өткен болатын. Аталған мәселенің теориялық негіздерін жасау мен тәжірибеде жүзеге асыруға талпыныс өткен ғасырдың 70-ші-80-ші жылдары байқалады (Б.Г.Ананьев, Н.М.Пейсахов және т.б.). Осы жылдары кеңестік мемлекеттерде бастамашылдық негізінде алғашқы психологиялық қызметтер пайда бола бастады. Бірақ білім беру психологиясының теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық аспектілерінің жетілдірілмеуі және практикалық психологияның тұрақсыз жағдайы олардың қызмет жасауы мен дамуын тежеді.

Айта кету керек, соңғы жылдары посткеңестік мемлекеттерде, сонымен қатар біздің елімізде психологиялық қызметті ұйымдастыру мен дамыту мәселесін зерттеуге көп назар аударылуда. Жоғары оқу орны психологиялық қызметінің түрлі аспектілерін зерттеуге, оны ұйымдастыру мен дамыту мәселелеріне, жекелеген жоғары оқу орындарының тәжірибесін талдауға А.А.Бодалевтің, Ю.М.Забродин, А.А.Захаров (1979), Н.М.Пейсахов (1981), С.М.Глушакова (1986), П.Н.Ермаков, В.А.Лабунская, В.А.Терехин (1987), Л.В.Меньшикова, Г.Б.Скок (1990), К.А.Абульханова (1993), Б.Б.Коссов (1993,1995), С.А.Недбаева (2003), В.В.Жидкова (2006), қазақстандық ғалымдар Ж.И.Намазбаева, И.А.Әбеуова (2004) және т.б. ғалымдардың еңбектері арналған.

Соңғы жылдары психологиялық қызмет бірқатар ресейлік жоғары оқу орындарында құрылды. Дегенмен, қазіргі кезде психологиялық қызмет жоғары оқу орнының міндетті құрылымдық бөлімшесі болып табылмайды. Психологиялық қызмет жоғары оқу орнында қызмет атқаратын оқытушы-психологтардың бастамасымен ұйымдастырылуда. Сондықтан да әр жоғары оқу орны оның құрылымын, жоғары оқу орнының білім беру үдерісіндегі орны мен рөлін, іс-әрекет мазмұнын өз бетінше анықтайды.

Соңғы жылдардағы басылымдарда жоғары оқу орнының психологиялық қызметі жайлы жиі жазылады. Бірақ бұл жұмыстарда нақты бір жоғары оқу орнының психологиялық қызметі сипатталады немесе психологиялық қызметтің жеке практикалық аспектілері жайлы сөз болады. Ал жоғары оқу орнының психологиялық қызметінің теориялық аспектілеріне қатысты еңбектер көп емес. Оның ішінде ресей ғалымдары С.В.Недбаеваның, В.А.Кручинин, Т.Н.Арсеньева, Е.И.Метелькова, Т.И.Чиркова, В.В.Рубцовтың еңбектерін атап өтуге болады. Дегенмен, жоғары оқу орнының психологиялық қызметінің теориялық және ұйымдастырушылық негіздеріне жүйелі зерттеулер бүгінге дейін жүргізілген жоқ.

Ғылыми әдебиеттерде ресей ғалымдары С.М.Глушакованың, В.А.Терехин, В.В.Жидкова, қазақстандық ғалым Ж.И.Намазбаева және т.б. ғалымдардың жоғары оқу орны психологиялық қызметінің ұсынған модельдері көрсетілген. Бұл модельдер психологиялық қызметтің теориялық-әдіснамалық, ұйымдастырушылық, мазмұндық, құралдық және бағалаушылық, нәтижелік аспектілерін қамтығанымен, дегенмен осы аспектілерді кірістіретін тұтас жүйелі тәсіл ұсынылған жоқ.

Кәсіби білім беруді психологиялық қамтамасыз ету мен жоғары оқу орындарына психологиялық қызметтің қажеттілігі туралы кеңес психологтары бірнеше көп жыл бұрын айтып өткен болатын. Аталған мәселенің теориялық негіздерін жасау мен тәжірибеде жүзеге асыруға талпыныс өткен ғасырдың 70-ші-80-ші жылдары байқалады (Б.Г.Ананьев, Н.М.Пейсахов және т.б.). Осы жылдары кеңестік мемлекеттерде бастамашылдық негізінде алғашқы психологиялық қызметтер пайда бола бастады. Бұл кезеңде психологиялық қызметтің пайда болуы қоғамдық тәжірибенің қажеттілігімен қатар әлеуметтік, медициналық, педагогикалық психологияның, еңбек психологиясы салаларында фундаментальды және қолданбалы зерттеулердің дамуымен шартталды. Осылайша, психологиялық қызмет теория мен практиканы біріктірудің, фундаментальды білімдерді адам тағдырының практикалық мәселелеріне пайдаланудың тиімді құралы болып табылады. Бірақ білім берудегі практикалық психологиясының теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық аспектілерінің жетілдірілмеуі және практикалық психологияның тұрақсыз жағдайы олардың қызмет жасауы мен дамуын тежеді.

Осылайша, жоғары кәсіптік білім беру жүйесіндегі оқу орны психологиялық қызметке қатысты теориялық және эмпирикалық мәліметтер қосыша зерттеуді, жалпылауды және теориялық тұрғыдан қайта қарастыруды қажет етеді. Диссертациялық жұмыстың көкейкестілігі жоғары кәсіптік білім берудің көпдеңгейлі жүйесіне көшуімен арта түседі. Сондықтан да жоғары оқу орны психологиялық қызметін ұйымдастыру мен дамытудың теориялық және ұйымдастырушылық негіздерін, теориялық ережелерді негіздеу қажет. Басты теориялық ережелерді (мақсат, міндеттер, принциптер, шарттар, критерийлер, әдістер, құралдар) әзірлеу, сонымен қатар жоғары оқу орны психологиялық қызметінің ұйымдастырушылық аспектілерін (құрылымы, білім беру үдерісінің өзге де субъектілерімен өзара әрекеттесу жүйесі) анықтау ғылыми-зерттеу жұмысымыздың тақырыбын анықтады.

Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызметтің ғылыми негіздемесі ретінде, отандық психологиядағы адам психикасының дамуы мен әлеуметтік табиғаты ретіндегі теориялық ерекшеліктері алынады. Онда адамның психикасы дамудың өнімі және психикалық даму адамзаттың жинаған әлеуметтік тәжірибесінің нәтижесі ретінде қарастырылады (филогенетикалық және онтогенетикалық қатынастарда). Мұнда Л.И. Бажович, Л.С. Выготский, А.В. Запарожец, А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин және басқа да авторлардың еңбектерін ерекше атап өтуге болады. Осы теориялық көзқарастарға сай, жеке адам сана мен жүріс-тұрыстың қоғамдық формаларын меңгеру барысында қалыптасады. Жеке адамның қалыптасуы дүниеге келген уақыттың алғашқы минутынан бастап және баланың психикалық дамуымен қатар жүреді. С.Л. Рубинштейн психиканың дамуы сандық өзгерістердің сапалыққа ауысуы арқылы жүретін өзгеру процесі деп көрсеткен.

Практикалық психологтардың міндеттері адамдардың неғұрлым шығармашылықты және икемді болуларына көмектесуге бағдарланған практикалық психологиядан туындайды. Практикалық психологтар өздерінің кәсіби іс-әрекеттерімен адамдар өмір сүріп, жұмыс жасайтын жерлердегі қиындықтарды шешу үшін теориядағы жетістіктерді және психологиялық әдістерді қолдану арқылы адамдардың психологиялық денсаулығын жақсартуға және қоғамның психологиялық мәдениетінің өсуіне ықпал етеді.

Психологтың кәсіби іс-әрекетінің міндеттемелері мен түрлері факторлардың 2 тобымен анықталады: (1) практикалық психологияның құрылымына қатысты мамандандырылуымен және (2) оның өзі жұмыс жасайтын адамдардың (клиенттердің) немесе топтың психологиялық қиындықтарының сипатымен анықталады.

Осыған байланысты практикалық психологияның құрылымында психологтар іс-әрекеттерінің: психодиагностика; психотерапия; психологиялық түзету; психологиялық кеңес беру; профилактика; психогигиена, яғни дені сау өмір салтын тәрбиелеу, реабилитация; психологиялық ағарту және зерттеулерді жүргізу сияқты түрлері ерекшеленеді.

Психодиагностика бұл – психологияның адамдардың даралық психологиялық ерекшеліктерін сандық анықтау сипаттау және талқылау, сондай-ақ клиенттің қиындықтарын түсінуге және шешуге қажет психологиялық ақпаратты жинау мәселелерін зерттейтін саласы. Кейбір жағдайда ол клиентпен бірінші кездесуден бастап тікелей қарым-қатынас процесінде жүзеге асырылып жедел сипатқа ие болса, басқа бір жағдайда неғұрлым арнайы танымдық процедуралар қолданылатын терең бағдарлама ретінде анықталуы мүмкін. Психодиагностикалық тексерудің нәтижелері психотерапевтік міндеттерді шешу тәсілдері жайлы қорытындылауға негіз болады.

Психокоррекция – психиканың қызмет етуі мен дамуындағы қалыпты жағдайдан қайсыбір жағымсыз ауытқурды немесе басқа да мінез-құлықтық, эмоциялы, сақтап қалу үшін телефон немесе хат арқылы едәуір ұзақ мерзімді байланысты сақтап қалу мүмкіндігі клиенттің өзінің және жақындарының алдындағы жауапкершілігін есіне түсіріп отыру, сондай-ақ оның психологтың көмегінсіз қиындықтарын сәтті жеңе алатыны жайлы сенімділік орнату сияқты факторлар маңызды.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. «Сен білесің бе?» энциклопедиясы / Қ.Ж.Райымбеков; Қ.Т.Байғабылов. Алматы-Аруна 2011 жыл
2. «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісіне пайдалану» Е.Сағындыков Алматы 1993жыл
3. «Қазақ ұлттық спорт ойыны түрлері» Ш.Балғымбаев Алматы 1985жыл
4. «Бала тәрбиесі» журналы 2014ж
5. «Мектепке дейінгі тәрбие» Республикалық ғылыми-әдістемелік педагогикалық журнал
6. «Бала мен балабақша» журналы 2016 ж

Резюме

В данной статье рассмотрено диагностика изучения психологических основ профессиональной ориентации студентов вуза

Summary

This article discusses the diagnosis of the study of the psychological foundations of the professional orientation of university students

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ МАЗМҰНЫ, ФОРМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Мәдениет Бақтияр Серікбайұлы – магистрант
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент, Жумадиллаева А.А
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет

Бала іс-әрекетіндегі күрделі үдерістердің бірі оның танымдық іс-әрекеті болып табылады. Баланың кез-келген әрекетін психологиялық тұрғыдан талдайтын болсақ, ол күрделі психикалық, психологиялық қасиеттері мен әрекеттерінің нәтижесінде пайда болады. Мұнда оның ақыл-ойы, қызығушылығы мен қажеттіліктері, сезімі сияқты психикалық үдерістер іске қосылады. Сондықтан оқушының оқу іс-әрекетінің табысты болуында оның ақыл-ой еңбегінің дағдыларын қалыптастыру маңызды саналады. Баланың танымдық белсенділігін арттыруда алдымен оның ақыл-ой еңбегін дамытуға көңіл аудару қажет.

Оқу - мектеп жасындағы балалардың дамуындағы негізгі танымдық іс-әрекет. Танымдық іс-әрекет оқушыларда оқу іс-әрекеті негізінде қалыптасатын болғандықтан, біз алдымен оқу іс-әрекетінің педагогикалық - психологиялық ерекшеліктеріне тоқталуды жөн көрдік.

Бала іс-әрекетіндегі күрделі үдерістердің бірі оның танымдық іс-әрекеті болып табылады. Баланың кез-келген әрекетін психологиялық тұрғыдан талдайтын болсақ, ол күрделі психикалық, психологиялық қасиеттері мен әрекеттерінің нәтижесінде пайда болады. Мұнда оның ақыл-ойы, қызығушылығы мен қажеттіліктері, сезімі сияқты психикалық үдерістер іске қосылады. Сондықтан оқушының оқу іс-әрекетінің табысты болуында оның ақыл-ой еңбегінің дағдыларын қалыптастыру маңызды саналады. Баланың танымдық белсенділігін арттыруда алдымен оның ақыл-ой еңбегін дамытуға көңіл аудару қажет.

Баланы негізінен, ең алдымен, өз жұмысының мақсаты мен міндеттерін анықтауға үйрету қажет. Егер бала әрбір оқу жұмысын (тапсырмасын) не үшін, қандай мақсатпен жасау керектігін, ол қандай жаңа нәтиже (жаңа білім, іскерлік, дағды) беретінін білсе, онда оқушы өз іс-әрекетін саналы түрде басқаруға үйренеді. Оқу жұмысының міндеттеріне сай баланы өз

бетімен жұмысын жоспарлай білуге, уақытты дұрыс пайдалануға, бақылауға, бағалауға, қысқаша айтқанда, өзін-өзі басқаруға дағдыландырудың маңызы өте зор.

Баланың оқу іс- әрекеті мазмұнына мыналар кіреді: ғылыми ұғымдар мен ғылыми заңдарды түсіну және практикалық міндеттерді шешуге бағытталған ойлаудың жалпы амал-тәсілдерін меңгеру. Осыған орай оқушылардың, ғылыми білімді және дағдыларды меңгеруі — олардың оқу іс-әрекетінің негізгі мақсаты мен нәтижесі болып табылады. Біз зерттеу тақырыбымызға байланысты Л.С. Выготский [1], А.Н. Леонтьев [2], Д.Б. Эльконин [3], П.Я. Гальперин [4], В.В. Давыдов [5] және т.б. психологтардың жеке тұлға туралы және оқытудағы іс-әрекеттің рөлі туралы теорияларын басшылыққа ала отырып, танымдық іс-әрекет пен танымдық белсенділіктің психологиялық ерекшеліктерін қарастырдық.

Таным процесінде пәндік әлем, айнала қоршаған дүние адамның санасында айнадағы бейнедей бейнелене салмайды. Оған сезудің, байқаудың, қабылдаудың, тікелей әсер алудың және өткен іс-тәжірибенің көмегімен, шындықпен тікелей жанасуға мүмкіндік беретін нәрселерді немесе құбылыстарды біршама дәлірек бейнелеуге ықпал ететін түрлі байланыстар мен өзара тәуелділіктерді ашатын дерексіз ойлаулар қатысуы мүмкін. Міне, осының нәтижесінде ғана нәрсе мен құбылыстың мәнін ашуға, олардың даму заңдылығын байқауға жол ашылады.

Н.Ф.Талызинаның еңбегінде, оқыту теориясы мен практикасында «оқушының таным процесі қандай, оқушы шындыққа қарай қалай жақындайды, ол таным жолында қандай қиындықтарға, қайшылықтарға кездеседі, оларды қалай жеңіп шығады» деген мәселелер орын алады [6]. Оқушыларды ақиқатқа жақындататындай, пайдалы коэффициентті жоғарғы жолды табу және қамтамасыз ету – бастауыш сынып мұғалімдері іс-әрекетінің ең маңызды жағы.

Оқыту процесінің қайшылығы қазіргі кезеңдегі дидактика мен оқыту проектісінің ең бір күрделі гносеологиялық мәселесі болып табылады. Танымға қайшылық әруақытта тән болғандықтан, оқушының танымдық іс-әрекеті үшін бұл объективті факт. Мұғалімнің оқушылардың жеке басының ерекшелігімен ұштасып жатқан сыртқы қатардағы қайшылықты ақиқатқа жетелейтін іс-әрекеттің мәнін құрайтын ішкі қайшылықтан ажыратудың, қиындығынан бұл мәселе күрделене түседі. Оқушының жеке басының тәжірибесі мен мектепте алатын ғылыми білімі арасындағы қайшылық, оқушының танымындағы жиірек кездесетін қайшылықтарының бірі.

Басқа бағыттағы қойылған міндеттер мен қажеттіліктер арасындағы қайшылық іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті қосымша құралдарды, іс-әрекет жолдарын, моральдық және интеллектуальдық күштерді барынша пайдалануды, қиындықтарды жеңуді талап етеді. Бұл сияқты қайшылықтарды мұғалім көбінесе танымдық процесті шиелендіру мақсатында, қойылған міндетті шешуге танымдық қызығушылықтарды пайдалану үшін туындатады.

Танымдық белсенділік дегеніміз — оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласының, күштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы, мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейтіп толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылау, тәжірибе жасау, сызу сияқты жұмыстар істеуі тиіс. Өйткені өтілген материалды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни, оқушының белсенділігі ауызша, жазбаша жұмыстарда, бақылау, эксперименттер жүргізу жұмыстарында, бір сөзбен айтқанда, оқу процесінің барлық кезеңінде қажет.

Қазақ этнопедагогикасы – қазақ халқының философиясын, мәдениетін, психологиясын, этнос теориясы мен педагогика тарихын, этнографиясын қамтитын, сондай-ақ отбасындағы тәрбиеден басталып, білім беру жүйесінде, мекемелерінде жалғасын табатын, өмір бойы үздіксіз жүзеге асырылып келе жатқан, этностық тәрбие жүйесін нысана еткен қазақ ауыз әдебиеті мен педагогика ғылымы аясында қалыптасқан біртұтас жүйелі пән.

Халықтық педагогика мәселесі әрқашанда педагогика ғылымының негізгі бөлімі ретінде қалыптасып дамып келді. Халықтық педагогика проблемасын зерттеу тарихын зерделесек,

халықтың білім беру, тәрбиелеу тәжірибесімен танысуға әр кезде ғұлама ғалым, ағарушы, ойшылдар, ғалым педагогтар ат салысып отырған. Ғалымдар өз зерттеулерін халықтың мәдени дәстүрлерін үйренуден бастап, оны еңбектерінде пайдалана отырып, халық педагогикасын білім мен тәрбие берудің бастапқы тірегі деп есептеген.

Бүгінгі таңда Қазақстанда шынайы ұлттық мектептің іргетасы қалана бастағанымен, кез - келген оқу пәнінің мазмұны, жалпы оқу-тәрбие үдерісі ұлттық тәрбие мен төл мәдениетті негіз ететін нағыз қазақ ұлттық мектебі жасалынған жоқ. Сондықтан заман көшіне ұмтылған жастарымыздың, мектеп оқушыларының оқуға деген ынтасын қолдай отырып, қазақы болмысты сақтап қалу, ұлттық қасиеттерді дамыту, оқушылардың бойына ұлттық рух пен сананы сіңіру – күн тәртібінен түспеуі тиіс.

Халық педагогикасы қоғам мүшелерін өздерінің жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағыттайды. Халық педагогикасының негізгі идеясы – бірлік пен имандылыққа, ұлтаралық достық пен ізгілікке тәрбиелеу. Сондықтан этнопедагогикалық тұжырымдама мен оның рухани-адамгершілік идеялары арқылы мектеп пәндерінің мазмұнын толықтыру – бүгінгі күннің кезек күттірмес міндеттерінің бірі. Ал сабақтарда оқушылардың еңбексүйгіштік, жоғары адамгершілік, азаматтық рухта тәрбиелеу үшін мұғалім алдына қойылар мақсат айқын, күтілетін нәтиже нақты болуы шарт. Оқу пәндерін оқыту үрдісінде қолданылатын халық педагогикасы құралдарының мазмұндық топтамалары: ұлттық тәрбие, ұлттық әдебиет, ұлттық салт-дәстүрлер, ұлы адамдардың этнопедагогикалық ойлары, ұлттық мәдениет, тарихи ұлы бейнелер, ұлттық болмыс, халықтық тағылымдар және т.б.

Ұлы ұстаз әл-Фарабидің «...Адамға ең бірінші білім емес, рухани тәрбие берілуі керек» [7] деген дана пікірі – халқымыздың тамырын тереңнен тартқан асыл мұрасының рухани нәрін жас ұрпақтың бойына сіңіруде өміршең әрі өзекті мәселе. Ар-ұят, парасаттылық, имандылық, ақ ниет, мәдениеттілік қасиеттері адамзат баласының бойына тәрбие құдіретімен ғана даритындығы белгілі. Ал тәрбиенің түп тамыры да, қайнар көзі де – ұлттық құндылықта. Ұлттық құндылықтар отбасы мен Отан ұғымынан туындап, мәдени мұралар, ел мен жердің табиғаты, ауыз әдебиеті үлгілері, салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымыз, ұлылар, би-шешендер, ақын-жыраулар шығармаларындағы идеялармен жалғасатындығы белгілі. Сол себепті оқу пәндері бойынша әр сабақта оқушыларға өтілетін теориялық мағлұмат, көркем шығармаларды талдату арқылы аталған қасиеттерге тәрбиелеп отыру парыз.

Қоғамды дамыту үшін қоғам мүшелерін жан-жақты тәрбиелеп, жетілдіру керек. Тәрбие жұмысының бағыт-бағдарын белгілейтін әр топқа сай өзіндік мораль болған. Мораль қоғам мүшелерінің этикалық саналарын: ізгілікті, мейірбандылық әділдікті, мінез-құлықты бейнелейтін қоғамдық сананың оң түрі. "Мораль - адамдардың бір-біріне және қоғамға міндеттері мен қарым-қатынастарын анықтайтын қауымдық өмір сүру ережелерінің, мінез-құлық нормаларының жиынтығы".

Таптық қоғамда мораль белгілі бір таптың идеясын, өмірген деген көз қарасын дәріптейді. Бұл құбылысты жете аңғарған қазақ халқы "Тауына қарай аңы, заманына қарай заңы" деп қарапайым сөзден философиялық топшылау жасаған.

Әлемдегі болып жатқан күрделі өзгерістер білім саласының мақсатын, мазмұнын және түрлерін жаңартуға ерекше талаптар қояды. Аталған карама-қайшылық жағдайында білім беру жүйесі саяси тұрақтылыққа бастау болатын негізгі фактор ретінде Қазақстанның өркендеуінің кепілі бола алады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғанан кейін жүріп жатқан қоғамды демократияландыру мен жаңарту үрдістеріне байланысты, өткен тарихымызды қайта таразылап, әлеуметтік, рухани мәселелерімізді қайта қарауға тура келді. Осыған байланысты халқымыздың ұзақ жылдар бойы қалыптасқан бай тарихи, мәдени мұрасын қайта жаңғырту және жаңа заман талабына сай халық педагогикасының озық салт-дәстүрлерін бүгінгі өмірде кеңінен пайдалану өзекті мәселе болуда. Еліміздегі жас ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігімен жан-жақты білімдарлығын арттыруда халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған

білім-тәрбиелік құндылықтарын осы күнгі оқытуда жаңа әдіс-тәсілдермен ұштастыра қолдану - білім беру ісін жақсарту мен қатар қомақты нәтижеге қол жеткізері анық.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси саласындағы кіріктірілген үрдістер оқушыларды демократиялық және көпұлтты қоғамда өмір сүруге даярлау қажеттілігін өзектендіруде. Әлемдегі мәдениеттің көптүрлілігі және оның жаһандық тұрғыда өзара тәуелсіздігі ұлтаралық тілдесім үрдісінде нақты іс-әрекет барысында жас ұрпақты әлемдік мәдениет және өз халқының мәдени құндылықтарын меңгеруге, халықтар арасында өзара құрмет және этномәдени толеранттылық сезімін туғызуға, ұлттар мен халықтардың өзара теңдігін түсінуге бағытталуда.

Біз халық педагогикасын өмір бойы отбасында және білім беру мекемелерінде үздіксіз жүргізілетін, мазмұны этникалық тәрбие беру жүйесін құрайтын педагогикалық ғылымның құрамдас бөлігі ретінде қарастырамыз. Аталған түсінік негізінде қазақ халқының этникалық тәрбие беру ерекшеліктері этникалық сана мен психикалық ұстанымдар, дәстүр, тіл, мәдениет тұрғысында сипатталады.

Халық педагогикасының материалдары негізінде оқытылатын пәндердің мазмұны теориялық білім және практикалық іс-әрекетпен оңтайлы ұштастырылуы қажет.

Халық педагогикасы материалдары арқылы оқушылардың сана-сезімін, іс-әрекеті мен мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру және жағымды мінездерін бекіту мақсатында қолданылатын тәрбие әдістерінен мысалдар келтірейік.

Сендіру оқушылардың адамгершілік, өнегелілік жайлы түсінік, ұғымдарын қалыптастыруды және жағымсыз қылықтардан арылтуды көздейді. Бұл орайда би-шешендердің тәрбиелік, адамгершілік қасиеттер жөніндегі өсиет сөздерін, тағылымды ақыл-нақылдарын қолданған абзал. Мысалы, Әйтеке бидің: «Балам! Жігіт адамға жабысатын ең басты үш кесір бар: біріншісі - еріншектік, екіншісі — ұйқышылдық, үшіншісі — тілазарлық. Бұл әдеттер бір адамның басында болса, ол өмірбақи оңбайды», — деп баласына айтқан нақылы жас буын сана-сезіміне әсер етіп, теріс қылықтардан бойын аулақ ұстауға ұмтылдырары сөзсіз.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Джакупов С.М. Психологическая структура процесса обучения.- Алматы: Қазақ университеті, 2004.- 312 с.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М., 2002
3. Битянова М.Р. Практическая психология. М.: 1996.
4. Дубровина И.В. Настольная книга школьного психолога. М.: 1996.
5. Спиваковская А.С. Игра – это серьезно. М.: 1987.
6. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. М.: 1989.
7. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар.- Алматы: Ғылым, 1975.- 418 б.

Резюме

В данной статье изучены содержание изучаемых дисциплин на основе материалов народной педагогики, содержание, формы и методы повышения этнопсихологической познавательной активности учащихся и оптимального сочетания теоретических знаний и практической деятельности.

Summary

This article examines the content of the studied disciplines based on materials of folk pedagogy, the content, forms and methods of increasing the ethnopsychological cognitive activity of students and the optimal combination of theoretical knowledge and practical activities

ӨЗІНДІК ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІМЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

**Ахметжанова Толкын Сайлаухановна – магистрант
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университет
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., аға оқытушы, Жумадилаева А.А**

Өзіндік жұмыс дидактикалық құбылыс ретінде, бір жағынан, студенттің әрекет объектісімен оның міндетті түрде орындау қажет оқу тапсырмасын көрсетсе, екінші жағынан, сәйкестендірілген әрекеттің пайда болу формалары: студенттердің тапсырманы орындау барысындағы есі, ойлауы, шығармашылық қиялы оны жаңа жетілген білімді меңгеруге немесе меңгерген білімінің тереңдеуі мен кеңеюіне алып келеді.

Студенттің өзіндік жұмысы бұл оқытудың құралы, ол төмендегі көрсетілгендерден тұрады:

- әрбір нақты жағдайды қорыту, нақты мақсат пен тапсырмаға сәйкес.
- белгілі бір танымдық тапсырмаларды шешудегі студент білімінің көлемі мен деңгейі, дағдысы мен іскерлігі әрбір белгіленген кезеңде қалыптасып отырады.
- жаңа танымдық тапсырмалар шешуде студенттер өз білімінің жүйелік қорындағы психологиялық құрылымын және үлкен ағыстағы ғылыми әрі қоғамдық ақпараттарды бағдарлай біледі.
- Психология-педагогикалық ғылымда білімді өздігімен меңгеру ақыл дамуының бірден-бір көрсеткіші. Өзіндік жұмыс барысында студенттердің интеллектуалды белсенділігін қалыптастыруға үлкен мүмкіндік бар.

Өзіндік жұмысқа мыналар жатады:

- оқу әдебиеттерімен жұмыс;
- қосымша әдебиеттермен жұмыс;
- сөздіктер мен энциклопедияларды еркін бағдарлау;
- библиографиялармен жұмыс істеу;
- коллоквиум мен семинарларда өз көзқарасын білдіру;
- интернет материаларын өңдеу;
- эссе, шағын шығармашылық жұмыстар жазу;
- электронды оқулықтарды пайдалану;
- бұқаралық, мерзімдік басылымдарды пайдалану т.б. жатады.

Студенттердің өзіндік жұмысы оқу процесінің бір бөлігі болып табылады. Сондықтан бұл жұмысты әрекетке айналдыру өз білімін жетілдіру үшін, ұйымдасқан педагогикалық бағытты студенттің интеллектуалды белсенділігіне айналдыру.

Білімге ұмтылу және өзіндік білімін жетілдіру, белгілі дәрежеде тұлғаның келешектегі мақсатты нұсқауы. Оқытудың жетістігі оқытушыға тәуелді, дегенмен, студенттердің қалай жұмыс жасауы да жетімсіз дәрежеде болмауы тиіс [26].

Болашақ мұғалім өзіндік кәсіби біліктілігімен, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда өзіндік ізденістерді де талап етеді.

Мысалы аудиториядан тыс әртүрлі өзіндік білім алатын СӨЖ-ның түрлері бар:

- дәріс материалдарын конспектілеу және оқулықтарды жүйелі талдау;
- түп деректерді конспектілеу;
- семинар сабақтарына дайындық жасау;
- үй жұмыстарын орындау;
- сынақ және емтиханға дайындық жасау;
- баяндамалар мен хабарламаларға дайындық жасау;

- реферат жазу;
- олимпияда және әртүрлі сайыстарға қатынасу;
- студенттік конференцияларына қатынасу;
- өндірістік және басқа да тәжірибелер кезінде мекемелерде дәріс оқу т.б.

Аталған мәселелерге ғылыми тұрғыдан дайындықпен келуі үшін әрбір өзіндік жұмысқа материал жинау, оны өңдеу үшін ақпараттық мәдениеттілік деңгей жоғары болу керек. Көбіне студенттің ақпараттық мәдениеті аталған тапсырмаларды орындау барысында да қалыптаса бастайды.

Адам бойына жақсы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына, өнер-білімді игеруі-тәрбиеге, өскен ортаға, үлгі-өнеге берер ұстазына байланысты. Осыны жақсы түсінген халқымыз “Ұстазы жақсының - ұстамы жақсы”, “Тәрбие басы – тал бесі” деп ұлағатты ұстаздың еңбегін текке кетпейтіндей өсиет еткен. Тәрбиенің түп қазығы үлгі берер ұстазда, “Ұстазға қарап шәкірт өсер” деп халқымыз ұстазға үлкен жүк артқан. Ұстаз үшін өз еңбегінің жемісін көруден артық бақыт жоқ.

Қазіргі таңда тәлімгер ұстаз оқушылардың тәрбие жұмысын ұйымдастырушы болып табылады. Оған негізінен мынандай үш түрлі басты міндет жүктеледі:

1. Тәрбие жұмысын үйлестіріп отыру;
2. Сыныпта оқушылармен бүкіл тәрбие жұмысын ұйымдастырып, оған бағыт беру;
3. Мектеппен отбасының байланысын жасау;

Аталған мәселелерді меңгеру қиын, яғни мұғалім мамандықы өте қызық, қиын, жауапкершілігі жоғары мамандық ретінде саналады.

Мұғалім- жалпы білім беретін орта мектептердің қайыссында болмасын барлығында да оқушыларға білім мен тәрбие беретін кәсіби маман. Ал түрлі бағдардағы кәсіби мамандық беретін орта оқу орындарында көбіне оқытушы деп атайды. Білімдендіру, оқыту, тәрбие саласына ортақ атау- ұстаз, педагог, ал денешынықтыру, тәрбие ісімен ғана шектелетін мамандарды -тәрбиеші, тәлімгер деп атау да ана тілімізде берік қалыптасқан нұсқа[31].

Шартты түрде осылай бөлінгенмен де көп жағдайда бірін-бірімен алмастырып айту өмір тәжірибесінде жие ұшырасады. Мұғалімнің мектеп өміріндегі қызметі сан-салалы болғанымен де атқаратын ең басты ісі –оқыту, тәрбиелеу және ғылыми-әдістемелік, әлеуметтік педагогикалық жұмыстар. Жалпы білім беретін оқу орындарындағы мектеп мұғалімі белгілі бір пәнді оқытатын кәсіби маман және сынып жетекшілік қызметін атқарады.

Шығармашылық жұмыстар танымдық әрекет пен дербестіктің жоғары деңгейін анықтады. Өзіндік шығармашылық жұмыстармен бірге оқушылар меңгерген білімді, білікті бекітетін және дағдыны қалыптастыруға бағытталған өзіндік жұмыстар орындауға тиіс. Өзіндік шығармашылық жұмысты дербестік әрекеттің ерекшелігін негізгі категория ретінде талдау П.И.Пидкасистый [33] еңбектерінде орын алған. Автор оқу құрылысын жүйелі талдау негізінде оқушылардың танымдық әрекетінде екі іс-әрекет тобын бөліп шығарады: а) оқушы мұғаліммен бірлесіп орындаған әрекет мазмұнын құрастырып, іс-әрекеттермен байланыстыру, б) оқушының дербестік әрекет элементтері болып табылатын әрекеттер тізбегі.

Сонымен қорыта келгенде, зерттеу мәселесі жайында жарық көрген ғылыми еңбектерге талдау жасау арқылы сабақтан тыс жұмыстардың тәрбиелік мәні мен мүмкіндіктерін көрсеттік. Сонымен қатар, болашақ мұғалімдер талапқа сай болуы айқындалды:

-гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық ғылымның негізгі базалық қағидаларымен терең таныс болуын, сонымен бірге ғылымдардың негізгі әдістерін және түрлі кәсіптік әрекет-әдістерін өзінің кәсіби қызыметінде қолдана білуге үйрету мен қатар ақпараттық мәдениетінің жоғары деңгейде қалыптастыру жолдарын білу.

Шығармашылық жұмыстар – оқушының білім-танымдық дәрежесін, пікірін жүйелі жеткізе алуын тәлім-тәрбиелік және қабілет шамасын байқататын жазбаша түрдегі ой-еңбегі.

Шығармашылық жұмыстар танымдық әрекет пен дербестіктің жоғары деңгейін анықтады. Өзіндік шығармашылық жұмыстармен бірге оқушылар меңгерген білімді, білікті бекітетін және дағдыны қалыптастыруға бағытталған өзіндік жұмыстар орындауға тиіс.

Өзіндік шығармашылық жұмысты дербестік әрекеттің ерекшелігін негізгі категория ретінде талдау мәселесі П.И.Пидкасистый еңбектерінде орын алған. Автор оқу құрылысын жүйелі талдау негізінде оқушылардың танымдық әрекетінде екі іс-әрекет тобын бөліп шығарады: а) оқушы мұғаліммен бірлесіп орындаған әрекет мазмұнын құрастырып әрекеттермен байланысы, б) оқушының дербестік әрекет элементтері болып табыатын әрекеттер тізбегі – деп қарастырады.

Аталған тақырыпты бүгінгі талқылауға алып отырған себебім оқушылардың білім игерудегі машықтануын, шығармашылық қабілеттерінің өзіндік ізденістерінің дамуы арқылы тұлға бойындағы адами, кәсіби құндылық қасиеттерін қалыптастыруға жол салу болмақ.

Қазіргі таңда тұлға бойына шығармашылық қабілетті қалыптастыру өзекті проблема-лардың бірі. Оқушыларға терең біліммен қатар кәсіби іс-әрекеттің ғылыми негіздерін өмірде қолдануға, тәжірибелік іскерлік пен дағдыны қалыптастыруға ерекше көңіл бөлініп, оның болашағына бағыт бағдар берілуі тиіс.

Оқушылардың бойына шығармашылық, ізденушілік қабілетін қалыптастырудың бірнеше түрлері бар. Ол жеке пәндері, сабақтан тыс тәрбие жұмыстарын, ғылыми жұмыстар т.б іс-шаралар арқылы жүргізіледі. Мысалы: Өзіндік шығармашылық жұмыстар, баяндамалар жазу, шағын шығарма жазу, қара есептер, танымдық ойындар құрастыру, конструкциялау, тәжірибелік жұмыстар жасау, ерекше бұйымдар жасау, қол өнері, мүсіндер жобалар жасау т.б болып бөлінеді.

Мектеп оқытушысы өз пәнін жете меңгеріп, оқыту технологияларын шебер қолдану арқылы оқушылардың білім нәрімен сусындатады. Бірақ қазіргі жағдайда бұл жеткіліксіз. Оқытушы тек дайын білімді жеткізіп, оны оқушылардың меңгеру деңгейін анықтап бағалаумен шектеліп қалмауға тиіс.

Олай болса, мектеп оқытушысы өзінің терең және жан-жақты білім дәрежесімен, ізденімпаздығы және шығармашылық мүмкіндігінің кеңдігімен, рухани бай дүние танымымен, өзіндік адами-тұлғалық биік қасиеттерімен оқушылардың қалыптасуына ықпал етеді.

Адамның құндылық дүниесінің мазмұны терең, күрделі құбылыс болғандықтан, тұлғаның қалыптасу барысында үздіксіз дамиды. Сондықтан, бұл қасиетті дамытуда мәдениеттің терең тамырына бойлап, құнды жақтарын кеңінен пайдалану керек.

Тұлғаның қандай да ғылымды меңгеруі оның дүниетанымдық, қызығушылық, шығармашылық ерекшеліктеріне байланысты болмақ. Қазіргі жағдайда қоғамда болып жатқан өзгерістерді терең тану, оның рухани дамуының дәрежесін айқындау, халықымыздың дәстүрлі мұраларынан сусындай отырып, оның даму қасиеттерін бойына сіңіре отырып өзі өмір сүріп жатқан қоғамның даму үрдісіне елеулі үлес қоса алады. Жеке тұлға болып қалыптасуы үшін - ол қоғамдық сананың, адамның тұрмыс тіршілігінің барлық түрлерінен хабарлар болуы керек. Өмірге көзқарасы, дүниетаным кең болуы керек. Дүниетаным шығармашылық пен бірге туындайтын ұғым. Дүниетаным - ғылыми, көркемдік, құқықтық, саяси, діни болуы мүмкін. Дүниетаным - адамның табиғат, қоғамдық өмір туралы білімдерінің жүйесі. Адамның алдына қойған мақсатының айқын болуы, дүниетанымның өмірмен байланыстылығынан және берік сенімінен туады. Дүниетаным жеке адамның табиғи және әлеуметтік құбылыстарын түсіндіру туралы пайымдауы мен ой тұжырымы. Адамзаттың пайда болу тарихын түсіндіруде әртүрлі көзқарастардың бар екені мәлім. Мысалы: материалистер мұндай мәселені ғылыми дүниетаным тұрғысынан дәлелдесе, ал діни ілімінің өкілдері тәңірдің қалауымен деп қарастырады.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Джакупов С.М. Психологическая структура процесса обучения.- Алматы: Казак университеті, 2004.- 312 с.

2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М., 2002
3. Битянова М.Р. Практическая психология. М.: 1996.
4. Оспанова Б.А. Университетте білім беру шарттарында болашақ маманда креативтілікті қалыптастыру технологиясы. – Түркістан, 2006.
5. Спиваковская А.С. Игра – это серьезно. М.: 1987.
6. Тихомирова Т. Н. Влияние обогащенной образовательной среды на развитие интеллекта и креативности. Психология XXI века: Материалы научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. СПб., 2008. С. 325.
- 7.

Резюме

В данной статье изучены методы и приемы развития творческого мышления студентов с самостоятельной формой работы.

Summary

This article examines the methods and techniques for developing creative thinking of students with an independent form of work.

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ОТБАСЫ ПСИХОЛОГИЯСЫНДА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬДІ СЫНАҚТАН ӨТКІЗУ

Каймак Бурджу – магистрант

Ғылыми жетекші: Р.Һ.Д., аға оқытушы, Тасова А.Б

Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университет

Отбасы баланың ең жақын әлеуметтендіру ортасы. Осы ортада баланың өмірдің мақсаты, оның құндылықтары, не біліп, өзін қалай ұстау керектігі туралы алғашқы мағлұматтар меңгеріледі және онда басқалармен қарым-қатынас орнатуға дағдыланады. Сөйтіп, өзінің кім және қандай екенін, басқалардың кім және қандай екенін тәжірибиеде сынап байқап көреді.

Балар отбасында әртүрлі жағдаяттар мен төтенше ахуалдарда өзін ұстаудың нормаларын, мінез-құлқын реттеудің өлшемдерін меңгереді. Отбасы психологиясын зерттеушілер А.Г.Харчев, А.Н.Антонов, З.И.Файнбург, Д.Горборинко оның функцияларын ата-ананың үгіт-насихаты, түсіндіруі, олардың үлгі-өнегесі, үйдегі ахуал, отбасының психологиялық тынысы арқылы балалардың әдеті, мінез-құлқы, жақсы-жаманды бағалау уәзіндері (критерий) қалыптасуымен бірге қандай қылықтары үшін сөгіс алып, не үшін жазаланатынын, әділдік пен адалдық ұғымдарын меңгереді деген тұжырымдар жасады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы деп, отбасының міндеті нақты көрсетілген.

Қазақстан-2030 бағдарламасында балаларымызды алыс болашақта қандай сапада көруіміз керектігі айтылған. Сонымен бірге, отбасы туралы заң жоғары және орта білім тұжырымдамасында әрбір отбасына өзінің ұрпағын тәрбиелеп, қатарға қосу міндеті жүктелген.

Қазіргі заманда отбасының құрылымы өзгеріп, оның мүшелер саны азайып, бала саны да кеми түсті. Қоғамдағы әлеуметтік, мәдени экономикалық жаңғырулар, әр түрлі сипаттағы әлемдік деңгейдегі ақпарат алмасу, отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынас сипатына да өз әсерін тигізіп отыр. Қазіргі аналардың көпшілігі жұмыс жасайтын

болғандықтан бала уақытының көбін пассивті тәрбиешілермен өткізеді. Бала тәрбиесі қалалық отбасына тән болып отырған келесі ерекшеліктерімен шартталған: балалардың көбісі күннен күнге ұлғайып отырған айырылысулардың нәтижесінде әкесіз немесе анасыз өседі; теледидар, жеке бөлме т.с.с. өркениеттің жетістіктері балалар мен олардың ата-аналарының арасындағы қарым-қатынас процесін қиындатады. Кімнің болса да жүрек түкпірінде туған жерге, Отанға, отбасына да деген қимастық сезімі болады. Осылардың ең биігі елжандылық, отансүйгіштік қасиет. Бұл қастерлі ұғым арқылы қоғамның негізі қаланады. Отан отбасынан басталады, демек өзіңнің ата-ананды қалай қастерлесен, Отаныңды да сондай қасиеттей біл. Ер жігіт елі үшін туады деген ғой. Отан қорғау саласында еңбек етуімнің өзі елжанды болуымнан деп ойлаймын.

Жанұя – адамның эмоциясы, уайымы, көзқарасы мен қатынасынымен байланысты емес, ол – ерекше феномен. Жанұя феноменінің бір жолы оның құрылымын, тарихи уақыт талабына сай өзгеруін және бір отбасының өмірлік циклын логикалық түсіндірілуі. С.И.Голод (1998) пікірінше отбасы феноменінде құрылымдық өріс ерлі-зайыптылар және ата – ана мен бала қатынасы деп қарастырады. Жанұя – неке негізінде немесе қан жағынан туыстас шағын топ, олар өзара көмек көрсету, жауапкершілік алу және тұрмыстық жалпылылықта байланысады (Эйдемиллер, Э.Г.Юстицкий В.В., 1990). Жанұя балаға ықпал етеді, оны қоғамдық өмірге жетелейді. Отбасының тәрбие институтты ретінде маңызы онда бала өз өмірінің маңызды бөліктерін өткізеді және де тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ету ұзақтығы жағынан басқа тәрбие институттарына бой бермейді деп көрсетті Шужебева А.И өз зерттеу жұмысында [2,21].

Терең тұлға аралық қатынастарды реттеу механизмдеріне арналған жұмыстарды талдауда шетелдік ғалым Э.Фромм және ресейлік ғалым М.И Лисина ол өзіміздің қазақстандық ірі ғалымдардың бірі С.М.Жақыповтардың қойылған мәселені толығымен шешуге мүмкіндік берді. Біріншіден, отбасы жағдайында бірлескен іс-әрекетті орындау барысында жеткіншектердің құндылықты- мағынылық құрылымдардың қалыптасу жағдайларын нақтылауға мүмкіндік берілді. Екіншіден, жеткіншектердің тұлғалық дамуында ауытқулардың пайда болуының отбасы ішіндегі алғышарттарын анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің методологиялық бағытына қарай жеткіншектерге отбасы ішілік құндылықтарды беру процесі, отбасы мүшелері арасындағы бірлескен әрекет пен эмоцияның өзара байланыстардың үйлесімділік механизмдерін қолдануға негізделеді [4,10].

А.Б.Харчев берген отбасы ұғымына түсініктеме неғұрлым жалпылама болып табылады: Отбасы денелік өмір мен әлеуметтік ағза өмірінің арасында байланыстырушы звено болып табылады. Қазіргі таңда отбасы қызметінің ортақ топтамасы немесе жіктелімі жетік түрде толық жасалмаған. Мысалға, Г.М.Свердлов және В.Л.Ресенцев (1958) отбасының маңызды қызметтеріне ұрпақ жалғастыру, тәрбиелеу, шаруашылық және өзара көмек көрсету қызметтерін айтады.

Э.К.Васильева (1981) өз зерттеулерінде отбасы қызметінің үш тобын қарастырады: шаруашылық-экономикалық, генеративті тәрбиелік, мәдени, репродукциялық. С.Д.Лаптенко-тың пікірінше, (1967) отбасының маңызды қызметтеріне шаруашылық –тұрмыстық, халықтың көбеюі, өз мүшелерінің демалысын ұйымдастыру, тәрбиелік жатады.

70-шы жылдары басты назар отбасындағы қарым-қатынас пен оның тұлға қалыптасу процесінде алатын орны туралы Б.П.Парыгин, А.Г.Харчев. Ол әйел адамның кәсіби іс-әрекетімен отбасы жағдайындағы міндеттерін үйлестіре білу сипаты және де отбасы өміріне қалай ықпал етеді деген тақырыптарда С.Голод, З.Янкова т.б. зерттеді.

З.И.Файнбург отбасындағы эмоциялық жағдайлар, олардың отбасы ішілік қатынастың тұрақтылығына ықпалы,отбасының тұрақтылық жағдайы туралы Ю.Г.Юркеевич отбасы мүшелері арасында қысымның бөлу себептерін және А.М.Уматинев және т.б. зерттеді.

70-шы жылдардың аяғына қарай отбасы мен неке психологиясында неке жұптарындағы әлеуметтік-перцептивті үрдістерді зерттеп, анықтаған Ю.Е.Алешина, қалалық отбасыларда некелік рольдерді бөліп беруді, З.И.Янкова және т.б. қарастырды. Жанұя ішіндегі қарым-

қатынастың даму заңдылықтарын саналы түрде түсіну талпыныстары жасалды, зерттегендер мысалға А.А.Бодалев, Н.Н.Обозов және т.б.

Соның қарым-қатынасындағы маңызды объект бала. Бала қай жас ерекшелік кезеңінде болмасын, ол әрдайым отбасының яғни ата-ананың қамқорлығын қажет етеді. Сол кезеңнің бірі яғни бала өміріндегі толқымалы кезең жеткіншектік кезең. Жеткіншектік кезеңді қазіргі зерттеулер оның әртүрлі аспектілерін қамтиды: тұлға дамуының негізгі көздері мен механизмдері туралы зерттеген ғалымдар Фельдштейн Д.Л., Кондратьев және т.б. тұлғалық жаңа құрылымдардың ерекшеліктері туралы шетелдік ғалымдардан Кон И.С. Дубровина зерттеді, ол

жас ерекшелік дағдарысының құрылымын зерттегендер Гаврилова Г.П., Драгунова Т.В. және т.б. ал танымдық эмоциялық –еріктік және мінез-құлықтың ерекшеліктерін Кучинский, жеткіншектегі өзіндік сананың құрылымы мен қызметі туралы Баруалкина В.В. тұлғаның анамалды даму механизмдері туралы Дозорцева Е.Г сияқты ғалымдар зерттеді. [7,5]

Жеткіншектерді зерттеуге психология ғылымындағы базалық теориялар мен концепциялар негізге алынады. Психиканың онтогенезде дамуы мен тұлғаның қалыптасуы жайлы Л.С. Выготский мен А.Н. Леонтьевтің ғылыми мектебінде қалыптасқан психикалық даму теориялары жеткіншек жасының ерекшеліктерін зерттеген негізгі жұмыстар және жеткіншектердегі тұлғаның дамудағы өзіндік сана сезімдерді зерттеген концепциялары Э.Берннің транактілік талдауы, С.М. Жақыповтың бірлескен диалогты танымдық іс-әрекет концепциясы зерттеудің методологиялық-теориялық негізін құрады.

Жеткіншектердің агрессиялық мінез-құлқын зерттеген жұмыстар зерттеудің теориялық мәнділігін негіздеді. Оларға Н.Д.Левитов, Л.И.Божович және т.б. Жеткіншектердің психикалық даму мәселелеріне қатысты Қазақстандық жұмыстар зерттеудің теориялық негізі мен мәнділігін құрады. Жеткіншектер жайлы қазақстандық мына ғалымдар зерттеді: С.М.Жақыпов, Қ.Б.Жарықбаев т.б. [8,5]

Ал басқа да қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріне үңілсек, Елубаева С.Б. қазіргі қазақ жеткіншектердің өзіндік бағалаулары мен этностық сәйкестік пен өзіндік бағалауларының психологиялық ерекшеліктері зерттелінген. Бұл зерттеу нәтижесінде қазіргі замандағы жеткіншектердің өзіндік бағалау құрылымын ересек алдыңғы толқын жеткіншектердің өзіндік бағалауымен салыстырғанда этностық сәйкестіктің компоненттері мәнді түрде азаятыны анықталды, өзіндік бағалаудың жалпы құрылымында түсінуі өзін білу және ұйымдасқандық сияқты сапалар бірінші орынға шықты. Күнсләмова Т.К. өз зерттеу жұмысында жеткіншектердегі агрессиялық мінез- құлықты өзіндік сана сезімдерді құрайтын негізгі компоненттері өзіндік бағалау және өзіндік реттелу мен өзара байланыста қарастырған.

Педагогикалық-психологиялық көп қолданылатын психокорекциялық жұмыстарға негізделген топтық оқыту әдісі, яғни психологиялық-педагогикалық тренингтер арқылы жеткіншектердегі агрессиялық мінез-құлықты азайту мен оның өзіндік бағалау мен өзара байланыс ерекшеліктері жан-жақты зерттелген. Зерттеу жұмысында белгілі ғалым Э.Берннің трасактілік талдау концепциясы арқылы жеткіншектердегі эго күйлердің белсендірудің негізінде олардағы агрессиялық мінез-құлықты өзгертудің психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Жұмыста эксперименттік топтың сыналушылары полигон балалары деп аталатын әлеуметтік статусы бар жеткіншектер болды, яғни радиациялық былғанған аймақтардағы балалардың агрессиялық мінез-құлық ерекшеліктері теориялық- эксперименттік зерттеу барысында зерттеледі. Зерттеуде жеткіншектердің өзіндік бағалау, өзіндік реттелу эго күйдің белсендендірілуі мен агрессиялықтың өзара байланысын психологиялық-педагогикалық тренинг арқылы зерттеу және агрессиялықты азайту үшін психокорекциялық жұмыстардың мүмкін жолдарын көрсетті [10,3].

Айдарбеков Қ.А. (Развитие диалогической структуры самосознания у подростков во внутрисемейных взаимодействиях) зерттеу жұмысында жеткіншек жастағы тұлғалық жекелік-вариациялық даму механизмдерін анықтауға бағытталған. Осы мақсатта жеткіншектің өмірлік әрекетін неғұрлым байланыстырып отыратын жаңа тұлғалық құрылымдардың кезекті психологиялық талдауы жүргізілген. Осы байланыстағы негізгі мәнділік жеткіншек жастағы

тұлғалық жаңа құрылымдардың психологиялық мазмұнының іздестіру мен үлгісін жасау болып табылады, ал жеткіншектерді жаңа әлеуметтік қатынастарының жаңа деңгейге өтуін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учеб. для высш. шк.-М.: АспектПресс, 2000.-376с.
2. Дмитриев А. В. Конфликтология: Учеб. пособие для вузов.- М.:Гардарики, 2000.-318с.
3. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии.-4-е изд.- СПб.:Питер, 2000.-528с.
4. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. М.: 1989.

Резюме

В данной статье изучены семья-самая близкая среда социализации ребенка. В этой среде изучаются первые сведения о целях жизни ребенка, его ценностях, о том, что нужно знать и как вести себя, а также прививаются навыки общения с другими.

Summary

This article examines the content of The family is the closest environment for the child's socialization. In this environment, the first information about the goals of the child's life, his values, what you need to know and how to behave, as well as instilling skills to communicate with others.

ӘОЖ 37.013:372.41-057.874

ҰЛТТЫҚ ТАҒЫЛЫМДАР ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОЙЫН ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ДАМУШЫЛЫҚ РӨЛІ

Ташчы Муаммер – магистрант

Ғылыми жетекші: Р.Н.Д., аға оқытушы, Тасова А.Б

Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университет

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі – халықтың ұлттық ойындары - көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп – жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі. Ұлы педагог В.Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» дейді, демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы байи түспек. Фольклортанушы ғалым Ә.Диваев «Қазақ балаларының ойындары» деген еңбегінде адамның жас ерекшелігін үш топқа бөледі: «...өмірге келгеннен бастап жеті жасқа дейінгі бала, жеті жастан он бес жасқа дейінгі балалар, он бес пен жиырма жас аралығындағы жастар...». Осының негізінде қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты: «санамақ, тәй-тәй, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек-көк серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа: «тақия тастамақ, тартыс, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, асық, хан талапай, теңге алу, қыз қуу, орамал тастамақ, ақсүйек, күрес» т.б. ойындарын жатқызуға болады.

Зерттеу мәселесіне байланысты теориялық талдаулар педагогика ғылымының бүкіл даму тарихында ұлттық тәрбие мәселесі өзектілігін жоймағандығын көрсетті. Соңғы кездегі тәжірибелер көрсеткендей экономикалық, әлеуметтік, мәдени, білім беру міндеттерін шешуде әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың өзгеруіне, ата-бабадан мирас болған рухани мұралары негізінде оқытуға айрықша көңіл бөлінуде. Ата-баба мұрасын дәріптеу жастардың ұлттық санасын қалыптастыруда оң баға беріп, халқымыздың өткен тарихына талдау жасау арқылы қазіргі білім мен тәрбие мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік туғызды және оның болашақ бағдарын анықтайды. Сонымен қатар оқу пәндерін оқыту арқылы ұлттық рухқа бағытталған тұлғаны қалыптастыруда оқытудың инновациялық формаларын қолдану

(мысалы: іскерлік және рөлдік ойындар, диспут-сабақ, мультимедиялық сабақтар т.б.); ұлттық тәрбие бағыттарының бірлігі (мысалы: адамгершілік, эстетикалық, еңбек және т.б.); әрбір оқу-тәрбие іс-шарасының ұлттық тәрбиелік мәні; оқу үрдісіне этнопедагогика элементтерін қолдану, ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып, оқушыларды өз бетінше шығармашылық іс-әрекетке баулығанда; жұмыстың сабақ және сабақтан тыс формаларын үйлестіруде қолайлы жағдайлар туындаған кезде ғана тиімді болатыны дәйектелді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда шынайы ұлттық мектептің іргетасы қалана бастағанымен, кез - келген оқу пәнінің мазмұны, жалпы оқу-тәрбие үдерісі ұлттық тәрбие мен төл мәдениетті негіз ететін нағыз қазақ ұлттық мектебі жасалынған жоқ. Сондықтан заман көшіне ұмтылған жастарымыздың, мектеп оқушыларының оқуға деген ынтасын қолдай отырып, қазақы болмысты сақтап қалу, ұлттық қасиеттерді дамыту, оқушылардың бойына ұлттық рух пен сананы сіңіру – күн тәртібінен түспеуі тиіс.

Ұлттық-тәлім тәрбие этнопедагогика негізінде қалыптасады, жүзеге асады. Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, М.Дулатов [1] сияқты ағартушылар мазмұны халық даналылығынан тұратын салт-дәстүр мен халықтың тұрмыс-тіршілігінің ұлттық тұрмыстық дәстүрді құрайтындығын жазады.

Халық педагогикасы құралдарының тәрбиелік мүмкіндіктерінің өміршендігі қоғамның халықтық тәрбие тәжірибесіне қатынасы мен жалпы білім беретін мектептерде ұлттық тәрбие беру ұстанымдарын жүзеге асырумен байланысты.

Халық педагогикасы қоғам мүшелерін өздерінің жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағыттайды. Халық педагогикасының негізгі идеясы – бірлік пен имандылыққа, ұлтаралық достық пен ізгілікке тәрбиелеу. Сондықтан этнопедагогикалық тұжырымдама мен оның рухани-адамгершілік идеялары арқылы мектеп пәндерінің мазмұнын толықтыру – бүгінгі күннің кезек күттірмес міндеттерінің бірі. Ал сабақтарда оқушылардың еңбексүйгіштік, жоғары адамгершілік, азаматтық рухта тәрбиелеу үшін мұғалім алдына қойылар мақсат айқын, күтілетін нәтиже нақты болуы шарт. Оқу пәндерін оқыту үрдісінде қолданылатын халық педагогикасы құралдарының мазмұндық топтамалары: ұлттық тәрбие, ұлттық әдебиет, ұлттық салт-дәстүрлер, ұлы адамдардың этнопедагогикалық ойлары, ұлттық мәдениет, тарихи ұлы бейнелер, ұлттық болмыс, халықтық тағылымдар және т.б.

Ұлы ұстаз әл-Фарабидің «...Адамға ең бірінші білім емес, рухани тәрбие берілуі керек» [2] деген дана пікірі – халқымыздың тамырын тереңнен тартқан асыл мұрасының рухани нәрін жас ұрпақтың бойына сіңіруде өміршең әрі өзекті мәселе. Ар-ұят, парасаттылық, имандылық, ақ ниет, мәдениеттілік қасиеттері адамзат баласының бойына тәрбие құдіретімен ғана даритындығы белгілі. Ал тәрбиенің түп тамыры да, қайнар көзі де – ұлттық құндылықта. Ұлттық құндылықтар отбасы мен Отан ұғымынан туындап, мәдени мұралар, ел мен жердің табиғаты, ауыз әдебиеті үлгілері, салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымыз, ұлылар, би-шешендер, ақын-жыраулар шығармаларындағы идеялармен жалғасатындығы белгілі. Сол себепті оқу пәндері бойынша әр сабақта оқушыларға өтілетін теориялық мағлұмат, көркем шығармаларды талдату арқылы аталған қасиеттерге тәрбиелеп отыру парыз.

Әлбетте дүниедегі құбылыстардың әлеуметтік негізінде байланыссыз ештеме жоқ. Олай болса, халықтың ғасырлар бойы жасаған тәрбие құралдары да бірін-бірі толықтырып, бір-бірімен үштасып, байланысып, қиюласып жатады. Бұл тұрғыдан келгенде ұлттық ойындар-халық педагогикасының ажырамас бір саласы, халықтың ділдің (менталитеттің) түп негізі, ұлтқа тән қасиеттерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші, салт-сана мен әдет ғұрып, дәстүрлерді жалғастырушы, этностың өзіндік ерекшелігін жастар бойында алғаш рет психологиялық жағынан негіздеп көрсетудің аса қолайлы, қарапайым жолдарын жасаушы. Сондықтан ол халық педагогикасын толықтырып, мазмұн жағынан бірін-бірі байытып отыратын, қос өзеннің бір жерге келіп тоғысқан екі арнасы іспеттес. Халық педагогикасы ұлт тәрбиесіне қатынасты барлық өмірлік негіздерді қамтып, ұлттық ерекшелікті даралай көрсетуге, бүкіл адамзат қауымымен үндестіре, қиюластыра дамытуға күш-қуат жұмсайды. Ұлт ойындары халық педагогикасының аса белсенді, үнемі өзгеріп, жетіліп отыратын, көнермейтін, тот баспайтын, өмірге үздіксіз келіп жататын ұрпақ арқылы жалғасып, жаңара беретін құрамдас

бөлігі болып табылады. Сондықтан оның атқарар қызметі де кең өрісті, ауқымды, салиқалы. Ол-салауатты өмір салтын мұрат тұтқан арманшыл, елі мен жерінің қамын ойлайтын, ұлтқа тән нәрсенің бәрін қадір тұтатын, Отан сүйгіш патриот, адам баласының бәрін бауырым деп өзіне тарта білетін, сыйластық пен достыққа бағалай алатын интернационалист, басқадан үйренуді жатсынбайтын, дара тұлға-жаңа адамды тәрбиелеп шығарудың құралы [3].

Ұлт ойындары-ұжымдық ой-қиялдан бас құрап, жеке адамдардың игілігіне асатын, ұлт өкілдерін түгел қамтитын тұтас ұлтқа тән атадан балаға мұра болып келе жатқан рухани, мәдени қазына. Олай дейтініміз, ұлт ойындары сол ұлттың өсіп жетіту барысындағы ұзақ жолда пайда болып, оның сан мыңдаған ұрпағының рухани азығына айналған, қиялын қозғап, ұлттық болмысымен өзіндік ерекшелігін қалыптастыруға игі әсерін тигізген дәстүрлі құбылыс.

Осы тұрғыдан қарағанда, ұлт ойындары сол ұлттың ғасырлар бойы жасаған, іріктеліп сұрыпталып бізге жеткен мәдени мұраларының занды бір саласы, халқының игілігіне қызмет ететін, оның жас ұрпағын жетілдіріп шындайтын әлеуметтік-педагогикалық мүмкіншілігі зор тәрбие құралы. Халықтың сәби шағы мен бүгінгі өскелең дәуірінің куәсі ретінде. Адам баласының фантазиялық ой-өрісінің жемісі ретінде оны үйренудің, зерттеудің және оның заманымызға лайықтыларын бүгінгі ұрпақты оқытып-тәрбиелеу ісіне жаратудың үлкен тағылымдық, тәрбиелік маңызы бар деп білеміз [4].

Ұлт ойындары халық педагогикасының құрамды бір бөлігі бола тұрып, өзін дүниеге әкелушілердің есеюіне, ақыл-ойының толысып, қалыптасуына, олардың өмірге құштарлығының артуына, жасампаздық көңіл күйінің көтеріліп, күш-қуатының молаюуына, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасып жетіле түсуіне әсерін тигізеді. Ұлт ойындарының осындай қасиетін жақсы танып-білген адам баласының алдыңғы қатарлы ақыл-ой, парасат иелері әркез оны жоғары бағалап, ұмыт болудан сақтап, жиып-теріп, қағаз бетіне түсіріп отырды.

Ұлы ойшыл, ғалым, заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Омарханұлы Әуезовтың бұл пікірімен толық келісе отырып, қазақ өмірінің өткеніне көз жіберсек, әрбір күзгі, қысқы шаруашылықтың табысты аяқталуынан кейін, сәтті аяқталған аңшылықтан соң, немесе ел шетін басып кірген жаудан кек алып, жеңіске жеткенде, ас бергенде, халық мерекелері, ойын-сауықтар өткізілген. Бұл ойын-сауықтар тек көңіл көтеру, той-думан үшін ғана емес, ұрпақ тәрбиесін өркендетіп, дамытатын үлгі - өнеге көрсететін, халықтың рухани мүмкіншілігінің байқауы тәріздес өнер сайысына ұласып, жаңаның сыналып ел талқысына түсер ортасы, көпшілікке жетер сахынасы, іспетті де болған. Мұндай ойын - тойларға жастар көптеп қатынасып, өзінің бағын сынар, өнер көрсетер аренасына айналдырған. Әсіресе, өздерінен ересек аға буыннан, халық алдында сыналған атақты ардагерлерден үйреніп, тәлім алған.

Қазақтың ұлттық ойындары: көкпар, сайыс, күрес, теңге алу, қыз қуу, алтын қабақ ату, жамбы ату т.б. спорттық сипатпен бірге үлкен тәрбиелік маңызға ие болды. Бұл ойындардың бәрі де атпен ойналатын ойын болғандықтан, оларға күн ілгері орасан зор әзірлік, мұқият даярлық керек болды. Сол даярлықтың басы - қасында болған жас баладан бастап, бозбалалар мен жігіт ағалары, атбегілері мен ауыл ақсақалдары болып түгел қатынасатын. Жоғарыда аталған ойын түрлері мен бәйгенің алуан түрлеріне қосылатын аттар, оған мінгізілетін балалар, балуандар, көкпаршылар, қыз қууға қатынасатын қыз бен жігіттер ауыл ақсақалдарының алқасында талқыланып, солардың ұйғаруы бойынша қатынасуға мүмкіншілік алатын болған. Бұл, бір жағынан, халықтық тәлім - тәрбиенің маңызын арттырса, екінші жағынан, үкендерге деген ілтипат пен еенімді, басқаның пікірімен санаса білуді үйретеді, үшіншіден, жеңіске деген құлшынысты туғызып, баланың ақыл-ойын, қиялын ұштайды, көпшіліктің үмітін ақтауға деген жауапкершілігін шындай түседі. Осы жағынан келгенде, ұлт ойындары халық педагогикасының ажырамас бір бөлігі ретіндегі өзінің маңызды қызметін осы күнге дейін жүйелі атқаруда. Егеменді елге арналған жалпы халықтық және әлемдік маңызы бар Абай мен Мұхтар Әуезовке арналған тойларда қазақтың ескі дәстүрі бойынша балалардың ұлт ойындарына белсенді қатынасуы ескі дәстүрді қайта жаңғыртып,

жастарға деген сенімділік пен талапты арттыра түсті оларды өмірге ерте араластыру, жер-жерде орын ала бастады [5].

Жай көзге көріне бермейтін, адам санасына ақпарат арқылы сырттан келетін бұл қасиеттер, адам рухының жасампаз әрекетінің негізінде ұлт ойындарының бойына ерте енгізілген әлеуметтік-педагогикалық қасиет болып табылады. Бірақ сол ойындарды өмірге әкелген ата-бабалар оның ішкі қасиеті мен мүмкіншілігін жете бағаламуы да мүмкін. Десекте, тек бір нәрсе ғана бізге белгілі. Ол әр ұлт ойынының бойында әлеуметтік-педагогикалық мақсаттың айқын белгілерінің болуы. Сондықтан ойынның мазмұн-мағынасы өмірдің әр қырын белгілеп, әр саланы қамтиды.

Тәрбие адам ғұмырын тұтас қамтығанымен, сәбилік, алғашқы балалық, жастық шағында алған тәрбиесі оған туған ортасының психикалық ерекшелігін сіңіруде шешуші рөл атқарады. Сондықтан баланың отбасында алған тәлім-тәрбиесі оның қай ұлтқа жататынын анықтап қана қоймай, бүкіл өмір жолын анықтаушы бағдарына айналады. Оны анықтаушы дейтініміз, адамның әлеуметтік ортадағы әрекеттері арқылы келер ұрпаққа беріліп отырады.

Бұл салада халық педагогикасының негізгі құрамды бөлігі болып табылатын ұлт ойындарының атқаратын қызметі жоғары. Оның үстіне ұлт ойындарының тұла бойына ұлттық тәрбие мен ұлттық психологияның сол ұлтқа тән дүниені танып білу, қабылдау қабілетінің өзіндік ерекшеліктері топтасқан. Өйткені ойын-объективтік дүниенің, шындық болмыстың бала санасында шағылысуы арқылы туып, өмірге келген кішірейтілген моделі. Сондықтан ұлт орналасқан аймақтың барлық болмысы ұлт ойындарының тұла бойына сіңіскен. Өйткені, ұлт деп ат қойып, айдар тағып жүргеніміздің өзі де - осы табиғат ерекшеліктерінен туындайтын, шаруашылықтың әркелкілігінен пайда болып, қоршаған ортаны қабылдау ерекшеліктеріне байланысты қалыптасқан психологиялық негізі болып табылатын мінез-құлық әдет, салт, дәстүр адам бойына тілі, діні, діні арқылы өзіне тән көрініс табуы. Мұның бәрі адам санасы арқылы материалдық дүниені қабылдауда адамның өмірге икемделуімен қатар сол өмірге белсенді қатынасып, әсер етуін қажет етеді. Осыған, бала жастайынан өзінің күнбе-күнгі ойынын өзгертіп, жетілдіруі арқылы ырысдал етіп, дүние танымы мен қиялын дамыту арқылы өзін қоршаған ортаға әсер етеді, өзіне керекін алады.

Қазақ халқының рухани мұралары туралы деректер кезінде қағазға түспей, ауыздан-ауызға тарап көпшіліктің игілігіне айналған.

Ай ойын туралы де ауызша айтылып келе-келе ұмыт болған. Бүгінгі жұртқа ол пікірлер емес, ойынның өзі қажет болды. Сондықтан сонау орта ғасырлардан бастап, қазақтар туралы этнографиялық мәліметтерінде ұлттық ойын-сауықтары туралы ескерілмей қалмайды. Бұл ұлт ойындарының әлеуметтік негіздері мәні туралы мәліметтер бергенімен, педагогикалық тұрғыдан толық мәлімет бермейді. Соларды оқи отырып, біз ескі көшпенділер өмірінде және тұрмысында ойын-сауықтарының үлкен тәрбиелік рөл атқарғандығының куәгері боламыз. Олай болса ұлттық ойындардың әлеуметтік-педагогикалық маңызы туралы ілімнің дамуына қатысты ой-пікірді кең мағынада алып қараған жөн сияқты [6].

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі

1. «Сен білесің бе?» энциклопедиясы / Қ.Ж.Райымбеков; Қ.Т.Байғабылов. Алматы-Аруна 2011 жыл
2. «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісіне пайдалану» Е.Сағындыков Алматы 1993жыл
3. «Қазақ ұлттық спорт ойыны түрлері» Ш.Балғымбаев Алматы 1985жыл
4. «Бала тәрбиесі» журналы 2014ж
5. «Мектепке дейінгі тәрбие» Республикалық ғылыми-әдістемелік пед. журнал
6. «Бала мен балабақша» журналы 2016 ж.

Резюме

В данной статье рассмотрено о важности приобщения ребёнка к культуре своего народа. Обращение к отеческому наследию воспитывает уважение, гордость за землю, на которой живёшь. Поэтому детямне обходи мзнатии зучатькультурусвоих предков.

Summary

This article discusses the importance of introducing a child to the culture of their people. Turning to the paternal heritage brings up respect, pride in the land on which you live. Therefore, children need to know and study the culture of their ancestors.

ӘОЖ 37.017.4-058.81(574)

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Шымкент қ., Шымкент университеті
Намет У. Бимагамбетова С.С.,

Ертегілер - бала дамуында үлкен маңызы бар, әдеби жанр. Көрнекті психоаналитик Б.Беттельхейм «Қиял-ғажайып ертегілердің пайдасы мен маңызы» кітабында ертегілердің баланың жүйке жүйесіне әсері жөнінде өзінің тәжірибесін жинақтаған. Ол, бала дамуындағы ауытқушылықтың себебі, өмірге деген қызығушылығын жоғалту, оған көмектесетін ертегілер, деген. Ертегілер баланың құмарлығын оятып, бүкіл санасын, назарын аударатын, қиялын шарықтататын, өзін-өзі танытатын, интеллектін дамытатындай, келешекке сеніммен қарайтындай болу керек. Ертегілер ауызша айтуға лайықты түрде құрылады. Сөз, сөйлем құрылыстары да осыған лайық келеді. Қай елдің ертегісінде де дәстүрлі салтқа айналған бастамасы және шешуі болады.

Мәселен, қазақ ертегілері:

Бар екен де, жоқ екен,

Аш екен де, тоқ екен...

Ерте, ерте, ерте екен,

Ешкі жүні келте екен, - деп басталады. Ертегінің бұлай басталуы айтушылар үшін керекті әдіс, өйткені адам әрдайым білмегенін білуге құмар. Тыңдаушы үшін әңгімені жұмбақтап бастау оқиғаның мазмұнын білуге деген құмарлықты туғызу үшін керек. Бұл әдіс әуелде осы жағдайға байланысты туса да, кейін айтушылардың әдетіне айналған.

Өзіміз көп үміт күтіп отырған жас ұрпақ ата-бабамыздан қалған мәдени мұра халық ауыз әдебиетінің өн бойындағы мәнділігі мен маңыздылығынан, ойшылдығы мен қиялшылдығынан, тапқырлығы мен шешендігінен, әсемдігі мен алғырлығынан тәлім-тәрбиесі мен үлгі — өнегесінен нәр алары анық.

Сан ғасырлар бойы ауыз әдебиетіндегі ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келген халықтық тәрбиенің өнеге-үлгілері осы уақытқа дейін өзінің педагогикалық мүмкіндіктерінің мәні зор екендігін дәлелдеп келеді.

Халық ауыз әдебиетінің ішіндегі ең жақыны балаларға ол ертегі болмақ. Алғашқы қауымнан бастап, бала тәрбиесіне ерекше әсер ететін ертегілерді ойлап шығарған адамзат тарихында ертегілердің тәрбиелік мәні зор. Қазақ ертегілері сан алуан.

Ертегі арқылы айнала қоршалған ортаны барлай алады, табиғаттың сиқырлы сырларын сезіне біледі, халықтың әдемілік және әдептілік жайлы ұғымдарын бойына сіңіреді, ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып туралы түсінік алып, адамгершілік тәрбиесінің бастауларына ден қояды. Тәрбие – қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның ара-қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Оқушылардың сапалы тәртібі мен байымды мінезін қалыптастыру, оған сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу тәрбиешінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетіне байланысты. Тәрбиенің негізгі міндеті – қоғамның қажетті талаптарын әрбір баланың борыш, намыс, ождан, қадір-қасиет сияқты биік адамгершілік стимулдарына айналдыру. Қазіргі таңда әсіресе, көп көңіл бөлінетін мәселе – адамгершілік тәрбиені күшейту. Адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық міндеттері оқушылардың белсенді өміршілік

позициясын, қоғамдық борышқа сапалық көзқарасын, сөз бен істең бірлігін, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру. Ол баланың жеке басын қалыптастыру мен дамытудың аса маңызды бір саласы. Бұл арқылы оқушының ата-анаға, ұжымға, қоғамға, Отанға, еңбекке қатынасын айқындайды. Тәрбиелі ұстаз шәкірттерге жан-жақты тәрбиені осы адамгершілік сезімін, сенімін, белгілі мақсатқа, бағытқа жетелеу іс-әрекетін ұйымдастыруды жетілдіреді. Сонда ғана ұстаз шәкірттердің ізгі ниеттілігін, адалдығын, кішіпейілділігін қалыптастырады.

Бала балғын тал, ересек адам – бағбан. Бұл – әр халықты ғасырдан ғасырға әкеле жатқан қағидасы. Сондықтан, баланың ана тіліне деген сүйіспеншілігін тәрбиелеп, бала жаныны небір жақсылық нәрімен суару – оны өсіруші, тәрбиелеуші әрбір үлкеннің мұраты. Әдебиеттік оқу бастауыш мектептегі негізгі де, маңызды пән, имандылыққа, адамгершілікке тәрбиелеудің негізі, қарым-қатынас жасаумен дүниетанудың құралы, баланың интелектісі мен шығармашылығын дамытудың арнасы. Оқушылардың мектептегі ана тілін оқып-үйрену әрекеті жасампаздық сипатқа ие.

Әдебиеттік оқу пәнінің негізгі мақсаты – дұрыс, мәнерлеп және шапшаң оқуды меңгерту, оқушыны шығарма авторының көзқарасын түсінуге жетелеу және мәтінді қабылдаушы оқырман ретінде тәрбиелеу, көркем-шығармашылық және танымдық қабілеттерін дамыту, сөз өнеріне деген қызығушылығы мен эстетикалық талғамын қалыптастыру, сөйлеу әрекетінің барлық түрін жетілдіру, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық пен рухани-адамгершілік тәрбие беру.

Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналасындағы дүниемен жекебас – тұлғалық қатынасын этикалық, адамгершілік тұрғысынан тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени – рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асуға болады. Осымен байланысты бағдарламада халқымызға тән әдептілік, имандылық, қонақжайлық, мейірімділік т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер, тіпті табиғат пен адамды бірлікте қарастыратын ұлағатты пікірлер қалыптасқан

Бастауыш сыныптардағы әдебиеттік оқу бағдарламаларында оқушы тілін дамыту, сөйлеу мәдениетін көтеру жұмыстары негізінен халқымыздың мәдени, рухани дүниесінің терең деңгейін көрсетіп бейнелейтін ертегілер, аңыз-әңгімелер сияқты қасиеттерге тәрбиелеу, ең алдымен, халқымыздың осы санадағы озық әдет-ғұрыптарына, дәстүріне, бай мұрасына негізделіп жүргізілетіні нақтылы көрсетілген. Білім мазмұнын мектепке тиімді оқытып, оның басты мақсатын жүзеге асыру оқытуды оқу - әдістемелік құралдық шамамен алғандағы тізімін алдын-ала білу. Тізім ең алдымен, қандай оқу - әдістемелік құралдардың қажет екенін біліп, білім мазмұнының білімділік, тәрбиелік, дамытушылық т.б. мақсат, міндеттерін, толық, жан-жақты жүзеге асырып, әдістемелік жүйе түрінде құруды бағдарламаға мүмкіндік береді.

Халық адамгершілік пен әділеттілікті, ақылдылық пен батырлықты ертеден –ақ өте жоғары бағалап, әңгіме, ән-жырға, ертегі-аңызға арқау етіп отырған. Халықтың ауыздан-ауызға тарап, бізге жеткен ертегі, аңыз әңгімелерінің барлығында да ақылдылық пен ақымақтық, арамзалық пен адалдық, жақсылық пен жауыздық қатар көрсетіледі. Ертегілердің тәрбиелік маңызы орасан зор. Ертегілерді оқу арқылы балалар қарапайымдылық, кішіпейілділік, қайырымдылық адалдық сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді. Ертегілердің тілі түсінікті, канатты сөздер мен бейнесіне тіркестерге бай болып келеді.

Қазақ халық ертегілерін пайдалану арқылы бастауыш мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбие қалыптастыруда әдебиеттік оқу пәнінің өзіндік ерекшелік мәні зор. Әдебиеттік оқу сабағында ертегіні пайдаланар алдында жас ерекшелігіне қарай сынып оқушыларын бір тақырып бойынша үш топқа бөліп, бірінші топқа сол ертегі бойынша диалог – монологтық түрде мәтінді дұрыс оқу, екінші топқа сол ертегінің ішіндегі жағымды және жағымсыз кейіпкерлерді табу және атап түсіндіру, үшінші топқа сахналық қойылым ұйымдастыру. Сонда өзі берілген 1 немесе 2 сабақты уақыт өлшеміне қарай пайдалану тапсырылады.

Сол ертегідегі адамгершілік тұстарына ерекше тоқталу. Адамгершілік тәрбиесіне қандай қосымша процестер (кішіпейілділік, ақылдылық, кешірімділік) т.б. жатады, ол қай тұстарда баяндалады, тұспалдап айтқызу, мазмұнын қызықты етіп айтып береді.

Сөзді кейде морфологиялық құрамына қарай талдау арқылы сөздерді талдай отырып түсіндіргенде пайдалы; деректі ұғымдарды түсіндіру үшін тұрмыстан мысалдар келтіру, фактілер келтіру, әңгіме айту; сөз мағынасын түсіндіруде техникалық құралдар қолдану, бірақ мұнда диафильмдерді бастан аяқ көрсетудің қажеті жоқ үзінді ғана алу керек; сөздерге анықтама беру арқылы жиі түсіндіріледі.

Ертегі – бастауыш мектеп жасындағы оқушының қиялына қозғау саналады.

Шәкірттердің саналы тәртібі, мінезі туралы түсінігі қалыптастыру, оған сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу тәрбиешінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетіне адамгершілік тәрбиесіне байланысты.

Ұлттық мінез-құлықты халықтың бай тәжірибесі арқылы тарихи тұрғыда қалыптасқан әдетінің, жалпы және ерекше қасиеттерінің бірлігі деп ұғамыз.

Қазақ халқының адамгершілік іс-әрекеті негізінен ол көшпенділік өмір салтына, үнемі өз жерін шапқыншылардан қорғау барысында, көршілес халықтармен қарым-қатынастарда қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбілдина С.Қ. Қазақ халқының ауызекі шығармашылығы арқылы бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуге болашақ мұғалімдердің даярлығын қалыптастыру. пед. ғыл.канд.....дисс. автореф.-Қарағанды,1999.

2. 2013-2014 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында ғылым негіздерін оқытудың ерекшеліктері туралы.Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 117 б.

Түйіндеме

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына қазақ халық ертегілерін оқыту арқылы адамгершілікке тәрбиелеу жолдары көрсетілген.

Резюме

В статье раскрыты пути нравственного воспитания учащихся начальных классов через изучение казахских народных сказок.

Summary

The article reveals the ways of moral education of primary school students through the study of Kazakh folk tales.

ӘОЖ 378.1

БҮГІНГІ МҰҒАЛІМ ТҰЛҒАСЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Қалиева С.С. – Шымкент университетінің 2 курс магистранты

Білімді ұрпақ әрқашан біздің болашағымыздың кілті болды. Егеменді еліміздің тағдыры - жас ұрпақтың тағдыры бүгінгі ұстаздардың қолында. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында «білім беру жүйесінің басты міндеті - білім беруді ақпараттандыру үшін жаңа оқыту технологияларын енгізу, халықаралық коммуникациялық желілерге қол жетімділік, білім берудің ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтары. ғылым мен практика жетістіктеріне сүйене отырып, қазіргі кездегі мұғалімнің басты міндеттерінің бірі - оқыту әдістерін үнемі жетілдіру және жаңа педагогикалық технологияларды игеру.

Қазіргі мектепке дамыған шығармашылық қабілеті бар, жаңа педагогикалық технологияларды игерген мұғалім қажет. Ол мұғалім де, психолог та, сонымен бірге оқу

процесін ұйымдастыратын технолог болуы керек. Сонымен қатар студент шексіз қабілеттерін дамыта алатын ғаламдық білім кеңістігін құра алуы керек. Бұл мұғалімнің кәсібилігін анықтайды.

Білім беруді ақпараттандыру процесі мұғалімдердің дайындық деңгейіне және мамандықтың сапасына үлкен талаптар қояды. Мұғалімдерге өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі оқып үйренуге және өзіндік іс-әрекетті шығармашылықпен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан, мұғалімдерге өз жұмысында жаңа ақпараттық технологияларды еркін пайдалануға мүмкіндік беру және ақпараттық технологиялар әлемінде оқу құралдарын пайдалану туралы білімдерін арттыру және қайта даярлау. кез-келген уақытта ұйымның негізгі құралдарын, жаңа әдістері мен формаларын таба білу. Бұл жағдайда мұғалімдердің өздігінен дамып, өз бетінше білім алуға мүмкіндігі бар. Ақпараттық құзіреттілікті қалыптастырудың негізгі мақсаты - студенттерге ақпаратты беру, түрлендіру және пайдалану туралы білім беру, олардың жұмысында компьютерлік технологияны еркін және тиімді пайдалану қабілетін қалыптастыру.

Пән мұғалімдері білім беру процесін ақпараттандыру және барлық пәндерде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану және өз пәнін оқыту сапасын жоғарылату жағдайында білім беру жүйесін ақпараттандыруды дамытуда дамыған ақпараттық құзыреттілікке ие тұлға болуы керек. Басқаша айтқанда, алдымен кеңістікке еніп, оның жүйелі және кәсіби енуін қамтамасыз ететін мұғалім. Қазіргі кезде ақпарат ағыны өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс істеу үшін кез-келген мұғалім дамыған коммуникативті және ақпараттық мәдениеті бар, интерактивті тақтаны қолдана білетін, интернетте жұмыс жасау әдістерін меңгерген, өзін жүйелі түрде білдіре алатын мұғалім болуы керек. Оқу үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану студенттердің мамандыққа деген қызығушылығын арттыруға, шығармашылық шабытын нығайтуға, ғылыми көзқарасын қалыптастыруға, мамандықтың сапасын арттыруға және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандар даярлауға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, біз әлемдік білім кеңістігіне қарай қадам басуда. Білім мазмұны жаңартылды, жаңа әдіс, басқа көзқарас пайда болды. Баланың жеке тұлғасын тәрбиелеуде оның жан дүниесін рухани байытуға көңіл бөлінеді. Сондықтан қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын игеру және жаңа формацияның мұғалімі болу - қазіргі заман талабы. Бүгінгі таңда жаңа формация мұғалімдеріне сұраныс артып келеді. Жаңа формацияның мұғалімі - рухани дамыған, кәсіби дайындалған, жаңашыл және шығармашыл тұлға. Бүгінгі таңда білім жоғары технологиялық деңгейге көтерілуде. Осыған байланысты соңғы онжылдықта әртүрлі педагогикалық жүйелер ұсынылды, нәтижесінде әр түрлі инновациялық мектептер пайда болды. Белгілі дидактикалық ғалымдардың анықтамаларын зерделей отырып, біз педагогикалық қызметті әлеуметтік тәжірибе мен мәдениеттің ұрпақтан-ұрпаққа берудің дербес формасы ретінде, ал педагогикалық технологияны жетістікке жетуге кепілдік беретін алдын-ала ойластырылған оқу процесін жүйелі түрде жүзеге асыру жүйесі ретінде түсіндіруіміз керек. педагогикалық мақсаттар.

Сондықтан білім сапасын арттырудың негізгі тетігі - мұғалім, сонымен бірге оның теориялық білімі мен кәсіби шеберлігі, шығармашылық белсенділігі. Жаңа ғасырдағы жаңа буын мектептерінің міндеті - егемен еліміздің жас ұрпақтарына білім беру.

Қазақстанның бүгіні мен ертеңі жас ұрпаққа тиесілі. Бұл мұғалімнен өзінің жұмысы үшін үлкен жауапкершілікті талап етеді. Педагогикалық кәсіптің құпиясы - бұл тек оқытумен ғана шектелмейді, сонымен қатар неге және қалай оқыту керек. Сонымен қатар мұғалімнің біліктілігі мен әдістемесі маңызды рөл атқарады. Ал кәсібиліктің ең жоғары деңгейі - бұл шығармашылық жұмыс, білім беру процесін жаңашылдық, өзгеріс, яғни инновациялық қызметті жүзеге асыру арқылы құру мүмкіндігі.

Өскелең ұрпақты жеке тұлға ретінде қалыптастыруда білім беру жүйесін ізгілендіру, оны оқу процесінде ұтымды пайдалану - уақыт мәселесі. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 19 наурыздағы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан» атты Қазақстан

халқына Жолдауы ел жастары білімді, интеллектуалдық, патриоттық және кәсіби қызметке жоғары дайын болуды талап етеді. Тәуелсіздіктің қысқа тарихи кезеңінде біздің еліміз әлемдік қоғамдастыққа еніп, айтарлықтай экономикалық өсу жолына түсті. Осыған байланысты елімізде кадрларды даярлау мәселесі маңызды бола бастады. Болашақ маманның міндеті - мүмкіндігінше өз ойын білдіру және қоғам өміріне пайдалы түрде қатысу, күнделікті ақпаратты өз бетінше табу және талдау, қажет болған жағдайда өзінің шеберлігін жетілдіру.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында «білім беру жүйесінің басты міндеті - білім беруді ақпараттандыру үшін жаңа оқыту технологияларын енгізу, халықаралық коммуникациялық желілерге қол жетімділік, білім берудің ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтары, ғылым мен практика жетістіктеріне сүйене отырып, қазіргі кездегі мұғалімнің басты міндеттерінің бірі - оқыту әдістерін үнемі жетілдіру және жаңа педагогикалық технологияларды игеру.

Жаңа технологияларды игеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, адами және басқа да көптеген адами жақтарын қалыптастыруға оң әсер етеді, өзін-өзі дамытуға және оқу процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

Педагогикалық технология оқу үрдісімен, яғни мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуімен тығыз байланысты. Оның құрылымына мыналар кіреді:

а) тұжырымдамалық негіз;

б) оқытудың мазмұндық бөлімі (оқытудың нақты және жалпы мақсаты және оқу материалдарының мазмұны);

б) технологиялық бөлік - технологиялық процесс (оқу процесін ұйымдастыру, оқушылардың оқу іс-әрекетінің әдістері мен формалары, оқытушының жұмысының әдістері мен формалары, материалды меңгеру мен оқу процесінің диагностикасын басқарудағы мұғалімнің әрекеттері).

Қазіргі жаңа педагогикалық технологияның негізі:

әр оқушының жеке және жеке ерекшеліктерін ескеру;

оқушылардың қабілеттері мен шығармашылық қабілеттерін арттыру;

оқушылардың өзіндік жұмыс, ізденіс дағдыларын қалыптастыру.

Жаңа педагогикалық технологиялар құрамына бірлескен педагогика, білім беруді ізгілендіру технологиясы, проблемалық оқыту технологиясы, тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы, интерпретацияны басқарудың озық технологиясы, сараланған оқыту технологиясы, міндетті нәтижеге негізделген оқыту технологиясы және жоба негізінде оқыту технологиясы кіреді. оқу.

Егер сабақ беруді ұйымдастырудың негізгі формасын сабақ ретінде қарастыратын болсақ, онда осы мақсатқа бағытталған мұғалімдер мен студенттердің ұжымдық, шығармашылық бірлескен жұмысы белгілі. Тұлға аралық қатынастар мен өзара әрекеттестік қоғам мүшелері арасында идеялар, пікірлер мен идеялар алмасу арқылы жүретін болса, интерактивті өзара әрекеттесулер оқушылардың жұмысты ұйымдастыра білу қабілетін де көрсетеді. Интерактивті сабақтарды өткізуде мұғалім-кеңесші, серіктес рөлін ойнайды. Топ бір-бірін белсенді қолдау және толықтыра отырып, диалог құруды үйренеді. Әңгімелесуге үшінші оқушы қатысуы мүмкін. Ол қарсы топтың оқушысы болуы мүмкін. Ол қарама-қарсы сыныптан болғандықтан, ол сұхбатқа сұрақ қою арқылы немесе екі оқушының сұхбатында айтылмаған тақырып бойынша жаңа ақпаратпен кіре алады. Интерактивті әдіс - бұл күрделі құрылымдалған тәсіл және біртұтас педагогикалық жүйе. Нәтижесінде әр оқушының өзін-өзі өзгертетін пән деңгейіне көтерілуі күтіліп, оқу процесінде тиісті жағдайлар жасалады.

Интерактивті әдіс дәстүрлі оқытудан ерекшеленеді: мақсаты, мәні, мазмұны, дамудың негізгі факторы, мұғалімнің рөлі мен қызметі, оқушылардың оқу іс-әрекетінің әдістері, формалары; Оқу процесі мүшелерінің өзара әрекеттесу ерекшеліктері, олардың қарым-қатынасының сипаты, танымдық процесті ұйымдастырудың түрлері және т.б.

Сабақ барысында ұйымдастырылған жұмыстың мазмұны мен мақсатына байланысты, ең алдымен, мұғалімнің жаңа идеясы бар. Екіншіден, оқушының ойлау қабілеті дамиды, үшіншіден, оқушы да, мұғалім де тәжірибе алмасады. Осыған байланысты қолданылатын

жаңа технологиялардың негізгі педагогикалық принциптері: оқыту мен тәрбиенің бірлігі, оқушылардың танымдық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту, студенттерге мейірімділік, өз бетінше әрекет ету әдістерін игеру, әр оқушының қабілетіне сәйкес оқыту, жүйелілік оқу жұмысы. Оқыту технологиясы егер бұл талаптар жүйелі қолданылса ғана мақсатына жетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бенцион Я.С. Проблемы совершенствования методической работы с педагогическими кадрами в условиях перехода ко всеобщему среднему образованию. Дисс... к.п.н., Алма-Ата, 1975.- 162с.

2. Образование взрослых: опыт и проблемы. /Под редакцией С.Г. Вершловского . – С-Пб. ИВЭСЭП, Знание, 2002. – 167 с.

3. Керимбаева М.С. Преемственность между педвузами и ИУУ в работе по профессиональному становлению молодых учителей. Дисс... канд.пед. наук. _-

Аннотация

В статье рассматривается необходимость современных инноваций в личности учителя.

Annotation

The article discusses the need for modern innovation in the personality of the teacher.

ӘОЖ 378.1

ОТБАСЫНДАҒЫ ҚЫЗ БАЛА ТӘРБИЕСІ

Құланова А.Ш. – Шымкент университетінің 2 курс магистранты

Президент Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясында» отбасы мен бала тәрбиесіне қатысты көтерген мәселелер: «Отбасын қолдауға қаражат бөлу, аналар мен балаларды мемлекеттік қолдау. Көп балалы отбасыларды қолдау» жөнінде айтылады.

Сондай-ақ, біз отбасын және бала тәрбиесін жеткілікті деңгейде қолдаудың жаңа жолдарын табуымыз керек. Неке және отбасы институтын нығайту, жалғызбасты аналардың проблемаларын шешу жолдарын мұқият талдау қажет. Егер біз адамгершілік қоғам болғымыз келсе, біз ерлі-зайыптылардың бір-біріне, ең бастысы балаларына деген жауапкершілігін күшейтуіміз керек. Ата-ана балаларына, ал балалар қарт ата-аналарына қамқор болған кезде, әйел отбасында және қоғамда құрметке ие болғанда, біз өз мемлекетіміз туралы алаңдамаймыз. Бұл ұсыныстар әрқашан Қазақстан халқына тән болды, оларды жандандыру және жан-жақты қорғау қажет»[1].

Отбасы дегеніміз - баланың туылған кезде есігін айқара ашатын үй, өсіп-жетілудің ең қажетті және қасиетті алтын бесігі. Отбасының адамзат баласына тигізетін зор әсерін өміріндегі кез-келген нәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Бала тәрбиесін ешнәрсе алмастыра алмайды. Бала отбасылық өмірде әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстауды, адамгершілік негіздерін: кішіпейілділік, қадір-қасиет, құрмет, ересектер мен балалармен қалай қарым-қатынас жасауды үйренеді және үйренеді. Моральдық тұрғыдан тозған отбасында балаға әдетте көп көңіл бөлінбейді. Балалар ата-аналарының қамқорлығы мен сүйіспеншілігін сезінбейтіндіктен, олар «ертеңгі қуаныштан» айырыла бастайды. Сондықтан олар отбасында жылулық пен қайырымдылықты іздейді, олар өздері алмайды. Бүгінгі ең бай отбасылардың пайда болуы олардың бала тәрбиелеу тәжірибесінің жоқтығын білдіреді. Сондықтан мұндай отбасылардың кейбір ата-аналары баланың кез-келген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін, қалаған нәрсені сатып алу, үй жұмыстарына немқұрайлы қарау баланың өзімшіл, тек тұтынушы, жалқау, лас тамақтануына әкеледі. басқалардың есебінен жақсы өмір сүргісі келеді. ескермейді.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне көп көңіл бөледі. Баланың құрсағында дүниеге келуі, оның туылуы, алғашқы қадамдары, алғашқы сапары туралы көптеген жеке салт-дәстүрлер бар.

Халқымыз ананың бала тәрбиесіндегі рөлін де жоғары бағалайды. Біздің тіліміздің ана тілі деп аталуы аналарға ауыр жүктеме жүктейді. Аналардың бала тәрбиесіндегі жауапкершілігін көрсетеді.

Кез-келген ұлтта әйел қауымы ізгілік пен даналықтың биіктерінен табылса, сол ұлттың ұрпақтары құрметке ие болатыны анық. Сондықтан ана мен ұрпақ мәселесі - егіз.

«Ана» - әлемдегі ең жақын, жанашыр, қымбатты және ең қамқор адам.

Кез-келген адамның жан дүниесінің әдептілігі мен әдемілігі, ең алдымен, балаға ақ сүт беріп, оны нәрлендіретін ананың жүрегінің жылулығынан басталады. Баладағы ең жақсы қасиеттер бізге алдымен анадан келеді. Бізді анасының нәзік дауысы, жұмсақ қолы мен жылы жүзі жұбатады. Әр елдегі білім беру жүйесінің дамуы мен қалыптасуы сол елдің тарихымен тығыз байланысты. Ежелгі дәуірден бастап халықтар өздерінің педагогикасын дамытып, балаларды практикалық іс-әрекетке дайындайды, әртүрлі оқу құралдары арқылы өмірдің қиыншылықтарын жеңе алады. Көптеген мыңжылдықтар бойы отбасы қоғамдағы тәрбиенің жалғыз формасы болды: мектептер мен басқа да білім мен тәрбие. Сондықтан қыздар үйде тәрбиеленді, ал олардың басты асыраушысы - аналары.

Біздің заманымызға дейінгі VII-V ғасырларда Афиныда отбасы тәрбиесі мен қыз баланың тәрбиесі тәрбие мен білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарды. Құлдыққа ие қоғамда әйелдерге арналған ережелерге сәйкес қыздар тек отбасында тәрбиеленді. Дәстүрлі сауаттылыққа қыздарды оқуды, жазуды және санауды үйретумен қатар, ол оларға музыкалық аспаптардың бірін ойнауға, үй шаруашылығына қамқорлық жасауға, қолөнер мен тігін жасауға үйретті. Римде оны жеті жасқа дейін анасы тәрбиелеген.

Қазақ отбасында анасы ерте жастан қыз тәрбиесіне үлкен мән берген. Ол қызының үй шаруасына икемді болып өсуіне ерекше назар аударды. Қартайғанға дейін қыз болашақ отбасылық өмірдің негізгі міндеттерін білді. Ол адал әйелі, анасы, отбасының беріктігін сақтауға, үй шаруашылығының барлық қырларын игеруге, қонақтарды құрметпен қабылдауға, туыстарын құрметтеуге тәрбиеленген. Отбасылар қызды қонақ ретінде көтерді. Қыздың алғашқы анасы оның тәрбиесіне жауап берді. Сондықтан да қазақтар анасына қызын алсын деп айтқан. Қазақ қоғамындағы әйелдердің рөлі туралы айту. Айта кету керек, қазақ қыздары мен әйелдері Орталық Азияда тұратын басқа халықтардың әйелдеріне қарағанда еркін болды. Олар бет-жүздерін жаппай, ашық өмір сүрді. Алайда, қазақстандық әйелдер үшін басты міндет - берік отбасын құру, балалар өсіру, күйеулерін құрметтеу, рухани қолдау. Көптеген аналар өздерінің өмірлік тәжірибелерін қыздары мен келіндерімен бөлісіп, болашаққа дайындайды. Қазақ қыздарының келбеті, яғни айна бейнесі ежелгі қазақ қыздарының нәзік мінезі, әдептілігі, нәзіктігі мен қадір-қасиеті, әдептілігі мен имандылығының терең тамырлары екендігі белгілі. Демек, ертеңгі ана, бүгінгі қыздарды тәрбиелеу - ананың, бүкіл қоғамның міндеті.

Қазақ халқында қыз тәрбиесіне өзге ұлттарға қарағанда басқаша көзқарас қалыптасқанын ұмытпаған жөн. «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер», «Анасын көріп қызын ал», «Қыз өмірдің қызғалдағы», деген мақалдардағы философиялық, моральдық, этикалық мағынасына назар аудару керек.

Осылайша, қазақ халқы өзінің барлық сөздері мен даналықтарын жасөспірімдер тәрбиесіне арнады. Баласының білімді, адамгершілігі мол, халықтың азаматы болып өскенін ешкім қаламайды және ол баланың арманы үшін баланың болашағының мүддесі үшін бар күшін салады.

Бірақ ол мұның бәріне қажырлы еңбек пен іс-қимылсыз қол жеткізуге болмайтынын айтты: «Білім қымбат, білу қиын». «Адамнан өзің білмейтін нәрсені сұра, егер сенде үлкені болмаса, кішкене сұра», - деді ол. Басқаша айтқанда, ол ерте жастан талап етілетін және ынталы бала әлеуметтік пайдалы тұлға болып өсетінін ескертеді, ал қыңыр мінез-құлқы бар баланы уақытында азғындықтан аулақ болу керек [2].

Әжесі немесе анасы нәрестені жер бетіндегі қамқоршылары мен тәлімгерлері оның атасы, әкесі және ағалары екенін еске салып, баланы дайындады. Балбөбек балалық шақтан жасөспірімдікке ауысуды, оған үйренуді, психологиялық атмосфераны сезіне бастады.

Шындығында, әулеттің ақсақалы қыздың келесі тәлімгері немесе қамқоршысы кім болатынын немесе отбасы басшысының шешімімен анықталған. Мұндай дәстүрлі шара баланың жүрегінде мәңгі сақталады.

Осылайша, балалық шақтың өткен дәуірлері ересек кезеңге айналады.

Жасөспірімдік кезең - бұл баланың өміріндегі білім, сенімдер, әдеттер, даму, жетілу кезеңі. Адам өмірінің бұл кезеңі білімнің, ғылымның, өнердің, өмірдің, мамандықтың бағыттарымен қатар жүретін мыңдаған сұрақтарға жауап іздейтін ерекше кезең.

Қыз тәрбиесі - бұл оқшауланған құбылыс емес, ол қоғам жұмысының бағытына және оның өміріне байланысты. Қоғамның ұлттық талаптары: нәзіктік, әдемілік, сыпайылық, қарапайымдылық, сыпайылық, сұлулық, ұялшақтық, икемділік, шеберлік, іскерлік шеберлік, рухани байлық, шынайылық, көңілділік, тазалық, адалдық, ар-намыс, батылдық, табандылық, жасына сәйкес адамгершілік-этикалық ұлттық қасиеттерді қалыптастырады.

Қазақ әулетінде қыз үшін үлкендердің сөздері (әжесі, анасы, қарындастары) орындалуы керек және талқыланбауы керек. Бұл негізінен ұлттық этикалық нормаларға байланысты. Жасөспірім кезең - бұл жалпы қыздың этикалық, эстетикалық және адамгершілік даму кезеңі. Бұл уақытта ол ішкі қатынастардың барлық ережелерін меңгеруі керек. Жазылмаған туыстық, достық қатынастардың жазылмаған ережелерін іс жүзінде орындауға міндетті. Кімнің кім екенін, туыстары мен достарын ажырата білу керек. Біріншіден, ол отбасылық қатынастардағы барлық этика ережелерін қатаң сақтау керек. Ата-әжесімен, әке-шешесімен, ағалары мен әпкелерімен, ағалары мен қайын сіңлілерімен жақсы адамгершілік қарым-қатынаста болуы керек.

Бала жыныстық жетілуге жақындаған сайын оның тәрбиесіне ерекше назар аудару керек. Себебі бұл жаста әр ұл мен қыз еліктегісі келеді. Бұл олардың күші мен батылдығын және олардың не себепті немесе бейімді екенін анықтайтын уақыт. Осы сәтте, егер ата-ана баланы босатса, достары мен айналасы кім екенін білмесе және олардың мінез-құлқындағы өзгерістерге назар аудармаса, онда олар орны толмас өкініш сезінуі мүмкін. Мұндай ата-ана «менің балам менің айтқанымды істемейді» дейді. Егер ата-ана балаға ерте жастан бастап қамқорлық көрсетсе, оны баласының бейімділігі жолында бағыттайды, білім немесе өнер жолына салады, оған мүмкіндік беріп, сәл қатал түрде көмектесе, ол баға жетпес гауһарға айналады. Баланы сүйу - оны басына көтеру емес, оны ұрып-соғып жатса да дұрыс бағытқа бағыттау.

Жасөспірім қызымыз еркін ойшыл болып өскендігін қаласақ, біз оған қалай қарағымыз келсе, солай қарауымыз керек. Отбасылық қуаныш, қайғы-қасірет, туындаған проблемалар, егер біз баламызбен ақылдасып, жүйелі, маңызды кеңестер берсек, оның сөздерін бірден растайды: «сен дұрыс айтасың, ұлым», бала өзіне деген жанашырлықты сезінеді, отбасы мен жауапкершілікті арттырады.

Ол «ата-анам менің кеңесімді мақұлдады» деп қуана айтады, содан кейін ол жақсы кеңес беруге, жақсы нәрсе жасауға, басқаларға жақсы кеңес беруге тырысады.

Біздің қазақ халқы әйел психологиясының ерекшеліктерін жақсы түсінді. Әрбір отбасы, ата-ана және бауырлар әрқашан қызын жібектей мінезімен, тәттілігімен, іскерлігімен, сыпайылығымен, әдептілігімен, сенімімен, мейірімділігімен және күміс күлімсіреуімен көргісі келді. Ол оларға ерте жастан бастап қамқор болды, оларға қамқорлық жасады, оларды таза және ұқыпты ұстады және олардың жас, еліктеуші қасиеттерін ескере отырып, жастық шағында «оларға қырық үйден тыйым» салу керектігін еске салды. Қыз тәжірибесінің басты міндеті - риторика, музыка, айтыс сияқты түрлі өнердегі сұлулық пен әсемдікті, үй жұмысындағы шеберлік пен нәзіктікті (кесте, кесте, кілем тоқу) үйрету болды [3].

Халықтық дәстүрлер қыздарды тәрбиелеу ережелерін белгілемейді, олар тек бағыт-бағдар беріп, үлгі көрсетіп, әдептілікке үйретеді. Оның барлық сырлары мен құпиялары, әдебиеті мен елі, тілі мен діні, әні мен көңіл-күйі, мінез-құлқы төрт ұғымға байланысты. Бүгінгі қыз - бұл ертеңгі отбасының ұйытқысы, болашақ жар, сүйікті ана, ақылды әже. Сонымен, қыздардың жалпыадамзаттық санадағы қажетті моральдық-этикалық қасиеттері - адамгершілік, әдептілік, абырой, мейірімділік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. «Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі, және әл-аухатының артуы» атты Жолдауы. – Алматы: Білім, 1998. - Б.19-66
2. Мейірханова З. Қыздың жолы жіңішке. – Алматы: Балауса, 1994.-36
3. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы: Санат 1995, 352б
4. Садуақасова А. Отбасындағы психологиялық үйлесімділік// Педагогика, 2006,-№1.- Б.15 – 18
5. Абилханова Э. Қыз бала психологиясы себептері// Педагогика, 2006,- № 4. -Б. 15- 16
6. Төлендиев Т., Иманбаев Қ. Қызым саған айтамын... Алматы: Балауса, 1999. - 16б
7. Ыстыбай Ә., Бекжігіт А. Қыздарға мұсылмандық тәрбие. -Шымкент, 2003.-44б

Аннотация

В статье рассматриваются особенности и преимущества воспитания девочки в казахской семье.

Annotation

The article discusses the features and benefits of raising a girl in a Kazakh family.

УДК 372.8:718

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ РАННЕГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ В УСЛОВИЯХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Рыль Анна Игоревна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

На секционном и пленарном заседании научно-методической конференции вуза по этой проблеме мы предложили ряд рекомендаций, суть которых в оперативном и систематическом организационно-методическом обеспечении преподавателей вуза материалами «болонского опыта», в проведении производственных совещаний, круглых столов, PR-кампаний по проблемам перехода вузов региона на новую модель образования, в организации стажировок и командировок преподавателей университета в вузы, имеющие опыт работы по болонской модели образования.

Многие из этих рекомендаций уже были реализованы ректоратом КемГУКИ.

Но мы полагаем, что приходит уже пора организовать «круглый стол» или любую другую форму деловой встречи административно-управленческого персонала и профессорско-преподавательского состава вуза с руководителями департаментов управлений, отделов культуры и образования области, директорами различных типов социально-культурных организаций, учреждений, предприятий, служб занятости населения и других категорий работодателей, представителями средств массовой информации, руководителями ссузов и других культурно-образовательных учреждений региона с конструктивным обсуждением организационно-методических проблем внедрения болонской модели образования в учебные заведения и социально-культурную сферу Кузбасса.

Мы замечаем и отмечаем в настоящее время процесс динамизации перехода на двухуровневую модель высшего профессионального образования в России. Многие из его направлений уже реализуются в вузе благодаря систематической работе Ученого Совета КемГУКИ, ректората и кафедр, которым в первую очередь предстоит внедрять в университете новые механизмы организации высшего образования. Сделано, несомненно, много, но нерешенных проблем, на наш взгляд, тоже еще достаточно.

Н. А. Кочергина, кандидат педагогических наук, доцент и. о. заведующего кафедрой психологии филологического факультета Бийский педагогический государственный университет им. В. М. Шукшина

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Реформирование и модернизация Российского образования особенно остро ставит вопрос о повышении качества обучения в высшей школе. На современном этапе развития педагогического образования важным является определение критериев эффективности психологической подготовки будущих учителей. Актуальность данного вопроса обусловливается многими обстоятельствами: вступлением России в Болонский процесс, где проблеме сравнительных оценок качества образования отводится центральное место, тенденцией организовывать образовательный процесс на основе компетентностного подхода, повышением требований к уровню профессионализма выпускников, неудовлетворенностью существующей системой оценивания этого уровня.

Например, В. П. Симонов анализирует возможность использования пятибалльной шкалы для оценки степени знаний учащихся по тому или иному предмету. Автор указывает, что преподаватели вынуждены субъективно применять «суррогатную» восьмibalльную шкалу. Использование отметок «пять», «пять с минусом», и так далее до «трех с минусом» позволяет им проводить хоть какую-то грань между «узнаванием», «запоминанием», «пониманием» материала. В качестве возможной модели оценки степени обученности учащихся он предлагает воспользоваться столбалльной шкалой. Эта шкала дает возможность, по мнению ученого, более достоверно и доказательно формулировать оценку на основе пяти последовательно возрастающих показателей: различение (4 % от общей степени обученности), запоминание (12 %), понимание (36 %), простейшие умения и навыки (64 %), перенос ранее усвоенного навыка на овладение новым (до 100 %). Обращает на себя внимание тот факт, что предложенная автором градация не меняет сущности традиционного взгляда на оценку эффективности образовательного процесса, связанную с определением наличия и фиксации степени прироста того или иного объема знаний, умений и навыков у учащихся от 0 до 100 %.

Задачи подготовки специалистов высокого уровня, способных к профессиональному росту и самосовершенствованию, решаются сегодня за счет повышения значимости самостоятельной работы студентов. А это, в свою очередь, требует постоянного текущего контроля и управления учебным процессом. Неслучайно многие руководители образовательных учреждений и преподаватели уделяют пристальное внимание использованию тестового контроля знаний.

Специалисты (А. И. Буравлев, И. Н. Гулидов, К. Корсак, В. Ю. Переверзев, М. Б. Чельшкова и др.) указывают, что внешнее стандартизированное тестирование основывается на нормативно-ориентированном подходе и не удовлетворяет потребностям преподавателей, поэтому они вынуждены создавать предметно-ориентированные тесты самостоятельно. Однако проверка контрольно-измерительных материалов на надежность и валидность, как правило, не осуществляется. Большинство преподавателей используют в своей работе нестандартизированные тестовые задания (чаще всего они не сертифицированы), опубликованные в специальных сборниках. По мнению И. Н. Гулидова, подготовка тестовых материалов к сертификации сложна, и до тех пор, пока этой проблемой в системе государственного образования не будут заниматься централизованно, преподаватели вынуждены применять подобные тестовые задания. Анализируя потенциалы использования различного вида тестов в обучении, автор приходит к выводу, что в целом тестирование удовлетворяет методическим критериям качества, обеспечивает приемлемую объективность процесса оценки.

К числу достоинств тестовой формы контроля знаний он относит объективность хода измерения и интерпретации результатов, возможность стандартизации условий измерения, приемлемый уровень надежности, возможность обеспечения валидности, достаточную

точность, объективность оценки. Не менее важно и то, что тестирование экономит время на измерения в больших группах, обеспечивает продолжительность сохранения результатов, автоматизацию их обработки, облегчает процесс интеграции системы образования в европейскую, создает возможность оптимального управления познавательной деятельностью студентов. В качестве недостатков тестирования называются отсутствие обоснованного психологического измерения результатов образовательного процесса, значительные затраты времени на подготовку качественных контрольно-измерительных материалов, отсутствие специалистов по тестированию. К их числу, на наш взгляд, следует отнести и вероятность «угадывания» правильных ответов, и сужение практики активного размышления вслух.

Укажем еще раз, что при помощи предметно-ориентированного тестирования преподаватель имеет возможность выявить, что знает испытуемый, но проследить путь продвижения в развитии студента не в состоянии. Восполнить пробел, возможно, поможет применение метода «портфолио».

Идея портфолио, или индивидуальной папки достижений, завоевывает в нашей стране все большую популярность и начинает широко распространяться. Следует обратить внимание на то, что сегодня повсеместно встречается заимствование зарубежного опыта, как в теоретическом плане, так и в области практического применения. Мы также вынуждены ссылаться на немногочисленные публикации, анализирующие возможности использования метода портфолио (В. К. Загвоздкин, В. П. Кулагин, В. В. Найханов, Г. А. Краснова, Б. Б. Овезов, И. В. Роберт, В. Г. Юрасов и др.). 60

Как указывают авторы, сторонники портфолио видят в нем нечто гораздо большее, чем просто альтернативный способ оценивания или собрание работ. За этой идеей стоит целая образовательная философия. Она связывается с новым пониманием сути учебного процесса, с новыми целями образования. Самым главным здесь является не портфолио как таковое, а так называемый «портфолио-процесс» - совокупность процессов обучения и учения, выстраиваемый в связи с портфолио. Само же портфолио получается как побочный продукт этого процесса.

В соответствии с целями обучения выделяют портфолио как способ оценивания учебных достижений и портфолио курсов. Для первого типа характерно то, что в папку учебных достижений помещают специально отобранные и оформленные работы, отображающие индивидуальную образовательную траекторию учащегося и уровень его достижений. В портфолио курсов (или предметных портфолио) включаются документы в рамках изучения отдельного предмета. при этом документирование выступает как инструмент обучения, хотя оценка шагов обучения не исключена. Итак, пропагандисты этого метода обращают внимание на то, что выстраивание вокруг портфолио учебного взаимодействия меняет его суть, формирует новую культуру учения. Анализ работ зарубежных авторов позволил В. К. Загвоздкину прийти к выводу о том, что метод портфолио является альтернативным тестовому способу оценки достижений учащихся. Ученик получает возможность самостоятельно проявить свои способности, представить результаты своего труда. Оценивается не просто достижение, в процесс оценивания вовлекается пройденный путь обучения, который представляется комиссии: преподавателям, друзьям, гостям. Учащийся готов ответить на все возникающие вопросы, защитить результаты, прояснить в обсуждении с другими перспективы, учебные цели, способы их достижения.

В характеристике метода портфолио указывается, что создание папки достижений не является самоцелью. Началом подобной работы служат постановка проблемы, комплексных задач, особенно в портфолио второго типа. поэтому портфолио может быть собранием объектов, созданных с определенной целью. Например, в портфолио кладутся черновики, наброски, завершённые проекты. Идея состоит в том, что участники курса собирают воедино материал из разных источников, используя различные методы, и делают это в разное время. В портфолио могут включаться такие материалы, как, например, чертежи, фотографии, рукописные или иные рабочие материалы, а также копии стандартизированных учебных тестов. Более того, в портфолио могут быть включены отзывы людей, с которыми участники

курса общаются или сотрудничают в процессе обучения, а также собственные попутные заметки участников.

Оценка методом «портфолио» является педагогической стратегией сбора и систематической организации подобного рода данных. папки работ, таким образом, являются свидетельством того, что участники курса сформировали три типа знания:

1) предметное знание;

2) процедурное знание, показывающее, насколько хорошо учащийся может применять предметные знания на практике;

3) навыки самоорганизации и метазнания (стратегическое знание о знаниях).

поскольку важной целью оценки знаний является стимулирование положительной мотивации, в рабочие папки участников можно также включить работы, свидетельствующие об их мотивационной направленности и прилагаемых усилиях для достижения поставленных учебных задач.

Многие школьные преподаватели, руководители и координаторы одобряют портфолио как модель оценки, поскольку считается, что портфолио положительно влияет на развитие навыков критического мышления учащихся.

С тем, чтобы наиболее эффективно способствовать развитию этих навыков учащихся, преподаватели должны тщательно подбирать критерии оценки портфолио и познакомить с этими критериями участников курса еще до начала их работы.

Библиографическая ссылка

1. Князева Т.Н. Психолого-педагогические аспекты организации раннего развития детей в условиях дополнительного образования //

2. Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-1.;

3. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19452> (дата обращения: 29.03.2020).

Аннотация

В последние десятилетия развитие детей раннего и среднего дошкольного возраста становится все более актуальной проблемой как в теоретическом, так и в прикладном аспектах, и привлекает внимание специалистов педагогического и психологического профиля. В частности, в сфере дополнительного образования это обусловлено расширением спектра деятельности и возможностей этой образовательной среды.

Annotation

In recent decades, the development of children of early and middle preschool age has become an increasingly urgent problem in both theoretical and applied aspects, and attracts the attention of specialists of pedagogical and psychological profile. In particular, in the field of additional education, this is due to the expansion of the range of activities and opportunities of this educational environment.

Аннотация

Соңғы онжылдықта ерте және орта мектеп жасына дейінгі балалардың дамуы теориялық және қолданбалы аспектілерде да өзекті проблема болып, Педагогикалық және психологиялық бейіндегі мамандардың назарын аударады. Атап айтқанда, қосымша білім беру саласында бұл білім беру ортасының қызметі мен мүмкіндіктерінің кеңеюіне байланысты.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІ
ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ**

Саухымбаева Эльмира Берікқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: білім беру, компьютерлендіру, ақпараттандыру.

Қазақстанның Болон декларациясына қол қоюымен, Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне қосылуына байланысты жоғары білім беруді жетілдіру мен модификацияның, жоғары оқу орындарының академиялық саясатының мазмұнын қайта қарау және жаңа ұрпақтың негізгі білім беру бағдарламаларын өңдеу қажеттілігі туындады. Қазіргі таңда елде жоғары білім беру жүйесін модернизациялаудың қарқынды процесі жүріп жатыр. Олар: кадрларды дайындаудың көп деңгейлік жүйесін жүзеге асыру, білім беру қызметі спектрінің кеңейтілуі, жаңа мамандықтардың пайда болуы, жоғары оқу орындарында құрылымдық қайта құрулардың жүргізілуі.

Дегенмен білім беру жүйесіндегі түбегейлі өзгерістерді түсінудің әртүрлі деңгейі бұл саладағы қойылған міндеттерді тиімді және толықтай қамтамасыз етпейді. Осы жағдайды ескере отырып, Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесін қайта құрудағы білім беру процесіне субъектілердің жалпы қарым-қатынасын, сондай-ақ олардың жақын арадағы және ұзақ мерзімді болашақта нені күтетіндігін меңгеру мақсатында сапалы зерттеу жүргізілді.

Зерттеудің мақсаттық тобы (объектісі) – жас ғалымдар – жаратылыстану, техникалық және әлеуметтік ғылымдар саласы бойынша арнайы дипломдары бар мамандар. Сұхбатқа 25 пен 35 жас аралығындағы 10 адам қатысты.

Сонымен қатар жас ғалымдар отандық ғылымның теориялық дәлелділігі мен пайдалығына толықтай сенімді екендіктерін, сондай-ақ қазақстандық ғалымдардың әлемдік ғылымның дамуына айтарлықтай үлес қоса алатындықтарын айтады:

Сонымен қатар, білім беру жүйесіндегі қандай да бір өзгерістерге қарсы ақпарат берушілер тарапынан сыни бағалар берілуде. Олардың ойынша, жиі жүйелік-ұйымдастырушылық қайта құрылымдар білім беру сапасын жоғарылатуға емес, керісінше қол жетілген деңгейдің төмендеуіне ықпал етеді:

- *«Кадрларды дайындаудың «магистратура – PhD докторантура» жүйесін енгізуді тіпті дұрыс емес деп санаймын. Кеңес дәуірінде біздің білім беру ең күштісі ретінде саналған. Кандидаттық немесе докторлық диссертациялар жылдап дайындалып, жазылатын. 2-3 жыл ішінде магистр немесе PhD докторанттарды дайындау мүмкін емес деп санаймын»;*

- *«Жалпы, жоғары білім беру жүйесіндегі жиі өзгерістер жақсы қорытындыға алып келмейді. Қандай да бір нақты үлгіні қабылдап, сол бойынша жүру қажет».*

Жалпы барлық ақпарат берушілер ғылым, ғылыми-техникалық өндеулер, өндіріс пен жоғары білім беруді сабақтастыруды жоғары білім беру модернизациясының тиімділігін қамтамасыз етудің басты шарты екендігін бірауыздан атаған:

- *«Біздің Қазақстанда үлкен және мықты шикізаттық база бар. Өндірісті көтеру, басқа елдердің тәжірибелерін меңгеру үшін халықаралық ынтымақтастықты белсендіру қажет»;*

- *«Өндіріспен байланысты орнату қажет. Қымбат тұратын жобалар мен өзіміздің ғылыми еңбектеріміздің қорытындылары бойынша біз құнды нәтижелерді алудамыз, бірақ олар жүзеге асырылмай қалып жатыр»;*

- *«Қазақстанда барлық өндіріс орындары мен ұйымдар студенттерді тәжірибеден өтуге қабылдауға келісе бермейді, басқаша айтқанда, ынтымақтастық үшін олар жабық. Сондай-ақ студенттерді жұмысқа қабылдауда олар студенттерден жұмыс тәжірибесін талап етеді»;*

• «Ерекше көңілді ғылымды дамытуға, жаңа технологияларды енгізуге, сонымен қатар ғылыми мекемелер мен кәсіпорындардың интеграциясын қамтамасыз етуге аудару тиіс. Ғылыми зерттеулер фундаментальді сияқты қолданбалы сипатта да болуы тиіс».

«Студенттер пәнді, оқытушыларды таңдауда еркін», «Студенттер жақсы нәтиже беретіндей, оқуының бір жылын шетелдік ЖОО-нда өткізу мүмкіндігіне ие» сияқты **оң алға жылжуларға** қарамастан, көптеген респонденттер оқытудың кредиттік жүйесіне өтуді тоқтатын түрткі жайттар ретінде **қазақстандық студенттердің менталитетінің, оқу-ғылыми құралжабдықтарының ескіру ерекшеліктерін** санайды:

• «Біздің студенттер өз бетінше емес, тек оқытушының қинауы бойынша жұмыс істеуге үйренген»;

• «Оқытудың кредиттік технологиясы пәндерді өз бетінше оқуды білдіреді. Дегенмен бізде бұл принцип тек ресми түрде ғана жүзеге асырылады. Сонымен қатар студенттерде өз бетінше дайындалу менталитеті жоқ. Келесі мәселе – ЖОО-ның қазіргі материалдық-техникалық базалармен қамтамасыз етілмеуі. Барлық ЖОО-ы өздеріне прогрессивті құралжабдықтарын сатып алу мүмкіндіктеріне ие емес. Жаңа құралжабдықтарды оқып-меңгеру тек теориялық деңгейде ғана жүзеге асырылуда».

Қазақстанның Болон процесіне қосылуының нақты болашағына қатысты білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформаларға жақтаушылар мен қарсылар арасындағы ой-пікірлер әртүрлі болды. Мысалы, терең сұхбатқа қатысушылардың жартысынан көбі (67%) қазақстандық жоғары білім берудің қазіргі әлемдік стандарттарға жақындауы мен бейімделуіне қол жеткізуінен болашақты көреді. Сонымен қатар **барлық деңгейде белсенді студенттік және оқытушылық қатысу**, сондай-ақ **мемлекеттік қолдау** әлемдік білім беру кеңістігіне елдің табысты интеграциясының басты шарты болып табылады:

• «Қазақстанның Болон процесіне қосылуына байланысты білім беру мен ғылымның дамуы үшін мүмкіндіктер өседі»;

• «Біз Болон процесіне қосылдық. Бұл жағдайда ғылыми қауымдастықтың TEMPUS, TESIS, Erasmus Mundus сияқты көптеген халықаралық жобаларға қатысу белсенділігі қажет, сонымен қатар инициатива тек оқытушылар тарапынан ғана емес, студенттер тарапынан да болуы тиіс. Студенттер ағылшын тілін, компьютерлік технологияларды жақсы меңгерген. Бірақ мемлекеттің қолдауынсыз бізге бәрібір қиын»;

• «Қазақстанда диплом ала отырып, алынған білім халықаралықпен тең болғандықтан біздің жастар шетелден жұмыс таба алады».

Дегенмен жоғары білім берудің дамуының болашағы кейбір ақпарат берушілерді қуантпайды және олар үшін анық емес:

• «Қазақстандық диплом әлемнің барлық елдерінде мойындалады дейді. Бірақ, меніңше, Еуропада біздің дипломмен санаспайтын болады. Бұның болашағын уақыт көрсетер. Мен осы уақытқа дейін болған жүйенің жақтаушысымын, ол – ғылым кандидаты, докторы ғылыми деңгейді иеленетін неміс жүйесі болатын. Кеңес жүйесі оны 1933 жылы немістерден қабылдады»;

• «Болон процесіне қосылуға қатысты анық, маңызды болашақты күтпеймін».

Болон процесі шеңберіндегі оқытудың кредиттік технологиясының нормативтері мен стандарттарын енгізу қиындықтары елдің кеңестік білім беру жүйесінің ескілігінен құтыла алмауымен байланысты туып отырғандығы анықталды. Алға қойылған міндеттерге жету үшін уақыт және ғылым мен білім беруді қосымша қаржыландыру қажет:

• «Білім берудің барлық саласында кең тараған жоғары білім берудің ескі кеңестік жүйесі Болон конвенциясының принциптері мен стандарттарын меңгеру процесін бәсеңдететін адам санасын өзгертуге кедергі болды. Бірақ бұл кезеңдегі процесс ел Президенті мен үкіметке қойылған міндеттердің арқасында жылдамдатыла бастады»;

• «Бізде басқа менталитет, біз кредиттік жүйеге жылдам қадаммен өтіп кете алмаймыз».

Жалпы, жас ғалымдар Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» жаңа Заңын «инновациялы» деп қабылдап, онымен үлкен үміттерді байланыстырды:

• «Бұл заң біз үшін инновациялы, өйткені бұл заңдағы тұстар бұл уақытқа дейінгі заңда көрсетілмеген болатын. Мен PhD доктор ұстанымын анықтауға, зерттеу университеттерін құру және т.б. сияқты мәселелерді айтып отырмын»;

• «Заңдағы негізгі назар ғылыми жобаларды жүзеге асыру үшін қосымша инвестицияны тартуға аударылып отыр. Жобалар өз шығынын өздері өтейтін, инвесторларды өздері тартатын болады. Жалпы, мен қанағаттанамын».

Жас ғалымдардың ойынша, «Ғылым туралы» жаңа Заң білім беру саласына анықтылықты енгізеді және **бірқатар заңдық күші бар актілерді қабылдағаннан** кейін ғана пайдасы тиеді. Өйткені жаңа басылымдағы заңда өңделмеген және қамтылмаған көптеген мәселелер бар:

• «Мен заңның жалпы ережелерімен таныспын, бірақ қазіргі таңда заңдық күші бар актілер жоқ, дегенмен олар заң бекітілгеннен кейін шығуы тиіс»;

• «Заңда барлығы жалпы түрде жазылған. Нақты бейне 15 заңдық күші бар актілер қабылданғаннан кейін ғана қалыптасады».

Ақпарат берушілерді **диссертациялық кеңестің жабылып қалуына** байланысты қорғап үлгермегендердің тағдырлары алаңдатады:

• «Диссертациялық кеңестің жабылуына байланысты бізді ғылым кандидаттарымен ары қарай не болатыны ойландырады. Мен енді Ресейде қорғауды жоспарлап отырмын»;

• «Кері қыры көптеген кандидаттық және докторлық жұмыстардың қорғалмай қалуы болып табылады, олар ары қарай не істейтіндерін білмей жүр».

Қазақстандағы жоғары білім берудің тұрақты дамуының механизмдері ретінде мыналар ұсынылады: **ғылымның жоғары оқу орындық секторын, әсіресе, зерттеу университеттерін дамыту бағдарламаларын қаржыландыру; оқытушылардың оқу жүктемесін төмендету; фундаменталдық ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру және өңдеу үшін жағдай жасау.**

«Жоғары білім алудың мотивациясының сипаты «қала-ауыл» аймақтық контекстке байланысты ерекшеленеді ме?» деген сұраққа терең сұхбатқа қатысушылар жоғары оқу орнына түсу ниетінің ерекшелігі оның тұрып жатқан аймағына байланысты ажыратылатындығын айтады. Мысалы, ауылдық жерлердегі тұрғындар үшін

«жоғары оқу орнына түсу» – сәтті өмірлік жол, ауылдан кетудің, сонымен қатар материалдық жағдайды жақсартудың мүмкіндігі. Ірі қалалар мен аудандарда жоғары білімді иелену үлкен құндылық және әлеуметтік мобильділіктің өзіндік бір арнасы болып табылады. Мысалы, Қазақстанның солтүстік және шығыс аймақтарының мектеп бітірушілері Ресей ЖОО-на түсуге бағытталса, қала жастары шетелге кетіп қалуға ұмтылады:

• «Ауыл тұрғындары қалада тұрғысы келеді. Ал қалалық оқушылар шетелде оқығылары келеді».

Сондай-ақ ақпарат берушілер жоғары білім беру туралы диплом алудың уәждемесі мен аймақтық түрткі жайттар сипатының арасында тікелей корреляциясының жоқтығын мәлімдейді.

Бұл сұрақты шешудің механизмдері болып білім беру стандарттарын, пәндердің оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын өңдеуге қатысу, сонымен қатар еңбек нарығының бәсекеге лайықты жоғары білікті мамандарды дайындау негізінде **университеттердің кәсіпорындар мен әлеуетті жұмыс берушілермен ынтымақтастығын** қамтамасыз ету мамандықтарды дайындаудағы сапа мәселесі бойынша жұмыс берушілердің сұраныстарын оқып-меңгеру табылады:

1. «Жоғары оқу орындарындағы **элективтік пәндердің курстары өндіріске, жұмыс берушілердің сұранысына сәйкес өңделуі тиіс**»;

2. «Егер бітіруші белгілі білім, дағды мен **қабілеттерді меңгерсе, сұранысқа ие** болады.

3. **Оған тек тестілеуден, әңгімелесуден өтіп, өзінің мүмкіндіктерін көрсетуі керек**»;

4. «Университеттердің өндіріс орындарымен байланыстарын **орнату қажет**».

Жас ғалымдардың пікірлеріне сәйкес еңбек нарығының сұранысы мен ұсынысының тең баланста болуында **жастар мен оқушылар арасындағы мақсаттық бағытталған кәсіби бағыттылық жұмыс** жүргізудің де ролі зор, яғни оларды мамандықтардың мазмұны мен бағыттарымен ақпараттандыру, олардың кәсіби қызығушылықтарын қалыптастыру, талапкерлердің өздерін анықтауға ықпал ету.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ақпанбек Г. Қазақтардың дүниетанымы. -Алматы, Қазақ университеті, 2009.
2. Айтмамбетова Б. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. -А., 2011.
3. Айтмамбетова Б., Бозжанова К., т. б. Балаларды семьяда адамгершілікке тәрбиелеудің кейбір мәселелері. -Алматы, 2015
4. Айтмамбетова, Бейсенбаева. Тәрбиенің жалпы әдістері. -А., 2012.

Аннотация

Қазіргі қоғамдағы білім берудің жеке бір мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық ілгерілеуі мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің факторы ретіндегі мәні өсуде. Білім берудің қоғам мен индивидуумға ықпалының көптігі әлеуметтік және экономикалық өзгерістер сипатынан, сондай-ақ қоғамдық қарым-қатынастар жүйесіндегі өзгерістердің білім беруден мобильділікті, жаңа уақыт талабына сай адекватты жауапты талап ететін сипатынан көрініс табады.

Аннотация

В современном обществе растет значение образования как фактора социального и экономического прогресса и обеспечения национальной безопасности отдельного государства. Большое влияние образования на общество и индивидуум выражается в характере социальных и экономических изменений, а также в характере изменений в системе общественных отношений, требующем адекватной ответственности в соответствии с требованиями нового времени, мобильности от образования.

Annotation

In modern society, the importance of education as a factor of social and economic progress and ensuring the national security of an individual state is growing. The great influence of education on society and the individual is expressed in the nature of social and economic changes, as well as in the nature of changes in the system of social relations, which requires adequate responsibility in accordance with the requirements of modern times, mobility from education.

ӘОЖ 378.8:21.8

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМУДАҒЫ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ РӨЛІ

Сәрсенбай Ұлмекен Нұрлыбайқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар.

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғалы бері он жылдан астам уақыт өтсе де, жан-жақты реформалар жүргізу үрдісі аяқталған жоқ. Тәуелсіздік жылдарының алғашқы күнінен бастап дамыған елдерден үлгі алуға тырысқан ҚР-сы өз ішіндегі жаңашылдықтарды басқа елдермен тығыз қарым-қатынас жасау арқылы енгізіліп келеді. Америка Құрама Штаттары сондай елдердің ішінде ең маңызды орынға ие. Әрине, екі жақтың достық қарым-қатынастарын былай қойғанда, олардың арасында жер мен көктей айырмашылық бар. Бірақ өз дамуына септігін тигізетін мұндай қарым-қатынастарды жасаспасқа болмайды. Қазіргі таңда Америка құрама Штаттары КСРО ыдырағаннан кейінгі қалған вакуумды толтыруға белсенді түрде тырысып-ақ жатыр, оның бірнеше себебі бар, АҚШ өз ықпалын бұрынғы Ресей

ықпалымен ауыстырғысы келеді, әрі стратегиялық маңызы бар энергетика қайнар көздеріне бай, әрі әлі даму сатысындағы бұл аймақ қандай да болмасын ықпалға тез іліккіш болып тұр.

Осындай жағдайларда өсіп-өрбіп келе жатқан еліміздің өз тәуелсіздігін сақтап қалуына, сонымен қатар АҚШ сияқты ірі державамен серіктестік деңгейінде қарым-қатынас жүргізуіне таңданбасқа болмайды.

Қазақстан қоғамының трансформациясы жағдайында мемлекет алдында Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін қалыптастыру өзекті мәселесі пайда болды. Бұл мәселені қарастыруда Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесін реформалау үрдісін зерттеу керек. Бұл жерде өтпелі кезеңді басынан өткізіп жатқан елдер үшін білім жүйесін реформалау жаңа құбылыс болып табылмайтындығын атап кету қажет. Мұндай реформалау білім жүйесінің жақсаруын, даму динамикасын, эволюциясын көрсетеді және әрдайым болып тұрады.

Қазіргі Қазақстанда жоғары білім мәселесі экономикалық жағдайға тікелей байланысты. Бірақ, бұл мәселені шешуде тек қаржылық-экономикалық жағдаятқа ғана сүйенуге болмайды. Білімді реформалауға кешенді түрде қарап, әлеуметтік, экономикалық және мәдени факторларды да ескеруі керек.

Әрбір әлеуметтік институт, соның ішінде білім беру жүйесі қалыптасқан жағдайларға бейімделуі тиіс, өйткені ол оның өмір сүруіне қажетті шарт болып табылады. Біздің еліміздегі білім беру жүйесінің реформасы басқа да өтпелі мемлекеттердегі «жоғарыдан» жүргізіледі.

Әлем кеңістігіндегі болып жатқан өзгермелі жағдайлар білім беру жүйесіне де өзіндік әсерін тигізіп отырғаны белгілі.

Елімізде жүргізіліп жатқан білім саясаты әлемдік білім кеңістігімен ықпалдасуға бағдарланған. Әлемдік білім кеңістігіндегі жалпы білім берудің басымдылық мақсаты-өзгермелі өмір жағдайына тез бейімделетін, өз жолын дұрыс таңдай білетін, оң шешім қабылдай алатын тұлға дайындау болып отыр.

Осы орайда Австралияда қабылданған ХХІ ғасырдағы ұлттық мектептердің «Аделаида декларациясында»: «Австралияның болашағы әрбір азаматтың білімді, әділетті және ашық қоғамда өнімді әрі толыққанды өмір сүру үшін қажетті білімдерді, біліктерді, түсінісулер мен құндылықтарды игеруіне байланысты» делінген.

Еліміздегі білім беруді дамыту ісі жаңаша көзқарастар мен сондай бағыттарға негізделіп отырғаны мәлім.

Президенттің Қазақстан халқына Жолдауында: «Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалады» деп айтылған. Осы тұрғыдан Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасында: «Орта білім берудің мақсаты-жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру» деп көрсетілген.

ХХІ ғасырдың басындағы адамзат қоғамының түр сипаты және дамуының бағыттары төмендегідей ғаламдық масштабтағы құбылыстармен айқындалып отыр:

Барлық адамзатқа ортақ гуманитарлық, экономикалық проблемалардан туындайтын қарама-қайшылықтардың көбеюі.

Қоғамдық-экономикалық қарым-қатынас жүйесіндегі жаһандану және ірі геосаяси өзгерістер үрдісінің кеңеюі.

Ақпаратқа, білімге, көп мәдениеттілікке негізделген қоғамның құрылуы.

Постиндустриалдық, ноосферлық, даму деңгейіне өтудің жылдамдауы.

Адам капиталы құнының артуы.

Қазіргі кезеңде елдердің бір-бірінен салыстырмалы тұрғыдағы артықшылығы, бәсекелестік күш-қуаты олардың табиғи ресурстарымен емес көбінесе адам капиталымен, инновациялық технологияларды және ақпарат ағымын ұтымды пайдаланумен анықталып отыр. Дүниежүзі көлемінде постиндустриалдық қоғамға көшудегі білім беруді жаңарту қазіргі заманғы маңызды әлеуметтік құндылықтар мен қоғамдық бағыттар жүйесін дұрыс

қалыптастырудың шешуші жағдайы есебінде көрінеді. Білім құндылықтары тұлғаның, қоғамның және табиғаттың игіліктеріне сәйкестендіріліп, ашық, вариативті, рухани және мәдени қаныққан толерантты, отаншылдық және шынайы азаматтықтың қалыптасуын қамтамасыз ететін жүйеге бірігуі тиіс. Білім беру экономикаға мамандар даярлау емес, қоғамның интеллектуалдық және мәдени деңгейін көтеру, оның бәсекелестік қабілеттерін инновация мен демократиялық прогреске лайық дамыту, өмірдің қазіргі заманғы стилін қалыптастыру құралына айналуы тиіс.

Адамзат дамуының осындай кезеңінде әлемнің 100-ден аса елі өздерінің даму стратегиясы есебінде «Тұрақты даму» тұжырымдамасын қабылдап отыр. Бұл елдерде жоғары мемлекеттік деңгейдегі Ұлттық тұрақты даму кеңестері құрылып, өзіндік жоспарлары жасалған. Тұрақты даму мәселесіне Қазақстанда да тиісті көңіл бөлініп, 2000 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі БҰҰ ДБ-мен бірлесе отырып, 2001-2004 жылдарға арналған тұрақты дамудың құрылымдық шарттарын нығайту бағытында арнаулы бағдарлама қабылдады. Осы бағдарлама аумағында қазір «XXI ғасырдың күн тәртібіндегі тұрақты даму» атты Ұлттық комиссияны құру жоспарланып отыр.

2000 жылы сәуір айында Декарда өткен білім жөніндегі Әлемдік форумда баршаға білім беру стратегияларын жүзеге асырудың 10 жылдық қорытындысы жасалып, білімді адам дамуының негізгі факторы деп есептейтін тұжырымды одан әрі тереңдетті. Форумның «Декарлық әрекеттер шектері «Баршаға білім беру: біздің міндетімізді орындау» атты негізгі құжатында білім алу адамның негізгі құқықтарының бірі деп атап көрсетіліп, ол тұрақты дамудың, елдер ішіндегі бейбітшілік пен тұрақтылықтың, олар арасындағы қарым-қатынастың кілті болады және XXI ғасыр экономикасы мен қоғам өміріне тиімді қатысудың міндетті құралы деп атап көрсетілді.

Әлемдік тәжірибе білім беру ұлттық немесе ғаламдық саясаттың жеке саласы болып есептелмейді, ол адам құқығын сыйлауға, жақсы тұрмыс пен тиімді басқаруға, қазіргі қоғамның әлеуметтік, экономикалық, саяси, экологиялық тұрақтылық даму процестерінің негізгі шарты және сенімді құралы, әлеуметтік құбылыс пен процесс, әлеуметтік жүйе, ұлттық бірегейлік пен рухани мәдениетті сақтау және дамытудың бірден-бір кепілі есебінде дәлелденіп отыр.

Тұрақты даму талатарына сәйкес білім беру жүйесінің құрылымын және мазмұнын дамытудың басты бағыттары негізінен төмендегідей сипатта анықталуда:

Жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттердің, қоршаған табиғи ортаның, сонымен қатар бүгінгі және келешек ұрпақтың мүдделері мен қажеттіліктеріне үйлесімді болуын қамтамасыз ету.

Ғылым мен технологияның, нарықтық экономиканың өзгермелі және өскелең талаптарына сәйкес үздіксіз, пәрменді, дамымалы және үнемі жетіліп отыруға бейімді болуын қамтамасыз ету.

Адамзат қоғамының мол ауқымы, кең спектрлі, көпвекторлы полимәдениетті сипатына сәйкес ашықтығын, демократиялығын, интеграциялауға бейімді болуын қамтамасыз ету.

Жер көлемі кең, халқы аз, табиғи байлығы мол, бірақ білікті ұлттық мамандары және өндірістік жаңа технологиялары қалыптасып үлгермеген Қазақстан мемлекетінің жаһандану үрдісіндегі бәсекелестікке төзіп, саяси-экономикалық, рухани-әлеуметтік іргелі және түйінді проблемаларын шешуші, ел ішінде және басқа елдермен бейбіт өмір сүруді, яғни тұрақты даму жолына түсуді қамтамасыз ету үшін ең пәрменді және сенімді құрал есебінде отандық білім жүйесін дамытудың өзектілігі ерекше екендігі анық.

Осы мақсаттарда төмендегідей іс-шаралар жүзеге асырылуы тиіс:

Білім жүйесіне мемлекеттің идеологиялық және экономикалық саясатында басымдылық беру, оны ұйымдық-құрылымдық жаңару, қаржылық, ғылыми-әдістемелік, материалдық, ақпараттық, технологиялық базасын нығайту, мамандармен қамсыздандыру, құқықтық-нормативтік, әлеуметтік статусын көтеру, бүкілқоғамдық қолдау жүйесін қалыптастыру.

Білім жүйесінің ішкі мүмкіндіктерін ашылуын және олардың пәрменді қолданылуын қамтамасыз ету, білім жүйесіне жинақталған оңды іс-тәжірибені талдап, пайдалану, білім

мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің технологияларын жетілдіру, басқарудың, білім сапасын арттыру мен бағалаудың және білімге ынталандырудың пәрменді әдіс-тәсілдерін жүзеге асыру.

Білім жүйесіне мемлекет тарапынан тікелей әсер ету-оның негізінен материалдық-техникалық базасын нығайту, экономикалық-материалдық ресурстарын жетілдіру мен жаңғыртуға келіп саяды. Ол әрбір елдің мемлекеттік басқару саясатында білімді дамытуға дер уақытында басым бағыт берілуіне, елдің экономикалық мүмкіндіктеріне байланысты.

Көптеген дамыған елдер өткен ғасырдың ортасында-ақ білімді дамыту мәселесін мемлекет саясатының басым бағыты есебінде белгіленеді.

Өкінішке орай, Қазақстанда жалпы ішкі өнімге шаққанда білім беруге жұмсалған мемлекеттің қаржы шығыны 1990-2003 жылдары аралығында қауырт қысқарды. Айталық, 1990 жылы ол ІЖӨ-нің 8,2% құраса; 1995-4,5%; 2003-3,1%-ге дейін төмендеген.

Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында қазақстандық білім мен ғылымның сапалық жаңа деңгейге көтерілуін қамтамасыз ету үшін мемлекет тарапынан кешенді іс-шараларды өткізу және оларға тиісті қаражат бөлу мәселелері қарастырылып отыр. оның ішінде үздіксіз білім жүйесінің құрылымын өзгерту, ақпараттандыру, білім сапасын арттыру тетіктері мен формаларын жетілдіру, білім мекемелерінің материалдық-техникалық базасын жақсарту, мұғалімдерді даярлау және қайта даярлау жүйесін дамыту қарастырылған.

Ең күрделі және маңызды нәрсе-білім жүйесін мазмұндық өзгерту, оның ішкі мүмкіндіктерін пайдалану, білім сапасын арттыру тетіктері мен формаларын жетілдіру болмақ. Білім жүйесінің ішкі мүмкіндіктерін дамыту білім жүйесінің жаңа үлгісін жасау, оқушыларға берілетін білімнің мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, оқыту технологиясын өзгерту арқылы жүргізіледі. Ал, мұның өзі жаңа мазмұндағы оқулықтар мен оқу әдістемелік құралдарды әзірлеуді, педагогикалық университеттердегі мұғалімдерді және даярлау мазмұнын өзгертуді, мұғалімдерді және басшыларды қайта даярлауды, білім жүйесінің барлық сатыларының үздіксіздігі мен үндестігін қайта қарауды талап етеді.

Еліміздің білім моделі ұлттық идеяға, ұлттық құндылықтарға негізделіп құрылып, ұлт мүддесін басым бағытта бере отырып дамытылуы тиіс. Жасөспірімдерге берілетін білім мен тәрбие мазмұны, ұлтымыздың ұрпақ тәрбиесіндегі даналығынан, тарихи мәдени мұраларынан, асыл дәстүрлерінен, ұлы педагогтеріміз бен ғұлама-гуманистеріміздің классикалық философиялық ой толғауларынан, ғұламалық бұлақтарынан, яғни тереңге бойлаған түп тамырынан нәр алып, табиғи таза мәдени-рухани құндылықтармен қаныққан болуы тиіс. Білімі мен технологиясы жедел өрлеп, экономикалық және қоғамдық тұрақты даму жолына түскен Жапония, Франция, Финляндия, Швеция сияқты елдердің тарихи тәжірибелері осының айқын дәлелі.

Оқушыларға берілетін білімнің іргелілігі-бұл жарты ғасырдан астам уақыт бойы Кеңестік білім жүйесінің қол жеткен және басқа дамыған елдер қазіргі кезде мойындап отырған басты жетістіктерінің бірі. Егер білімнің жаңа моделін жасау берілетін іргелі білімнің көлемін қысқартып, оның тек қолданбалы сипатын арттыруға бағытталған болса, бұл Қазақстанның тұрақты дамуын қамтамасыз ететін басты тұғырларының бірін төмендетуге, білім жүйесінің салмақсызданып, осалданып, әлемдік бәсеке талаптарына төзімділігінің әлсіреуіне әкеліп соғатынын болжай білуіміз қажет. Әлемнің ең қуатты елі Америка Құрама Штаттарының Конгресінде білім мекемелерінде берілетін білімнің тым таяз, үстірт болуының салдарынан сауатсыз ұрпақ пайда болады, бұл мемлекеттің қауіпсіздігіне нұқсан келтіретін факторларға айналады деп есептей келе, «Ұлтымыз қатерлі жағдайда» деп жариялануының үлкен мәні бар екенін қатаң ескергеніміз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Білім мен ғылым — даму тетігі / Елбасының ҚР Білім және ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан, 13 қазан, 2014.

2. Скаун В.А. Введение в профессию мастера производственного обучения: Методические пособие. - М.: Высш. шк., 2010 г.
3. Н.Ә. Назарбаев., Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
4. Қабдықайыров Қ., Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А, 2015
5. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, №4, 2011. «Әлеуметтік әріптестік жағдайында техникалық және кәсіптік білім беру», Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы №2 (26) 2013ж;

Аннотация

Қазіргі кезде қолданыстағы білім жүйесі жан-жақты сынға алынғанда, орта мектептегі білім мазмұны көбіне өмірге жарамсыз білім жиынтығын беруге лайықталып келгендіктен, ол білім жүйесі сапасының сын көтермейтіндей дәрежеде төмендеуінің және оның қазіргі қоғам талаптарына сәйкес келмеуінің негізгі себебі деп есептелуде. Осыған байланысты еліміздің орта мектебін әдіснамалық құрылымдық және мазмұндық тұрғыдан түгелдей қайта құру ұсынылуда.

Annotation

Currently, the existing education system is subject to various criticism, since the content of education in secondary schools largely corresponds to viable educational sets, it is considered the main reason for the decline in the quality of the education system to the extent that it is not critically raised and does not meet the requirements of modern society. In this regard, it is proposed to completely transform the country's secondary school into a methodological, structural and content-based approach.

Аннотация

В настоящее время существующая система образования подвергается разносторонней критике, поскольку содержание образования в средней школе во многом соответствует жизнеспособным образовательным наборам, она считается основной причиной снижения качества системы образования в той степени, в которой она не критически не поднимается и не соответствует требованиям современного общества. В связи с этим предлагается полностью преобразовать среднюю школу страны в методологический структурный и содержательный подход.

ӘОЖ 372.8:718

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР

Спабек Дана Еркебекқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: “жаңалық”, “жаңа әдіс”, “өзгеріс”, “әдістеме”, “жаңашылдық”.

Инновация — жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және процесс ретінде әлдебір жаңалықты ендіру деген сөз. Педагогикалық процесте инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері мақсаты мен мазмұнын, мұғалім мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді білдіреді.

Жаңа енгізілген немесе инновация адамның кәсіптік қызметінің бәріне де тән болғандықтан, ол табиғи түрде зерттеудің, талдаудың және тәжірибеге енгізудің нысанасына айналды. Инновация өздігінен пайда болмайды. Ол ғылыми әдістердің, жекелеген мұғалімдер мен тұтас ұжымның озық педагогикалық тәжірибесі. Бұл процесс стихиялы дамымайтындықтан ол басқаруды қажет етеді. Хүтвс педагогикалық процестің инновациялық стратегиясында жаңашылдық процестерді тікелей алға апарушылар ретінде мектеп директоры, мұғалімдер мен тәрбиешілердің рөлі арта түсуде. Оқыту процесінің көптүрлілігіне қарамастан - дидактикалық, компьютерлік, проблемалық, модульдық және басқа — жетекші

педагогикалық қызметті іске асыру мұғалімнің еншісінде қалып отыр. Оқу-тәрбие процесіне қазіргі заманғы технологиялардың енгізілуіне байланысты мұғалім мен тәрбиеші кеңесшінің, ақылшының және тәрбиешінің қызметін одан әрі игеруде. Мұғалімнің кәсіптік қызметі арнаулы, пәндік білімдермен ғана шектелмей, педагогика мен психологияның, оқыту мен тәрбие технологиясы салаларының қазіргі заманғы білімдерін де қамтитын болғандықтан мұғалімнен арнайы психологиялық - педагогикалық дайындық талап етіледі. Осы негізде педагогикалық инновацияны қабылдау, бағалау және іске асыруға дайындық қалыптасады.

Инновация — жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және процесс ретінде әлдебір жаңалықты ендіру деген сөз. Педагогикалық процесте инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері мақсаты мен мазмұнын, мұғалім мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді білдіреді.

Білім берудегі инновациялық процестердің мәнін педагогиканың маңызды екі проблемасы құрайды. Олар — озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және тарату проблемасы және педагогикалық-психологиялық ғылымдардың жетістігін практикаға енгізу проблемасы. Соған сәйкес инноватика пәні, инновациялық процестердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі процестің тұтастығы тұрғысынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық процестердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі процестің тұтастығы тұрғысынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысуында пайда болатын теориялық және практикалық жаңалықтарды қолдану болуға тиіс. Бұның барлығы педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізе түседі. Өйткені, мұғалім жаңа педагогикалық технологияның, теория мен концепцияның авторы, талдап жасаушысы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихатшысы қызметін атқарады. Осы процесті басқару мұғалімнің өз қызметінде әріптестерінің тәжірибесі немесе ғылымындағы жаңа идеялар, әдістемелерді дұрыс тандап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді. Ал педагогикалық қызметте инновациялық бағыттылықты қазіргі заманғы білім беру, қоғамдық және мәдени даму жағдайында педагогикалық қызметтің инновациялық бағыттылығының қажеттілігі бірқатар жағдайлармен айқындалады.

Біріншіден, қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар білім беру жүйесін, әдістемесі мен түрлі типтегі оқу орындарының оқу тәрбие процестерін ұйымдастырудың технологиясын түбірінен жаңартуды талап етуде. Педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануға негізделген мұғалім мен тәрбиеші қызметінің инновациялық бағыттылығы білім беру саясатын жаңартудың құралына айналуға.

Екіншіден, білім беру мазмұнын ізгілендірудің күшеюі, пәндерінің көлемі мен құрамының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде. Осы жағдайда мұғалімдер арасында педагогикалық білімнің рөлі мен беделі арта түсіп отыр.

Жас ұрпақ біздің өміріміздің тікелей жалғастырушы өкілі ғана емес, еліміздің тірегі, мызғымас болашағы. Бүгін мектеп табалдырығын аттаған жас өркеннің ертең қандай адам болып шығатыны ата-аналар мен ұстаздар қауымының арасында мәңгілік таусылмас тақырып болып қалып отырғандығы да сондықтан. Бұл білім мен тәрбиенің егіз ұғым екенін көрсетеді. Сол себепті де білім беру жүйесінде жалпы азаматтық және ұлттық негізде жеке тұлғаны дамыту және қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасалуда.

Бүгінгі мақсат — әрбір оқушыларға түбегейлі білім мен мәдениеттің негіздерін беру және олардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасау.

“Инновация” ұғымын анықтайтын нақтылы анықтама әлі де жасала қойған жоқ. Ш. Таубаева мен Қ.Құдайбергенованың берген анықтамасына сүйенсек “инновация” — бұл нақты қойылған мақсатқа жетуде ойға алынған жаңа нәтиже. Нақты мақсат дегеніміз не? Нақты мақсатқа қандай әдіс-тәсілдердің көмегімен жетуге болады? Оқу мақсатының жүйесінде берілген мақсаттың негізгі категорияларын пайдалана отырып, педагог өз

еңбектерінің нәтижесі туралы ақпарат алуға мүмкіндік алады. Демек, мақсат пен нәтиже – жаңалыққа бет бұрудың кілті.

Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Кез келген жаңа әдіс жекелік, сондай-ақ уақытша жоспарға жатады. Бұл яғни, бір мұғалім үшін табылған жаңа әдіс, жаңалық басқа мұғалім үшін өтілген материал тәрізді.

Инновация мәселелерімен айналысып жүрген бірқатар ғалымдардың еңбектерін, жазған анықтамаларын қарастырып, талдай келе біз бұл ұғымның түп-төркінін белгілі уақыт арасында жаңашыл идеяны қайта қарау, жаңалау деп айтқанды жөн көрдік. Сөл ертерек кездің өзінде белгілі қолданылып жүрген идеялар жаңа бағытта ұсынылса, мұның өзі инновациялы деп аталған. Осыларды негізге ала отырып, инновацияны “жаңалық”, “жаңа әдіс”, “өзгеріс”, “әдістеме”, “жаңашылдық”, ал инновациялық үрдісті “жаңа әдістеме кұралы” деп ұғатын боламыз.

Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады. Кейінгі кезеңде ғалымдар өз зерттеулерінде оқу-тәрбие ісіне жаңалықтарды енгізіп, тарату мәселесін қарастырады.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Ал жаңа педагогикалық технологияның түрі, қолдану ерекшелігі, одан туындайтын ділгір мәселелер бүгінгі таңда әлі нақтыланып белгілі бір жүйеге түспеген дүние.

Қазіргі оқу орындары мен педагогикалық ұжымдар ұсынылып отырған көпнұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Жаңа технологиямен жұмыс істеу үшін төмендегідей алғы шарттар қажет: оқу үрдісін интенсивтендіруді жаппай қолға алу; оқушылардың сабақтастылығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру. Оның ғылыми-әдістемелік, оқыту-әдістемелік, ұйымдастырушылық себептеріне үнемі талдау жасап, назарда ұстау, жаңа буын оқулықтарының мазмұнын зерттеп білу, пәндік білім стандартымен жете танысу, білімді деңгейлеп беру технологиясын игеру арқылы оқушыларға білімді мемлекеттік стандарт деңгейінде игертуге қол жеткізу, оқыту үрдісін ізгілендіру мен демократияландыруды үнемі басшылыққа алу. Өйткені оқыту — тәрбиенің негізі.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Жанпейісова М.М. Технология модульного обучения. Ақтобе. РИПК СО, 2010.
2. Қазақстан Республикасы “Білім мемлекеттік бағдарламасы” / Қазақстан мұғалімі. – 2011. - №33-34
3. Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 2014ж
4. Қазақстан Республикасында орта білімнің дамыту тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан,-2015, 34б.

Аннотация

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Ал жаңа педагогикалық технологияның түрі, қолдану ерекшелігі, одан туындайтын ділгір мәселелер бүгінгі таңда әлі нақтыланып белгілі бір жүйеге түспеген дүние.

Аннотация

Организация процесса обучения на уровне государственных стандартов образования обязывает внедрение новых педагогических технологий. В настоящее время, в связи с тем, что в настоящее время в Казахстане нет ни одной организации, ни одной организации, ни одной организации, ни одной организации, ни одной организации, ни одной организации, ни одной организации.

Annotation

[illegible]

ӘОЖ 37 : 398.3

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сулейменова Елена Нуржановна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: «субъект-объект», «басқару», «менеджмент»

Мемлекетіміздің тәуелсіз ел ретінде дамуы барысында орта білім берудің жүйелі жаңашаландырылуы қоғамдық тұрғыдан үлкен маңызға ие. Білім беруді жаңашаландыруды жүзеге асырудың маңызды бір сипаты: қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін технологияландырудың қажеттілігінен туып отыр. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялары мен жаңа технологиялары бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибе жүзінде сыннан өткізу маңызды. Оқытудың озық технологияларын меңгермейінше қазіргі білім беру саласында сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу- тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Еліміздің болашақ ұрпағы үшін ХХІ-ғасырдың – ғылым ғасыры деген сипатын дәріптейтін заманауи жаңашылдық іс тәжірибелерді дамыту көзделген. Сондықтан жас ұрпаққа, жас буынға жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. Елбасымыздың “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” еңбегінде 2020 жылға қарай қалалық, сол секілді ауылдық жерлердегі барлық балалар мектеп жасына дейінгі тәрбие беру және оқытумен қамтылады деп көрсетті.

Осы бағытта оқу-тәрбие үрдісін жандандырудың қазіргі инновациялық технологияларын жетілдіріп, оны арнайы пән сабақтарын оқытуда тиімді қолдану арқылы білім сапасын жоғарлату мақсатында бір қатар бағыт-бағдарлар берілуде.

Тұлғаның психологиялық ерекшеліктерімен табиғи қабілеттіліктерін ескере отырып, шығармашылық қабілеті мен сабаққа ынтасын арттыру, ой-өрісін, логикалық ойлау дәрежесін дамыту, сонымен бірге экономикалық, эстетикалық, гуманитарлық, халықтық педагогикалық тәрбие беруде де, ойлау қабілетін белсендендіру үшін түрлі әдістер мен тәсілдерді және технологияларды тиімді қолдана білуі қажет.

Инновация («новация») - жаңа, жаңашылдық; «ин» «қайталанатын» процесс, деген ұғым) бар, әрекет етуші нәрсенің ішінде жаңаның пайда болуын, дамуын білдіреді. Бұл түсінік. XX ғасырдың 30- 50 жылдарында Европада ғылымның жаңа саласы ретінде пайда болды. Жалпы педагогикалық инновация ұғымын сипаттауды мына түрде беруімізге болады.

Білім берудегі адам қабілетімен іскерліктерін дамытуғы бағытталған оқу-тәрбиеде қолданылатын құралдардың арнайы формалары, әдіс-тәсілдері көрсетілетін психологиялық-педагогикалық нұсқауларға және оқу үдерісін жобалау, ұйымдастыру әрі жүзеге асыруға бағытталған біріккен педагогикалық іс—әрекетке жаңашылдық тұрғысынан келу инновациялық технология болып табылады. Демек, инновациялық технология маманның күзиреттілігіне ықпал ететін шығармашылық қасиеттерді, шеберлікті қалыптастыруға қолданылатын әдіс-тәсілдер мен амалдар жиынтығы.

Инновациялық оқытудың ерекшеліктері:

S Көрегендік сипат алуы, дамудың жылдамдығы;

S Болашаққа үмітпен қарау;

S Өзіне, өзгеге талаптың жоғары болуы;

S Тұлғаға, оның дамуына бағытталуы;

S Шығармашылық элементтерінің міндетті қатысуы;

S Қарым-қатынастың ынтымақтастыққа, өзара көмекке негізделуі және т.б.

Бүгінгі жаһандану заманы жаңашылдық, жаңа көзқарастар мен өзгерістерге толы.

Ал біз осы ағынмен өмірімізді жаңа өнімдерді, техникаларды, жетілген білімдерді, жан-жақты дамыған идеяларды пайдалану арқылы жалғастырып отырмыз. Сондықтан білім беру жүйесін ізгілендіру барысында оқыту үдерісіндегі, әдіс тәсілдерде жаңашылдыққа бағытталуы тиіс.[1],[2]

Қазіргі кезде білім беру мен білім жүйесін ұйымдастырудың оқу үдерісіндегі жаңа технологиялары ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану аясын кеңейтіп мультипликацияны, бейнетаспа мен күрделі сызбалармен оқу материалдарын түсінікті баяндауға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологиялар адамға ақпаратты максималды жақын түрде сенсорлы елестету, ақпараттық және бағдарламалық аспектілері арқылы қолданушыға ақпаратты әр түрлі формада: мәтін, графика, анимация, дыбыс, бейнемен интерактивті режимде елестетіп көруге мүмкіндік береді. Ол үшін ақпараттық технологиялардың яғни компьютерлердің интернет желісіне қосылу мүмкіндігімен бірге дыбыстық әрлендіруге WT синтездерін, DSP сигналдық процессорларын, TW аудио сигналдар үшін сығушы синтездерді, CD-ROM лазерлік дискілерді пайдалану нәтижелі болады.[4]

Соңғы кездері оқыту үдерісінде осы мақсатта пайдаланылып жатқан электронды оқулықтар да кеңінен қолданылуда. Электронды оқыту бұл электрондық бизнес сервистерін және технологияларды пайдалану. Мұнда аудиториялық сабақтардың мүмкіндіктерін кеңейту үшін ұжымдық жұмыс құралдарын және электрондық контентті қолдану қарастырылған. Желілік инфрақұрылым электрондық оқу үшін технологиялық база болып табылады. Желілік инфрақұрылым өзінің күштілігімен, сенімділігімен, қауіпсіздігімен, ыңғайлылығымен ерекшеленеді және ашық оқу стандартына негізделеді.

Электрондық оқулық пен оқытудың негізгі мақсаты: «Оқыту үдерісін үздіксіз және толық деңгейін бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту». «Электрондық оқулықтарды» пайдалану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, ойлау жүйесін, тәжірибелік ой тжырымдамасын қалыптастыруға шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды.

Электрондық оқулық дегеніміз - мультимедиялық оқулық, сондықтан электрондық оқулықтың құрылымы сапалы жаңа деңгейде болуы тиіс. Электрондық оқулық уақыт үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге, сауалнамалар арқылы өзін өзі бағалауға зор ықпал етеді.

Электрондық оқыту формасы қашықтықтан оқу жүйесінің құралы болып табылады. Қашықтықтан оқыту жүйесінің негізгі көрінісі оқытушы мен студент арасындағы қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен тікелей қатынас орнатуы.

Қашықтықтан оқудың дәстүрлі оқу түрінен айырмашылығына:

Ыңғайлылық - кез келген жерде, кез келген өзіңе ыңғайлы уақытта жылдам дайындалу мүмкіндігі.

Параллельдік - маман ретінде өсуі, жетілудің қатарлылығы. **Үнемділік** - оқу аудандары мен техникалық және жеткізу құралдарын қолайлы пайдалану.

Технологиялық - әлемдік постиндустриалды ақпараттық кеңістікте адам қозғалысын жылдамдататын ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың жаңа жетістіктерін білімдендіру үдерісінде қолдану.

Әлеуметтік тең құқылылық - студенттің материалдық және элитарлық, денсаулық жағдайы, тұратын орнына қарамастан тең білім алу мүмкіндігі.

Халықаралық - білім нарығында әлемдік жетістіктерді импорттау және экспорттау.

Икемділік - студенттер көп жағдайда лекция, семинар түріндегі сабақтарға қатыспайды. Әркім өзі тандап алған мамандықты қажетті деңгейде игеру үшін өзіне керекті мөлшерде білім алады.

Модульділік. Қашықтықтан оқыту бағдарламаларының негізіне модульдік принцип саналады. Студенттер игеретін әрбір пән немесе пәндер жүйесі белгілі бір ғылым саласы туралы тұтас ұғым қалыптастырады. Ал, мұның өзі бір-біріне тәуелсіз оқу курстарынан жеке немесе топтық талаптарға жауап беретін оқу жоспарын құруға мүмкіндік береді.

Алыстан қызмет көрсету мүмкіндігі - студентпен білім беретін мекеме арасындағы қашықтық (байланыс жүйелері жұмысының сапалылығы жағдайында) тиімді білім беру үдерісіне кедергі болмайды. ҚОЖ жүйесінде оқытындар саны шектеулі параметрге жатпайды.

Қамту - бұл ерекшелікті кейде «көпшілікті қамту» деп атайды. Олардың көптеген оқу ақпараттары көздеріне (электрондық кітапханалар, ақпарат базалары) ену мүмкіндіктері бар, сондай-ақ олар бір-бірімен және оқытушымен байланыс жүйелері немесе басқа да ақпараттық технологиялар құралдары арқылы байланыса алады.

Рентабельділік - қашықтықтан оқытудың бұл ерекшелігі оның экономикалық тұрғыдан тиімділігімен айқындалады. Студенттердің сапалы білім алуын іскерлігі мен дағдысын қалыптастыруда және ұлттық рухани мұраларынан хабардар болуын көксеген ұлттық төл оқулықтар, карта, атластар, сондай-ақ картографиялық, аэроғарыштық есептер мен қажетті оқу-әдістемелік және көмекші құралдар қарастырылуда.[3]

Жаңарған білім жүйесінің ерекшелігі - тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып үздіксіз өз бетінше ізденуіне мүмкіндік тудыру.

Оқыту технологияларымен жұмыс жүргізу 5 саты арқылы қалыптасады. Олар: оқып меңгеру; тәжірибеде қолдану; дағдылану, шығармашылық бағытта дамыту; нәтиже.

Технологиялардың танымал түрлерінің бірі - модульдік оқыту. Ол тұлғаның мүмкіндігіне даярлық деңгейін бейімдейді, ал дамыта оқыту оқушының жеке тұлғасын, оның біліктерін көтеруге ықпал етеді.

Қазір оқу-тәрбие үрдісінде телекоммуникациялық технологияларды қолданудың 2 жолы бар: білім алушылар мен мұғалімдерді желімен жұмыс жасауға, дайын телекоммуникациялық жобалармен жұмыс жасауды ұйымдастыру, пәндік-әдістемелік Web-сайттар, Web-бетін құру болып табылады [6].

Аталған технологиялардың әр қайсысының оқу-тәрбие үрдісінде қолдану ережелері, талаптары мен сипаттары әр түрлі, бірақ сыртқы белгілеріне қарай жүйелеуде ұқсастықтар бар. Оны В.П.Беспальконың пікіріне сәйкес мұғалім мен білім алушының қарым-қатынасы (оқытуды басқару) тұйықталмаған және ырғақты (оқытушы мен білім алушылар арасында тұрақты түрде тура және кері байланыс орнаған); шашыранды (жаппай және топтық) және бағытталған (жеке); қолмен (вербальды) және автоматтандырылған (жасанды түрде қондырғылармен басқарылатын) болып бөлінеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ә.Жүнісбек «Жаңа технология негізі – сапалы білім» // Қазақстан мектебі. – 2008. - №4. – Б.1-2.
2. Тапаева А. П. Оқушыларға сапалы білім берудегі озық инновациялық технологиялардың тиімділігі // Молодой ученый. – 2014. - №20. – Б. 43-48.

3. А.Даменова «Жаңа педагогикалық технологиялардың жіктелуі және ерекшелігі» // «Қазақстан мектебі». – 2012. - №2. – Б. 1617.
4. Э.Раджерс «Инновация туралы түсінік» // Қазақстан мектебі. – 2006. - №4. – Б. 2.
5. Т.П.Сенаторова «Мультимедиа. Возможности использование в учебном процессе» // Информационно-методический материал. – Казань: 2001. – Б. 4.
6. Кудесова Г. «Сабактарда – ақпараттық технологиялар» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №10. – Б. 27-29.
7. Ж.Досова «Жаңа технологияны оқытуда қолдану» // Педагогикалық кеңес. – 2009. - №4. – Б. 16-25.

Аннотация

Мақалада қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін жаңашаландыру әдістері мен ерекшеліктері қарастырылған. Осы бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар туралы жазылған.

Инновациялық технологиялар арқылы оқытудың ерекшеліктері мен маңыздылығы, білім беру жүйесіндегі жаңа ақпараттық технологиялар мен түрлері және өзара байланысы қарастырылған. Сонымен қатар оқытудың дәстүрлі және жаңа ақпараттық технологияларына салыстырмалы түрде сипаттама жасалған.

Аннотация

В статье рассмотрены особенности и методы обновления современного учебного процесса. В этом направлении описаны содержание, структура, новые идеи, новые технологии, основанные на науке и опыте в различных вариантах образования.

Особенности и важность обучения через инновационные технологии, новые информационные технологии в системе образования и предусмотренные виды и взаимосвязь. Также имеется сравнительная характеристика традиционных и новых информационных технологий обучения.

Annotation

The article discusses the features and methods of updating the modern educational process. In this direction, the content, structure, new ideas, new technologies based on science and experience in various educational options are described.

Features and importance of learning through innovative technologies, new information technologies in the education system and the types and interrelation provided. There is also a comparative characteristic of traditional and new information technologies of training.

ӘОЖ 378.8:21.8

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА «СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ» ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Тағайбаева Жазира Есболовна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: сыныптан тыс жұмыс, сабақ, танымдық іс-әрекет.

Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуін, өркениетті дүниеде өзіндік орын алу оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты.

Қазақстан Республикасының орта білімді дамыту тұжырымдамасында: «Бастауыш мектептің негізгі міндеттері – баланың жеке басының алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету, олардың қабілеттерін ашып, дамыту, оқуға деген ынтымақтық тәжірибесінің берік дағдыларын меңгерту» делінген. Тәуелсіз еліміздің білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қоғамның жас ұрпақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі терең сезіліп отырған бүгінгі таңда оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру бағытында барлық мүмкіндіктерді

пайдалануды көздейді. Еліміздің болашағы балалардың білім дәрежесінің тереңдігімен өлшенеді. Қазіргі кезде білім беру әлеуметтік құрылымының маңызды элементтерінің біріне айналды. Білімнің әлеуметтік рөлінің артуына байланысты адамдардың болашағы алған білімдерінің деңгейіне, сапасына, көлеміне, дәрежесіне тікелей қатысты болады. Сондықтан мұғалімдерге жауапкершілік, үлкен міндет жүктеледі. Мұндай міндетті шешу мұғалімдерден мектепте оқушыларға берілетін негіздерін олардың болашақ іс-әрекетінің берік негізі әрі тірегі болатындай етіп, оқытуды, оқу-тәрбие үрдісін, білім мазмұнын түбірімен жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр алуан құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды, педагогикалық жаңалықтарды тәжірибеге батыл енгізуді жүзеге асыруды талап етеді.

Оқу мен жазу арқылы Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы біздің көптеген тұйыққа тіреліп қалған оқыту мәселелеріне көмектесе алды. Бұл әдістің «сын тұрғысынан ойлау» деп аталғаны сын көзқараспен қарау деген мағына емес, талдап, ойлаумен ұштастыра білім алуды бағыттайтын оқыту технологиясы.

Сын тұрғысынан ойлау – өте күрделі, маңызды құбылыс. Мұғалім осы әрекетті ұйымдастырушы, бағыттаушы. Оқушы әр түрлі ақпарат көздерінен сусындап, өз түйінін айта білуі керек. Кез келген мазмұнды талдау барысында өз тобымен ұйымдасып пікірлесіп, ең ұтымды жауапты іздеуі керек. «Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының стратегияларын пайдалана отырып өткен сабақтардың әсері мол. Сабақта оқушылардың сын тұрғысынан ойлау негіздерін қалыптастырудың алғы шарттары мыналар:

- сыни тұрғыдан ойлауын қалыптастыру үздіксіз түрде жүзеге асырылуы керек;
- оқыту үрдісін айқын түрде демократияландыруды қадағалау.

«Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын дамыту төмендегідей нәтиже береді:

- білім алушының белсенділігін арттыру;
- пәнге қызығушылығын арттыру;
- өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;
- зерттеуге икемділігін дамыту;
- сөйлесім әрекеті белсенділігін арттыру;
- білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасай біледі;
- басқаларды тыңдауды, кез келген жауапқа сыйластық, түсіністікпен қарау.

Жалпы, сын тұрғысынан ойлайтын оқушылар белсенді болады, олар сұрақтар қойып дәлелдерді талдайды.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы – әлемнің түпкір-түпкірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Жобаның негізі Ж. Пиаже, Л.Выгодский теорияларын басшылыққа алады. Мақсаты: Барлық жастағы оқушыларға кез-келген мазмұнға сын тұрғысынан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға, саналы шешім қабылдауға сабақтарға үйрету.

Бұл бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға, тез арада дұрыс шешім қабылдауға көмектесетін бірден-бір тиімді технологиясы. «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясын пайдаланатын әр ұстаз өз педагогикалық қызметінде, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа дегенде көзқарасының мүлдем өзгергенін байқайды.

Сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту – күрделі міндет, сондықтан когнитивті психологияның негізгі түсініктері мен тұжырымдамаларына көңіл аудару қажет.

Когнитивті психология негізін салушылар ақыл, қабілет критерийлерін айқындады. Бүгінде олардың жекелеген деңгейлерді кеңейтумен немесе таралтумен немесе басқа тәртіппен дәйектелім бойынша бөліп берумен ерекшеленетін бірнешеуі белгілі. Сонымен байланысты алғашқы топтастырулардың ішіндегі ең танымалы Блум Таксономиясын қарастырамыз және бұдан әрі оған үнемі жүгінеміз. Сонымен бірге, осы деңгейлердің негізінде сабақтағы оқушылардың міндеттерін анықтау үшін, материал бойынша сұрақтар дайындап және бақылау кезінде оқушыға сапалы баға қоя білу үшін мұғалімнің деңгейлерді «көре» білуі маңызды деп санаймын.

Америка педагогикасында адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы, танымдық үрдістің бір деңгейінен екінші деңгейіне, яғни қарапайымнан күрделіге біртіндеп өтеді деп саналады.

Блум жүйесі (Orlich, 1990) бойынша төмендегідей көрініс табады:

1) ең төменгі деңгей – бұл БІЛІМ деңгейі. Оқыту – есте сақтауға, жаттауға, тануға, еске түсіруге бағытталады;

2) одан кейінгі деңгей ТҮСІНУ, таным мақсаты – мазмұнын айту, ақпаратты бір күйден екінші күйге аудару, өз сөзімен жеткізіп айту;

3) ҚОЛДАНУ деңгейінде мәселені шешу, нәтиже алу үшін ақпаратты қолдану мақсаты болып табылады;

4) ТАЛДАУ деңгейінде – бөліктерге бөлу арқылы тұтас нәрсені көру, қатысымдықтың ішкі құрылымын табу, себептерін анықтау;

5) СИНТЕЗ деңгейінде – ауызша немесе нақты пән ретінде өзіндік, ерекше туынды жасау;

6) ең жоғарғы деңгей БАҒАЛАУ деңгейінде – бағалау шешімдері қабылданады, қарама-қайшы немесе әртүрлі көзқарастар шешіледі.

Сын тұрғысынан ойлаудың дағдыларын дамыту сыныпта тиісті орта жасауды талап етеді. (A.Crawford, E.W.Saul, S.Mattews, J.Makinster, 2005)

1. Оқыту климаты үшін мұғалім мен оқушы бірге жауапты болады. Оқушылар өз бетімен сұхбаттасу сұрақтарын дайындайды, мысалы, ізденіс тобына рөлдерді бөліп беру, сондай-ақ өз бетімен презентация және басқаларды дайындау үшін стратегияларды таңдап алады.

2. Мұғалімдер оқушылар үші, оларды қолдай отырып, олар өзінің ойшыл стратегияларымен бөліскенде ойларын моделдейді. Мұғалімдер өз білімін емес, басқаларды мұқият тыңдай отырып, әр пікірге сыйластықпен қарап, адамдардың сыни тұрғысынан ойлауының қалай жүзеге асатынын моделдейді.

3. Сыныпта ізденіс және ашық атмосфера жасалған. Мұғалімдер және оқушылар – *Егер..., не болар еді? және Неге?* деген жоғары деңгейдегі сұрақтарды көбірек пайдаланады. Оқушылар кез келген тапсырмалардағы барлық мүмкін рөлдерді орындай отырып, үйрену жауапкершілігін өзіне алады.

4. Оқушыларға сын тұрғысынан оқыту сәттерінде ғана, мұғалім тарапынан қолдау көрсетіледі. Басқаша айтқанда, мұғалімнің қолдауы оқушыға қажет жағдайда ғана беріледі. Қолдау ашық түрде емес, ол астыртын, жетелеу сұрақтары арқылы немесе жоғары деңгейдегі – *Ал егер басқа қырынан қарасаң қалай болар еді, сен жасап көрдің бе?* сияқты сұрақтары арқылы ұсынылады.

5. Жұмыс істеуге жасалған қолайлы жағдайы бар ортаны ұйымдастырудың да үлкен мәні бар. Сыныпта оқушылар кез келген уақытта жауаптар іздестіруде немесе ұжымдық зерттеулерде қажетті кітапты немесе сөздікті ала алатындай, өздерін еркін сезінулері керек.

Белгілі психолог Л.Выгодский: **“Дұрыс ұйымдастырылған оқыту процесі ғана баланың жеке басының дамуын ілестіре алады”,** - дейді. Талабына сай баланың психологиялық ерекшеліктері мен табиғи қабілеттерін ескере отырып, жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып, балалардың сабаққа ынта-ықыласын арттыру, ой-өрісін, логикалық ойлау дәрежесін кеңейту арқылы шығармашылық қабілетін арттыру, экономикалық, экологиялық, эстетикалық, халықтық педагогикалық тәрбие беру.

Осы жұмыстарды ұйымдастыру барысында мұғалім үшін ең бастысы сабаққа лайықты әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау.

Қазіргі технологияны қолдану дегеніміз – келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы үш кезеңнен тұрады:

1-кезең: Қызығушылықты ояту

2-кезең: Мағынаны ашу

3-кезең: Ой толғаныс

Бірінші кезең – оқушыларды танымдық процеске жұмылдырады, өздерінде бар білімді, әсерді, сезімін өзектендіреді, қызығушылығын оятады, оқушыларды оқытуға жағдай тудыратын білімқұмарлық атмосфера жасалынады. Сондықтан сабақта қарастырғалы тұрған мәселе жайлы оқушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Бұнда ойды қозғау, ояту, ми қыртысына тітіркендіргіш арқылы әсер ету жүзеге асады. Оқушылар ойлана бастайды, болжалдайды, жаңа сабақтың тақырыбын ашады.

Мұғалімнің бұл кезеңдегі қызметі – оқушылардың тақырып бойынша білетінін еске түсіруге ұмтылдыру, топтарда жанжалсыз ойлармен алмасуға мүмкіндік беру, аудиторияда айтылған ақпаратты тіркеу. Оқушылардың еркін айтқан барлық ақпараттарын жүйелеу тек қана айтылған пікірлерді тәртіпке салып қоймайды, ол жаңа ақпаратты зерттеуде болашақ жұмысқа бағыт береді. Әрбір оқушы өзінің көңілін қай кезеңге бөлуі керек, ал қай ақпаратты тексеру қажет екенін анықтайды.

Екінші кезең – Мағынаны тану, оқушылар жаңа ақпаратты алғанда, жаңа идеалар ойға келгенде жүзеге асады. Ең маңыздысы – жаңа ақпарат бойынша жаңа ақпарат алу. Егер қызығушылықты ояту кезеңінде өз танымының бағытын анықтаса, енді мұғалім түсіндіру сәтінде күтілетін нәтижеге сұрақтар қою арқылы екпін бере алады. Бұл кезеңде жұмысты ұйымдастыру әртүрлі болады. Түсінік беру, жұппен жұмыс, топпен оқу, бейнематериал қарау т.б. болуы мүмкін. Қай жағдайда да оқушы ақпаратты жеке қабылдайды және жеке зерттейді. Мағынаны тану сатысында да өз бетінше белсенді білім ала отырып, мақсатқа жетуді жоспарлайды. Бұл кезеңде оқушы:

1. Жаңа ақпаратпен танысады.
2. Жаңа ақпаратты өзінде бұрыннан бар біліммен, тәжірибемен байланыстырады.
3. Пайда болған сұрақтар мен қиындықтарға жауап іздейді.
4. Түсінбеген жерлерге көңіл бөледі, жаңа сұрақтар қояды, мақсатқа түзету енгізеді.
5. Жаңа ақпаратпен танысу үрдісін бақылайды, көңілдерін не аударып тұр соны анықтайды.
6. Естіген және оқыған мәліметтерді талдауға және сараптауға дайындалады.

Оқушының бұл кезеңдегі міндеті – мазмұнмен айналысу, жаңа идеяларды өзінде бар біліммен байланыстыра білу.

Ал, мұғалім:

1. Жаңа ақпараттың тікелей көзі. Ол жаңа ақпаратты қызықты және түсінікті етіп жеткізуі керек.
2. Егер оқушылар мәтінмен жұмыс жасаса, олардың мәтінді оқу барысындағы белсенділігін, ынтасын қадағалайды.
3. Мәтінмен жұмысты ұйымдастыруда ойланып оқуды және оқығанды талдау үшін әртүрлі әдістерді қолданады.

Үшінші кезең – рефлексия (толғаныс) білім алудың қорытынды кезеңі, оқушылар сабақ бойы алған білімдерін, түсініктерін өз сөздерімен баяндап бере алатын, жаңа білімдерін көрсете алатын кезең. Рефлексия арқылы оқушылар өз ойларын айқын тұжырымдайды, өз жолдастарымен, мұғаліммен қарым - қатынас жасай алады және жаңа ақпарат пен өз білімінің толығын тексере алады. Рефлексия үрдісінде игерілген жаңа білім өз біліміне айналады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы – оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған. Оқушылардың да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шыңдалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз.

«Сын тұрғысынан ойлау» технологиясын сабақтарымда қолданамын. Мысалы: 3 сыныптағы ана тілі пәні бойынша *“Ғажайып адам”* атты мәтінге тоқталсам қызығушылығын ояту кезеңі бойынша мынандай сұрақтар қойдым:

- Балалар, сендер қазақ тарихында әр саладан шыққан қайраткерлердің есімдерін білесіңдер ме?

1. Тұңғыш қазақ ғалым-саяхатшы Шоқан Уәлиханов (1835-1865)
2. Ағартушы ұстаз, оқулық авторы: Ыбырай Алтынсарин (1841-1889)
3. Қазақ әліппесін жазған Ахмет Байтұрсынұлы (1873-1938)
4. Тұңғыш қазақ ғарышкері - Тоқтар Әубәкіров
5. Егеменді Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті - Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев

6. Тұңғыш дүниежүзі чемпионы атағын алған (1909) - палуан Қажымұқан Мұнайтпасов (1871-1948)

- Яғни, балалар Қажымұқан немен айналысқан?

- Спорт туралы не білесіңдер? Спорт туралы өз ойларымызды ортаға салайық.

“Топтастыру” стратегиясын қолдана отырып, спорт түрлерін атайды.

Мағынаны тану кезеңі бойынша М.Тәнекеевтің «*Ғажайып адам*» мәтінін оқып танысқаннан кейін дамыту жұмыстарын ұйымдастырдым. Жұмыс барысында оқушылар палуан дегенді қалай түсінесің, Қажымұқанды қазіргі қай спорт шеберімен, қандай ертегі кейіпкерімен салыстыруға болатыны туралы пікірталас басталады. Бұл оқушылардың жұмыс жасау қызығушылық қабілетін арттырады.

Тірек-сызбалар өз бетінше ойланып, қорытынды жасай білуге, теориялық мәселелерді қолдана білуге, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі. *Түртіп алу әдісі* мәтінді оқи отырып түсініксіз сөздерді белгілеп отыру, мәтін оқылып біткеннен кейін оқушы өзі белгілеген сөзді ортаға салу арқылы оның ойы ашылады, белсенділігі артады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаевтың 28.02. 2007 ж. Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, Астана, 2007 ж.
3. Баймолдаев Т.М. Мектепшілік басқаруды ұйымдастыру құрылымы: Әдістемелік құрал. - Алматы, 2005. - 154 бет
4. Жайтапова А.А. Профессиональный рост учителя в системе повышения квалификации. - Алматы: РИПК СО, 2006. - 316 с.

Аннотация

Жаңа технологияны әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, өзінің шеберлігіне байланысты тандап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыру үшін сыныптағы оқушылардың қабілетін байқап, ары қарай дамытуға көп көмегін тигізу қажет.

Бүгінде оқыту процесінде соның ішінде бастауыш сыныптарда жиі қолданып жүрген технологиялардың бірі «Сын тұрғыдан ойлау» технологиясы.

Аннотация

Новые технологии каждый учитель выбирает в зависимости от своего мастерства, учитывая возрастные особенности тех учащихся, которые сидят перед ним. Для реализации новых технологий необходимо заметить способности учащихся в классе и способствовать дальнейшему развитию.

Сегодня одна из самых распространенных технологий в процессе обучения, в том числе в начальных классах, - технология «критического мышления»

Abstract

Each teacher chooses new technologies depending on their skills, taking into account the age characteristics of those students who sit in front of them. To implement new technologies, it is necessary to notice the abilities of students in the classroom and promote further development.

Today, one of the most common technologies in the learning process, including in primary classes, is the technology of "critical thinking".

ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘНІ

Тажимбетова Ақтолкын Ануарбековна
Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі

Кілт сөздер: сыныптан тыс жұмыс, сабақ, танымдық іс-әрекет.

Танымдық іс – әрекет-тұлғаның айналадағы шындық заттары мен құбылыстарына сайлау бағыты. Бұл бағыт танымға, жаңа, толық және терең білімге деген тұрақты ұмтылыспен сипатталады. Танымдық қызығушылық жүйелі түрде нығайып, дами отырып, оқуға деген оң көзқарастың негізі болады. танымдық қызығушылық (іздеу сипаты). Оның ықпалымен адамда үнемі сұрақтар туындайды, оларға жауаптар үнемі және белсенді іздейді. Бұл ретте оқушының іздеу әрекеті әуестенумен орындалады, ол эмоционалдық өрісті, сәттілік қуанышын сезінеді. танымдық қызығушылық іс - әрекеттің үдерісі мен нәтижесіне ғана емес, сонымен қатар танымдық қызығушылықтың әсерінен ерекше қызығушылық пен бағыттылыққа ие болатын психикалық процестердің ойлау, қиял, есте сақтау, зейіннің өтуіне да оң әсер етеді.

Танымдық қызығушылық-бұл біз үшін маңызды себептердің бірі. Оның әрекеті өте қатты. Танымдық оқу жұмысы әсерімен әлсіз оқушылардың да нәтижелі өтеді.

Білім беруде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру екі негізгі арна бойынша жүзеге асырылуы мүмкін, бір жағынан оқу пәндерінің мазмұны осы мүмкіндікті, ал екінші жағынан – оқушылардың танымдық қызметін белгілі бір ұйымдастыру жолымен.

Оқушылар үшін танымдық қызығушылықтың мәні-бұл әлем туралы жаңа білім. Міне, сондықтан оқу материалының мазмұнын терең ойластырылған іріктеу, ғылыми білімдегі байлықты көрсету оқуға деген қызығушылықты қалыптастырудың маңызды буыны болып табылады.

Бұл міндетті жүзеге асыру жолдары қандай?

Ең алдымен, оқушылар үшін жаңа, белгісіз болып табылатын оқу материалын қызықтырады және күшейтеді, олардың қиялын таң қалдырады. Таңқаларлық-танымның күшті ынтасы, оның бастапқы элементі. Таңқаларлық, адам алдында қарауға тырысады. Ол жаңа нәрсе күтуде.

Оқушылар бір жыл ішінде бір тонна астық Құртуға қабілетті мың тышқанды жойып, Орта есеппен 50 жыл өмір сүретін ардың бізге 50 тонна нан сақтайтынын білгенде таң қалдырады.

Бірақ оқу материалына танымдық қызығушылықты барлық уақытта тек жарқын фактілермен ғана ұстай алмайды, ал оның тартымдылығын таңқаларлық және таңқаларлық қиялға түсіру мүмкін емес. Сонымен қатар К. Д. Ушинский қызықты болу үшін пән тек қана жаңа, ал ішінара таныс болуы керек деп жазды. Жаңа және күтпеген оқу материалында әрдайым танымал және танысының аясында өнер көрсетеді. Міне, сондықтан танымдық қызығушылықты қолдау үшін оқушыларды таныс жаңа нәрсені көре білуге үйрету маңызды.

Осындай оқыту қоршаған ортаның әдеттегі, қайталанатын құбылыстарының көптеген таңғажайып жақтары бар екенін ұғынуға әкеледі. Және неге өсімдіктер жарыққа созылып, еріген қардың қасиеттері туралы және қарапайым доңғалақ, онсыз қазір бірде-бір күрделі механизм айналып өтпейтіні туралы, ең үлкен өнертабыс болып табылады.

Өзінің қайталануына байланысты бала үшін әдеттегі өмірдің барлық маңызды құбылыстары ол үшін оқытудан күтпеген жаңа, толық мағынаны, мүлдем өзгеше дыбысты алуы мүмкін және алуы тиіс. Бұл міндетті түрде оқушының танымға деген қызығушылығын ынталандыру болып табылады.

Сондықтан да мұғалім оқушыларды әлем туралы таза, өте тар және кедей түсініктердің сатысынан - ғылыми ұғымдар, жинақтаулар, заңдылықтарды түсіну деңгейіне көшіру қажет.

Мүдде тануға жәрдемдеседі, сондай-ақ көрсету жаңа жетістіктерін ғылым. Қазір бағдарлама шеңберін кеңейтіп, оқушыларды ғылыми ізденістердің негізгі бағыттарымен, жаңалықтармен таныстыру қажет.

Оқу материалында барлығы оқушылар үшін қызықты болуы мүмкін емес. Сол кезде танымдық қызығушылықтың тағы бір маңызды көзі – қызмет процесінің өзі. Оқуға деген құштарлық не болар еді, оқушының танымдық іс-әрекетпен айналысу қажеттілігін дамыту керек, бұл дегеніміз, оның оқушысы оқу процесінің өзі қызығушылықтың оң зарядын қамти алатындай тартымды жақтарын табу керек.

Оған жол ең алдымен қызығушылықтың ерекшелігіне сәйкес ұйымдастырылған оқушылардың әр түрлі дербес жұмысы арқылы жатыр.

3. Оқу үрдісінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастыру тәсілдері

Қазіргі заманғы психологиямен анықталған психиканың басты функциясы-адам қызметінің нақты процестерін тікелей басқару функциясы, кез келген қызметтің құрылымын құру негізінде жатыр, соның ішінде танымдық.

Кеңес философы М. С. Коган бірнеше блоктарды бөледі:

Уәждемені әзірлеу-субъект ішкі уәждемесі болуы тиіс.

Нақты бағдар іс-қимыл жоспарын, бағдарламасын, технологиясын мақсатты болжаудан және әзірлеуден көрінеді.

Психика субъектінің атқарушылық тетіктерді меңгеруін, оларды қолдана білуін қамтамасыз етуі тиіс.

Әрекеттің нәтижелілігін бағалау блогы, соның арқасында кері байланыс болады.

Оқу үрдісімен өзін-өзі басқару құрылымының әрбір блоктарының мәні:

Мотивациялық компонент (қажеттілік, қызығушылық, мотивация).

Оқушыларды белсенді оқу үдерісіне қосуды қамтамасыз етеді және оқу танымының барлық кезеңдерінде осы қызығушылықты қолдайды.

Бағдар компоненті – оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінің мақсатын қабылдауы, жоспарлау және болжау.

Мазмұнды-операциялық.

Жетекші білім жүйесінен (түсініктер, фактілер, түсініктер, заңдар, теориялар) және оқу тәсілдерінен тұрады. (Ақпаратты алу және өңдеу құралдары және білімді практикада қолдану).

Құнды-ерікті компонент өзіне назар, ерік кіреді.

Бағалау компоненті-орындалатын міндеттермен қызмет нәтижелерін салыстыру негізінде іс-әрекетті жасау барысы туралы кері ақпарат алу.

Оқу процесінің құрамында осы компоненттің болуы және барлық компоненттердің өзара өзара байланысы оқу процесін өзін-өзі басқаруды қамтамасыз етеді.

Танымдық іс-әрекет жалпы ішкі өзара байланысты іс-әрекеттерден құралады, олардың логикалық дәйектілігі және оның құрылымын анықтайды.

Танымдық іс-әрекет түрлері (Шаламова Т. И. 1982ж.)

Жаңа таным қажеттілігін ұғынуға әкелетін іс-әрекеттер:

А) белгілі теориялық білімнің жеткіліксіздігін, жаңа фактілерді, құбылыстарды, процестерді түсіндіруді ұғынуға әкелетін алдын ала практикалық іс-әрекеттер (кестелер, схемалар, тәжірибелер, мысалдар).

Б) зерттелетін мәселенің практикалық және теориялық маңыздылығын түсіну бойынша іс-әрекеттер.

В) фактілерді, құбылыстарды талдау және салыстыру бойынша әрекеттер.

Г) гипотезаларды ұсыну және оқушылардың теориялық білімдерін негіздеу үшін тарту.

Одан әрі теориялық қорытуға арналған нақты базаны құру бойынша іс-әрекеттер.

А) белгілі фактілерді өзектендіру.

В) жаңа фактілерді жинақтау.

Нақты материалды жинақтау бойынша іс-әрекеттер.

А) салыстыру (салыстыру және фактілерді қарсы қою) негізінде алғашқы қорыту.

Б) алдыңғы қорытындыларға негізделген жаңа қорытулар (екінші және т.б. тәртіптің қорытулары). Бұл қорытынды сабақ, тақырып қорытынды қорытындыларына әкеледі. Жалпылау курстың өзекті идеясын қамтуы тиіс.

Нақты шындықтың алуан түрлілігімен жалпылама арақатынасы бойынша іс-әрекеттер.

А) Жалпы көріністердің жаңа жағдайларын нақты түрде табу.

Б) сыртқы қарама-қайшы фактілерді, құбылыстарды түсіндіруге қорытуды қолдану.

В) өзгертілген жағдайларда қорытындыларды қолдану.

Оқушылардың оқу қызығушылығын арттырудың дидактикалық негіздері

Оқытудағы қызығушылық принципін табысты іске асыру үшін шығармашылық сипаттағы дербес жұмыстар ерекше маңызға ие. Түрлері: бағдарламалы тапсырмалар, тесттер.

Оқушылардың оқу-жаттығуын белсендіру іс-әрекетті күшейту ретінде емес, мұғалімнің оқу мен тәрбиелеудің нақты мақсаттарына қол жеткізу үшін оқушылардың интеллектуалдық, адамгершілік-ерік және дене күштерінің арнайы құралдарының көмегімен жұмылдыруы ретінде.

Танымдық қызығушылықтың физиологиялық негізі қолма-қол жағдай мен өткен тәжірибе арасындағы келісу болып табылады. Оқушының белсенді танымдық қызметке қосылу кезеңінде сыртқы ортадағы ерекше өзгерістерге ағзаның реакциясын білдіретін бағдарлы-зерттеу рефлексі ерекше маңызға ие. Зерттеу рефлексі сиырды үлкен жарты шарға әкеледі. Зерттеу рефлекті қоздыру-танымдық қызметтің қажетті шарты.

Танымдық қызығушылық деңгейлері (Шаламова Т. И. 1982ж.)

Бірінші деңгей-ұдайы өсу белсенділігі.

Оқушының білімін түсіну, есте сақтау және жаңғырту, оны үлгі бойынша қолдану тәсілін меңгеру ұмтылысымен сипатталады. Бұл деңгей оқушының күш-жігерінің тұрақсыздығымен, оқушылардың білімін тереңдетуге қызығушылығының жоқтығымен, "неге?"

Екінші деңгей-түсіндіру белсенділігі.

Оқушының оқылатын мазмұнның мағынасын анықтауға ұмтылуымен, құбылыстар мен үдерістер арасындағы байланысты тануға, өзгерген жағдайларда білімді қолдану тәсілдерін меңгеруге ұмтылуымен сипатталады.

Тән көрсеткіш: еріктік күш-жігердің үлкен тұрақтылығы, ол оқушы басталған істі соңына дейін жеткізуге тырысады, қиындық туғызған жағдайда тапсырманы орындаудан бас тартпайды, шешу жолдарын іздейді.

Үшінші деңгей-шығармашылық.

Құбылыстардың мәні мен олардың өзара байланысына терең еніп қана қоймай, осы мақсат үшін жаңа әдісті табудың қызығушылығы мен ұмтылысымен сипатталады.

Өзіндік ерекшелігі-оқушының жоғары ерік-жігерінің көрінісі, мақсатқа жетудегі табандылық пен табандылық, кең және тұрақты танымдық қызығушылықтар. Бұл қызығушылық деңгейі оқушының тәжірибесінде және жаңа ақпаратта, жаңа құбылыста кездескенін білуімен жоғары дәрежеде үйлесімділікпен қамтамасыз етіледі. Жеке тұлға қызметінің сапасы ретінде қызығушылық оқытудың кез келген принципін іске асырудың ажырамас шарты және көрсеткіші болып табылады.

Мектепке баратын кез келген бірінші сынып оқушысынан ол оқығысы келе ме? Және ол қалай оқиды. Жауап ретінде сіз олардың әрқайсысын тек беске ғана алуға ниетті екенін естисіз. Аналар, әжелер, туыстар баланы мектепке жібергенде жақсы оқу мен жақсы баға алғысы келеді. Бірінші кезеңде оқушының позициясы, қоғамда жаңа орын алу ниеті-оқуға дайындығын, ниетін айқындайтын маңызды себеп. Бірақ мұндай мотив өз күшін ұзаққа сақтайды.

Өкінішке орай, оқу жылының ортасында бірінші сынып оқушыларының оқу күнін қуанышты күтуі өшіп, оқуға деген алғашқы талпынысы өтетінін байқауға тура келеді. Егер біз оқытудың алғашқы жылынан бастап бала мектепке тартылмайтынын қаламасақ, біз оқудан тыс емес, оқудың өзінде жатқан оқытудың уәждерін оятуға тырысуымыз керек. Басқаша айтқанда, баланың білім алуы, өйткені ол оқу-жаттығудың өзінен ләззат алуы үшін үйренгісі келеді.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестері: назар, қабылдау, бақылау, қиял, сөйлеу, есте сақтау, ойлау.

Орыс педагогикалық ойының тарихы мен оқыту тәжірибесінде оқуға деген қызығушылықтың мәселесі біртіндеп өмір талаптарының ықпалымен қалыптасты. Ресейдегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер ағартуды дамытудың өмірлік өзекті мәселелеріне әкелді. Ресейде ағартуды қайта құруға және елдегі өнеркәсіп пен сауданың дамуына жарамды білімді игеру жолдарын іздеуге, дегенмен, үйемшілер-бекіністердің мүдделерін ескере отырып, Еуропалық педагогиканың алдыңғы қатарлы идеяларын қабылдаған сол уақыт үшін білімді адамдар - И. И. Бецкой мен Ф. И. Янкович тартылды. Идеялары И. И. Бецкий Қарағайлы оқу орындарын құру және оларда "адамдардың жаңа тұқымын" өсіру адам табиғатына жаңа көзқарас білдірді. Табиғатты баланың болмайды ояту, әзірге жаттығу горестным керек приохотить балаларды спортпен айналысуға шақыру және олардан любовь алды. Ресейде білім беруді қайта құруды іс жүзінде басқара отырып, Бецкой мұны жарғылық құжаттарда және өз жұмыстарында дәлелдеген. Алайда идеяны жүзеге асыру мүмкін емес. Білім беру және оқыту жүйесін әрі қарай іздеу Ф. И. Янковичпен жүзеге асырылды. Янкович оқытуда қызықты элементтерді, ойындарды қолданғаны үшін сөз сөйледі. Ол алғаш рет оқуға деген қызығушылықтың адамгершілікпен байланысын көрді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Рысбекова А. «Танымдық қабілетті арттыру шрттары », «Қазақстан мектебі» журналы №7-2010ж, 38-39 беттер.
2. Ильясов С. «Танымдық белсенділікті дамыту - өзекті мәселе», «Қазақстан мектебі» журналы №2-2011 ж, 66-67 беттер.

ӘОЖ 372.8:738

ҚИЫН ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Танбашова Индира Акшатауовна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: бақытты отбасы, сезіну, отбасы, неке.

Ата-ана махаббатында әр түрлі ауытқулар да болуы мүмкін, кейде ол тіпті қым-қиғаш түрге енеді. Мұндай жағдайларда оны ессіз, көзсіз махаббат деп атайды, ол табиғаты бөлек болғандықтан, мөлшерден тыс, асыра сілтеушілікке ұласады, бұл туралы чех психологы З.Матейчик бейнелі түрде «ата-ана эгоизмінің басымдығы» деп айтқан. Мұндай отбасыларда баланың құндылығы оның роліне қарай бағаланады («отбасының сәні», «қиқар бала» және т.с.с.).

Бақытты отбасы — баланың эмоциялық дамуына қолайлы жағдай тудырады. Бірақ сезімдерді тәрбиелеу өздігінен келмейді, қандай да бір тәрбие сияқты ол да қыруар күш жұмсауды қажет етеді.

«Сезінуді үйрету дегенің тәрбиедегі қиынның ең қиыны», — деп жазды В.А.Сухомлинский. Ол отбасында баланың сезімталдығын тәрбиелеудің мынадай жолдарын ұсынады:

- балаларды игілікті істерге өзгеге деген құрмет, жанашырлық, сүйспеншілік арқылы тарту(жақын адамдарға деген қамқорлық, олар үшін толқу, алаңдау);

- басқа адамдарға, әсіресе көңілге зәру адамдарға — кішкентайларға, қарияларға деген жүректің сезімталдығын дамыту («Ол бүгін көп жылады. Неге? Сен барып себебін білдің бе? Көмектестің бе?», «Бүгін әже сүйікті киносын неге көрмей жатыр? Мүмкін, ол өзін нашар сезініп отырған шығар?»);

- баланың ішкі эмоциялық әлемін байыта түсу үшін өнер туындыларын, табиғатты пайдалану [9]. Сүйіспеншіліктің түпкі негізінде белгілі бір нысанға бағытталушылық жатыр: ата-аналар өз баласына деген сүйіспеншіліктің арқасында оның алаңсыз өсіп-өнуі турасындағы қамқорлықты күнделікті бағып-қағу, күтім жасау арқылы іске асырады (шомылдыру, тамақ әзірлеу, кітап оқып беру, серуенге шығару, ойнату және т.б.). Егер ата-ана баласына енжар қараса, ол, ең алдымен, олардың қимылсыздығынан мезі болады: бұнымен ешкім шұғылданбайды, күтім болмағандықтан, кейпі де сүйкімсіз. Әкенің немесе шешенің жүрегінде бола тұрса да ешқандай әрекет арқылы көрініс бермеген сезім ешкімді бақытты ете алмайды, керісінше, мұндайда бала өзін «ешкімге керек емеспін»деп сезініп, жаны қиналады. Баланың өмірінде болып жатқан әр нәрсеге болсын, баланың түкке тұрғысыз болса да проблемаларына ата-ана тарапынан шынайы алаңдаушылық сезіліп тұратын болса — міне, ата-ананың балаға деген махаббатының көрінісі осы болмақ. Осы махаббаттың негізінде адамгершілікке тәрбиелеуге болады. Сүйіспеншілік қана сүйіспеншілікке үйрете алады.

Отбасы да өзге әлеуметтік институттар сияқты дәстүрлерді сақтап, түлете отырып, қызметтің белгілі бір үлгілерін ұстана отырып сақталып келеді, онсыз отбасының дамуы да мүмкін емес.

Ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан дәстүрлер заман ағымына бейімделіп, өзгеріп отырады. Өзгермейтіні олардың адами қоғамдағы маңызы: олар адамның жеке әлеуметтік маңызы бар — жақын адамға деген махаббат, мейірім, қайғыны бөлісу, өзара түсіністік, көмек қолын созу сияқты қасиеттерін сіңіру тетігі ретінде әсер ететін отбасылық-туыстық байланыстар мен қарым-қатынастарды нығайтуға қызмет етеді.

Отбасылық дәстүрлер дегеніміз — отбасында әдеттегідей қалыптасқан, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын өлшемдер, тәртіп мәнерлері, салттар мен пікірлер. Бір жағынан, отбасылық дәстүрлер мен рәсімдер салауатты (В.Сатирдің айтуынша) немесе функционалдық (Э.Г.Эйдмиллердің айтуынша) отбасының белгілері болып табылады. Екінші жағынан, отбасылық дәстүрлердің болуы отбасының келер ұрпақтарына отбасылық өмірдің барлық салаларында рольдердің бөлінуі, отбасы шегіндегі араласу, оның ішінде кикілжіңдерді шешу, қиындықтарды еңсеру ережелері сияқты отбасының ішкі өзара әрекеттестіктерінің қағидаларын жеткізудің аса маңызды тетіктерінің бірі болып табылады.

Отбасылық дәстүрлер қоғамдық, діни және тарихи салт-дәстүрлерге негізделеді, сөйте тұрса да, олар түрленіп, толықтырылып отырады, сондықтан да әр отбасы үшін ерекше, бірегей болып келеді.

Отбасылық тәрбиенің проблемалары негізінде бала мен ата-ананың арасындағы түсініспеушіліктен құралады. Балалар (жасөспірімдер) қалауы барған сайын арта түседі, ал ата-ана оған рұқсат бере қоймайды, балалар бұған ашу шақырады, кикілжіңдер басталады. Отбасылық тәрбие балаға деген махаббаттан бастау алады. Егер бұл құбылыс анық байқалмаса немесе мүлдем сезілмейтін болса, онда бұл отбасында ерте ме кеш пе, проблемалар туындайтыны анық.

Отбасыларда бақылаусыздық, қадағалаусыздық жиі кездесіп жатады. Бұл ата-аналардың қолы жұмыстан босамай, балаларға көңіл аударарлық уақыт болмайтын кездерде орын алады. Ақырында балалар өздерімен өздері қалып, көше кезіп жүреді де, жағымсыз орталарға түседі.

Кейде, керісінше, бала шамадан тыс қорғаштауда болады, бұл гиперқорғаштау деп аталады. Мұндай баланың өмірі әрдайым бақылауда болады, ол өзінің қалауындағысын жасай алмай, әрқашан да әлденені күтумен жүреді, сөйте тұра бұйрықтан жасқанады. Нәтижесінде оның жүйкесі сыр беріп, өз-өзіне сенімсіздік пайда болады. Осының бәрі, ақыр аяғында, жүйке ауытқуларына апарып соғады. Баланың жан-дүниесінде реніш пен ыза жинақтала

береді де, ақыр соңында, бала өз үйінен безіп кетуі де мүмкін. Мұндай балалар саналы түрде тыйым-шектеулерді қасақана бұзуға әуес бола бастайды.

Кейде бала ойына не келсе соны істеу үлгісінде тәрбиеленетін жағдайлар болады. Мұндай балаларға не істесе де рұқсат, оған маңайдағының барлығы дән риза, ол әрдайым басты назарда болуға әдеттенеді, ол не қаласа да орындалады. Бұл бала есейгенде өз мүмкіндіктерін дұрыс бағамдай алмайтын болады. Мұндайларды, әдетте, ешкім ұнатпайды, онымен араласудан аулақ болуға тырысады, оны ешкім түсінбейді.

Кейбір ата-аналар балаларын эмоциялық алшақтық пен салқындық жағдайында тәрбиелейді. Бала өз ата-анасының (немесе олардың біреуі) бұны ұнатпайтынын сезінеді. Бұл оның жанын жегідей жейді. Ал, отбасындағылардың біреуін бұған қарағанда жақсырақ көретін болса (бала бұны да анық сезеді), бұл балаға анағұрлым ауыр әсер етеді. Мұндай отбасылардан шыққан балалар жүйкесі жұқа, ашушаң болып өсуі мүмкін.

Кез келген ұсақ-түйек үшін жазалайтын, баланы қатаң тәрбиелейтін отбасылар да болады.

Оларда өскен балалар әрқашан қорқынышпен өседі.

Баланы көтеріңкі моральдық жауапкершілік тұрғысынан тәрбиелейтін отбасылар да болады. Ата-аналары баланың санасына әке-шешенің артып отырған шексіз үміттерін ақтауға міндетті екендігі, сонымен қатар оған бала ретінде де көптеген ауыр міндеттер жүктелгенін құюмен болады. Осының салдарынан келе-келе баланың бойына қорқыныш ұялап, өзі мен жақын туыстарының денсаулығына алаңдаушылықтан арыла алмайтын болады. Дұрыс тәрбиелемеу баланың мінезін бүлдіреді, оның жүйкесінің сыр беруіне жетелейді, оның маңайындағылармен қарым-қатынасы қиындай түседі.

Көбіне отбасы тәрбиесінің проблемаларына ата-аналардың өздері себеп болып жатады. Мысалы, ата-ананың жеке басының проблемаларын бала арқылы шешу. Бұл жағдайда, тәрбиенің бұзылуының түп-тамырында қайсыбір, көбіне ақылға сыймайтын қажеттілік жатады. Нақ осы қажеттілікті ата-ана бала тәрбиесінің есебінен қанағаттандыруға ұмтылыс жасайды. Мұндайда ата-анаға оның дұрыс еместігін түсіндіру және тәрбиелеу мәнерін өзгертуге талпыныс жасау көбіне еш нәтиже бермейді. Бұл да бала мен ата-ананың арасындағы проблемаларды туындатады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті — Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.inform.kz/kaz/article/2518877>

2. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А.М.Прохорова. — М.: Просвещение, 2010. — 1082 с.

3. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. — М.: Изд-во «Азъ»,

4. Мысли и высказывания знаменитых людей о семье и браке, матери и материнстве, отцах и отцовстве, о семейном воспитании. — [ЭР]. Режим доступа: <http://vscolu.ru/articles/vyskazyvaniya-znamenitых-lyudej-o-seme.html>

Аннотация

Отбасы да өзге әлеуметтік институттар сияқты дәстүрлерді сақтап, түлете отырып, қызметтің белгілі бір үлгілерін ұстана отырып сақталып келеді, онсыз отбасының дамуы да мүмкін емес.

Аннотация

Семья сохранится с сохранением и возрождением таких традиций, как и другие социальные институты, придерживаясь определенных форм деятельности, без которых невозможно и развитие семьи.

Abstract

The family will survive with the preservation and revival of such traditions, as well as other social institutions, adhering to certain forms of activity, without which it is impossible to develop the family.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Тоғыс Айгерім Жақыпбекқызы

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: «микроэлеуметтік қақтығыс», суицид.

Бала дербес және тәуелсіз бола алатын, бірақ көптеген экономикалық және элеуметтік себептерге байланысты оны жасамайтын даму кезеңі жасөспірімдер жасы деп аталды. Адам тұлғасын қалыптастыру барысында жасөспірімдер ерекше орын алады. Бұл жас көптеген қарым-қатынаста түйінді болып табылады, өйткені осы кезеңде өте маңызды психологиялық өзгерістер болады және жаңа жас ерекшеліктері пайда болады, олар баланың өмірінің, қызметінің және тәрбиесінің белгілі бір жағдайларында өзінің одан әрі дамуында оның жеке басының тұрақты сипаттарына айналады. Жасөспірімдер жасы өмірдің бір кезеңі ғана емес. Бұл мүдделер жүйесін, құндылықтық бағдарларды Белсенді қалыптастыру кезеңі. Осы жылдары жинақталған тәжірибе қайта зерделенеді және қайта бағаланады, өмірлік ұстанымның негіздері, адамдарға, қоғамға деген қарым-қатынас жасалады.

Жасөспірімдер жасы-адам өмірінің ерекше, жалғыз және қайталанбас кезеңі, онда физикалық, жеке, адамгершілік және элеуметтік қалыптастыру болады. Жасөспірімдік жас-салыстырмалы тыныш балалар өмірінен кейінгі жарылыс.

Бүгінгі күні жасөспірімдер психологиясы өзегін құрайтын негізгі идеялар С. Холланың жұмыстарында қаланды. Ол жасөспірімдер жасы - бұл адам дамуының өтпелі және аса мазасыз кезеңі болып табылатын "дауыл мен натиска" кезеңі деп санайды. Осы автор дамудың осы кезеңінің мазмұнды - жағымсыз сипаттарын әзірледі: қиын жағдай, жанжал, эмоциялық тұрақсыздығы.

Жасөспірімдер жасы баланың дамуындағы қиын, өтпелі кезең деп аталады. Шынында да, көп жағдайда жасөспірімнің өзі болу, элеуметтік ортадағы келеңсіз жағдайларды бастан кешіру, элеуметтік нормалар мен құндылықтарды қабылдауда қиындықтарды сезіну, өмірлік перспективалар проблемаларын сезіну қиын. Ағзаның қарқынды өсуі мен қайта құрылуының арқасында жасөспірім жасында өзінің сыртқы келбетіне деген қызығушылық күрт артады, физикалық "мен"жаңа бейнесі қалыптасады. Жасөспірімнің басты ерекшелігі жеке тұлғаның тұрақсыздығы болып табылады. Қарама-қайшы қасиеттер, талпыныстар, үрдістер өсіп келе жатқан баланың мінез-құлқы мен мінез-құлқының қарама-қайшылығын анықтай отырып, бір-бірімен бірге өмір сүреді және күреседі. Жасөспірім балалар мәдениетіне жатқысы келмейді, бірақ әлі де ересектер қауымдастығына кіре алмайды. Мұның барлығы "когнитивті теңгерімсіздік" жағдайын, даму жағдайын өзгерту кезеңінде бағдарлардың, жоспарлардың және мақсаттардың белгісіздігін тудырады.

Жасөспірімнің психикалық және тұлғалық дамуына көптеген факторлар әсер етеді және зерттеушілер бір пікірге келмеді. Мысалы, зерттеулерде жасөспірімнің дамуына қоршаған орта әсер етеді және де биологиялық фактордың әсерін де жоққа шығаруға болмайды. Бірақ бұл фактордың әсері әр жасөспірімде әртүрлі көрінеді,бұл өз кезегінде жалпы элеуметтік аяға байланысты болады. Басқа авторлар Жасөспірімдер жасындағы балалардың даму ерекшеліктерін тек биологиялық фактордың әсерімен ғана байланыстырады. Мысалы, Д. В. Колесов бала ағзасында биологиялық жетілу жолында түбегейлі өзгерістер болып жатқанын, жыныстық жетілу және жыныстық сәйкестендіру процесі өрістетілетіндігін атап өтті, оның басы гипофиз қызметінің белсендірілуіне байланысты, оның гормондары ішкі секрецияның басқа да бездерінің ұлпалары мен функцияларының өсуін ынталандырады.

Батыс ғылыми әдебиетте Э. Эриксонның тұжырымдамасы – "бірегейлік дағдарысы", Жасөспірімдер жасындағы басты ерекшелік ретінде кеңінен таралды. Дәл осы бірегейлік

дағдарысы жасөспірімнің мінез-құлқының барлық қиындықтары мен бұзылуының алғашқы көзі ретінде қарастырылады. Э. Эриксон Эго-бірегейліктің психоәлеуметтік мәнін атап өтіп, психологиялық құрылымдар арасындағы қақтығысқа емес, Эго ішіндегі қақтығысқа, яғни бірегейлік пен рөлдік ығысудың қақтығысына назар аудара отырып. Бірегейліктің дамуына айтарлықтай кедергі келтіруі мүмкін: жасөспірімдердің күйзеліске, қақтығыстарға, әлеуметтік өзгерістерге осалдығы.

Жасөспірімдер дағдарысы жиі бірқатар ерекше мінез-құлық реакцияларымен жүреді:

- эмансипация реакциясы - жасөспірім ересектердің, ең алдымен мұғалімдер мен ата-аналардың қамқорлығынан босатуға тырысатын мінез-құлық түрі болып табылады. Бұл мінез-құлық реакциясы көбінесе белгілі "Әкелер мен балалардың қақтығысында" - жалпы қабылданған нормаларды, мінез-құлық ережелерін орындаудан бас тартуда, "әкелер" адамгершілік және рухани идеалдарының құнсыздануында, белгіленген құқықтық тәртіптің бұзылуында, беделдің беделін түсіруде көрінеді. Мұғалім өз тәрбиеленушілерінің жас ерекшеліктеріне түсіністікпен және құрметпен қарайтын жерде эмансипация реакциясы жасөспірімдер мен ересектер арасындағы сенім артуының нығаюында әлсіз көрінеді. Ұсақ демеу, күрделенген регламенттеу, қосымша бақылау және ең төменгі бас бостандығынан айыру жолымен жаза қақтығыстарды шиеленістіреді және жасөспірімдерді соңғы шараларға - қаңғыбастыққа, босаңсуға, мектептен кетуге итермелейді;

- құрдастарымен топтастыру реакциясы-қарым-қатынасқа деген қызығушылықтың жоғарылауы, топтық нормалар мен құндылықтарды іріктеуге бағыттау. Бұған кейде кейбір ересек адамдардың қалай жасауына кедергі болмайды. Құрдастары тобында жасөспірімнің өзін-өзі бағалауы неғұрлым тиімді қалыптасады: егер ол ересектердің сынынан бас тартуға бейім болса, онда құрдастарының өзі туралы пікірімен ол сөзсіз құрметтейді. Алайда, құрдастары тобының жасөспірімге әсері бірдей емес және тек оң әсерлерге ғана түспейді. Бала қажетті ата-ана махаббатын қабылдамайтын даулы отбасыларда өзін мойындамайтын және мойындамайтын сезінетін, жасөспірім "жағында" өтемақы іздейтін тәуекел ұлғаяды, бейәлеуметтік бағыттағы компанияларда. Неғұрлым қатаң және непримиримо жатады ата-ана приятелям өз балалары көп болу ықтималдығы жасөспірім ғана емес предпочтет қоғам құрдастары, бірақ порвет барлық байланыс отбасымен;

- оппозиция реакциясы жасөспірімнің үлкендер тарапынан мүмкін емес талаптар қоюға белсенді наразылығы ретінде қарастырылады. Бұл реакция мойынсұнбау, дөрекілік, жамандық түрінде көрінеді;

- бас тарту реакциясы-бұл жасөспірімнің пассивті-қорғаныс реакциясы,

жасөспірім ересектердің тапсырмасын орындаудан немесе сабаққа жауап беруден бас тартқан кезде, басқа пәндер бойынша ол сабаққа жауап берсе де. Бұл мінез-құлық реакциялары қалыптасқан қолайсыз жағдайға байланысты отбасы ортасында немесе мектеп микроклиматында (сыныбында) мезгіл-мезгіл туындайды, оның пікірінше, оның туындауына кінәлі адамдарға қарсы нақты бағытта болады. Бұл реакциялар балаға оқу немесе басқа жүктемеден тыс Төтенше талаптарға байланысты болуы мүмкін. Олардың пайда болу себептері ата-аналар арасындағы қақтығыс, оның пікірінше, жаза және т.б., оқушылар ұжымындағы өзін-өзі оқшаулау болуы мүмкін. Мұндай жасөспірімдер жиі жабық, ешкіммен дос емес, жолдастарымен және ересектермен қақтығысқа жиі түседі. Көптеген балалар, утратив мектепте жеке байланыстар және байланыс іздеп, олардың жағында – аула және көше компанияларда. Бұл балаларды жақсы өмір сүруден тыс көше ортасына тартады, онда олар мектепте қанағаттанбаған Достық байланыстағы эмоционалдық қарым-қатынас қажеттілігін, қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыру мүмкіндігін іздейді. Аталған жеткіншектер мінез-құлық реакциялары жиі ретінде қарастырылады дезадаптациянны.

Сонымен қатар, Даму дағдарысы – бұл адамның дамуындағы заңды құбылыс екенін атап өткен жөн, ол тек жағымсыз мінез-құлық реакцияларымен ғана емес, сонымен қатар өз уақытында Л. С. Выготский көрсеткен жас ерекшеліктерінің пайда болуымен қатар жүреді. Ол Даму дағдарысының кез келген жағымсыз симптомы үшін психиканың, сананың, қызметтің жаңа және жоғары түріне көшкен жағымды мазмұн қалыптасатынын айтты.

Жасөспірімдер дағдарысы үш кезеңге бөлінеді:

- ескі әдеттердің, стереотиптердің сынуы, бұрын қалыптасқан құрылымдардың ыдырауы болған кезде теріс немесе сыналды. Бұл кезеңде жасөспірімдерде көптеген теріс мінез-құлық реакциялары байқалады;

- 13 жылға келетін дағдарыстың шарықтау кезеңі;

- бала дамуының осы кезеңіне тән жас өскіндері қалыптасатын посткритикалық.

Кейбір зерттеушілер жасөспірімдік дағдарыс үш деңгейге бөледі:

- жергілікті-күрделі, ол 10-11 жастағы жасөспірімнің талпынысы жеке міндеттерді шешу арқылы ересек жағынан оның маңыздылығы мен мәнін тану қажеттілігінен көрінеді. Осы кезеңде жасөспірімдерде жағдайлық эмоциялар басым. Сонымен қатар, дербестікке эмоционалды боялған ұмтылыс әр түрлі балаларда көрінеді, бұл мотивациялық құрылымда көрінеді;

- құқық маңызды. 12-13 жастағы жасөспірім белгілі бір істер мен шешімдер жиынтығына қатысумен қанағаттанбаған. Оның Қоғамдық мойындау қажеттілігі пайда болады, тек қана міндеттерді ғана емес, сонымен қатар отбасында, қоғамда құқықтарды да игеру болады. "Мен қалаймын" деңгейінде емес, "Мен аламын" және "мен";

- бекітуші-пәрменді. 14-15 жастағы жасөспірімнің ересек әлемде жұмыс істеуге дайындығы дамиды, бұл өз мүмкіндіктерін қолдануға, өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі жүзеге асыруға деген қажеттілігін ушықтыра отырып, өзінің әлеуметтік тартымдылығын ұғынуға әкеп соқтырады[68].

Әрбір даму кезеңі ретінде жасөспірімдер - нақты-тарихи құбылыс және жеке ерекшеліктерімен қатар, бұл барлық жасөспірімдер үшін ортақ психологиялық ерекшеліктердің болуын жоққа шығармайды.

Жеке ісіктердің арасында "ересек сезім" орталық орын алады. Бұл жасөспірімнің ересек адам ретінде өзіне деген қатынасы, елестету, өзін ересек адам ретінде сезінуі. Ересек сезім дербестікке ұмтылады, ересектердің араласуынан өз өмірінің қандай да бір жағын қорғау ниетінде көрінеді – Жасөспірім өз талғамдарын, көзқарастарын, бағаларын, өзіндік мінез-құлық сызығын эмоционалды қорғайды. Ересек сезім осы кезеңде сіңірілетін мінез-құлықтың этикалық нормаларымен байланысты. Жасөспірімдерге құрбыларымен достық қарым-қатынастың нақты стилін белгілейтін Моральдық "кодекс" пайда болады. Алайда, жасөспірім қарама-қайшы болғандықтан, ол ережелердің осы жиынтығынан жиі бас тартады, бірақ достардан оның мүлтіксіз сақталуын күтеді.

Бейімделу үдерісіне әсер ететін тұлғаның маңызды құрамдас элементтерінің бірі "мен - концепция" болып табылады. "Мен – концепция" - бұл индивидтің өзі туралы түсінігінің қайталанбас жүйесі ретінде салыстырмалы түрде тұрақты, саналы және уайымдалған, соның негізінде ол өзінің басқа адамдармен өзара іс-қимылын құрады және өзіне жатады. Шамамен 11-12 жас аралығында жасөспірімде өзінің ішкі әлеміне қызығушылық туындайды, содан кейін өзін-өзі тану біртіндеп күрделеніп, тереңдейді. Өзін-өзі тануға достары мен үлкендер көмектеседі. Өзін, өз қасиеттерін тану бағалау және мінез – құлықтық байланысты "мен-Концепцияның" когнитивті компонентін қалыптастыруға әкеледі. Жасөспірім үшін оның шын мәнінде қандай екенін білу ғана емес, оның жеке ерекшеліктері қаншалықты маңызды екенін білу маңызды. Өз қасиеттерін бағалау отбасы мен құрдастарының әсерінің арқасында қалыптасқан құндылықтар жүйесіне байланысты. Жасөспірімде өзінің туралы түсініктердің өзгергіштігін жиі байқауға болады. Жасөспірімдер жас шамасындағы өзін елестету тұрақтанады және тұтас жүйе – "мен – концепция" құрайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Фрейд З. Психология бессознательного. — М.: Владос, 2000. — 396 с.
2. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского и М.Г.Ярошевского. — М.: Изд-во полит. лит., — 430 с.
3. Амбрумова А.Г. Роль личности в проблеме суицида // Актуальные проблемы суицидологии. — М.: Изд-во «Моск. НИИ психиатрии МЗ СССР», 2000. — 186 с.

4. Амбрумова А.Г., Тихоненко В.А. Суицид как феномен социально-психологической дезадаптации личности //Актуальные проблемы суицидологии. — М.: Изд-во «Моск.НИИ психиатрии МЗ СССР», 2011. — 186 с.

5. Игумнов С.А., Королев К.Ю. Суицидальные попытки в подростковом возрасте // Вопросы терапии и социальной реабилитации при психических заболеваниях у детей и подростков: Сб. науч. тр. — М., 2014.— 210 с.

6.

Аннотация

Жасөспірімдер жасы-адам өмірінің ерекше, жалғыз және қайталанбас кезеңі, онда физикалық, жеке, адамгершілік және әлеуметтік қалыптастыру болады.

Annotation

Adolescence is a special, unique and unique period of human life in which physical, personal, moral and social formation occurs.

Аннотация

Подростковый возраст-особый, единственный и неповторимый период жизни человека, в котором происходит физическое, личностное, нравственное и социальное формирование.

ӘОЖ 372.8:738

ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗ-ӨЗІН РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тохтиязов Равиль Русланович

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: топтық жұмыс, топтық жұмысты тиімді ұйымдастыру.

Топта жұмыс істеу сыныпта ынтымақтастық орнату үшін, өзара әрекеттестік орнату үшін қажет. Топтағы мүшелер саны мен топтағы жұмыс нәтижесі топтағы бірлескен жұмысты көрсетеді.

Ынтымақтастық оқу - өзара іс-әрекет жасау философиясы, ал бірлескен оқу – соңғы нәтижеге немесе мақсатқа жетуге ықпал етуге бағытталған өзара әрекеттің құрылымы болып табылады. Оқушылар топтарға бірлескен жағдайда топ мүшелерінің жеке қабілеттері мен топқа қосқан үлесі құрметтеледі; жұмыс барысында механикалық есте сақтау мен қайталау процесстерімен бірге, ақпараттар өңделіп, қорытындыланады; топ мүшелерінің әрқайсысы басқа оқушылардың көзқарасымен таныса отырып, өзіне қажеттіні алады және оған өз көзқарастарын білдіре отырып, соны қорғауға мәжбүр болады да, өз ойларын тұжырымдап үйренеді. (Үлестіріме материалдар: 4-апта)

Топты құру барысында мұғалім топтағы оқушы санын да ескеру керек. Шағын топтармен жұмыс жасау үлкен топтармен жұмыс жасауға қарағанда тиімдірек екені белгілі.

Бірлескен оқу ортасында оқушылар әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан да дами түседі, өйткені олар көзқарастарды тыңдап, өз идеяларын айтуға және қорғауға мәжбүр болады. Мұнда оқушылар сарапшылардың немесе мәтін аясында шектеліп қалмай өздерінің ерекше тұжырымдамалық түсініктерін құруды бастайды. Осылайша бірлескен оқу жағдайында оқушылар құрбы-құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, әртүрлі ұстанымдармен алмасуға, басқа тұжырымдамаларға күмәнмен қарауға және жұмысқа белсенді қатысуға мүмкіндік алады (Smith and MacGregor, 1992). (Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, 74-бет)

Оқушының белсенділігі мен танымдық іс-әрекеті арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытуда қолданылатын топпен жұмыс істеу және жуппен жұмыс істеу кезінде оқушы өз пікірінің дұрыстығын дәлелдеп, не қателігін мойындауға, қателігін көрсете білуге, пікірлесе

отырып шешім қабылдауға үйретуді жөн көрдім. Сол арқылы оқушыда өз білімін бағалау және бақылау, өз-өзін реттеу дағдысы меңгеріледі. Жаттанды емес терең ой елегінен өткізіп, жаңалықты өзі ашқан түрде игереді. Шанк пен Циммерман (1994) балалардың өз оқуын бақылауға алу мен оны жүргізу барысында оларға дербестік беруге баса назар аударады. (Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, 69-бет). Өздігінен реттелетін оқудың үш элементі аса маңызды болып табылады (Perry et al, 2002):

- тапсырмамен жұмыс барысында өздігінен бағытталушығы;
- оқушының проблемалар мен мақсаттарды өздігінен айқындауы,
- проблеманы шешу мен мақсатқа жетуге арналған әдіс-тәсілдерді өздігінен таңдауы.

Джин Раддок «Оқушы үнінің» белгілі жақтаушысы ретінде «оқушылармен пікірлесудің мақсаты – оқушының көзқарасы тұрғысынан оқудың не екенін түсіну, жекелеген оқушылар мен топтар үшін оқуды қалай жақсарту» екендігін жазады (Ruddck et al, 2004). Сол пікірге қосыла отырып, мен әр сабақтан соң немесе сабақтан бұрын оқушыларды әңгімеге тартып, ойларын біліп отырдым. Нақтырақ айтқанда, сабақ соңында осы тақырыптың қай бөлімінде немесе қай есепті шығару жолында, әдіс-тәсілінде түсінбегенін немесе қай тәсілге әлі де қосымша есептер шығарғысы келетінін айтып отырды. Келешекте де осы оқушы үнін үнемі қолданып отырамын деп ойлаймын, себебі, бұл тәсіл әр оқушының білім деңгейін, қабілетін, қабылдау деңгейін анықтауға мүмкіндік бере отырып, оқушылардың өз-өзіне есеп беруі немесе реттелуі дағдыларының да қалыптасуына ықпал етеді деп ойлаймын. Сол сияқты топтың да жалпы пікірін білу маңызды. Себебі, ол бірнеше оқушының пікірінен туындайды.

Жоғарыда айтып өткендей, топпен бірлесе жұмыс жасау, оқушылар арасында ынтымақтастықпен қатар, өз деңгейлерін саралай отырып, өз-өзінің реттелуіне көп көмек береді деп ойлаймын.

Сыныбымда осы тақырыппен жұмыс жасай бастағанда, топтық жұмысты таңдағаным дұрыс болғанына көзім жетті. Себебі, оқушылардың барлығы да қызығушылық танытып, белсенділік көрсетті. Тіпті алғашқы сабақтардан соң-ақ топқа бөлуді өз міндеттеріне алуға ұсыныс білдірген де оқушылар болды. Сондай-ақ топ басшылығын атқаруға міндеттеген кезде кей оқушылардың бұған жауапкершілікпен қарай отырып, «атқара алмаймын» деген сенімсіздік білдіргендері болды. Алайда одан кейінгі өткен сабақтардан соң жолдастарының іс-әрекетіне қарай отырып, қайта қызығушылық танытып жатты. Мұның өзі оқушының өз-өзін реттеуіне жасаған алғашқы қадамдарының бірі деп білемін. Алғашқы уақытта сыныптың бейімделмеуі мен топтық жұмыс, жұптық жұмыстағы, өз-өзін бағалаудағы дағдыларының болмауы көптеген қиындықтар туғызды. Бұл қиындықтар сыни тұрғыдан ойлаудың, білім берудің жаңаша оқытудың әдіс-тәсілдерінің жаңадан енгізіліп жатуымен байланысты болар. Болашақта оқушылардың дағдыларын қалыптастырудың жолдарын қалай дамытуға болу жолдарын қарастырамын деген ойдамын.

Нәтижесі оң болу үшін оқытуға мына дағды-формаларды енгізгім келді: оқушылармен топтық жұмысты ұйымдастыру, жұмыс кезінде оқушылардың орындауға тиіс болатын тапсырма-есептердің олардың ойлауына әсер етуіне назар салу.

Топтық ережені оқушылармен бірлесе отырып құрғандықтан шығар, топта тәртіп сақтаумен қатар біріге, ынтымақтастықпен жұмыс жасайтындықтарын байқадым.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А., Намысова Г.А., Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А -3-басылым. -Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-292 б.

2. Мектептегі тәжірибе кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А., Намысова Г.А., Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А-3-басылым.-Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-48 б.

3. Үлестірме материалдар:1,2,3,4-апта.

4. Жартынова Ж. «Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару» - Алматы-2014.

Аннотация

Мақалада білім беру саласының жаңа талаптарына сай топтық оқыту технологиясын қолдана отырып, оны тиімді ұйымдастыру жолдары, нәтижесі туралы айтылған.

В статье описываются эффективные пути организации и результаты использования технологии группового обучения в условиях реализации новых требований школьного образования.

The article describes effective ways of organization and the results of using group learning technology in the context of implementing new school education requirements.

ӘОЖ 372.8:738

ДАҒДАРЫСТЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН ӨТУІ

Туленова Шолпан Сатовна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: жедел психологиялық көмек, психология.

Дағдарыс ортасында өмір дағдарыс 40 жылдығы, алды ең көп хабардар етеді және бір мезгілде ең қарама-қайшы бағалау. Дағдарыстың алғашқы белгілері, ішкі әлемнің ыдырауы - бұрын маңызды, маңызды, қызықты, немесе керісінше, итермелейтін көрініске көзқарастың өзгеруі. Бірегейліктің дағдарысы өз-өзіне ұқсастық сезімін бастан кешіруде.

Кем дегенде, дағдарыстың бір сәтінің бірі азып бара жатқан Дене күшінің, тартымдылықтың проблемасына байланысты. Өзін – өзі бағалау бойынша қатыгез соққы және мен – тұжырымдаманы өлтіретін өмірлік күштерді ашу.

Бұл 40-45 жасқа толған адамдардың бастан кешкен психологиялық феномені және өмірде осы уақытқа дейін қол жеткенін сыни бағалау мен қайта бағалау болып табылады. Өкінішке орай, бұл қайта бағалау жиі "өмір мағынасыз және уақыт жоғалған" екенін түсінеді. Нәтижесінде көңіл-күйдің жалпы фонында депрессиялық жағдайлар басым болады.

К. Юнгтің пікірінше, өмірдің ортасы неғұрлым жақынырақ болса, адамға дұрыс идеалдар, мінез-құлық қағидалары табылған сияқты. Алайда, әлеуметтік мәлімдеме жеке тұлғаның тұтастығын жоғалту, оның қандай да бір жағының гипертрофиялық дамуы есебінен орын алады. Сонымен қатар, көптеген адамдар жастық фазасының психологиясын жетілу шегі арқылы ауыстыруға тырысады. Сондықтан 35-40 жылда депрессия, дағдарыстың басталғанын айғақтайтын невротикалық бұзылулар жиілейді. Юнгтің пікірінше, бұл дағдарыстың мәні адамның өзінің бейсаналы кездесуі болып табылады. Бірақ адам өзінің бейсанасыздығымен кездесу үшін, ол экстенсивті позициядан қарқынды позицияға, өмірлік кеңістікті кеңейтуге және жаулап алуға ұмтылудан — өз еркіндігіне назар аударуға көшуді жүзеге асыруы тиіс. Сол кезде өмірдің екінші жартысы даналыққа, шығармашылықтың шарықтау шегіне жетеді. Юнгтің өмірдің екінші жартысындағы адамның жаны терең, таңқаларлық өзгертінді туралы сөзін ерекше атап өткім келеді. Бірақ, өкінішке орай, Юнг жазады, ақылды және білімді адамдардың көпшілігі осы өзгерістердің мүмкіндігін сезбейді және осының салдарынан өмірдің екінші жартысына дайындалмаған (Юнг, 1993) кіреді.

"Өмір ортасы" дағдарысының жақын көзқарастарын Б. Ливехуд айтқан. Ол 35-45 жыл жасын жұмсайтын жолдардың өзіндік нүктесі деп атады. Жолдың бірі-адамның физикалық инволюциясына сәйкес біртіндеп психикалық инволюциясы. Екінші — физикалық инволюцияға қарамастан психикалық эволюцияның жалғасы. Бірінші немесе екінші жолдың жүруі онда рухани бастаудың даму дәрежесімен анықталады. Сондықтан да дағдарыстың

қорытындысы адамның өзінің рухани дамуына үндеуі болуы тиіс, сол кезде дағдарыстың сол жағы бойынша ол рухани көзден күш салу арқылы қарқынды дамуды жалғастыратын болады. Әйтпесе, ол "бесінші ондықтың ортасына қарай ескі мейірімді уақыттарда қайғылы адам болып, бүкіл Жаңа уақытта өзіне қауіп төндіреді" (Ливехуд, 1994).

"Өмір ортасы" дағдарысына Э. Эриксон үлкен мән берді. 30-40 жастағы ол "өлім шегінің онжылдығы" деп атады, оның басты проблемалары Дене күшінің, өмірлік энергияның азаюы және жыныстық тартымдылықтың азаюы болып табылады. Бұл жасқа, әдетте, адамның армандары, өмірлік мақсаттары мен оның нақты жағдайы арасындағы айырмашылықты түсіну пайда болады. Егер жиырма жылдық адам көп үміт күттіретін болса, онда 40 жыл-бұл бір кездері берілген уәделердің орындалу уақыты. Эриксон бойынша дағдарысты табысты шешу адамның өсуіне, келесі ұрпаққа қамқорлық жасауға және жердегі өмірдің дамуына өз үлесін қосатын генеративтілік (өнімділік, мазасыздық) қалыптасуына алып келеді. Әйтпесе, шөлейттену, регрессия сезіміне сәйкес келетін тоқырау қалыптасады. Адам өз баласы (Эриксон, 1996) сияқты өз тілегі мен қуанышын бастай алады.

М. Пек (Пек, 1996) бір өмірлік кезеңнен екіншісіне ауысудың ауруына ерекше назар аударады. Мұның себебін ол тозған идеялармен, үйреншікті жұмыс әдістерімен, әлем көру әдеті бар ракурстармен ажырасу қиындықтарын көреді. Көптеген адамдар, Пектің пікірінше, олар өсіп кеткеннен бас тарту процесіне байланысты жан ауыру ауруына шыдамайды немесе төзе алмайды. Сондықтан олар дағдарысты шешуден бас тарта отырып, ойлау мен мінез-құлықтың ескі стереотиптері үшін тізбектеледі. Өзгерістердің қорқынышы дағдарыстың табысты шешілуін қиындатады немесе тіпті мүмкін болмайды.

Осы көзқарасты ұстанатын адамдардың пікірінше, адамның өсуі мен дамуы орта ересек адамға жеткенде тоқтатылады. Адам өмірінің осы кезеңінде өзінің жастық арманымен де, кәсіби мансапқа, отбасылық өмірге және жеке бақытқа қатысты жоспарларымен де қоштасуға тура келеді. Егер жастық үміт болса, онда өмірдің ортасы-бұл денсаулықтың жоғалуына және осы өмірде жүзеге асыру мүмкіндігіне байланысты күйзеліс пен қорқыныш.

Физикалық күш пен тартымдылықтың кемуі-орта жастағы дағдарыс жылдарында да, кейін де адам тап болатын басты проблемалардың бірі. Жас кезінде өзінің физикалық қасиеттеріне сүйенген адамдар үшін орта жас ауыр депрессия кезеңі болуы мүмкін.

Орта жастағы екінші басты мәселе-сексуалдық. Орта жастағы адамның жыныстық мүдделері, қажеттіліктері мен мүмкіндіктері, әсіресе балалар өсіп келе жатқанда жиі өзгереді. Көптеген адамдар жас болған кезде олардың адамдармен қарым-қатынасында сексуалдық рөл атқарды.

Орта жастағы кемелдікке сәтті қол жеткізу "эмоциялық икемділік" — әр түрлі адамдармен және әр түрлі қызмет түрлерімен қарым-қатынаста эмоционалдық үлесін өзгерту қабілетін талап етеді. Эмоционалдық икемділік кез келген жаста қажет, бірақ орта жаста, ата-аналар өледі, балалар өсіп, үйден кетіп қалады, ол әсіресе маңызды болады (Крайг, 2003).

Басқа, қажетті, икемділік түрі - "рухани икемділік". Кемел жастағы адамдар арасында жаңа идеялар үшін өз ақылдарын жабық ету үшін көзқарастар мен іс-әрекеттерде ригидтік өсу үрдісі бар. Бұл ақыл-ой жабындысын жеңу керек, әйтпесе ол төзбеушілікке немесе фанатизмге айналады. Сонымен қатар, қателесуге және мәселелердің шығармашылық шешімдерін қабылдауға қабілетсіздігіне қатаң талаптар қояды. Дағдарысты табысты шешу әдетте шынайы және ұстамды көзқарас шеңберінде идеяларды қайта қалыптастыруды және әрбір адамның өмір сүру уақытының шектелуін түсінуді қамтиды. Жұбайы(зайыбы), достары мен балалары үлкен мәнге ие болады, ал өзінің "Мен" ерекше жағдайынан айырылады. Бар екенін қанағаттану үрдісі одан сайын күшейіп келеді,және жету ешқашан мүмкін емес нәрселер туралы аз ойлау.

Орта жаста ерлер де, әйелдер де өз мақсаттарын қайта қарайды және олардың алдында қойылған міндеттерді орындағанын ойлайды.

Ерлердің мінез-құлық модельдері

Жұмыста (Farrell, Rosenberg, 1981) ерлер өмірдің ортасына жету үшін қалай әрекет ететінін зерттеу нәтижелері келтірілген. Жалпы орта жастағы ер адамның мотивациялық бағытын көрсететін 4 негізгі даму жолы бар.

Трансцендентті-генеративті ер адам мотивациялық дағдарысты іс жүзінде байқамай өтеді, өйткені оның тілегі мен қажеттіліктерінің басым бөлігі өмірге айналды. Мұндай адам үшін өмірдің ортасы өз мүмкіндіктерін іске асыру және жаңа мақсаттарға қол жеткізу уақыты болуы мүмкін.

Жалған дамыған адам өз мәселелерін сырттай орындап, оны қанағаттандырады немесе оның бақылауында болады. Шын мәнінде, ол, әдетте, жолдаманы жоғалтты, тұйыққа кірді немесе оның бәрі салқындағанын сезінеді.

Ер адам жүрген замешательстве. Оның бүкіл әлемі бұзылады деп ойлаймын. Бір жағынан, ол оған қойылатын талаптарға сәйкес бола алмайды, ал екінші жағынан — оның жеке қажеттіліктері да қанағаттанарлықсыз болып қалады. Бір ерлер үшін бұл дағдарыс сәтсіздіктің уақытша кезеңі болуы мүмкін; басқалары үшін ол үздіксіз құлдыраудың басталуы болуы мүмкін.

Обездоленный тағдыры. Мұндай адам бақытсыз немесе басқалардың өз өмірінің көп бөлігін қабылдамайды. Әдетте ол дағдарыстық мәселелерді жеңе алмайды (Крайг, 2003).

Фаррелл мен Розенберг қоғам ерлерді табысқа жету мен ерліктің бірыңғай үлгісіне сәйкес келуге мәжбүр етеді, ал ерлердің көпшілігі осы үлгіге сәйкес келуге тырысады. Бірқатар проблемалар туындайды ерлердің ортасында өмір жолы үшін, бұл оларға тиесілі свыкнуться с мыслью, олар келмесе, осы үлгі, немесе басқа, олар мәжбүр болды бас тартуға көптеген жеке тілек, тырысып жету сәйкестігін оған. Тек қана аз ғана ер адамдар осы уақытта сәтсіздікке, ішкі ыдырауға немесе өзін-өзі сыйлауға жол бермейді.

Әйелдердің мінез-құлқының үлгілері

Әйелдердің өмір сүру ортасының дағдарысы да өз ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл маңызды өтпелі кезең шамамен әйелдердің үштен бір бөлігі үшін Балалар өскен кезде атабабадан кейінгі өмір кезеңіне келеді.

Орта жастағы әйелдердің мотивациялық саласының құрылымын талдау өмірлік мақсаттардағы, ең алдымен болжамды жас өзгерістерімен емес, отбасылық циклмен, сондай-ақ кәсіби жол кезеңдерімен байланысты қондырғылар мен құндылықтардағы өзгерістерді көрсетеді. Бұл отбасылық және кәсіби циклдарда негізгі оқиғалардың басталуы орта жастағы әйелдердің белгілі бір мәртебесін және өмір салтын — олардың негізгі сабақтарын, қуаныш пен қайғысын, қарым-қатынас шеңберін таңдауды ынталандыратынын білдіреді.

Осылайша, қырық жасқа дейінгі баланың тууын кейінге қалдыратын әйел оны мансабында жетістікке жету үшін жиі жасайды; керісінше, отбасында ерте пайда болған және өсіп келе жатқан, жеткілікті айқындалған әйел, мүмкін, аяққа тұрған балалар өз-өзін жетілдірумен айналысу үшін бос уақыттың едәуір мөлшерін алады.

Жас бойынша өзгерістер отбасы және жұмыс сияқты әйелдің мотивациялық құрылымын қалыптастыруда айқындаушы болып табылмайды. Дегенмен, ол үшін олар ер адамға қарағанда анағұрлым маңызды болып табылады. Әйелдер ерлерге қарағанда күшті, физикалық қартаю әсер етеді. Сондықтан сыртқы тартымдылықты сақтау және дене формасын қолдау қырық жастан кейін көптеген әйелдердің негізгі қажеттіліктерінің бірі болып табылады (Крайг, 2003).

"Өмір ортасы" дағдарысының жақын көзқарастарын Б. Ливехуд айтқан. Ол 35-45 жыл жасын жұмсайтын жолдардың өзіндік нүктесі деп атады. Жолдың бірі-адамның физикалық инволюциясына сәйкес біртіндеп психикалық инволюциясы. Екінші — физикалық инволюцияға қарамастан психикалық эволюцияның жалғасы. Бірінші немесе екінші жолдың жүруі онда рухани бастаудың даму дәрежесімен анықталады. Сондықтан да дағдарыстың қорытындысы адамның өзінің рухани дамуына үндеуі болуы тиіс, сол кезде дағдарыстың сол жағы бойынша ол рухани көзден күш салу арқылы қарқынды дамуды жалғастыратын болады. Әйтпесе, ол "бесінші ондықтың ортасына қарай ескі мейірімді уақыттарда қайғылы адам болып, бүкіл Жаңа уақытта өзіне қауіп төндіреді" (Ливехуд, 1994).

"Өмір ортасының" дағдарысы, басқа да жас дағдарыстары сияқты, сол немесе өзге де күйзеліске ұшыраумен қатар жүреді. Бұл барлық оқиғаларға қызығушылықтың төмендеуі немесе олардан Рахат, апатия болуы мүмкін; адам үнемі энергияның болмауы немесе төмендеуі сезінуі мүмкін, сондықтан өздерін жұмысқа баруға немесе үй істерін орындауға мәжбүр етеді. Жиі өз беймәлім, дәрменсіздік туралы тәжірибе бар. Депрессивті уайымдауда өз болашағына қатысты ерекше орын алады, ол көбінесе балалар үшін немесе тіпті жалпы ел үшін алаңдаушылық тудырады. Жиі депрессивті тәжірибе мағынасы мен өмірге деген қызығушылығының жоғалуы төңірегінде шоғырланады.

Жеке тұлға ішіндегі дағдарыстың өз ортасына: елдегі әлеуметтік жағдай, отбасылық жағдай сияқты проекциясын жиі кездестіруге болады. Әрине, дағдарыстың қоршаған ортаға әсері жиі ретсіз, дәл сол ортаны: елді, отбасын, жұмысты өзгертуге әкеледі. Кейбір әйелдер осы кезеңде ішкі қуысты тағы бір бала туумен толтырады. Рефлексия дамуының жоғары деңгейі кезінде адамдар өз жағдайын ұғынуға тырысады, себебі қоршаған ортада емес, оларда орналасқанын түсінеді. Бұл жағдайда өз жетістіктері туралы ой-пікірлер, не болмағаны туралы өкініштер тән, бірақ не болғанын қалаймын. Кейде құндылықтарды қайта бағалау жүреді. өтпелі сәттер өмір салты төрт өлшемде кенеттен өзгерістерге ұшырайды.

Бірінші Өлшем: басқаларға қатысты ішкі сезім

Жастайынан бастап адам үшін өзінің ішкі дүниесінің құндылығы мен бірегейлігін, сондай-ақ рухани позициясын мойындауға деген құштарлықтың маңыздылығы артады. Мен-адам тұжырымдамасын қалыптастырған және оны ересек адамда байытуды жалғастыратын көптеген ұғымдар әлі де өз ағзалық-к. Роджерс лексикасына негізделген (1994) — бағалау процесі (салауатты — сау, әдемі-әсем, бақытты-бақытсыз және т.б.). Бұл процесс өзектендіру үрдісімен байланысты. мақсаттардағы, ең алдымен болжамды жас өзгерістерімен емес, отбасылық циклмен, сондай-ақ кәсіби жол кезеңдерімен байланысты қондырғылар мен құндылықтардағы өзгерістерді көрсетеді. Бұл отбасылық және кәсіби циклдарда негізгі оқиғалардың басталуы орта жастағы әйелдердің белгілі бір мәртебесін және өмір салтын — олардың негізгі сабақтарын, қуаныш пен қайғысын, қарым-қатынас шеңберін таңдауды ынталандыратынын білдіреді.

Осылайша, қырық жасқа дейінгі баланың тууын кейінге қалдыратын әйел оны мансабында жетістікке жету үшін жиі жасайды; керісінше, отбасында ерте пайда болған және өсіп келе жатқан, жеткілікті айқындалған әйел, мүмкін, аяққа тұрған балалар өз-өзін жетілдірумен айналысу үшін бос уақыттың едәуір мөлшерін алады.

Жас бойынша өзгерістер отбасы және жұмыс сияқты әйелдің мотивациялық құрылымын қалыптастыруда айқындаушы болып табылмайды. Дегенмен, ол үшін олар ер адамға қарағанда анағұрлым маңызды болып табылады. Әйелдер ерлерге қарағанда күшті, физикалық қартаю әсер етеді. Сондықтан сыртқы тартымдылықты сақтау және дене формасын қолдау қырық жастан кейін көптеген әйелдердің негізгі қажеттіліктерінің бірі болып табылады.

Осылайша, мен-тұжырымдама жеке тұлғаның өздігінен белсендірілуіне байланысты қалыптасады; өзекті етуге ұмтылу-мен-тұжырымдаманың дамуын ынталандыратын ынталандыру.

Алайда, ересек адамда бұл процесс көбінесе қабылданған әлеуметтік (мәдени, адамгершілік және т.б.) ұғымдармен және құндылықтармен бақыланады. Жеке тұлға жататын белгілі бір әлеуметтік топтардың ұсынымдарына, ұмтылыстарына, бағалау өлшемдеріне сәйкес, оның жеке бағыты мен өзін-өзі белсендендіру тәсілдеріне қатысты әртүрлі түсініктері пайда болады. Демек, мен-тұжырымдама өзін-өзі белсендірудегі белгілі бір ұмтылыстармен байланысты нәрселерді қамтиды. Осылайша, өзара шарттасу қақтығысы туындайды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Агафонов А.Н., Егоров В.В., Менлибаев К.Н., Нурмагамбетов С.Б. Основы социальной работы. – Караганда, 2012.

2. Теория социальной работы: Уч. пособие/ М.В. Ромм, Е.В.Андрienко и др. - Новосибирск. – 2010.
3. Технологии социальной работы / Под ред. Е.И.Холостовой. – М., 2011.
4. Черная Г.Г. Технологии социальной работы. – Караганда, 2013.

Аннотация

Жастықтың соңында және ересектердің басында көптеген адамдар ең жақсы жылдар артта қалды, ал алдағы өмір уақыты оларға ең аз дегенде жиырма жыл өмір сүретін алып "қара тесік" түрінде ұсынылады деп санайды.

Аннотация

В конце подушки и начале взрослого человека считают, что самые лучшие годы позади, а предстоящее время жизни им предлагается в виде гигантского "черного отверстия", где им живет минимум двадцать лет.

Annotation

At the end of childhood and the beginning of adulthood, they believe that the best years are behind them, and the upcoming life time is offered to them in the form of a giant "black hole", where they live for at least twenty years.

ӘОЖ 372.8:738

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН ҚОРҒАУ

Түлеуова Балауса Түрехановна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: Жасөспірім шақ, психологиялық денсаулық.

Балалар мен жасөспірімдер қауіп-қатердің негізгі тәртіптік факторларына қатынасы бойынша қоғамның ең осал топтарының бірі болып табылады. Мемлекеттік деңгейде адекватты шараларды қабылдау үшін мектеп оқушыларының психологиялық сырқаттануы мен тәртіптік бұзылуларына біртіндеп талдау жасауды талап етеді. Барлық бірлескен іс-шараларды жүзеге асыру үшін ата-аналарды, оқытушыларды, денсаулық сақтау саласы мамандары мен психологтарды, жұртшылықты белсенді түрде тарту қажет. Ел дамуының «Қазақстан-2030» стратегиясының ұзақ мерзімді басымдық бағыттарының бірі ретінде Президент аурудың алдын алу және салауатты өмір салтын ынталандыру маңызды компонент болып табылатын «Денсаулық, білім және азаматтардың амандығы» деп көрсетті. Осы стратегиядан шығатын міндеттерді орындау үшін Қазақстан Республикасының Президенті «Қазақстан Республикасындағы азаматтардың денсаулық жағдайын жақсарту бойынша бірінші кезектегі міндеттер туралы» Жарлық шығарды.

Соңғы жылдары байқалып отырған балалар мен жасөспірімдердің денсаулық жағдайындағы жағымсыз көріністер мемлекетке үлкен әлеуметтік және экономикалық шығын әкеледі. Бұл мынадай себептерге байланысты:

Балалар мен жасөспірімдер есірткі, темекі және алкогольдің әсерін өздерінде сынып көруге тырысатын қатерге барады, сөйтіп қауіп-қатердің негізгі тәртіптік факторларына қатынасы бойынша қоғамның ең осал топтарының бірі болып табылады. Бұрынғының жоғалып, жаңа идеология мен субмәдениетке сай жаңа ойын-сауық ұйымдарының шалқып дамуы, мемлекеттік дене шынықтыру-сауықтыру кешендерінің нашар экономикалық базасы, балаларға (қызығушылығы бойынша) қосымша білім беру мен бос уақыттарын тиімді өткізуі үшін жұмсалатын шығындардың жоғарылығына сай халықтың төлем қабілетінің төмендігі

сияқты әлеуметтік-экономикалық мәселелермен байланысты жағдайдың қиындығы. Бүгінгі таңда психикалық және тәртіптік ауытқуы барлардың әрбір төртіншісі – бала. Дегенмен, жасөспірімдер арасындағы осы патологияның өсу қарқыны ересектерге қарағанда 2 есе жоғары. Әрбір сегізінші жасөспірім психика және жүйке жүйесі тұрғысынан әртүрлі патологияларға ие. Мынадай фактіні белгілеуге тура келеді, есірткі мен алкоголь сияқты психоактивті заттарды қолдану нәтижесінде психо-тәртіптік бұзылулары бар аурулар жылдам қарқынмен дамып келеді. Көпшілік баланың тәртібіне көптеген факторлар әсер етеді, солардың әсерінен жеке тұлға ретінде қалыптасуы, оның денсаулығы, психикалық және физикалық саулығы сақталады не бұзылады. Жасөспірімдер денсаулығына жасалған талдаулар жасөспірім-қыздар денсаулығының индекс деңгейінің төмендігін куәландырды, әрбір екінші қыз бала (46,9 %) қандайда бір аураға ие. Қаралған 100 мың қыздың 1466-да гинекологиялық патология байқалды. Олардың жартысы өсімпаздық жүйеде дисфункциялық жағдайға ие.

Балалардың, жасөспірімдердің және жастардың әумесерлік мінез-құлық себептеріне жүргізілген талдаулар келесі жетекші факторларды анықтады:

- жағымсыз отбасылық орта;
- өзара түсінушіліктің және ата-аналар тарапынан қамқорлықтың жоқтығы;
- тәрбиедегі кемшіліктер;
- күйзелістермен, қоғамдық міндеттермен күресуге қабілетсіздігі;
- өмірлік дағдының жоқтығы, соның ішінде айналасындағылармен қарым-қатынас жасау дағдысы, әсіресе құрдастарымен;
- қысымға қарсы тұра алмауы және өз бетімен шешім қабылдай алмауы, сондай-ақ сыни ойлауының дамымауы;
- психоактивті заттарға қолжетімділік;
- агрессиялық жарнамалардың болуы;
- мемлекеттегі психологиялық көмек қызметінің нашар дамуы;
- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізу мәселелері.

Балалар мен жасөспірімдер біздің қоғамның ең осал әрі қорғансыз әлеуметтік тобы болып табылады. Оған дәлел ретінде балалардың, әсіресе әумесерлік мінез-құлқы бар балалардың мүддесін қорғайтын нормативтік-құқықтық базаның жетілдірілмегені болып табылады. Мектеп жасындағы балалардың психикалық саулығын сақтау және нығайту бойынша бірлескен күш жұмсаудың үлгісі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі (ҚР БҒМ), Ұлттық салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері орталығы және Алматы қ. Білім беру департаментімен жасалған «Балалар мен жасөспірімдердің психикалық саулығын қалыптастыру үдерісіндегі мектеп психологиясы» атты бағдарлама болып табылады. Онда диагностикалық әдістер жинағы және білім беру мекемелерінің психологтарына арналған ұсынымдар бар. Бұл бағдарлама Алматы қ. 5 пилоттық мектебіне енгізілді. психоактивті заттарға қолжетімділік;

- агрессиялық жарнамалардың болуы;
- мемлекеттегі психологиялық көмек қызметінің нашар дамуы;
- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізу мәселелері.

Балалар мен жасөспірімдер біздің қоғамның ең осал әрі қорғансыз әлеуметтік тобы болып табылады. Оған дәлел ретінде балалардың, әсіресе әумесерлік мінез-құлқы бар балалардың мүддесін қорғайтын нормативтік-құқықтық базаның жетілдірілмегені болып табылады. Мектеп жасындағы балалардың психикалық саулығын сақтау және нығайту бойынша бірлескен күш жұмсаудың үлгісі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі (ҚР БҒМ), Ұлттық салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері орталығы және Алматы қ. Білім беру департаментімен жасалған «Балалар мен жасөспірімдердің психикалық саулығын қалыптастыру үдерісіндегі мектеп психологиясы» атты бағдарлама болып табылады. Онда диагностикалық әдістер жинағы және білім беру мекемелерінің психологтарына арналған ұсынымдар бар. Бұл бағдарлама Алматы қ. 5 пилоттық мектебіне енгізілді. Бұдан әрі оны Қазақстанның басқа да өңірлеріне енгізу жоспарлануда. Мектеп

оқушыларының бойында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері, Қазақстанның барлық мектептерінде факультативті болса да енгізілген валеология сабағында қарастырылады. ҚР БҒМ мен Ұлттық салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері орталығы бірлесіп, әрбір сыныпқа арналған оқулықтарды дайындады. Соңғы жылдары жалпы білім беру бағдарламаларына «Өмір қауіпсіздігінің негіздері» пәні енгізілді, оның аясында төтенше жағдайлардағы оқушылардың тәртіп мәселесі қарастырылып, қауіпсіз тәртіп дағдылары үйретіледі. Жалпы білім беретін мектептерде мектеп оқушыларының тәртібіндегі өзгерістерге бағытталған басқа да пәндер жүргізіледі: жол қозғалысы қауіпсіздігі, құқықтық оқыту, гигиеналық оқыту, есірткі, АИТВ/ЖҚТБ профилактикасы, адамгершілік-жыныстық тәрбие, өзін-өзі тану. Қазіргі уақытта мектептегі білім беруді реформалау қарқынды жүргізіліп жатыр, барлық жүйе мектеп оқушыларына өмірлік дағдыларды үйретуге бет бұрды. Әумесерлік мінез-құлқы бар балалардың, жасөспірімдердің және жастардың мәселелерін шешуге бағытталған жұмыстардың тиімділігін арттыру үшін келесі қадамдар жасалуы тиіс:

Аннотация

Жас ұрпақтың денсаулығын сақтау – мемлекеттің маңызды стратегиялық міндеті, яғни елдің ересек халқы денсаулығының іргетасы бала жастан қаланады. Мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық дамуының барлық перспективалары, халықтың өмір сүру жағдайының жоғары деңгейі, ғылым мен мәдениет дамуының жоғары деңгейі бүгінгі күнгі балалардың қол жеткізген денсаулығының қорытындысы.

Annotation

Preserving the health of the younger generation is the most important strategic task of the state, that is, the Foundation of the health of the adult population of the country is laid from childhood. All the prospects for social and economic development of the state, the high level of living conditions of the population, and the high level of scientific and cultural development are the result of the health of children achieved today.

Аннотация

Сохранение здоровья молодого поколения-важнейшая стратегическая задача государства, то есть фундамент здоровья взрослого населения страны закладывается с детства. Все перспективы социального и экономического развития государства, высокий уровень условий жизни населения, высокий уровень развития науки и культуры являются итогом достигнутого сегодня здоровья детей.

ӘОЖ 37.8:738

КИКІЛЖІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ ПӘНІ ЖӘНЕ ҰҒЫМЫ

Турсинбекова Нуржайна Слонбекқизи

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: қақтығыстар, әлеуметтік, психологиялық қақтығыстар.

Сонымен қоғам жеке тұлғалардың қарапайым жиынтығы ғана емес және олардың өзара байланысы. Ерекше жүйеде сапалы жағдай көрсету үшін жеке тұғада қарым – қатынас бірінші орында тұрады. Әрбір жеке тұлға өмірге келгеннен бастап қалыптасқан және өзімен байланысқан әлеуметтік ортаға кіреді. Сол уақыттан бастап адам білімі мен құндылығын, мінез – құлық нормаларын анықтай отыра, оларды кеңейтеді. Әрбір адам әлеуметтік орта жағдайында қалыптасса, соғұрлым өзгеше және ерекше болады екен. Орыстың атақты ойшыл ғалымы И.А.Ильиннің айтуы бойынша адамдар арасындағы ерекшелікті былай байқады: «Қағида бойынша қоғамда ешқандай айырмашылықсыз құрылым мүмкін емес болмайды да»- деген, ол адамның әлеуметтік мәртебесіне және жеке санасына ерекше назар аударды, бұл сәйкессіздік бір- біріне еш сай келмейді, мысалы; кедей адам адал болуы мүмкін, ал белгілі,

атақты адам айакер, сұрқия – банк директорының консорциумы (ақша операциясын бірлесіп іске асыру үшін бірнеше банк компаниялары арасындағы келісім жасаушы).

Адам үшін қоғамдағы ең маңызды нәрселер – азық – түліктер, түрлі заттар т.б. Ерте замандағы адам өмірінің бастамасы былайша пайда болған, ол адамбасқа адамдармен ынтымақтастықта болуы тиіс еді. Бұл процеспен бірге жеке тұлғалар арасында өзара әрекеттесу мен қоғамдық байланыстар қиындап, белгілі бір қоғамның даму сатысында өзара қатынаста, ынтымақтастықта болған, кейін бақталастық, бәсекелестік, психологиялық сиысымсыздық, қызығушылықтардың қарама – қарсылығы және мақсатқа жету әдістері пайда бола бастады. Бұл қайшылықтар күшейіп нәтижесінде белсенді тайталас кикілжің пайда болды. Тұлға аралық кикілжің мыңдаған жылдар бұрын, адам өмір сүргеннен бастап әрекеттің пайда болуын дұрыс деп санады. Ол көрсетіп отырғандай тұлға ішілік кикілжіңнен алдын таралған, себебі жеке адамдардың арасындағы қатынас бұл индивидтің өз- өзімен қарым – қатынас болып табылады, яғни бұл автокоммуникация. Кикілжіңнің пайда болуы өте күрделі келіспеушіліктерден болған және болады. Пайда болған келіспеушіліктен оптимальды шешім табу, субъектілердің өзекті қызығушылықтарындағы ойларының бөлінуі, көзқарасы, бағалары мақсаттары әлеуметтік байланыста әрекеттес болып табылады.

Көп ғасыр алдын құрастырылған «алтын ережені» өте жоғары бағалауы бекер емес, себебі адам басқа адамдармен қарым –қатынас кезінде сыйластық, шыдамдылық және шынайы ерік жігер білдіруі керек, адал, адамгершілігі мол сыйлы және үлгілі тағы сол сияқты болуы тиіс және бұл іс- әрекеттерді қарым – қатынаста айналасындағыларға сенімін беріктілігін сөзінде және ісінде көрсетуі керек.

Осылай болуы тиіс, бірақ әрқашанда ақиқат болмайды. Шынында да өмірде кез – келген адам, әр бір қоғам түрлі кедергілермен, қиын мәселелермен кездесіп жатады.

Бұған ауытқуларды, яғни девиантты жүріс- тұрыстар,мысалы; ішкілікке салыну, нашақорлық, заң бұзушылық, экстремизм және тағы басқалар жатады. Бұл адамдардың тек қана жаман, зиянды әрекеттері ғана бар емес, сонымен қатар шектеулі жақсы жүріс-тұрыстары қалыптасқан. Кейде оған тәртіпті әрекеттерде, санамен қатар жаңаша асау талпыныс, әр түрлі жеке ғылымдар; техникалық және көркем шығармашылық түрі қатысты болады.

Айтылғандарды қорытындылай келе, мынандай шешімге келдік, кикілжің – адамдар арасындағы процесспен тәсілдердің әрекеттестігі және әлеуметтік өзіндік жүйе, қоғамда жақсы қабылданатын құбылыс болуы тиіс. Қоғам да адам сияқты өзіндік табиғатынан, абсолютті түрде тәуелсіз, асқан тамаша болуы, яғни кикілжіңсіз болуы мүмкін емес. Келіспеушілік, үйлесімсіздік, кикілжіңдер әрқашан қоғам дамуының құрамды бөлігі болып табылады.

Келесі, кикілжің – бұл жете түсінікті ойланылған әрекетті құбылыс. Ол бұрынғы шындықты қатайтып, адам басқа тірі организмнен негізгі ерекшелігі, оның әрекеттері мен ниеті ырықсыз сезімге бағытталған және өзінің өмірлік іс- әрекетін өңдеп шығарады.

Адамның өзгеше тек қана өзіне тән сапалары; ақыл есі мен шынайыдүниені және тарихи қоғамдық формада идея мен көзқарастарды,сезімдерді, әрекеттерді және мінездер жиынтығын ұсынады. Ол адамдар жаратқан «Екінші табиғатты», мәдениеттің рухани бар байлығын қамтиды. Шыныменде табиғат сана мен және санадан тыстірішілік етеді екен. Қоғам саналы адамдардан құралады.

Ақылға ие болу және өзіндік қабілеттері, адам көбінесе мамандық таңдауда бос болады, мүмкін өзінің қатынасын реттейді. Қарым – қатынаста мәдениеттілікке жету, әлеуметтік процесін ұғыну жазылған және жазылмаған жүріс- тұрыс немесе мінез – құлық ережелерін бөліп санау потенциалды түрде ұтымды болған.

Осылайша кикілжіңді – жеке адам санасының деңгейіне қарсы тұру, әуеуметтік топ немесе одан да үлкен қоғамда іс- әрекет және қатынастық процесте бір – біріне қарсы шығу, ерекшеліктеріндегі қызығушылықтарының бір – біріне сәйкес келмеуі, бағалы құндылық және мақсаты саналы түрде қарсы тұру болып табылады.

Келесі сыпат; кикілжің – жаппай барлығына да қатысты, кең тараған құбылыс. Кикілжіңдік жағдайлар – эканомика, саясат, мәдениет және идеоогия сияқты қоғамдық

өмірдің барлық сферасында пайда болады. Олар адамның және қоғам дамуын ажырағысыз сияқты шарасыз компонентті. Шыныменде өзінді жеке тұлға болып қалыптастыру немесе қызметті ұйымдастыруда ішкі шиеленісушіліктер, қайшылықтар, артта қалушылық пен тоқырауды жеңіп шығу, күресулер мен қақтығысуларсыз көрсету мүмкін бе?

Оның себептері бөлек шаруашылық пен айналысу шарты мекемені қалыптастыруға арналған қолайсыз жағдайлардың тоғысуы; еңбекке ақы төлеумен байланысты еңбек мотивациясының мәселелері; құрылымдық қиылыспау; коммуникативтік байланыстардың үзілуі; жұмысшыардың әкімшілік шешімдеріне көңілі толмау; бірлесіп жұмыс істейтін адамдардың темпераменті, мінез – құлқы мен мінез- құлық мәнеріндегі олардың жас шамасы мен өмірлік тәжірибесіндегі өнегелі түсініктер, білім деңгейіндегі, квалификация және жалпы мәдениеттегі айырмашылықтарды тудыратын эмоцияналдық соқтығысулар тағы басқа болуы мүмкін.

Кикілжіңсіз – бұл тым игіліксіз иллюзия және құрғақ қиял. Кикілжіңдер басқа кез – келген әлеуметтік қайшылықтар сияқты шынайы қоғамдық байланыстарформасы, мотивтер мен ролдер олардың қажеттіліктерінің сиысымсыздығы, әлеуметтіктоптар қатынасы мен қоғамдағы сай келмеушіліктер болуы әбден мүмкін. Олар бұл мәнде тек қана лазым және мүмкін ғана емес, қоғамдық белсенді фактор мен өте қажетті дерек болуы мүмкін. Адамдар сөзбен әсер ететін іс- тәжірибеден әрқашанда кикілжің орын алады.

Кикілжің – бұл қақтығысу жеке тұлғалардың қарсыласуы немесе қоғамдық күш, қызығушылықтар, көзқарастар, төмен шамадағы екі жақты ұстанымдар, қарсы келу формасындағы ағылулардың өзара әрекеттесуі.

Қарсы әрекет тұлға аралық және топ аралық кикілжіңде ғана болмайды, сонымен қатар адамның втокоммуникациялық процесінде өзіндік ұйымдастырушылық және өзіндік бағдарламалауында,оның өз - өзімен қарым- қатынасында болады. Мынадай психологиялық өзін -өзі реттеу ішкі диалогпен көріп түсінуді қамсыздандырады, адам ойындағы күйзелістері мен өзін әрекеттер, оның түрлі көзқарастарының салдарынан болады.

Белсенді тайталас пен қарсы тұру кикілжіңде конфликтологияны (мақсат – мүдделердің қарама – қайшылығы) басқа формалармен, мысалы, қоғам мен жеке тұлғалар арасындағы қызығушылықтардың қайшы келуі, моралды және заңды ережеер арасындағы қақтығыс, жарысқа қатысушылар бақталастығы немесе қатаң бәсекелестікті салыстырады.

Кикілжіңдік өзара әрекеттесу, егер ол талқандайтын формада емес, жасанды болса, ол өзіне өнімді конструктивті бастама алып келеді. Мұндай кикілжің алға қарай өзгеруге себепші болады, осы немесе басқа әлеуметтік жүйелердің дамуына динамизм береді, соңғы нәтижесінде парасатты мәмілеге келеді.

Мысал ретінде жай ғанабазарды алып қарайық. Ол бәсекелестік пен келіспеушілік арқасында жүзеге асып отырады. Бірақ та базарда алу мен сату тәртібі жиі бұзылады, себебі базар кикілжіңдер үшін мүмкін болатын әмбебап сахнасы болған және солай болып қала береді.

Келесі бір маңызды бөлігі кикіжің – болжамдаушы, шалдығуды реттеуші құбылыс. Бұл табиғатта кикілжіңдік жағдайлардың соқтығысуынан пайда болған, екі жақпен өзара әрекеттесуге қатысушылардың қызығушылықтарының шектелуі мен тайталастың салдарынан түсінікті.

Біріншіден, қызығушылықтардың сәйкессіздігін білдіруші мен оларға бір уақытта қызмет көрсету және байланыстырушы түйін, қарсы тұру, өзара әрекеттесуші кикілжіңнің айырмашылығы осы.

Пайдаланған әдебиеттер

1. БожовичЛ. И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности. М.: Междунар. пед. академия. 1995.
2. Валлон А. Психическое развитие ребенка. СПб.: Питер, 2001.
3. Василюк Ф.Е. Проблема критической ситуации // Психология экстремальных ситуаций. А.Е. Тарас, К.В. Сельченко (сост.), Мн.: Харвест, 1999.

4. Вильсон Дж. Т. Поведенческая терапия // Журнал практической психологии и психоанализа, 2000. № 3.

Аннотация

Қоғамның өзіндік қиын жүйесімен жинақтаған білім мен ерекше тұрақтылықтан және тарихи процестен көрінеді, бір ұрпақтан келесі ұрпақ адамдарына берілетін әлеуметтік байланыстар. Олар шыныменде нақты мақсатқа қол жеткізу үшін және бірлескен қызметтерін белгілі бір уақытта орындайды. Бұл кім-кімнің болмасын әрекетіне байланысты орайластырылмаған арақатынас, яғни ол объективті жағдай үстінде әсер етеді.

Аннотация

Знания, накопленные самобытной системой общества, выражаются в особой стабильности и историческом процессе, социальные связи, передаваемые от одного поколения к другим поколениям. Они действительно выполняют свои совместные функции в определенное время для достижения конкретной цели. Это соотношение, которое не совпадает с кем-либо действиями, то есть влияет на объективные обстоятельства.

Annotation

The knowledge accumulated by the original system of society is expressed in a special stability and historical process, social ties passed from one generation to another. They do perform their joint functions at certain times to achieve a specific goal. This is a ratio that does not coincide with someone else's actions, that is, it affects objective circumstances.

ӘОЖ 372.8:738

ҚАЗІРГІ ОТБАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шагирбаева Жұлдыз Алмасхановна

Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының

2-курс магистрі

Кілт сөздер: Отбасылық кеңес - отбасы мәселелері.

Отбасын зерттеуде аталған бағыттардың бірігуі әлеуметтік құбылыс ретіндегі отбасы жайлы біртұтас түсінік алуға мүмкіндік береді.

Отбасы психологиясы – отбасындағы тұлғааралық қатынастар, тұлғаның дамуына ықпал ету тұрғысында отбасы ішіндегі қатынастар (олардың тұрақтылығы) заңдылықтарын зерттеуге баса назар аударады. Заңдылықтарды білу – отбасылармен практикалық жұмыс жасауға, диагностика жүргізуге және отбасылық өзара қатынастарды қайта құруға көмектеседі. Тұлғааралық қатынастардың негізгі параметрлері – статусты-рөлдік ерекшеліктер, психологиялық дистанция, қатынастар валенттілігі, динамикасы және тұрақтылығы.

Отбасы психологиясының пәні – отбасының қызметтік құрылымы, негізгі заңдылықтары және оның даму динамикасы; отбасында тұлғаның дамуы.

Отбасы психологиясының міндеттері:

• өмірдің әртүрлі кезеңдеріндегі отбасының қалыптасу заңдылықтарын және оның қызметтік-рөлдік құрылымының дамуын зерттеу;

• некеге дейінгі кезеңді, некелік серіктесті іздеу және таңдау ерекшеліктерін зерттеу;

• ерлі-зайыптылық қатынастардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу;

• бала-ата-аналық қатынастардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу;

• баланың әртүрлі жас кезеңдерінде дамуындағы отбасылық тәрбиенің рөлін анықтау;

• отбасының қалыпты емес дағдарыстарын зерттеу және оларды жеңу стратегияларын жасау.

Отбасы психологиясы саласында практикалық білімдерді қолдану – отбасы психологы мен отбасына кеңес беруші қызметінің келесі түрлерін талап етеді:

- неке, некелік серіктесті таңдау және некелесу мәселелері бойынша психологиялық кеңес беру;
- ерлі-зайыптылық қатынастар мәселелері (диагностика, түзету, алдын алу) бойынша кеңес беру;
- отбасына дағдарыстық жағдаяттарда және ажырасуда психологиялық көмек көрсету;
- бала-ата-аналық қатынастарға кеңес беру, диагностика жүргізу, алдын алу және түзету;
- балалар мен жеткіншектерді тәрбиелеу мәселелері (дамудағы бұзылыстар мен ауытқушылықтарға диагностика жүргізу, алдын алу және түзету) бойынша психологиялық кеңес беру;
- «тәуекелдік топ» балаларын және дарынды балаларды тәрбиелеу мәселелері бойынша психологиялық кеңес беру;
- бала асырау және асыранды балаларды тәрбиелеу мәселелері бойынша психологиялық көмек көрсету;
- «отбасынсыз» (жақындарымен қарым-қатынас депривациясы жағдайындағы) тәрбиеленіп жатқан балалар мен жеткіншектердің дамуындағы ауытқушылықтар мен бұзылыстардың алдын алу;
- нағылеттер жүктілігіне психологиялық кеңес беру және психологиялық қолдау;
- ата-аналардың қалыптасуына психологиялық қолдау көрсету.

Әлеуметтік институт ретіндегі отбасы қызметтерін анықтау көптеген өзгерістерге ұшырады. Қазіргі таңда отбасы – бұл шағын әлеуметтік топ, ерлі-зайыптылық одаққа және туыстық байланыстарға, яғни бірге тұрып, ортақ шаруашылықты жүргізіп жатқан ер мен әйелге, ата-ана мен балаларға негізделген жеке тұрмыс құрудың маңызды формасы.

Туыстық байланыстардың үш түрі бар: қандас туыстық (ағайындар, апалы-сіңлілер, аға-қарындастар), туылу (ата-ана – бала), некелік қатынастар (ер мен әйел, ерлі-зайыптылар).

Психологиялық-педагогикалық тұрғыда отбасы – бұл ата-ана мен балалар арасындағы, ерлі-зайыптылардың және басқа да отбасы мүшелерінің қарым-қатынасының тарихи жүйесі болып табылады. Қазақ тілі түсіндірмелерінде «Отбасы – өзіне, неке мен қандас туысқа негізделген шағын топ», – деген анықтама берілген.

Отбасы, біріншіден, шағын әлеуметтік топ ретінде қарастырылады және оның қызметі тиімділігі топ ішіндегі коммуникация, яғни отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас, билік және көшбасшылық мәселелеріне, жанжалдарды шешуге, әлеуметтік орталармен топаралық өзара әрекеттесулерге байланысты.

Екіншіден, шағын әлеуметтік топ ретіндегі отбасының ерекше сипаты – жоғары аффективті қарқындылықпен және отбасы мүшелері арасындағы қатынастардың эмоциялық «қанықтылығымен», бір жағынан – махаббатпен, сүйіспеншілікпен, басқа жағынан алғанда – өшпенділікпен, жек көрушілікпен, шеттетілумен байланысты.

Отбасы ұғымымен неке ұғымы қатар жүреді. Неке – айрықша әлеуметтік институт, ер мен әйел арасындағы қатынастарды, олардың құқықтарын және бір-біріне және олардың балаларына қатысты міндеттерін әлеуметтік жағынан реттейтін, тарихи қалыптасқан қатынас түрі. Неке – отбасын құрудың негізі. Неке және отбасы – қандас байланыста тұратын адамдар арасындағы байланыстарды реттейтін қоғамдық қатынас түрі, алайда аталған ұғымдар бір-біріне жақын болғанымен, ұқсас ұғымдар болып саналмайды.

Отбасы қызметтері. Отбасының маңызды қызметі – адамның қалайтын бақытын қанағаттандыратын фелицитивті (лат. сөзі *felicio* —бақыт) қызмет болып табылады.

Отбасы – тұлғаның эмоциялық саулығының маңызды факторы. Махаббат пен неке тұлғаның бақытты сезінуі мен өмірге қанағаттануын анықтайды.

Қазіргі отбасы психологиясы мен отбасылық психотерапияда отбасын талдауға қатысты екі теориялық ұстанымды бөлуге болады. Бірінші ұстаным бойынша отбасы – ортақ және әртүрлі қызығушылықтары бар индивидтер тобы, отбасылық контекст тұлғаны әлеуметтендіру және дамыту ортасы ретінде түсіндіріледі. Отбасын осылайша түсіндіру – отбасы психологиясының дербес сала ретінде қалыптасуының бастапқы кезеңіне тән және ол белгілі бір дәрежеде мінез-құлықтық тәсілдемеде және психоанализде көрініс табады. Екінші

ұстаным бойынша отбасы біртұтас жүйе ретінде қарастырылады және талдау «бірлігі» отбасы болып табылады. Бұл ұстаным жүйелі отбасылық терапияға және отбасының аддитивті емес сипатына баса назар аударатын психологтарға тән.

Отбасына жоғарыда берілген анықтамада отбасы құрылымының екі жүйесі – ерлі-зайыптылық және бала-ата-аналық жүйесі нұсқалған. Екі ұрпақ қазіргі нуклеарлы отбасы құрамын анықтайды: «отбасы архитекторлары» ретіндегі ерлі-зайыптылар [Сатир, 1992] және олардың балалары, яғни ата-аналар сияқты отбасының тең құқылы мүшелері және отбасының «құрылысшылары».

Отбасы – кез келген жүйе тәрізді бірқатар қызмет атқарады, олар отбасы спецификасын, мәдени-тарихи дамуын, сонымен қатар отбасылық өмір циклдері кезеңдерін бейнелейді:

- *Экономикалық (материалды-өндірістік), шаруашылық-тұрмыстық.* Индустриалды қоғамға дейін отбасы барлық негізгі материалды қызметтерді қамтамасыз ететін алғашқы топ ретінде қарастырылды. Қазіргі кезеңде отбасының экономикалық қызметі оның мүшелерінің табыстарының бірігуімен және бұл табыстарды отбасының әрбір мүшесінің қажеттіліктеріне сай тұтынуға бөлуімен анықталады. Шаруашылық-тұрмыстық қызмет отбасы тұрмысын ұйымдастыру түрінде және отбасының әрбір мүшесінің жеке тұрмысында жүзеге асады. Үйде атқарылатын міндеттерді бөлу және олардың мазмұны тарихи кезеңдермен, өмір жағдайларымен, отбасы құрамымен және өмірлік цикл кезеңдерімен байланысты.

- *Репродуктивті (бала туу және халықтың ұдайы өсіп-өнуі).* А.Г. Харчев бұл қызметті халықтың өсуін қамтамасыз ететін отбасының маңызды әлеуметтік қызметі ретінде санайды. Отбасының аталмыш репродуктивті қызметінің маңыздылығы Ежелгі Рим қоғамында Август императоры билік еткен кезде Рим азаматтарының дүниеге бала әкелуін арттыру заңы шыққанда мойындалды. Өмірге бала әкелуді жоспарлау және халықты өсіп-өндіру міндеттерін шешу кез келген елдің мемлекеттік саясатының маңызды қызметін құрайды. Бұл мәселе бала туу дағдарысымен және адам ресурстары «тапшылығымен» немесе керісінше дүниеге бала әкелу деңгейін шектеу қажеттілігімен ұштасып жатса да өзінің маңыздылығын жоймайтын мәселе болып табылады.

- *Бала тәрбиелеу қызметі.* Отбасы баланы алғашқы әлеуметтендіру институты. Ол қоғамның даму үздіксіздігін, адамзат ұрпағының жалғасын, заман байланысын қамтамасыз етеді. Отбасындағы тәрбиенің, баланың жақындарымен эмоционалды-жағымды толыққанды қарым-қатынасының, баланың ерте жаста үйлесімді дамуын анықтайтындығы белгілі. Бала қаншалықты бой жетсе де отбасының тәрбиелік қызметінің маңыздылығы жойылмайды, оның тек міндеттері, құралдары, желісі, ата-аналармен ынтымақтасу және келісім (кооперация) ғана өзгереді. Қазіргі уақытта бала тәрбиелеу отбасының маңызды әлеуметтік қызметі ретінде қарастырылады.

- *Сексуалды-эротикалық қызмет.* Дара әрі қайталанбас тұлға ретіндегі тұрақты серіктеспен таңдамалы, тұрақты сексуалды қатынастар ғана серіктестердің толық сексуалды үйлесіміне қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

- *Рухани қарым-қатынас қызметі* – отбасы мүшелерінің рухани дамуын көздейді; ақпаратпен алмасу; тұлға үшін аса маңызды әлеуметтік-саяси, кәсіби, қоғамдық өмір мәселелерін талқылау; әдеби және көркем шығармалар, музыка контекстінде қарым-қатынас; отбасы мүшелерінің тұлғалық және интеллектуалды өсуіне жағдай жасау.

- *Эмоциялық қолдау және қабылдау қызметі немесе психотерапиялық қызмет* қауіпсіздік сезімін, эмоциялық өзара түсіністікті және жанашырлықты қамтамасыз етеді. Қазіргі отбасында бұл қызметтің басқа аспектісі тұлға бойында өзін-өзі көрсету және өзін-өзі таныту қажеттіліктерін қалыптастыруды көздейді.

- *Рекреативті (қалыпқа келтіруші) қызмет* – отбасы мүшелерінің нервтік-психикалық денсаулығы мен психикалық тұрақтылығын қалыпқа келтіру жағдайларын қамтамасыз етеді.

- *Әлеуметтік басқару, бақылау және қамқорлыққа алу* (отбасының кәмелетке толмаған және әрекет ете алмайтын мүшелеріне қатысты) [Зацепин, 1991; Эйдемиллер, Юстицкис, 1999].

Соңғы онжылдықта адамның аффилиацияға және махаббатқа мұқтаждығын эмоциялық қолдау мен қабылдау қызметінің маңызы айтарлықтай артты. Қазіргі қоғамда махаббат отбасындағы қатынастардың маңызды сипаттамасы болып табылады, некеге түсу – ең алдымен ерлі-зайыптылар арасындағы махаббатпен анықталады. Дегенмен де ажырасусебептері көп жағдайда ерлі-зайыптылардың эмоциялық-тұлғалық қатынастарынан туындап жатады: ажырасу кезінде ерлі-зайыптылар көбіне махаббат сезімінің және эмоциялық жақындықтың жоғалуына, эмоциялық қолдау мен өзара түсіністіктің болмауына шағымданып жатады.

Отбасы қызметтері бірдей емес, олар иерархиялық құрылымды құрайды. Қызметтер иерархиясы әлеуметтік-мәдени институт ретіндегі отбасы тарихымен анықталады. Ол тарихи кезеңдерге, әлеуметтік-мәдени ортаға және отбасының өмірлік циклдері кезеңдеріне байланысты өзгеріп отырады. Мысалы, XIX ғ. отбасы құрылымы мен тыныс-тіршілігі шаруашылық-тұрмыстық қызметтің үстемділігімен анықталды, репродуктивті және бала тәрбиелеу сияқты маңызды қызметтері жанама түрде атқарылды. Дүниеге бала әкелу отбасы шаруашылығында жұмыскерлер санын арттыру мақсатымен байланысты болды. Балалар жұмыс күшін арттыруға және ата-аналарды қартайған кезде бағып-қағуға кепілдік ретінде қажет болды. Отбасында ұл баланың өмірге келуі – басқа қонған бақ ретінде бағаланды, ұл балалар отбасының шаруашылық игілігін нығайтатын жігерлі жұмыскерлер болып саналды. Қыз баланың өмірге келуі, керісінше отбасының өркендеуін күйретуші қауіп ретінде қабылданды. Қыздар тұрмысқа шығып, отбасыншығынға салады, отбасындағы мүліктің бір бөлігін өз жасауы ретінде алып кетеді. Отбасының тағы бір қызметі – әлеуметтік мәртебені жеткізу қызметі қазіргі қоғамда өз мәнін жоғалтты. Мұрагерлік монархия, аристократиялық лауазымды мұрагерлікпен беру мәртебе мен биліктің сабақтастығын қамтамасыз етті. Қазіргі уақытта мұндай қызмет тек кейбір бай, қуатты, жоғары қызметтегі отбасыларда жүзеге асырылады, әдетте ол мұрагерлік негізінде емес, элитарлы білім беру мен қарым-қатынастың тиісті ортасына енгізу есебінен жүзеге асырылады.

Сонымен, постиндустриалды қоғамдағы отбасының екі маңызды қызметті – экономикалық және әлеуметтік мәртебені жеткізу қызметтерін жоғалтты (Т. Парсонс).

XX ғ. өсіп келе жатқан жас ұрпақты әлеуметтендіруші институт ретіндегі отбасының рөлі айтарлықтай жоғарылады. Балалық шақтың ұзақтығы ұлғайды, жас шақтарының дамуының жаңа кезеңдері пайда болды – балдәурендік шаққа хронологиялық шегі анағұрлым кең бозбалалық (бойжету) кезең қосылды. Отбасы өмірінде балаларды тәрбиелеу қызметі ерекше маңыздылықты иеленді, ата-аналық қамқорлық кішкентай сәбилерге ғана емес, ересектерге де көрсетілетін болды. Баласыздық қазіргі кезеңде ерлі-зайыптылар үшін отбасылық өмірге қанағатсыздық күйін сезіндіріп, некенің мәнін жоғалтты. Қазіргі отбасы – XX ғ. екінші жартысындағы және біздің ғасырымыздың басындағы отбасы өзін «психотерапиялық одақ» ретінде анықтайтындығы айқын байқалады. Отбасы міндеті өзін-өзі дамытуға және ерлі-зайыптылар мен балаларының өзін-өзі жүзеге асыруына бірегей жағдай жасауымен байланыстырылып келеді. Тәрбие – бала құқығын құрметтеуге, әсіресе оның өмір жолын өз бетінше тандау құқығын мойындауға негізделген ата-аналар мен балалардың тең құқылық ынтымақтастығы сипатымен ерекшеленеді. Отбасының қызметтік құрылымының иерархиясындағы өзгерістер тек тарихи дамудың жалпы бетбұрыстарын бейнелейді. Әрбір отбасының ерлі-зайыптылардың тұлғалық ерекшеліктерін, отбасылық құндылықтарын, әлеуметтік-мәдени, ұлттық, этникалық дәстүрлерін, тарихи кезеңдер ерекшеліктерін бейнелейтін өзіндік бірегей иерархиясы болады. Қызметтердің иерархиялық құрылымы туралы айта келе, осы иерархияны отбасы мүшелерінің қабылдау ерекшеліктерін де ажыратып алған жөн, яғни отбасы мүшелерінің аталған қызметтердің қайсысына баса мән беретіндігін білу қажет. Отбасының қызметтік құрылымының иерархиясын ерлі-зайыптылар әртүрлі қабылдауы мүмкін. Бұл дегеніміз ерлі-зайыптылардың өзара түсіністігінің және олардың әрекеттері үйлесімділігінің бұзылуына, отбасылық жанжалға, олардың қызметінің тиімсіздігіне, үйлесімсіздікке, деструкцияға әкеледі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. М.В.Коляева Отбасын қолдау орталығы қызметкерлерінің әдістемелік құралы.. – Шымкент, 2007. – 184.
2. 2.Н.И Олифович., Т.А Зинкевич-Куземкина., Т.Ф Велента. Психология семейных кризисов. – СПб.: Речь, 2006. – 360.
3. 3.Э.ГЭйдемиллер., И.В Добряков., И.М. Никольская Семейный диагноз и семейная психотерапия: Учебное пособие для врачей и психологов.СПб., 2003.
4. А.В .Черников. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики. М., 2001.
4. 5.Г.С Никифоров., М.А Дмитриева., В.М Снетков.Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2001. – 240.

Аннотация

Қазіргі отбасы және оның мәселелері психология, педагогика, әлеуметтану, демография, экономика сияқты бірқатар ғылымдардың зерттеу нысанына айналып келеді. Аталған ғылымдардың әрқайсысы отбасы қызметтерін және оның даму мәселелерін өз ерекшелігіне орай қарастырады. Экономика – бұл отбасының тұтынушы аспектілерін және оның өндірістегі материалды игіліктері мен қызметтерін қарастырады. Этнография – түрлі этникалық сипаттағы отбасылардың тыныс-тіршілігі ерекшеліктерін зерттейді. Демография – халықтың өсу үрдісіндегі отбасы рөлін қарастырады. Педагогика – отбасының тәрбиелік мүмкіндіктерін айқындайды.

Annotation

The modern family and its problems become the object of research in a number of Sciences, such as psychology, pedagogy, sociology, demography, and Economics. Each of these Sciences considers the activities of the family and issues of its development due to its specificity. Economics- it considers the consumer aspects of the family and its material goods and functions in production. Ethnography-studies the features of life of families of various ethnic character. Demography-examines the role of the family in the process of population growth. Pedagogy-determines the educational opportunities of the family.

Аннотация

Современная семья и ее проблемы становятся объектом исследований ряда наук, таких как психология, педагогика, социология, демография, экономика. Каждая из указанных наук рассматривает деятельность семьи и вопросы ее развития в силу своей специфики. Экономика-это рассматривает потребительские аспекты семьи и его материальные блага и функции в производстве. Этнография-изучает особенности жизнедеятельности семей различного этнического характера. Демография-рассматривает роль семьи в процессе роста населения. Педагогика-определяет воспитательные возможности семьи.

ӘОЖ 372.8:738

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ОҚЫТУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Шамшиева Гулназ Абубакировна

**Шымкент Университеті «Педагогика және психология» мамандығының
2-курс магистрі**

Кілт сөздер: Интерактивті такта, ақпарат, мотивация, мультимедиялық технологиялар.

Педагогикалық технологияда ең маңызды жағы білім беру мен тәрбие жүйесінде ересектер мен балалардың қарым-қатынасы болып табылады. Қарым-қатынас жасауда үлкендер жағынан балаға мынадай жағдай туғызу қажет:

«Бала біздің болашағымыз, қоғамымыздың азаматы». Оның мақсаты: Баланы жеке тұлға етіп қалыптастыру. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің

білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр.

Қазіргі кезеңде білім ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан мектепке дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты – баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр.

Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына байланысты. Яғни, педагогикалық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде

Білім беру жүйесінде педагогикалық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады. Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген педагогикалық технологиялар: ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, түсіндіре басқарып оза оқыту, өздігінен оқыту, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқытуд.б.

Білім берудің алғашқы деңгейлері балабақшадан басталмақ. Мақсаты - мектепке дейінгі білім балалардың білім алуына бірдей бастапқы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету. Кез келген оқыту технологиясы тәрбиешіден терең теориялық, психологиялық, педагогикалық әдістемелік білімді, педагогикалық шеберлікті, балалардың жан дүниесіне терең үңіліп оны ұғына білуді талап етеді.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде қолданылатын педагогикалық технологиялардың бірнеше түріне тоқталайық.

Ойын арқылы оқыту технологиясының мақсаты дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік мақсатқа жету. Ойын технологиясының ерекшелігі ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастың өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді. Ойын - балалар үшін оқу да, еңбек те. Ойын айналадағы дүниені танудың тәсілі. Сонымен қатар, ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңу жолын үйретіп қана қоймайды, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін де қалыптастырады. Ойын-әлеуметтік қызмет. Ол баланың жасына қарай өзін қоршаған ортаны танып білуге құштарлығын арттырады.

Дамыта оқыту технологиясы - баланы оқыта отырып, дамыту. Бала бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбексүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамыту.

Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекемелерде инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына: аудио, видео, құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар, мен оқу әдістемелік кешендер, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады. Қазіргі таңда көптеген интерактивтік бағдарламалық бөлімдер, қозғалмалы объектілер құруға мүмкіндік беретін векторлық және графикалық жабдықтар көптеп шығып, қолданыс табуда. Осындай құралдардың бірі-мультимедиялық оқулықтарды балабақшаларда кеңінен пайдалану. Бұл жағдайда тәрбиеші әр оқу іс-әрекеттерін бастар

алдында жиі көрнекіліктер ауыстырмаған болар еді. Ал, мультимедиялық оқулықтар арқылы тәрбиеші уақытты тиімді және ұтымды пайдаланар еді.

Бала бақша баласына мультимедиялық оқулықтар біріншіден, балалардың қызығушылығын арттырады, екіншіден, зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге мүмкіндік алады. Мультимедиялық оқулықтар балабақшада балаларға арналған таптырмас құрал болып табылады. Өйткені, балалардың зейіні әр түрлі әдемі түстерге, ойыншықтарға, әдемі суреттерге, әсемдікке әуес болады.

Мультимедиялық электронды оқулықтар бала үшін де, тәрбиеші үшін де күнде дамытылып отыратын анық түрдегі әдістемелік жүйе болып табылады.

Мектепке дейінгі мекемелерде ақпараттық қатынастық технология құралдарын қолданудағы мақсаты - баланың танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Балада танымдық қызығушылықтың болуы олардың оқу іс-әрекеттерге белсенді, білімінің сапалы болуына, жағымды мінез құлықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Заман талаптарына сай мектепке дейінгі мекемелерде АКТ оқыту процесінде кенінен пайдаланады. Түрлі танымдық салаларына арнаулы компьютерлік бағдарламалар құрылуда. Баланың жас ерекшелігіне және пайдаланатын компьютерлік бағдарламаларға сай интерактивті тақта ойындағы баланың оппоненті, бағдарлаушы (әңгімелеуші), жаттықтырушы, емтихан қабылдаушы болуы мүмкін.

Оқытуда балалардың түрлі психикалық функцияларын дамытуға арналған пайдаланатын компьютерлік құралдар бар: олар көру, есту арқылы қабылдау, зейін, есте сақтау, логикалық ойлау, т.б.

Интерактивті тақтаның жетістіктерінің кіші жастағы балаларда оқуға, жаңа білім алуға деген құштарлық туғызады.

Интерактивті тақта ақпаратты кеңінен ұсыну құралы болып келеді және баланың мотивациясын күшейтеді. Мультимедиялық технологияларды пайдалану арқылы (түс, графика, дыбыс, замануи видеотехникалық құралдар) түрлі жағдайлар мен ортаны моделдеуге болады. Мультимедиялық бағдарламаларға еңгізілген ойын компоненттері үйренушінің танымдық әрекетін белсендіреді және материалды ұғынуды күшейтеді. Оқытуда пайдаланатын интерактивті құралдар: тақта, компьютерлер балаларды диагностикалауда жақсы көмекші болып келеді:

- Зейінің дамытуда
- Есте сақтау қабілетін дамытуда
- Ойлау қабілетін дамытуда
- Тілің
- Жеке тұлғасың дамытуда
- Оқу әрекетінің дағдыларын қалыптастыруда

Ақпараттық мәдениетке бейімдеу – ол тек ғана компьютерлік сауаттылық емес, сонымен қатар этикалық, эстетикалық және интеллектуальдық сезімін меңгеруі болып табылады. Балалардың онай түрде түрлі электронды, компьютерлік жаңалықтармен жұмыстана білу тәсілдерін меңгеруі сөзсіз. Бала бір минутта 1 мыңға дейін шартты бірлік ақпаратты қабылдап өндей алады, ал көру органдары «қосылғанда» 100 мың шартты бірлік ақпаратты қабылды деген эксперимент арқылы дәлелденген. Мектепке дейінгі ересек жастағы балада ырықсыз зейіні жақсы дамығаны белгілі, бірақ балаға ақпарат қызықты, көрнекілік болғанда зейіні жинақталатыны, жағымды эмоциялар туғызатыны да белгілі. Компьютерді біріккен және өзбетімен әрекеттенуде қолдану баланың мотивациясын көтеру және оқуға деген жекелендіруінің бір тиімді тәсілі болып келеді, шығармашылық қабілеттерін дамытады және жағымды эмоциялық фон туғызады. Осыдан АКТ-ні оқытуда пайдаланудың тиімділігі көрінеді. Мектепке дейінгі мекемелерде АКТ пайдалану балаларда қоршаған ортаның ақпарат ағымын бағдарлай білу дағдыларын дамытуға, ақпаратпен жұмыстанудың практикалық тәсілдерін меңгеруге көмектеседі, заманауи техникалық құралдар арқылы ақпаратпен бөлісу дағдыларын дамытады. Оқу іс-әрекеттерінде АКТ пайдалану түсіндірмелі-иллюстративтік оқыту тәсілінен гөрі әрекет жасауға көшу мүмкіндігін береді, бала педагогикалық ықпалдын

пассивті объектісі емес, белсенді субъекті болады. Осы, мектепке дейінгі балаларды саналы білім алуға әкеледі. Интерактивті оқу іс-әрекеттерін өткізу бөлмесі келесі міндеттерді орындайды:

- балаларды жаңа технологиялары арқылы оқыту;
- сауық және ойын орталығы;
- мұнда көлемді білімдендіру және сауықтыру міндеттер орындалады;
- балаларға және тәрбиешілерге жұмыстануға өте жағымды жағдайлар туғызады;
- балаларды компьютерлік технологияның мүмкіндіктері мен дағдыларымен таныстырады.

Интерактивті тақтаны пайдалану

Оқытуда интерактивті кешендерді пайдалану сапалы, қызықты және оңтайлы болып келеді. Электрондық мультимедиялық бағдарламаларды дәстүрлі оқыту және педагогикалық инновациялармен қатар, оқыту үрдісінде үнемі қолдану дайындығы әртүрлі деңгейдегі балаларды оқыту тиімділігін көтереді. Бірнеше технологиялардың пайдаланудың әсері, оқыту нәтижесінің сапасын күшейтеді.

Электрондық жүйеде оқытуда мультимедияны пайдалану, балаларға ақпаратты беру жылдамдығын, оны түсінуді көтеріп ғана қоймай, соңымен қатар мынандай маңызды сапаларды интуиция, образдық ойлауын дамытады.

Мектепке дейінгі мекемеде интерактивті тақтаны пайдалану тәсілдері өте көп. Бұлар презентациялар, интерактивті оқыту бағдарламалары, графикалық, бағдарламалық орталықтарда жобалар құрастыру.

Интерактивті тақтаны пайдалануда қандай дағдылар болу қажет:

- Компьютерді қолдана білудің бастапқы білімі
- Word, Power Point бағдарламаларымен жұмыстану
- Интернет жүйесінде жұмыстану практикасы (бейнелерді, әзір презентациялар мен оқыту бағдарламаларын тауып алу).

Өздігінен даму технологиясы (Монтессори мектебі) - бұл баланы жан-жақты дамыту, дербестікке тәрбиелеу, бала санасында нәрселер әлемі мен ойлау әрекетінің бірігуіне, мұнда оқыту бала дамуына сәйкес болуы керек, сонда ғана бала өзін дамыта алады. Италиян психологі М.Монтесори түсіндіруінше баланың туғаннан азамат болғанға дейін барлық өмірі - оның еркіндігі мен дербестігінің дамуы болып табылады.

Бұл технологияның ерекшелігі оқытудың бірыңғай бағдарламасы болмайды, әркім табиғат берген даму жолымен жүреді. Балабақшада сабақ болмайды әр күн жалпы жиыннан басталады және жиыннан кейін әркім өз еркімен қалаған жұмысымен айналысады. Әр баланың іс-әрекеті өз еңбегіне қарай үлкендермен бағаланады. Мұндағы басты мәселе, бала өз-өзін бағалайды.

Балалар, әртүрлі жастағы топ болып жұмыстанады, мысалы 2 жастағы баланың қасында 4 жасар бала жұмыстанады, олар бір-біріне кедергі келтірмейді, керісінше бір-біріне көмектеседі.

Монтессори – топ көп орталықтардан тұрады:

Бала сезімін дамыту орталығы

Баланың сезім тәрбиесі, баланың қабылдауын дамыту және қоршаған әлемдегі заттардың қасиеттері туралы түсініктерін қалыптастыру: пішіні, көлемі, түсі, салмағы, кеңістіктегі орны, иісі, шығаратын дыбысы, т.б. болып табылады.

Іс-әрекет жасау орталығы

Бұл орталықта балалар өздерін күтуге арналған заттар орналасады. М.Монтессори балаға өзбетімен жұмыстануға үйрету, баланың интелектуальдық қабілеттерін дамыту, өз-өзін тәрбиелеу және жоғарғы баға беру күшті түрткіш болып келеді деп тұжырымдайды. Сонымен қатар практикалық жаттығулар орындау арқылы бала өзінің қимылын жетілдіреді.

Тіл дамыту және жазу орталығы

Материалдар баланың дұрыс тілін дамытуға көмектеседі, сөздік қорын байытады, қолын жазуға дайындайды, фонематикалық есту қабілетін дамытады, оқуға және жазуға үйретеді.

Әдебиеттер:

1. Б.Б.Аккуланова «Ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру
2. Н.Исабек «Компьютерлік технологияны пайдаланудың онтайлы өлшемдері»
3. М.Қиятовна «Баланың тілін дамытудағы ойынның маңызы» атты мақаласы.
4. Б.С.Кожанова «Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде педагогикалық технологияларды қолдану» атты мақаласы.

Аннотация

Қазіргі таңда мектепке дейінгі орындарда инновациялық технологияны ендіруге көптеп күш жұмсалады. Сол себепті мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтардың негізгі міндеті: әдіс тәсілдерді дұрыс таңдау, жаңаша педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, жеке тұлғаның дұрыс дамып қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау. Мектепке дейінгі білім беру орындарында, педагогикалық технологиялар мектепке дейінгі білім беру стандартын жүзеге асыруға бағытталған.

Аннотация

В настоящее время большое внимание уделяется внедрению инновационных технологий в дошкольных учреждениях. Поэтому основная задача педагогов в дошкольных организациях: правильно подобрать методы, правильно использовать новые педагогические технологии, создать благоприятные условия для правильного развития личности. В дошкольных организациях образования педагогические технологии направлены на реализацию стандарта дошкольного образования.

Annotation

Currently, much attention is paid to the introduction of innovative technologies in preschool institutions. Therefore, the main task of teachers in pre-school organizations is to choose the right methods, correctly use new pedagogical technologies, and create favorable conditions for proper personal development. In preschool educational organizations, pedagogical technologies are aimed at implementing the standard of preschool education.

УДК 37.013

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ж.Ұ.Ерғазықызы. – БГ(п)-118 топ студенті

Ғылыми жетекші: магистр оқытушы Тавбаева Д.Б.

Шымкент Университеті.

“Маған айт-мен ұмытып қаламын; Маған көрсет-мен есімде сақтаймын; Маған өзіме жасауға бер –мен үйренемін.”

(Қытай даналығы)

“Оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыру жолдары” Қазақстан Республикасы бастауыш білімінің міндетті мемлекеттік сатандартты жетілдіред. Бастауыш мектеп-бұл оқушы тұлғасы мен санасының даму қуаты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезең. Негізінен мемлекеттік стандарта дамыта оқыту ұстанымына сәйкес көтеру, білімінің танымдық, оқу-әрекетін қалыптастыруда, шығармашылық рөлін мақсат етіп қояды.

Оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін, белсенділігін қалыптастыруда олардың танымдық жан қуаттарын оянуна, қабілеттерін дамытуға ықпал етіп, өз беттерінше ізденсе, талабын ұштастырып білім деңгейін жетілдірудің маңызы ерекше болмақ. «Оқу инемен құдық қазғандай»-Деп бекер айтылмаған.

Қазақ ойшылы мен ағартушылары Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин, қоғамдық қайраткерлер мен педагогтар А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов өздерінің еңбектері мен тәжірибелерінде оқушылардағы шығармашылықты дамытуға ойларын жүйелеуге шақырған.

Танымдық белсенділік жеке тұлғаның әрекетінде қалыптасады. Оқушылардың оқыту мотивациясының тағы бір маңызды жағы белсенділікпен байланысты болады- бұл дербестік, оқыту анықтамасымен байланысқан, әрекет құралдары, үлкендердің және мұғалімнің көмегінсіз оқушылардың өздерінің іске араласуы. Л.П. Аристова танымдық белсенділікті қоршаған орта құбылыстары, үлкендердің және мұғалімнің пайда болуы ретінде қарастырады. Л.П.Аристова, Б.П.Есипов, И.Я.Лернер, О.Я.Савченко, Т.Я.Лернер белсенділікті ізденімпаздық шартына жатқызып, белсенді болмай ізденімпаз бола алмайсың деген пікір айтады.

«Дамыта оқыту деп – оқыту мақсаты, міндеттері, әдіс - тәсілдері баланың даму заңдылықтарына сәйкестендірілген оқытуды» атайды. Оқыту арқылы баланың психикасында жаңа құрылымдар пайда болуы, яғни жаңа сапалық өзгерістер болуы тиіс деп есептейді. Сондықтан да жаңа сапаға ие, шығармашыл, қабілетті адамдар тәрбиелеу үшін дамыта оқыту жүйесін ең негізгі басшылыққа алар нысана деп білеміз. Оқыту барысында баланың ақыл - ойын, қиялын т. б. танымдық үрдістерін дамытып қоймай, баланы әртүрлі әрекеттің субъектісі болып қалыптасуын қамтамасыз етуді алдыңғы қатарға шығарды.

Дамыта оқытуда баланың ізденушілік - зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Осыған байланысты Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдовтардың жасаған жүйесі 3 негізгі құраушыдан тұрады.

1. Оқу мақсаттарының қойылуы.
2. Оны шешу жолын бірлесе қарастыруы.
3. Шешімнің дұрыстығын дәлелдеуі.

Сабақты жақсы оқитын оқушылармен ғана белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жағдай туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек ету ойластырылса, әр оқушының оқуға деген қызығушылығы артады. Ұлы неміс педагогы А. Дистербергтің әйгілі «Неміс мұғалімдерінің білім беру ісіне басшылық» атты еңбегінің негізі болып табылады. Дамыта оқыту деп ол баланың білім алуға әрекет етуін ұйымдастыратын оқытуды атаған. «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді» - деген. Ал ойлауға үйрететін сабақты дамыта оқыту сабақтары деп білеміз.

Мен өзімді болашақ педагог ретінде :«Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, ынтасын оятып, танымдық белсенділіктерін арттыра отырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау» арқылы әр сабағымды қызықты, өзгеше өткізу үшін, әр пән бойынша көптеген жұмыстар жасауға тура келеді. Т.Сабыров оқыту процесінде оқушының оқу танымдық белсенділігі, негізінен, екі түрлі сипатта болатындығын айтты. Олар: сыртқы және ішкі белсенділік.

Сыртқы белсенділік дегеніміз – оқушы әрекетінің сыртқы көріністері (белсенді қимыл қозғалыстары, практикалық әрекеттері, мұғалімге зейін қойып қарауы, әрекеті т. б.) бірақ осы кезде ол басқа нәрсені ойлап отыруы да мүмкін.

-Оқушының ішкі белсенділігіне оның белсенді түрде ойлау әрекеті жатады.

-Оқушы белсенділігі қандай болғанда да ой дербестігіне сүйенеді.

-Оқыту үрдісінде оқушылардың белсенділігін дамытуды мақсат еткен мұғалім сабақтың барлық кезеңдерінде олардың ой дербестігін дамытуға тырысады.

-Оқушыда белсенділік бір қалыпта болмайды, оның қарапайым және күрделі шығармашылық т. б. белсенділік түрлері болады.

Танымдық белсенділік туралы анықтамаларға талдау жасай отырып, сондай-ақ педагогикалық эксперимент нәтижелерін пайдаланып, оқушылардың танымдық белсенділік белгілері жүйелерін анықтадық. Оған үш белгі тән:

1. Оқу-танымдық әрекеттің қоғамдағы маңыздылық бағыты.
2. Оқу-танымдық әрекеттің интеллектуалдық маңыздылық сипаты.
3. Оқу-танымдық әрекеттің реттеушілік сипаты.

Мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы арасындағы қарым - қатынасты сыйластық ізеттілік түрінде орнатып, жүрек жылынуының болуын қамтамасыз етіп. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділігін және қызығушылығын арттыру үшін мұғалім келесі әдіс - тәсілдерді қолдануына болады:

1. Тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау.
2. Арнаулы бір тақырыпта пікірталас тудыру.
3. Оқушылардың логикалық ойлауын дамытатын ойындармен берілген тапсырмаларды шешу (сөзжұмбақ, құрастырмалы ойындар).
4. Берілген тапсырманы түрлендіру бағытындағы жұмыс (кері есеп құрастыру, мәтін мазмұнын өңдеу, шығарма, шағын әңгіме мәтінін құру т. б.)
5. Әңгіменің ұқсастығын салыстыру бөліктерге бөлу, ат қойғызу.
6. Қиялдау арқылы сурет салғызу, рөлге бөліп оқыту.
7. Ұнатқан кейіпкерлерге мінездеме беру.
8. Мәтін, ертегі, әңгімені өз бетінше аяқтау.

Қорытынды: өзімнің баяндамамды қорыта келіп, мынадай түйін түйюге болады.

1. Оқушылардың ИННОВАЦИАЛЫҚ танымдық белсенділіктері артады.
2. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтары дамып, ізденістері артады.
3. Оқушылардың ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТЫРАДЫ.
4. ОқушыларДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЫНТАЛАНДЫРАДЫ.
5. Оқушылардың білімГЕ ДЕГЕН ҚҰШТАРЛЫҚТАРЫ жоғарылайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дамыта оқыту технологиялары Б. А Тұрғынбаева «Алматы», 2000ж
2. Мен және бәрі, бәрі, бәрі Алматы «Аруна» 2006ж
3. Қазақстан мектебі, Алматы №8 2003ж
4. Бастауыш сыныпта оқыту журналы №1 2006ж
5. Бастауыш мектеп журналы №5 1998ж

УДК 37.035

ОҚУШЫЛАРҒА АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУДЕ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ

МТ-118 студенті Халмуратова М.Б.

Ғылыми жетекшісі: Тавбаева Д.Б.

«Еліміздің болашақта қандай болатыны балаларымыздың бойына өзіміз қандай тәрбиені сіңіретінімізге тікелей байланысты»

Н.Ә.Назарбаев.

Данышпан Әбу-насыр әл-Фарабидің пікірі бойынша, бір халық екінші халықтан табиғи үш қасиетімен ерекшеленеді: болмысы, мінезі және тілі. Әл-Фараби өзінің әлеуметтік, этикалық көзқарастарының кіндігіне адамды алады. Тек қана өзіндік еркін әрекеттене алатын белсенді пенде қоғамдық пайдалы қызметін жеке бақытын жасай алады. Музыканы, тіл

білімін және логиканы педагогикалық ғылымға біріктіре отырып, осы арқылы Әл-Фараби дара тұлғаның жан-жақты үйлесімді дамуындағы тәрбие мәселесіне айтарлықтай мән берген.

Тұлғаны тәрбиелеу, оған кешенді білім беру, машықтануға дағдыландыру және мүмкіндікті дамытудың тарихы әріде жатыр. Алғашқы адамды тәрбиелеу процесі тіпті алғашқы қауымдық құрылыста қалыптасты десек те қателеспейміз. Себебі, алғашқы құрылған жанұя ондағы бала тәрбиесі бертін келе ашылған мектептер, бұлардың барлығының объектісі ол дара тұлғаны қалыптастыру тәрбиесі. Тәрбие қоғамдық құбылыс ретінде өздігінен пайда болып, жасалмай, тұлғаны қалыптастырып оны өмірге дайындаудың және оған қажетті қоғамдық сана мен қасиеттерді дамытудың құралы болып табылады.

Адамгершілік тәрбиесі жан-жақты тәрбиенің аса маңызды бөлігі болуымен қатар, ол адамгершілік – қоғамдық дамудың жемісі, әрі қоғам өміріндегі өзгерістерге байланысты дамып жетіліп отыратын маңызды құбылыс. Адамгершілік тәрбиесінің өзекті міндеті - өзі өмір сүріп отырған кезеңдегі қоғамның алдында тұрған мақсат мүддесіне сай адамгершілік қасиеттердің тұтастығын тәрбиелеу.

Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі де жас ұрпаққа - адамгершілік - рухани тәрбие беру. Құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру оның туған кезінен басталуы керек. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз - өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады. Рухани - адамгершілік тәрбие - екі жақты процесс. Бір жағынан ол үлкендердің, ата - аналардың, педагогтардың балаларға белсенді ықпалын, екінші жағынан – тәрбиеленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым қатынастарынан көрінеді. Сондықтан белгілі бір мазмұнды іске асыра, адамгершілік ықпалдың әр түрлі әдістерін пайдалана отырып, педагог істелген жұмыстардың нәтижелерін, тәрбиелеушілерінің жетістіктерін зер салып талдау керек.

Рухани-адамгершілік құндылық тәрбиесіндегі басты нысана тұлғаны құрметтеу. Оның рух иесі, бойында Жаратқанның ұлы қуаты бар – Кіші ғарыштық әлем, ғарыштың тіршілік иесі екенін және дүние мен, әлеммен біртұтастығын саналы түрде түсініп, оған бой ұсынуы, оны мұғалім солай қабылдауы шарт.

Адамгершілік сапалары:

- адалдық;
- махаббат;
- сүйіспеншілік;
- парасаттылық;
- ізгілік.

Тәрбие туралы ақын, педагогтардың ойлары

- М.Жұмабаев тәрбиені төрт түрге: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі, құлық тәрбиесі деп бөле келе «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны», - дейді.

- А.С. Макаренко ата-аналарға арнаған еңбегінде «Сіздің мінез-құлқыңыз - жеткіншек тәрбиесіндегі бірден-бір шешуші құрал. Сіз қалай киінсеңіз, басқалармен қалай әңгімелесесіз, қалай қуанып, қалай қайғырасыз, достарыңызбен және қас адамдарыңызбен қалай қатынас жасайсыз, сіз қалай күлесіз, газетті қалай оқисыз, радионы қалай тыңдайсыз, міне, мұның барлығының да бала үшін маңызы ерекше» - деген болатын.

- Абай былай дейді: «Балаға көбіне үш алуан түрлі мінез жұғады. Біріншісі-ата-анадан,, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі-құрбысынан. Солардың ішінен бала қайсысын жақсы көрсе, сонысынан көбірек жұғады». Сондықтан жұмыс қаншалықты қауырт болса да, қаншалықты шаршап-шалдығып жүрсе де ата-ана бала тәрбиесін ұмытпауы тиіс. Балалардың болашақ қадамы отбасында басталатыны бәрімізге аян. Бала жақсы әдетті болса да, жаман әдетті болса да ең алдымен жанұяда алады..

- И.Г. Песталоцци: «Еңбек адамгершілікке үйретеді, балалардың бірімен-бірін өзара және олардың ересектермен дұрыс қарым-қатынаста болуын қалыптастырады», - деген болатын.

Отбасы - адамзат баласының түп қазығы, алтын ұясы. Бала тәрбиесінде отбасының алатын орны ерекше, оны қоғамдық тәрбиенің қандай саласы болса да алмастыра алмайды. Отбасының негізгі қызметі баланы өмірге келтіру ғана емес, оның бойына көне заманнан келе жатқан ұлттық тәрбиенің тағылымдары мен аға ұрпақтың тәжірибесін сіңіру, қоғамға пайдалы жеке тұлға етіп тәрбиелеу болып табылады. Ата-ананың өз борышын мүлтіксіз орындауы – үлкен тәрбие мектебі. Еліміздің көркейіп, өркениетті елдің қатарына қосылып, халықаралық деңгейге шығуы бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев халыққа Жолдауында (2009ж.): «...Дағдарыстар өтеді, кетеді. Ал, мемлекет тәуелсіздігі, ұлт мұраты, ұрпақ болашағы сияқты құндылықтар мәңгі қалады», - деп тұжырымдағандай рухани-адамгершілік құндылықтарды өрістетуде отбасының рөлі ерекше. Отбасында тұрмыстың қалыпты жағдайлары жасалып, адамның мінез-құлқының негізі, сондай-ақ, еңбекке, қоғамдық ортаға, адамгершілік, идеялық және рухани құндылықтарға деген қарым-қатынасы дамып, жетіледі.

Отбасы тәрбиесінің мазмұны демократиялық қоғамның басты мақсатымен анықталады, яғни, жан-жақты және үйлесімді дамыған тұлғаны тәрбиелеу. Отбасы денелік және психикалық жағынан сау, адамгершілік, интеллектуалдық, дамыған, болашақ еңбектік, қоғамдық және отбасылық өмірге даяр тұлғаны өалыптастыруға міндетті. Отбасы тәрбиесінің мазмұнының құрамдас компоненттері: денелік, адамгершілік, интеллектуалдық, эстетикалық, еңбек/болашақ еңбекқор адамның негізін қалыптастырады/ тәрбиесі. Олар экономикалық, экологиялық, саяси, жыныстық білім берумен толықтырылады.

Отбасында балаларды тәрбиелеудің әдістері – бұл ата-аналардың балалардың санасына және мінез-құлығына мақсатты бағытталған педагогикалық әсердің тәсілдері. Олардың өздерінің ерекшеліктері бар: нақты қылықтарға негізделген және тұлғаға үйлестірілген, сәйкестендірілген балаға жекелік әсер; әдістерді таңдау ата-аналардың педагогикалық мәдениетіне байланысты. Отбасы тәрбиесінің әдістері: сендіру, жеке өнеге, мадақтау, жазалау.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең бастысы — өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі — келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени — ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу — біздің де қоғам алдындағы борышымыз.

Демек, отбасы - адам өмірінде, оны жеке тұлға ретінде қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Ата-ана мен отбасының өзге мүшелері баланың жас және жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, рухани-адамгершілік тәрбие берудің формалары мен әдістерін нақты жүзеге асыра білуі тиіс. Адамгершілік - адамның рухани арқауы. Өйткені адам баласы қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиетімен, адамдығымен, қайырымдылығымен ғана ардақталады. Ал, қоғамдағы адамгершілік тәрбиесі - адамгершілік сезімді, ұлттық сананы, парасатты мінез-құлық дағдыларын қалыптастырып, жетілдіруде жалпыадамзаттық құндылықтарды тиімді пайдалануға бағытталған жалпыадамзаттық тәрбиенің бір бөлігі. Сондықтан бүгінгі таңда оқу-тәрбие үдерісінің басты мақсаты - ақылды да әдепті, жан-жақты жетілген, адамгершілігі мол жас ұрпақ өкілдерін тәрбиелеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. - Астана: Елорда, 2008.
2. Оразбекова К.А. Иман және инабат. - Алматы: Ана тілі, 1993. – Б. 29.
3. Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің педагогика кафедрасының авторлар ұжымы. - Алматы, 2003. - Б. 28.
4. Журнал «Отбасы және балабақша». – Алматы, 2009жылы. - №2. – Б.11.
5. Баласағұн Ж. Құтты білік. - Алматы: Жазушы, 1986. - 175б.
6. Меңжанова А.К. Мектепке дейінгі педагогика. - Алматы: Рауан, 1992. - 203б.
7. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. - Астана: Елорда, 2007.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУЫ

**ДС-119 тобының студенттері Бәйділла О.Бекбердиев Б.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Ақылбек Ж. АнарбековБ.
Шымкент университеті.**

Қазіргі таңда қоғамның салауаттылығы маңызды сипатқа ие. Бүгінгі болашақ мұғалімді дайындауда олардың салауатты өмір сүру мен денсаулық, дене мәдениеттерін өздері игермей тұрып, оларды білімді, білікті маман ретінде қалыптастыру мүмкін емес. Себебі әр болашақ маманның денсаулығы жеке байлық қана емес, ол сондай-ақ халқымыздың білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты - мәдени орта, салауатты өмір салты. Президентіміз Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан - 2030» стратегиялық бағдарламасында «Салауатты әрі гүлденген экономика құрмайынша, біз қуатты мемлекет пен қарулы күштер құра алмаймыз, демографиялық, экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шеше алмаймыз, әрбір адамның жеке басының қадір-қасиеті мен әл-ауқатын арттыра алмаймыз», - деген болатын. Білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі. Соған байланысты көптеген құжаттар бар, мәселен: Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 ж 18 мамырдағы «Халық денсаулығы» атты мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде «Салауаттану-денсаулықты сақтау» бағдарламалары. Бұл құжаттардағы негізгі мәселенің бірі –дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру, жастар тәрбиесі.

Сондықтан да болашақ мұғалімдерге қойылатын жаңаша талаптар мен өзгерістер туындап отыр. Бұған себеп қазіргі кезде жеке тұлғаның қоғамдық және әлеуметтік мәні дене тәрбиесі мұғалімінің назарынан тыс қалмауы қажет. Дене тәрбиесі сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар, педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек. Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі туындап отырғандығы белгілі. Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек.

«Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті жалпы орта білімнің мемлекеттік стандартының негізгі ережелеріне» сүйене отырып, «Дене шынықтырудың» білім беру саласындағы негізгі мақсаты денсаулықты нығайту, білім, өмірлік маңызды қозғалыс біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыру, адамгершілік, еңбек және эстетикалық тәрбиенің міндеттеріне сәйкес жеке тұлғаны үйлесімді дамыту болып табылады.

Яғни, пәнді оқытудың **негізгі міндеттері:** өмірлік маңызды қозғалыс дағдыларын, танымдық-қозғалыс белсенділігін арттыруды қалыптастыруға себепкер болатын дене жаттығулардың негізгі түрлерімен оқушыларды таныстыру; қимыл-қозғалыс мәдениетін

қалыптастыру мен денсаулықты нығайтуға бағытталған қозғалыс іс-әрекеті және дене жаттығуларының негізгі түрлерін оқушылардың меңгеруіне көмектесу; дене тәрбиесі мен салауатты өмір саласындағы білімді қалыптастыру; бұқаралық спорттың маңызды негізін құрайтын жаттығулар техникасын жетілдіру есебінен дене қасиеттерін тәрбиелеу. Дене тәрбиесі тек дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты.

Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық процестер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың маңыздылығы артуда. Соңғы уақытта жеке тұлғаның дене тәрбиесі үздіксіз білім беру жүйесінде дене тәрбиесінің мақсаты түрінде қарастырылып жүр. Бұл мақсат үздіксіз білім беру мен жеке тұлғаны қалыптастыру жүйелерінің қазіргі даму талаптарына жауап бере алады. Бұдан басқа, жеке тұлға үздіксіз білім беру жүйесінің жекелеген бөліктерінің сабақтастық принципін бейнелейді; сонымен қатар субъектінің жеке өмірінің мәдениет сапасын анықтауға бағытталған «болашақ жоспары» туралы идея да бар. Айтылған мақсат және міндеттер оқу-тәрбие үдерісінің тиімділік талап өлшемдерімен нақтыланады. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі ғылыми және оқу пәні ретінде жетекшілік рөл атқара отырып, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытты анықтайды. Сонымен бірге осы саладағы білім негізінің жүйесін құрайды. Мұғалімнің дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесін жете білуі, оның педагогикалық ойлау жүйесінің дамуының басты шарты. Әртүрлі деңгейлерде дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғысынан шешуге, болып жатқан жаңалықтарды біліп отыруға, кейбір теориялық және іс-тәжірибелік жаңалыққа сын көзбен қарап қабылдауға, дене тәрбиесі міндеттерін шешуде қосымша өтетін ғылыми пәндердің атқарар рөлін дұрыс бағалауға, өзінің педагогикалық шығармашылық негізін жасауда дене тәрбиесі мәселесі бойынша жүргізілген зерттеудің маңызы зор. Мамандардың дене тәрбиесі жөніндегі байқауларды, зерттеулерді және іс-тәжірибелерді жинақтап, қорыта талдауы оқушылардың дене дамуы мен даярлығының қазіргі жағдайын шынайы бағалауға мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімнің оқушылардың белсенділігін дене тәрбиесі құралдарымен қалыптастыру тиімділігі, төмендегі педагогикалық шарттарын сақтаған кезде қамтамасыз етіледі:

1. Дене тәрбиесі процесінің кәсіби бағыттылығы.
2. Дене тәрбиесінің теориясымен әдістемесінің оқушылардың қозғалыс белсенділігін тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мәселелерімен толықтырылуы.
3. Дене тәрбиесі құралдарымен балалардың шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда, қажетті білім мен шеберліктің белгілі бір деңгейіне қол жеткізу.
4. Оқыту мен тәрбиелеу әдістерінің құралдарын, белсенді түрлерін пайдалана отырып, балалардың жеке- психологиялық ерекшеліктерін, қозғалыс белсенділігінің деңгейін ескеріп, іскер көзқарас таныту. Болашақ мұғалімдердің сабақ беруге даярлық көрсеткіштері олардың білімдерінің нақты, терең, жүйелі болуы, сол білімдер арқылы оқушыларды жаттықтыру іскерліктерімен және дағдыларымен қарулануы деп түсіну керек. Дене тәрбиесі пәнін ұйымдастыруда тәжірибелік дене тәрбие сабақтарында әртүрлі жаттығуларды пайдаланып, қызықты сабақтар өткізуді және пән бойынша сыныптан тыс жұмыстардың, үйірмелердің жұмыс формаларын анықтап, олардың тақырыптарын жоспарлары мен мазмұндарын жасайды. Болашақ дене тәрбиесі мұғалімін дайындау жүйесін және оны психологиялық-педагогикалық білім алуын үйлестірудің жетекші бағыты ретінде дене тәрбиесі үрдісін жүзеге асырудың және түрлендірудің жолдарын түсіндіретін және көрсететін білім жүйесін

қалыптастыру болып табылады. Дене тәрбиесін жүзеге асыруды сабақтастыру, дене тәрбиесі әдістемесін студенттерге үйрету жүзеге асырылуы тиіс. Бұл дене тәрбиесі мазмұны бойынша білім беруді жүзеге асыруда дұрыс меңгеруге ықпал жасайтын дене тәрбиесі әдістері мен технологияларына, оларды логикалық түрде құру, ұйымдастыру тәсілдеріне ерекше көңіл бөлінуі қажеттігін көрсетеді. Оқытушы нақты оқыту ақпаратын беруші, оны болашақ маманға меңгеруін ұйымдастырушы және соның нәтижесін бағалаушы позициясын ұстаушы адам ретінде болмауы керек, қайта көмектесетін, өзінің білім беру қызметінің субъектісі болу керек. Ол үшін оқытушы талдауға тиісті бағдарламаны меңгерудегі және бағдарламаны оқуда оқушылар өздері қабылдауына кеңесші, сарапшы болуы тиіс. Оқытушының жаңа ұстанымы үнемі оқушымен бірге кішігірім зерттеулер орындау, топтармен бірге оқу үдерісін ұйымдастырудың түрлі формаларын бірге шығармашылық тұрғыда іздестіру жаңашылдық бағытта кәсіби біліктілігін жетілдіріп отыру өзекті сипат береді деген тұжырым жасаймыз. 12 жылдық мектеп мұғалімін даярлаудағы білім мазмұнын жетілдіру жолдарының негізгі алғышарттары: дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру қажеттілігін сезінуі, педагогикалық іс-әрекетке тұрақты бағдарының болуы, оқушылардың дене мүмкіндіктері мен қозғалыс қимылдары ерекшеліктерін ажырата білуге деген қызығушылығы, дене тәрбиесі жүйесі туралы өз бетінше білімін көтеруге деген ұмтылысы. Сонымен қатар дене шынықтыру пәнінің мұғалімінің оқушылармен дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру туралы ілімі, оқушылардың дене мүмкіндіктері мен қозғалыс қимыл ерекшеліктерін білуі, оқушылармен дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру туралы әдістемелік сауаттылығы, жаңашылдық, кәсіби құзіреттілік деңгейі басшылыққа алынады. Яғни, дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыруда педагогикалық жағдаяттарды шешу, оқушылармен мектепте, сыныптан тыс жұмыстарда, мектептен тыс жұмыстардағы дене тәрбиесін ұйымдастыру ерекшеліктерін меңгеру сынды жұмыстарды ұйымдастыру шеберліктері арқылы білім мазмұнына сәйкес өзіндік ерекшеліктерімен даралана білуі арқылы педагогикалық рефлексияны меңгеру, дене тәрбиесі жүйесін педагогикалық талдауы, шығармашылық ізденімпаздық, дене тәрбиесінде дене мүмкіндіктерін талдау білімділігі, дене тәрбиесі жүйесі туралы білімі мен біліктілігін жетілдіруге ұмтылуы қарастырылады. Осы көрсеткіштерге сәйкес дене шынықтыру пәні бойынша болашақ мұғалімдердің даярлығын қалыптастырудың жоғары, орташа, төмен деңгейлерін толық анықтауға болады. Негізінен, дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі жөніндегі білім мазмұны бойынша меңгерген білімі айтарлықтай терең; өз жеке басының белсенділігімен ерекшеленеді; білімін жетілдіруге ынталы; дене мүмкіндігі мен рухани жан-дүниесінің біртұтас жүйе екендігін сезіне біледі; дене жаттығуларының, қозғалыс қимылдарының т.б. дамыту, білімдік, сауықтыру міндеттерін шығармашылық тұрғыда қабілетті маман даярлау заман талабы. Оқушылардың тәрбие жұмысы – мұғалімнің кәсіби қызметінің ажырағысыз және құрамдас бөлігі. Сондықтан жоғары педагогикалық білім берудің негізгі міндеттерінің бірі болашақ мұғалімдерді оқу-тәрбие жұмысына дайындау болып табылады.

Педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің оқушылармен тәрбие жұмысына даярланудың маңызды құралы, тұтас педагогикалық процестің құрамдастарының бірі есебіндегі дене тәрбиесі болып табылады. Алайда, студенттердің көпшілігі дене тәрбиесін тек биологиялық тұрғыдан ғана қарастырып, оның қоғамдық маңыздылығын терең түсінбейді, ал шындығында, оқушының тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуында айрықша орын алатын дене тәрбиесі мен спорттың әлеуметтік қызметі де зор. Болашақ мұғалімдерді тәрбие жұмысына дене тәрбиесі құралдарымен дайындау қажеттілігі мен оны қанағаттандыру мүмкіндігі арасындағы қарама-қайшылықтың болуымен де байланысты, өйткені дене тәрбиесі мұғалімі оқушының апталық қозғалыс қажеттілігін (10-12 сағат) аптасындағы 2 сабақ ішінде (2 сағат) қамтамасыз ете алмайды.

Заманның жаңа даму сатысында білім беру жүйесі қоғамның жаңа экономикалық саясат, әлеуметтік және интеллектуалдық деңгейіне сай келуі тиіс.

Осыған орай білімнің мақсаты, мазмұны және оны оқыту тәсілдері қайта жетілдіру, оқу жүйесін реттеу, ұйымдастыру мәселелері зерттеліп, өз шешімін табуды қажет етеді. Жаңа

заман талаптарына сәйкес жоғары мектептің дамуы көптеген қоғамдық-әлеуметтік мәселелерді шешуді қамтамасыз етуі керек. Заман талабына сай жоғарғы мектептің алдына қойған мақсаттың ең маңыздысы - қоғамға қажетті жоғары білімді мамандарды даярлау. ХХІ ғасырдың басында ғылыми техникалық прогрестің және ақпарат көлемінің өсуі жоғары оқу орындарындағы алынған білім қорының белсенді кәсіби іс-әрекетінің барлық кезеңіне емес, тек қысқа уақытқа ғана оның мұқтаждығын қанағаттандыратындығын көрсетті.

Білім берудің басты сипаттары - оның тұтастығы, оқытудың мазмұны мен сапасына қойылатын мемлекеттік талаптардың бірегейлігі, икемдігі мен, мазмұнын жақсарту мен білім жүйесін басқаруды демократияландыру болуға тиіс.

Дене шынықтыру және спорт - ел азаматтарының денсаулығын нығайтудың, жастарды рухани тәрбиелеудің және дене тәрбиесінің, салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі. Сол себепті мемлекеттің осы саладағы бірінші кезектегі міндеті - ел халқының қалың жігінің дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануына қол жеткізу. Тұрғындар арасында дене шынықтыруды дамыту ынталы тиісті құрылымды қалыптастыру жолымен жүзеге асырылуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдердің жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың теориялық негіздері.- Алматы: Ғылым, 2005.- 410 б. 8.

2. Дене тәрбиесі. Әдістемелік құрал Г.Маковецкая, Т.Васильченко, О.Меркель. Алматы кітап 2009ж

3. Базарбегі Т. Бастауыш мектептегі дене тәрбиесі – Алматы; Рауан, 1994.

4. Брусиловский М.В. Қазақстандағы дене тәрбиесі және спорт очерктері". Алматы, "Кітап", 2001.

5. Дене тәрбие жүйесінің мазмұны мен негіздері. //Ұлт тағылымы. № 4. – Алматы, 2005.

6. Танекеев М.Т. Қазақстандағы дене тәрбиесі. Алматы, 2001.

7. Уанбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы, 2001.

8. Оразов Ш.Б. Болашақ мұғалімдерді оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыруға дайындаудың ғылыми - педагогикалық негіздері. Автореферат Түркістан 2010

9. Тлеуов А.Т. 12 жылдық мектеп мұғалімін даярлаудағы білім мазмұнын жетілдіру. Қызылорда 2010.

Резюме

В статье рассматривается о использовании новых технологий в системе физического воспитания будущих учителей.

Summary

The article discusses the use of new technologies in the system of physical education of future teachers.

ӘӨЖ 796.386

ФУТБОЛ ӘЛЕМДЕ КЕҢ ТАРАҒАН СПОРТТЫҚ ОЙЫН ТҮРІ

ДС-119 тобының студенттері Дуйсенбек Р. Жамалдин Т.

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Асубаев Б. Сикымбаев Қ.

Шымкент университеті

Футбол ойыны барлық дүние жүзінде кең тараған спорттың бір түрі. Футбол спорты 4 жыл сайын дүние жүзілік жарыс өткізіліп отырады. Төрт жылдық жарыстар арасында Еуропачемпионаты өткізіліп отырады және де жыл сайын Лига Чемпионы мен Лига Европасы өткізіліп тұрады. Футбол — (ағылш. foot — аяқ, ball — доп) спорттың командалық ойын түрі

және де әлемге аса танымал ойындардың бірі болады. Ойынның негізгі мақсаты қарсылас команданың қақпасына аяқпен немесе басқа да дене мүшелерімен (қолдан басқа) қарсылас командаға допты көбірек салуға мақсат етеді. Командалық сайыстар нәтижесінде екі команданың салған доптарының санына байланысты ұпай жинайды.

Футбол тарихы XII ғасырдан басталады. Англияда ойын тәсілімен ережелерін ойлап шығарылған. Футболдың алғаш 1863 ж. Англияда арнаулы ережесі бекітіліп, тұңғыш қауымдастық құрылды. Сондықтан Англия аталмыш спорт түрінің отаны болып есептеледі. Бірақ футболға ұқсас аяқ доп ойынының түрлері Ежелгі Мысыр, Қытай, Грекия, Римде орын алған. Ал онан кейінірек Франция мен Италияда дамыған. Кейін бұл спорт түрі біраз өзгерістерге ұшырап, футбол деген атаумен бізге жетті.

Қазақстанға футбол 1909 - 1910 жылдары келді. Ойын шарттарын бұзушылықты фол деп атайды. Бірінші рет тәртіп бұзғаны үшін сары карточка беріледі, ал екінші қайталаған үшін – қызыл карточка мен ойыншыны ойын алаңынан шығарады. Халықаралық футбол ассоциацияның (IFAB) әртүрлі деңгейде және әртүрлі футболшылар топтары үшін (мысалы, жасөспірімдер үшін, әйелдер үшін, мүмкіншілігі шектелгендер үшін, т.б.) ресми түрінде қабылданған ойын шарттарының 17 нұсқасы бар. Әр команданың құрамында 11 ойыншы (қосалқы ойыншыларды санамағанда), оның біреуі - қақпашы. Өз айып алаңында қақпашыдан басқа ойыншы допты қолымен ұстауға болмайды. Қақпашыдан басқа ойыншылар қорғаушылар, жартылай қорғаушылар, шабуылшылар болып бөлінеді. Бір ойынның аты - матч, матч екі 45 минуттық бөлімнен (тайм) тұрады. Ойын арасында 15 минуттық үзілісі бар. Ойын мақсаты – команданың допты қарсылас команданың қақпасына салу (гол) және өз қақпасына салғызбау. Ойынның нәтижесінде көбірек доп салған команда ұтады. Егер де ойынның нәтижесінде екі команда да бірдей гол салса – тең ойын деп саналады. Бұл жағдайда тағы қосымша уақыт (15 минуттанекі тайм) берілуі мүмкін. Егер де қосымша уақыттан кейі тең ойын болса – матчтан кейінгі пенальти жұптары өткізіледі. Ойын 100-110 м, ені 64-75 метрлік тіктөртбұрышты алаңда өткізіледі. Биіктігі 2 м 44 см, ұзындығы 7 м 32 см-лік қақпасы бар. Қақпаның сыртына тор керіледі. XIX-ғасырдың соңына қарай футбол Еуропа мен Латын Америкасы елдеріне кеңінен тарай бастады. 1904 жылы халықаралық футбол федерациясы (FIFA), 1954 жылы Еуропа футбол қауымдастықтары одағы (УЕФА) құрылды. 1900 жылдан бастап олимпиялық ойындар бағдарламасына енген. 1930 жылдан бастап төрт жылда бір рет әлем чемпионаты және 1958 жылдан бастап Еуропа кубогы үшін жарыстар өткізіліп тұрады. Өмір көрсеткендей ешқандай ойын, егер де жақсы ойыншылары болмаса нәтиже бермейді. Футболшы көптеген қажетті қасиеттерге ие болуы керек.

Футболдағы әр ойыншы доп алып жүру, дәл пас, қақпаға допты тура бағыттап білуі керек. Осылармен бірге ол бүкіл ойын бойы түсетін ауыртпалыққа шыдай білуі керек. Футболда басты, маңызды ол ойыншылардың өз денесімен допты игеруі. Міне осыларға байланысты ойыншы, егер де жарыстарда жақсы жетістіктерге жеткісі келсе, өзінің дайындығына басты назар аударуы керек. Ал осындай дайындық өзіне жоғары физикалық дайындықты, әртүрлі техникалық ойдыққа жетеді. Осындай дайындықтың әрбір бөлігі бір бүтіндей болуы керек. Физикалық дайындық ол физикалық жұмыс жасау қабілетін немесе футболшының физикалық жағдайы немесе күш, ептілік, икемділік, жылдамдық және шыдамдылық секілді физикалық қасиеттердің жиынтығы. Техника – дегеніміз ол ойын кезінде футболшының допқа және өз денесіне ие болуы. Тактика – дегеніміз ол ойланылған, әрбір ойыншының және бүкіл команданың қозғалысы амалдары. Ойын кезінде алаңда футбол шеберлерінің дәл пастарды әдемі комбинацияларын көруге болады. Осылардың барлығы бұл шеберлерге көптеген жаттығулар арқасында келеді. Жаттығулар кезінде футболшылар физикалық, техникалық және тактикалық дайындықтарға көп уақыттарын бөледі. Қазақстандық футболдың басқарушы органы болып 1992 жылы құрылған. 1994 жылы Қазақстан FIFA-ның толыққанды мүшесі атанды. 2001 жылға дейін Азиялық конфедерацияға кірген болса, 2002 жылы UEFA құрамына өткен. 2002 жылдың 25 сәуірінде Қазақстан UEFA-ның 52-ші мүшесі болып қабылданды. Қазақстан футбол федерациясын Еуропа футбол қауымдастықтары одағы құрамына қабылдау туралы шешім Стокгольмде өткен УЕФА

конгресінде бекітілген. Содан бері бұл күн Қазақстан футболы күні ретінде аталып өтіледі. Алғаш рет футбол командасы Жарыш деп аталып 1913, Семей қаласында құрылды. Бұл командыда атақты жазушы М.Әуезов ойнаған.

Кеңес үкіметі кезінде Қазақстанда көптеген командалар құрылып соның ішінде беделді командалардың бірі Алматылық Қайрат(жоғарғы лига) Шыменттік Металлург кейінірек Мелиоратор басқаша Ордабасы деп аталды. Қазақстанның үздік ойыншылары: Б.Байсейітов, Қ.Ордабаев, Т.Сегізбаев, П.Естафий, А.Талмачев, Қ.Бердиев т.б. Қазақстан құрамасы 1996 жылғы Азия Кубогының іріктеу турнирінде өткізді. 7-ші топта Сирия және Катар құрамаларымен бір топқа түсіп, алғашқы кездесуінде Катар құрамасын 1-0 есебімен жеңді. Бұл осы іріктеудегі құраманың соққан жалғыз добы болатын. Одан кейін олар қалған үш кездесуде бірде-бір доп соға алмай, қақпасына барлығы алты доп жіберіп алып, жеңіліп қалды. 1998 жылғы ӘЧ-ның іріктеу кезеңінде Қазақстан Ирак және Пәкістан құрамаларымен 9-шы топқа түсті. Алғашқысын 2-1, 3-1 есебімен жеңсе, екіншісін 3-0, 7-0 есебімен жеңді. Екінші кездесуде Оңтүстік Корея, Жапония, БАӘ, Өзбекстанмен бірге В тобына түсіп соңғы орын алды. Біреуінде жеңіп, үшеуінде тең түсіп, төртеуінде жеңіліп қалды. 2000 жылғы Азия Кубогының іріктеуінде Катар, Иордания, Палестина, Пәкістан құрамаларымен бір топқа түсіп екінші орын алды. Топ жеңімпазы Катардан 1 ұпай қалып қойды. 2002 жылғы Әлем Чемпионатына іріктеуде Ирак, Непал және Макао құрамаларымен бір топқа түскен Қазақстан Ирак құрамасымен ұпайы тең түсіп, қосымша көрсеткіші бойынша қалып қойды. 2000 жылы ҚФФ Азиялық аймақтағы футболдың даму перспективасы төмен деген көзқараспен Евро аймаққа өтудің жолдарын іздеді. Қазақстанның географиясындағы Батыс Қазақстан, Атырау, Ақтөбе облыстары Еуропаға кіріп тұрғандықтан, 2002 жылы Қазақстан УЕФАға қабылданды. Сондықтан Қазақстан өту кезеңінде болғандықтан 2004 жылғы Азия Кубогы мен Еуропа Чемпионатының іріктеу турниріне қатысқан жоқ. 2006 жылғы ӘЧ-на іріктеуде Қазақстан тұңғыш рет Евро аймақта өнер көрсетті. Украина, Түркия, Дания, Грекия, Албания және Грузия құрамаларымен бір топқа түсіп, 12 ойында 1 ғана ұпай жинап соңғы орын алды. 2006 жылдың басында құраманы голландиялық маман Арно Пайперс баптады. ЕУРО-2008 іріктеуінде 14 матчтың екеуінде жеңіске жетіп, 4 матчта тең түсті. Нәтижеде 8 құраманың арасында 6-ші орын алды. 2010 жылғы әлем чемпионатының іріктеуін Қазақстан құрамасы сәтсіз бастады. Осының салдарынан Арно Пайперс қызметінен кетті де, орнына неміс маманы Бернд Шторк келді. Шторк та құраманы көтере алмады. Құрама бірнеше рет ірі жеңіліске ұшырап, 2011 жылы Мирослав Бераник келді. Бераник келісімен құраманың ойыны аздап болса да жүйеге түсіп, шамалы дұрысталды. Бірақ 2013 жылы құрамадан ол да кетті. Одан кейін келген Юрий Красножан, Талғат Байсуфинов, Александр Бородюк секілді бапкерлер де айтарлықтай табысқа жете алмады. 2018 жылдың 1 наурызында құрамаға болгариялық маман Станимир Стоилов келді. Соңғы кездері футбол командалары жоғары нәтижелерге қол жеткізіп келе жатыр. Сонымен атамыз М.Әуезов бастап берген футбол ойыны ары қарай дамытуға міндеттіміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мак –комс А.Дж .Скелетные мышце (строение и функции). Киев, Олимпийская литература, 2001,-407с
2. Селуяное В.П., Сарсения С.К, Сарсения К.С Физическая подготовка футболистов.- «ТВТ Дивизон», Москва, 2004.-191с.
3. Озолин Н.Г.Ностольная книга тренера. Наука побеждать, профессия тренер.- Москва, АСТ, Астрель, 2002.
4. Футбол. Учебник для вузов. Под ред. Казакова П.Н.:Фис, 1976.
5. Гломазов С, Чирва Б. Футбол . Теоретические основы и методика контроля технического мастерства. Москва, Физкультура и спорт, 2001г.
6. Остьянов В.Н. Гадамак И.И Бокс. Оқу мен жаттығу. Киев, Олимпиадалық әдебиет 20001ж.

Резюме

В работе рассмотрены история развития футбола в том числе и в Казахстане

Symmary

The history of development of football including in Kazakhstan

ӘӨЖ 796-512.122

ТӘУЕЛСІЗ ЕЛДІҢ ЖАС ӨРЕНДЕРІНҚАЗАҚ КҮРЕСІ АРҚЫЛЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ.

ДС-119 тобының студенттері Жандос Р., Жуманов Д.

Ғылыми жетекшісі: доцент Гусейнов М. ПошимовТ.

Шымкент университеті.

Қазақ күресінің тарихы ұлтымыздың өмір тарихымен тығыз байланысты. Балуандардың күш сынасуы ат жарысы, ақындар айтысы сияқты қазақ халқы өнерінің ажырамас бір бөлігі болып саналады. Қазақтар күш иесін «алып», «толағай», «балуан» деп атап, оны ерекше қасиет қонған адам ретінде таныған. Күрес – ұлттық мәдениетіміздің маңызды бір саласы болып табылады. Қазақтардың жыл он екі ай далада өмір кешіп, үнемі қозғалыста болу тірлігі, жас баладан бастап еңкейген кәріге дейін дене-күш дайындығына ерекше талап қойды. Қазақ елінде ат үстінде еркін отырудан бастап, садақ ату, күрес, жекпе-жек айла-тәсілдерін меңгеру ұл мен қызға бірдей қойылатын талап деңгейіне көтерілді.

Халқымыздың ұлан-байтақ аумақта орналасуы, көшіп-қонып жүруге негізделген шаруашылығы және көршілес елдер салт-дәстүрлерінің ықпал етуі қазақ жерінде балуандық өнердің бір-бірінен айырмашылығы бар бірнеше түрлерінің дамуына негіз болды. Ертегі, аңыздарда, батырлар жырларында, тарихи және көркем шығармалар мен, археологиялық қазба деректерде жекпе-жек және күрестің бірнеше түрлері болғандығы туралы көптеген дәлелдер кездеседі.

Король Кастилий Генрих III-тің жіберген саяхатшысы Рей Гонзалес Клавдихо өте құнды деректерді келтіреді. Ол даңқты қолбасшысы Темірдің сарайында ең күшті балуандардың белбеуден ұстап күрескенін тамашалайды. Бұл 1403-1406 жылдар аралығы екенін ескерсек, белбеуден ұстап күресудің ережесі әлдеқайда ертеден бастау алғанына көз жеткіуге болады. Темір әміршінің белбеуден ұстап күресуге қатты назар аударып, көз салып қарап отыруы туралы тың тарих жылнамасының мәні зор. Атақты, ауыр айқастарда жеңіске жеткен балуандарға алтыннан, күмістен, басқа да бағалы металлдардан жасалған сыйлықтар, тарту-таралғылар беріліп отырған. Тағы бір құнды жаңалық: атақты тарихшы Әбілқазы Бахадүрхан былай деп жазады: «Чурас деген бектің бірі айтты: «Осында бір күшті бар. Сол онымен күресіп көрсін. Егер ол оны жеңсе, мен мұсылман боламын. Моңғолдың күштісін алып келді. Шейх білекті түрінді. Әлгі балуан өте қарулы екен. Бірақ, Шейх оны кеуде тұсынан қатты ұрып еді, моңғол есінен танып құлап жатты... Әмір Чурас жағдайды көргеннен соң мұсылман дініне енді. Бұл күні 160 мың адам мұсылман дінін қабылдады. Содан бері Шағатай ұлысында ислам мемлекеттік дін болып жария етілді» [1].

Тарихи жазбаларда балуандық өнер туралы деректер өте көп. І.Жансүгіровтың "Құлагер" поэмасы мен Ғ.Мүсіреповтің "Ұлпан" романындағы балуандардың айқастары халықтың бауырынан бастау алған өнердің мәңгілік екенін дәлелдейтін бір ғана мысал. Батырлар жырларына зер салсаңыздар халықтың жекпе-жек өнеріне асыл мұра ретінде қарағанына күмән келтірмейсіз. Академик, ғалым Әлкей Марғұлан «балуан» сөзін көне түркінің «блбл» сөзінен шыққандығын айта келіп, Орхон-Енисей жазуындағы «балбал» сөзі «кемпір тас» қазіргі уақыттағы «балуан», яғни күшті, мықты, алып ұғымын беретіндігін көрсетеді. Ұлттық спорт ойын түрлеріндегі қазақ күрес өнері ұлттық мінез негізінде өмірге келген, онда үлкенді сыйлау, күштіге сый құрмет, әлсізге түсінікпен қарау, қарсыласқа әділ,

сөзде тұру қасиеттері көрініс табады. Мысалы: Қазақ күресінде қарсыластың тек алдынан келу, оны тек тік тұрып лақтыру, қарсыласты жерде мыжымау, тек таза жауырынын кілемге тигізу. Бұл күресте дене күшімен қоса адамгершілік, психологиялық дайындықтаржүіелі іске асырылған. Қазақ еліндегі әлемге аты шыққан палуандар осы қазақ күресінен бастаған. Алып күш иесі Иманжүсіп, Балуан Шолақ, Қажымұқан, Битабар, Боранкұл, Молдабайлар туғызған қазақ күресі Ә.Айханов, А. Бұғыбаев, А. Ғабсаттаров, Ж. Үшкемпіров, Д. Тұрлықановтармен жалғасы бүгінге жетіп жатыр [2].

Ал, бүгінгі қазақ күресінің әлемдік спорт өнерінің ішінде өз орнын табуы, қазақ өнерін өзге халыққа үйретуге, өсіп келе жатқан болашақ ұрпақтың мақтаныш сезімін оятуға әсер етуде. Біздің күрес мәдениетіміздің тамыры терең және тәрбиелік мәні жоғары екендігін осыдан көруге болады. Мысалы: ұлттық спорт ойын түрлеріндегі қазақ күресінің іргетасын, 2003-жылдың қараша айында Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Назарбаев қалады. Міне содан бері жыл сайын Елбасының атындағы жұлде өтуде; 2006-жылы 5-6 қарашада Балуан Шолақ атындағы спорт сарайында қазақша күрестен тұңғыш рет дүниежүзілік дода өтті. Оған 48 елдің балуандары қатысты; 2005 жылы Астанада Ел басы Нұрсұлтан Назарбаевтың тікелей ат салысуымен, қазақ күрес мәдениетін әлемге таныту туралы ізгі бастамамен алғашқы рет халықаралық турнир өтті . Қазақстан Республикасы Президентінің қолдауымен, Қазақстанда Дүниежүзілік «Қазақ күрес» федерциясы құрылып, алғаш рет 2004-жылы Алматыда халықаралық Президент турнирі өткізілді. 2006-жылдың қарашасында тұңғыш рет қазақ жерінде әлемнің түпкір-түпкірінен келген 50-ден астам мемлекет палуандары қатысқан алғашқы әлем чемпионаты жалауын көтерді. Қазақ күрес ережесі 90 елдің тіліне аударылды. Бір мақтанатын жай «ине өткен жерден жіп өтеді» дегендей Қазақ күрес өнерін мойындаған мемлекеттер енді күрес терминдерін қазақ тілінде білуге тиісті. Төл спорттың өнерін терең біліп қоймай, оған басқа ел мәдени өкілдерінің қызығушылығын мойындату ол рухтың күштілігі.

Ендігі жерде, қазақ халқы тек өзгенің мәдениетін үйренуді ғана емес, сонымен қатар, өзінің спорттық күрес мәдениетін өзгелерге, әлемге үйретуге кірісті. Осы арқылы, біздің спортшылардың рухы жоғарлап, елге деген сүйіспеншілік сезімі арта түсті. Яғни, біз өз мәдениетіміздің қадыр-қасиеттерін көтеру арқылы жастарға патриоттық тәрбие бере аламыз.

Елбасы да, күрес туралы өз ойын, 2005-жылы 13-қараша айында Астана қаласында самбодан өткен 28- әлем чемпионатында, осы жарыста үш дүркін жеңімпаз атанған Асқар Шақаровқа алтын медальді өз қолымен табыстау кезінде жеткізді. Онда: «Күрес адамның денесін, күш-қайратын ғана емес, еркін-жігерін де шыңдайтын спорт түрі. Мен жас кезімде классикалық күреспен айналыстым және кейін соның пайдасын көрдім . Біле білген адамға өмірдің өзі күрес емес пе. Ендеше, мен елімнің жастарын, халқымыздың ұлттық болмас-бітіміне етене жақын осы күрес спорты түрімен айналысуға шақырар едім. Бізге жаны сұлу, дені сау, күш қайраты мол, білімді, отаншыл ұрпақ керек. Сондықтан, кез-келген жас спорттық күресті өзіне серік еткен жөн»- деп көрсетті. Осылай, қазақ спорт мәдениеті, қазақ күресінің дүние жүзілік мәдениеті, жас спортшылардың рухын, мақтаныш сезімін ұятты, осы өнер арқылы жастардың еліне, жеріне отаным деген сүйіспеншілігі дамиды деп көрсетті.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму барысында саяси-идеялогиялық, мәдени тұрғыда жаңаруына сай жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеу бүгінгі өмір тұрғысынан алғанда елімізде негізгі стратегиялық басым бағыттардың бірі болып отыр. Өйткені ХХІ ғасыр жаһандану дәуірі әлемдегі дамыған елдер бір-бірімен тығыз байланыста болуына, тек экономикалық, мәдени, ғылым-білім саласында ғана емес, өмірдің рухани құндылықтарында негізгі фактор ретінде алға шығуы да әсер етеді. Жаһандану кезеңінде өзге мемлекеттермен терезесі тең түсу рухани бай,өз отанын шын сүйетін, отаншыл азаматтардың үлесінде тиеді.

Сондықтан да, Ел басының «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының еліміздің рухани әлемін дамытудағы сүбегейлі үлесі мол дер едік. Себебі, қай халықтың болмасын өзге жұртқа ұқсамайтын бөлек болмас-бітімін даралап, өзіндік тағдырын айқындайтын басты белгі-мәдениеті болады. Мәдениет – ұлттың бет-бейнесі, рухани болмысы, жаны, ақыл-ойы,

парасаты. Өркениетті ұлт, ең алдымен, тарихымен, мәдениетімен, ұлтын ұлықтаған ұлы тұлғалармен, әлеуметтік мәдениеттің алтын қорына қосқан үлкенді-кішілі үлесімен мақтанады. Осы арқылы, өзінің төл мәдениеті арқылы ғана басқаларға танылады [3].

Бүгінгі педогогика ғылымының тілімен айтқанда, мәдениет арқылы ұрпақ тәрбиесі, ұлттық мәдениет қалыптасады, ал өз мәдениеті арқылы әлем таниды. Ұрпақ тәрбиелеу - әлемдегі дамыған елдерге бақталас болуға әкеледі. Сондықтан, ұрпақты тек рухани-мәдени таным арқылы, тарихи сана негізінде, отаншылдық рухында тәрбиелеу бүгінгі мемлекетіміздің темір қазығы болып отыр.

Бұл үрдісте жас спортшының ой-санасы тың мәліметтермен кемелдене түседі, сезімі ұшталып, бойында рухани қажеттенулер пайда болып, белгілі бір іс-әрекетке итермелейді. Сондықтан отаншылдыққа тәрбиелеу барысында алдымен спортшыға патриоттық сана қалыптастыру, патриоттық сезімін оятып, патриоттық іс-әрекетке бейімдеу қажет. Мұнда патриоттық сананы тұлғаның ішкі жан-дүниесінің қозғалыстары деп қарастыратын болсақ, ол сезімнен және іс-әрекеттен көрініс береді. Педагогика, психология, физиология т.б. ғылыми әдебиеттердегі патриотизмге қатысты ой-пікірлермен бірге, мерзімді басылымдардағы жекелеген ғалымдардың мақалаларын зерделеу барысында біз мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеудің бағыттарын нақтылау қажет екендігіне көз жеткіздік.

Зерттеуші Д.С.Құсайынованың көзқарасы бойынша, «патриотизм»- адамның туа біткен, биологиялық қасиеті емес, ол - әлеуметтік, тарихи қалыптасқан, отанға деген сүйіспеншілік сезім, ол Отанға қызмет етуден көрінеді [4].

Жастарды патриотизмге тәрбиелеудің бір жолы күрес арқылы, яғни қазақ күресі арқылы тәрбиелеу болып табылады. Себебі, философиялық тұрғыдан тоқталсақ, өмірдің өзегі - күрес. Яғни «күрес» деген бір ауыз сөздің мән-мағынасы тереңде. Жұмыр жердегі барлық тіршілік иесі өмір үшін күреседі. Осы күрес барысында қанша ұлттар мен ұлыстар жер бетінен жоғалып та кеткен. Яғни, адамзаттың ұлы тарихы күреспен жасалған және бүгінгі уақытта да жалғасуда, жалғасын табуы да тиіс.

Бұл кезеңнің негізгі мақсаты, қатысушылардың отансүйгіштік туралы ұғымын, қазақ күресі, қазақ балуандары туралы ойларын анықтау болатын. Зерттеу барысының алғашқы кезеңінде сауалнама, тест, әңгімелесу, бақылау, әдістерін қолданылып, оқу-тәрбие үрдісінде жас спортшыларға отансүйгіштік тәрбие беру деңгейінің алғашқы күйі (қазақтың ерлік дәстүрлеріне деген көзқарасы, Отан қорғау, отаншылдық сезім туралы ұғым-түсініктері, қазақ күрес тарихындағы отансүйгіштік негіздегі материалдарға қызығушылығы, Қазақстан Республикасының отансүйгіштік) анықталды.

Жас спортшылардың тәуелсіз елде «Елжандылық», «Спорттық елжандылық» саласындағы түсінігін байқау мақсатында ОҚО №3 Олимпиядалық резервтерді дайындайтын спорт мектептерінің оқушыларына «Елжандылық дегеніміз не?» деген сұрақ қойғанымда келесідей көріністі байқатты:

Көпшілігі бұл сұрақты түсінетіндіктерін байқатқан, ал 8,1% респонденттер елжандылыққа дұрыс сипаттама бере алмады. Олардың ойларына елжандылық «өз елінің мүддесін басқа халықтың мүддесіне зиян келтіру арқылы қорғау» деп есептейді. Ал, олардың көпшілігі, өз елімізді нашар тұратындықтағын жақсы көріп мақтан тұтпайды. Тек Отанға деген өз сезімнің, жауапкершіліктің, сүйіспеншіліктің болғандығынан ғана адамзат жақсылыққа жетеді. Сезім мен идеяның арқасында бұрынғының ұшқындарынан жана өмір туады, халықтың жүрегінде шынайы патриотизм ұялату үшін адамдар қайтадан сенімге ие болып, өз мүмкіндіктеріне сенулері керек.

«Елжандылық» деген сөзге, әзірше әрбір кісі өз түсінігімен қарап келеді, - дейді жаттықтырушы – «ол кейде елжандылықпен мүлде жанаспайтын қарабайыр эгоистік ұлтшылдық түрінде де кездеседі. Ал бұл жайт мемлекетті халықтың өмір сүру деңгейі күрт төмендеп кеткен тұста, әсіресе әлеуметтік-экономикалық құлдырау кезеңінде жақсылыққа жетелемейді. Үлкен кісілердің түйсінуіне тән нәрсе жасөспірімдерде әлі де болса толық қалыптасып үлгермейді, дегенмен олар оның (елжандылықтың) мазмұнын сезіне алады.

«Патриот қандай қырынан көрінуі керек?» деген сұраққа жауаптардың көпшілігінен жасөспірімдердің дұрыс түсінгендігін байқаймыз.

Қазақстан патриотизмінің нақты айқындалған үлгісі бар ма? Біз басқа ұлт азаматтарында кездесетін ұлттық сезімге өзімізді тәрбиелей аламыз ба? — деген сұраққа жаттықтырушы қазақ күресінен әлем чемпионы Үсембеков Жасұланның жауабы былай болды:

«Патриотизмге үйретуге болмайды, мектеп сабақ кестесінде ондай пән жоқ. Оған балалық шағынан бастап отбасы, мектеп, қоғам — барлық әлем болып тәрбиелейді. Әрбір американдық сәби шағынан бастап өз тарихын, мәдениетін біледі. Бізге де солай жасау керек, яғни өз бастауын білмеген адам, өзі өмір сүріп отырған жерге деген сүйіспеншілік, мақтаныш сезіміне ие бола алмайды». Жас спортшыларды елжандылыққа тәрбиелеу мақсатында қойылған «Сен өзіңді патриотпын деп айта аласың ба?» деген сұраққа респонденттердің жауабы күрделі мәселелерді дәлелдеуге тырысқан. Көпшілігі 51,2% жауап беруге қиналған. Тек 44,4% патриотпыз деп жауап берген, ал 4,4% сұраққа кері жауап қайтарған. Біздің көзқарасымыз бойынша жауаптардың бұлай берілгені жас ұрпақтың өзін патриотпын деп атауы үшін, олар өздерінің Отанының тағдырына жауапкершілікті сезінуі тиіс. Ал берілген жауаптан байқағанымыз, респонденттердің көпшілігі бұған дайын емес. Бұл көрсеткіштер қорқынышты ұялатады, себебі жас ұрпақ берілген сұраққа теріс немесе көмескі берген жауаптары олардың өздерінің келешек елі мен оның тағдыры қызықтырмайтынын көрсетіп отыр. Мұның өзі еліміздің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп-қатер тудыруына әкеліп соғады.

Ағарту жүйесінің өзі келешек азаматтың мәдениетін түзуді қамтамасыз етуі тиіс. Тәуелсіз қоғамда – «Қазақ елі» идеясы түбегейлі қалыптасуы тиіс. Қандай да бір ұлттың болмасын, әрбір азаматтың парызы - достық, келісім, бейбітшілік кеңістігін қалыптастыру. Көптеген елдер өздерінің бүгінгі даму жолдарын дәл осы патриоттық сезімін тәрбиелеуден бастады. Бізге, қазақстандықтарға да сондай дәстүрлікті қабылдап, азаматтарымызды сәби шағынан бастап елжандылыққа, Отанға деген сүйіспеншілікке баулуымыз керек.

Бүгінгі елімізді әлемге танытқан Қажымұқан атамyzдың ерлік істері, ұлы бейнесі, тұлғасы бүгінгі күні қазақ елінің патриотын тәрбиелеуде баға жетпейтін үлгі өнеге болып отыр. Сондықтан, бүгінгі, болашақ спортшы жасөспірімдерді патриоттық тәрбиелеуде Қажымұқанның еңбектерін оқу жаттығу және тәрбие ісіне педагогикалық әдіс тәсілдерін пайдаланудың маңызы зор. Жалпы жекпе жек өнерінің негізгі бағытының бірі адам ең бірінші өзін өзі тәрбиелеп, кемшіліктерді жеңе білу, сонда ғана жеңіске жетеді. Ол жайлы белгілі ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров Қажымұқаннан күрестің мәні неде деп сұрағанында, Қажымұқан «Күрестің мәні жеңіс пен жеңіліс емес, алақандай аренаға шығып мыңдаған көрермендердің алдында өз бақытың үшін күресуде. Қимыл күрестің сыртқы бейнесі. Ал ең бастысы, күрес адамды табандылыққа тәрбиелеп, оны қиындыққа мойымауға үйретеді. Күресті танып білудің өзі күресе білуде» [5] деген философиялық ойынның өзі тереңде. Міне болашақ күресшілерге осындай терең ойды тәрбие саласында қолдану қажетті.

Кеiштің мақсаты: Балуан Шолақ пен Қажымұқанның ерлік дәстүрі негізінде жас спортшылардың отан-сүйгіштік, батырлық, ерлік сезімдерін өркендетуге ықпал ету.

Көрнекі құралдар:

Балуан Шолақ пен Қажымұқан Мұңайтпасовтың портреттері, олар жөнінде жазылған кітаптар, газет-журнал материалдары, дәйексөздер жазылған плакаттар, түсірілген бейнетаспалар және т.б.

Жоспары:

1. Кіріспе сөз.
2. Балуан Шолақ пен Қажымұқан Мұңайтпасов жөніндегі естелік-эсселерден үзінділер.

3. Балуан Шолақ пен Қажымұқан Мұңайтпасовтың ерлік мінездерін көрсету сәттерінен қысқаша сахналық көріністер.

4. Қорытынды сөз.

Психология, педагогика ғылымдарының сана мен сезімнің маңызы және рөлі туралы талаптарын басшылыққа ала отырып, сол негіздерді қолданып, біз өз зерттеулерімізде

тәрбиелеу мүмкіндіктерін және олардың ерлік сабақтарын өткізу барысындағы тиімділігін сараптадық, алынған міндеттердің шешімін табудың түрлі жолдарын анықтадық, салыстырдық.

Өзіміздің бақылауларымыз бен сараптауларымыздың нәтижесінде, біз мынадай қорытындыға келдік: сабақ жас спортшылардың шығармашылық белсенділігін айқын көрсетеді; өз алдына белгілі талаптар қояды:

а) сабақ мазмұны нақты тарихи оқиғаларға сәйкес болуы және тарихи шындықтың көрінісін қамтамасыз етуі тиіс;

ә) Балуан Шолақ (Нұрмұхамбет) пен Қажымұқан өмірбаянынан алынған үзінділер баяндалуы және спортшыларды толқытуы тиіс;

б) өлеңдер, поэмалар және әндер мазмұндық жағынан сабақтың мақсаттылығына сәйкес келіп және тыңдаушылардың санасы мен сезіміне эмоциялы әсер етуі тиіс;

в) алға қойылған мақсаттар мен міндеттің шешімдерін қарастырғанда сабақ компоненттерінің біртұтастығы ескерілуі тиіс (интеллектуалді және эмоциялы; сана мен сезім).

Сабақтың жасөспірімдердегі жағымды сапаларды тәрбиелеудегі нәтижелілігін сараптай отырып, біз алдымен сананың рухани өсуіне және өткендегі батылдықты байытуда жас өспірімдердің психологиялық, педагогикалық саналарының өзгеруіне назар аудардық,

Міне осындай жолдармен, біз өзінің қызметі жағынан сезімнен жоғары тұратын және оны бақылайтын сананы дамытуға тырысамыз.

- Тәуелсіздік жылдарындағы қазақ күресі жетістіктері арқылы отан сүйгіштікке тәрбиелеу проблемасына жас спортшылардың әлемдік жарыстарда ел намысын көтеру, өз отанын шексіз сүйюді, күнделікті оқу жаттығу жарыстарға жеңіс арқылы өз үлесін қосуға болашағын және қазақ күресі тарихымен отансүйгіштік тәрбие-әдістерін теориялық және практика арқылы дәлелденді.

- Тәуелсіз елдің жеке тұлғаны қалыптастыру теориясы негізінде мектеп оқушыларының бойына отансүйгіштік идеясын қалыптастыру тетіктері арқылы іске асырылады:

- Оқу-тәрбие үрдісінде ұлттық спорт ойын түрлеріндегі қазақ күрес құндылықтары негізінде мектеп-интернат оқушыларында отаншылдық қалыптастыру жөніндегі ұсынылған әдістемелік нұсқаулар бойынша жұмыстардың нәтижелері оның тиімділігінің дәлелдеді, оқушыларының қазақ күрес құндылықтарына деген қызығушылығын туғызудың алғы шартына айналды.

- Мектеп оқушыларының тұлғалық ерекшеліктерін (адамгершілік дүние танымының қалыптасуы, өзін-өзі тануға ұмтылуы, өз елінің азамат-тығына мақтаныш сезімі мен ұлттық патриотизмнің өмірлік ұстанымдарын таңдау, өзінің идеялық-адамгершілік идеалын іздеу, өз халқының тарихына қызығушылық туғызу т.б.) қалыптастыру ісі- жүйелі кешенді педагогикалық басшылық жасауды қажет етеді.

- Тәуелсіз Отанын, дәстүрлерін, спорттың мәдениетін, тілін, халықтың өткен батырлық тарихын қастерлеуге, оның бүгіні мен болашағын сүйюге және құрметтеуге, ұлттық мақтаныш сезімін, отанға деген берілгендігін дамытуға, Қазақстан Республикасының рәміздерін ту, елтаңба, әнұранды құрметтеуге, таяу және алыс шетел мемлекеттерінің мәдениетін құрметтеуге сөйтіп ұлттық отаншылдық мен өркениеттік интернационализм, гуманизм идеяларын ұштастыруға ықпал етуге көз жеткіздік.

Оқушы-жастарға елжандылық құндылықтары негізінде патриоттық-азаматтық тәрбие беру ісін ауқымды түрде іске асыру мектептен тыс тәрбие мекемелерінде және ауыл, селолар мен қалалардағы ықшам аудандарда мектеп мұғалімдермен бірлесе отырып жүргізудің әдіс-тәсілдерін кең көлемде, кешенді бағдарлы түрде теориялық және әдістемелік тұрғыда қарастырғанда ғана толық нәтижеге қол жеткізетін боламыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі.

1. Баласағұн Ж. Құтты білік. /Көне түркі тілінен аударған және алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Егеубаев. - Алматы: Жазушы, 1986, - 616

2. Қазақ балуандары: Тарихи – деректеме басылым. 1 том – Астана: Ер-Дәулет, 2006. – 408 бет
3. Н.Ә.Назарбаевтың 2004-2006 жылдардағы «Мәдениет мұра» мамалекеттік бағдарламасы туралы 13.11.2004 жылғы № 1277 жарлығы
4. Құсайынова Д.С. Әлия мен Мәншүк ерлігінде жоғары сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу: Пед. ғылым. канд. дисс. - Алматы, 1999. -135 б.
5. Қарақов А. Дене тәрбиесінде күрестің ұлттық түрін пайдалану. Оқу құралы. Алматы, 2006.

Резюме

Воспитать в учащихса любовь к Отечизне через казахскую борьбу.

Summary.

Dring up the teenagers to love their mother land by Kazakh wrestling.

ӘӨЖ 796.386

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ МАҚСАТТАРЫ

ДС-119 тобының студенттері Кунарбаев Ж., Қарғабай Е.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Джусипов Е., Токтарғазин С.

Дене мәдениеті мен спорт бойынша оқу бағдарламасының мазмұнын таңдаудың әдістемелік негіздері оқытып, үйрету үдерісінің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен байланысты. Бұл қандай да бір спорт түрінің ерекшелігіне байланысты оқу-тәрбие жүйесін ұйымдастыру және жүзеге асыруға дифференциалды жолмен шешу қажеттілігімен байланысты.

Дене мәдениеті мен спорттық білім жүйесінің мақсаты барлық жастағы азаматтардың оқып, үйренуге, өндірістік еңбекке және шығармашылық қызметке дене даярлығын қамтамасыз етуге жағдай жасаудан тұрады.

Бұл мақсат дене мәдениеті мен спорттың қазіргі заманғы даму сатысында жетілдірудің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен жүзеге асады.

Білім беру мекемелеріндегі оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде дене мәдениеті мен спорт жүйесінің негізгі жалпы міндеттеріне мыналар жатады:

- оқып, үйренушілердің дене сапаларын дамыту және жетілдіру;
- әрбір оқып, үйренушіге дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын меңгерту;
- мақсатқа лайықтылық, батылдық және шешімшілдік, бастамашылдық және тапқырлық, табандылық және жігерлілік, ұстамдылық және байсалдылық, ұжымшылдық сезімі және өзара жолдастық көмек беру сияқты адамдық қасиеттерге тәрбиелеу;
- денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз қозғаушы күштердің және кәсіби қызмет жағдайының әсеріне орнылықты арттыру.

Дене мәдениеті курсының арнайы міндеттері – оқытып, үйретудің мақсаттар мен міндеттерін іске асыруға, бағыттылық оқыту бағдарламасына дене мәдениетінің барлық бөлімдерін кіргізу, олардың әрқайсысын меңгеруге оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу, оқу-тәрбие үдерісін жандандыру. Әрбір міндеттің өзінің өзгеше ерекшелігі болады.

Бірінші міндет – дене мәдениеті міндеттерінің ішінде басты орынды дене сапаларын дамыту және жетілдіру алады.

Төзімділікті, күшті, шапшаңдықты және әбжілдікті дамытудың жоғары деңгейінің маңызы жалпыға белгілі және көпшілік мойындаған қағида болып табылады. Қазіргі заманғы

жағдайда бұл дене сапаларының маңыздылығы тек дәлелденіп қойылған жоқ, сонымен бірге адам ағзасының жалпы тұлғалық жағдайына олардың әсерінің сандық және сапалық сипаттамасы алынған.

Жоғары дене дайындығы деңгейі бар, үлкен дене жүктемелері мен жүйке-психикалық күштенудің әсері жағдайында жан-жақты дамыған адам, тәжірибе бойынша, жұмыс қабілеттілігі, қажуы, жүйке орнықтылығы көрсеткіштері бойынша басқа адамдарға қарағанда едәуір басымдықта болады.

Екінші міндет- дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын әрбір оқып, үйренушінің меңгеруі жүруде, жүгіруде, секіруде, өзін-өзі қорғау әдістерін орындаудағы әрекетте және қозғалу біліктілігіндегі қалыптасуды қарастырады.

Адамның қозғалыс біліктілігінің бөлшегі ретінде әдістер мен жаттығулар дене және психологиялық сапаларды дамыту және жетілдірудің тиімді құралы болып табылады. Олар экстремальды жағдайларда апаттық-құтқару құралдарын, жеңіл суға сүңгудің (водолаз) жабдықтарымен, киімімен жүзу, сүңгу және басқа судағы және су астындағы әрекеттер, күтпеген жағдайда кедір-бұдырлы, жыртылған жермен жүгіру, қарлы- борасын жағдайында қашықтықты қажет болған жағдайда шаңғымен жүріп өту сияқты арнайы дағдыларды меңгеруге негіз болады

Суға жүзуді үйрету үдерісі ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру, әсіресе жүрек-қан-тамыры және тыныс алу жүйесінің қызметін жақсарту, денсаулықты нығайту және шынықтыру мақсатында жеке тұлғаның дене және ерік-жігер сапаларын жетілдіру үшін қолайлы мүмкіндік туғызады.

Шаңғымен жүру негізінен қысы қарлы аудандарда меңгеріледі. Қазіргі таңда кез келген ауа райында роликті шаңғылармен, роликті конькилермен шаңғымен қозғалу жаттығуларының иммитациялық мүмкіндіктерін орындауға болады.

Үшінші міндет – оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыру.

Жеке тұлға – адамның психологиялық-әлеуметтік қасиеттерінің негізгі иесі.

«Жеке тұлға» ұғымында жеке адамның қоғам құрамында болатындығы анықталатын белгілері айқындалады.

Мақсатқа ұмтылуға, батылдыққа және шешімшілдікке, бастамшылдыққа және тапқырлыққа, табандылыққа және қажырлылыққа, ұстамдылыққа және сабырлылыққа, ұжымшылдық сезіміне және өзара жолдастық көмектесуге тәрбиелеу өскелең ұрпақтың және азаматтың жеке тұлғасы сипаты мен сапаларын қалыптастырудағы маңызды міндеті болып табылады.

Жоғарыда атап көрсетілген сапаларды дене мәдениеті мен спорт құралдары арқылы дамыту және жетілдірудің іс жүзіндегі мүмкіндіктері адамдардың жеке ерекшеліктерімен алдына қойылған оқу және тәрбиелік міндеттерді шешуі есепке алынып пайдаланылатын арнайы жаттығулар мен әдістемелік тәсілдерді шұғылдану сабақтарында орындау кезінде оларды жүйелі және мақсатты бағытта қолдану жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Адамның өзінің даралық қасиеті (индивидуальность) қоғамдық-тарихи мәдениетті дамытудағы іс әрекет пен білім иесі ретінде әрбір адамның тіршілік қызметіндегі дара ерекшеліктері мен алдына қойған оқу және тәрбиелік міндеттерін жүзеге асырудағы өзіне тән қайталанбайтын рухани күйі мен ішкі сезімі болып табылады.

Төртінші міндет- оқу тәрбие үдерісіндегі *сауықтыру* бағыты. Бұл бірінші кезекте денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз жағдайлардың әсеріне орнықтылықты, төзімділікті арттыру және кәсіби қызметтің өзіне тән ерекшелігі болып табылады.

Бұл міндетті шешуде теория мен іс тәжірибені дене мәдениеті мен спорттың үдерісіндегі байланысы принципі өз көрінісін табады.

Кез келен спорттық міндетті шешу тек студенттің денсаулығына есебінен ғана емес, керісінше денсаулықты үнемі нығайту және ағзаны шынықтырудағы мақсатты міндеттерді

орындау негізінде қамтамасыз етілуі тиіс. Жақсы денсаулық дене мәдениеті мен спортты дұрыс ұйымдастырудың басты нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады.

Оқу және кәсіби қызмет үдерісінде пайда болатын әртүрлі бейнедегі қолайсыз қозғаушы күштердің (факторлардың) көптігі, адам ағзасының орнықты төзімділігін арттыру шараларын талап етеді. Мұның негізі, жан-жақты дене даярлығын қажетті деңгейіне жеткізу болып табылады.

Бірқатар жағдайларда жекелеген сыртқы қолайсыз әсер етуші күштердің әсер етуіне ағзаның жоғары төзімділік көрсетуіне жетуі үшін жан-жақты дене даярлығы арнайы құралдар мен денені жаттықтыру әдістерімен толықтырылады.

Студенттің психикалық дамуының қозғаушы күші, оның қабілеттері мен қоршаған ортамен байланысу түрлерінің жеткен даму деңгейінің арасындағы үйлеспеушілік болып табылады.

Дене мәдениеті мен спорт саласындағы арнайы міндеттерді шешу жеке тұлғаның рухани және дене сапаларының қалыптасуы үшін үлкен маңызға ие. Оларды орындау спорттың қандай да бір түрі бойынша спортшыларды дайындаудың қажетті мүмкіндігі болып табылады.

Арнайы міндеттердің жекелеген (тобына) дене дамуында ауытқуы бар және дене даярлығы төмен студенттермен шұғылдану сабақтарын ұйымдастыру міндеттері арнайы қарастырылады. Бұл міндеттерді шешу оқытушыдан медицина саласы мен физиологияның жас ерекшеліктері мен морфологиясынан арнайы білімі болуын талап етеді.

Жеке тұлғаның құрылым негізі, яғни студенттің қызығушылығы мен қажеттілігі, күрделі психикалық құрылымының бағыты оның мінез – құлқын, іс әрекетін, спорттық қызығушылығын анықтайды.

Адамның оқу және кәсіби қызметі жағдайындағы және мінезіндегі мазмұндық айырмашылық дене мәдениеті мен спорттың жалпы және арнайы міндеттерін шешу қажеттілігін айқындайды. Арнайы міндеттерде дене дайындығына нақтылы, ерекше талап қою өз сипатын табады.

Арнайы міндеттерді шешу және оны жүзеге асыру жолдары студенттердің дене және психологиялық дайындықтарын дұрыс ұйымдастыруда негізді маңызы бар.

Алайда арнайы міндеттерді анықтау елеулі қиындықтар туындатады, яғни дене даярлығына қойылатын ерекше талаптың сипаты сырт көзге жиі байқалмайды.

Арнайы міндеттерді шешуге қойылатын негізгі талапты бөліп қарау үлкен қиыншылық туғызады, өйткені әрбір спорт түрі үшін оларды шешудің өзіндік ерекшелігі болады.

Студенттің психикалық дамуы – жеке тұлғаның сапалық біртіндеп дамушы өзгерісі, яғни оның барысында әртүрлі динамикамен жас ерекшелігіне қарай жаңа құрылу қалыптасады. [29;]

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше өзгешелігі бар талапты талдау негізінде дене мәдениеті мен спорттың арнайы міндеттерін анықтаудың маңызды мәселесі, студенттерді оқытып, үйрету үдерісінде барынша көп мөлшерде қажетті қозғалыс дағдылары мен дене, психологиялық, арнайы сапаларын анықтау болып табылады.

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше талап арнайы міндеттерде өз көрінісін табады.

Дене мәдениетінің құралдары мен әдістері арқылы шешілетін арнайы міндеттер мыналар болып табылады:

- оқу аудиторияларындағы аз қозғалыстағы және бір сарынды еңбек немесе сабақ кезіндегі орныққан күш түсуіне төзу қабілеттілігін қалыптастыру;
- төзімділікті, шапшаңдықты және жауап беру және әрекет реакциясының дәлдігі, кеңістікте және уақытқа бағдар жасауды дамыту және жетілдіру;
- дененің үйлесімді салмағын сүйемелдеу;
- ыстыққа, суыққа, температураның ауытқуына ағзаның төзімділігін арттыру;
- батылдықты және шешімшілдікті, ұстамдылық пен сабырлылықты, бастамашылдық пен тапқырлықты, мақсатқа ұмтылушылық пен сезім күші орнықтылығын дамыту;

- жүйке және жүрек қан-тамырлары жүйесіндегі, асқазан-ішек жолдарындағы қызметтік бұзылуды, көздің қажуын, мүсіннің ауытқуын қалпына келтіру.

Арнайы міндеттер дене мәдениетінің барлық тарауларын оқыту бағдарламасына ендіру, жекелеген тақырыптар бойынша шұғылдануға бөлінген оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу есебінен жүзеге асырылады.

Арнайы міндеттерді дұрыс анықтаудың негізді (принципті) мәні бар, өйткені бұл міндеттер оқу тәрбие үдерісінің мазмұны мен бағытына елеулі әсер етеді.

Арнайы міндеттердің сипаттамасы спорт түрінің ерекшеліктерін сапалы ұғынуға қажеттілікпен, олардың әрқайсысының оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қоятын талаптарына байланысты болады.

Мектептерде және кәсіби орта білім беру мекемелерінде мамандық (профиль) бойынша оқыту ендірілуімен байланысты оқу үдерісін тиімді арттыратын, оған дараландыру мүмкіндіктерін туғызатын, оқушыларды дайындаудың дифференциялау бағдарламасы дайындалуда.

Дене мәдениетін жетілдірудің маңызды бағыты спорт мектептерінде, мамандандырылған спорт залдарында, спорт үйірмелері сияқты қосымша білім беру жүйелерінде оқытып, үйрету үдерісін даралау болып табылады, яғни олардың әрқайсысында әртүрлі спорт түрлерінің ерекшеліктерін есепке алатын күрделі бөліктерімен (дифференциял) оқу бағдарламалары болады.

Бұдан басқа, бөліктермен үйрету және даралау негізінде дене мәдениеті мен спорт бойынша оқытып, үйретуде оқу бағдарламасын қалыптастыру шұғылданушыларға биологиялық, ауа райы географиялық және әлеуметтік қозғаушы күштердің әсерлерін есепке алып жүзеге асырылады. Сонымен бірге, бұл қозғаушы күштер оқытып, үйретудің спецификалық міндеттерін анықтап, іске асыруға елеулі әсерін тигізеді.

Оқытып, үйретудің мазмұны, сипаты, жағдайы және студенттерді даярлаудың өзіндік ерекшеліктері болады, яғни оларды оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайды. Студенттерді арнайы бағытпен дайындау дегеніміз, қандай да бір спорттың түріне жалпы және жекелеген бейімделу міндеттерін шешудің ең жақсы дәрежесін қамтамасыз ететін дене мәдениетін оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің формалары мен әдістерін, жүйелі құралдарын іріктеу, таңдау және іс жүзінде қолдану болып табылады.

Қазіргі өскелең өмір талабы жағдайында дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыты жайлы мәселелер үлкен теориялық және тәжірибелік маңызға ие болуда.

Ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері мен тәжірибе көрсеткендей студенттерді дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер мыналар болып табылады:

- білім беру үдерісі жүргізілетін орындағы жағдай;
- оқу барысындағы дене жүктемесінің және жүйке-психикалық күштенудің мөлшері мен сипаты;
- ЖОО-дағы оқытудың сапасы және оның студенттердің дене және психикалық жағдайларына әсер етуі;
- оқу топтарын жүйелеп, құру ерекшеліктері;
- кейбір жекелеген ерекшеліктері (білім, біліктілік және дағдыларды меңгеруге ынталану дәрежесі; оқу-спорттық базаның ұзақтығы және бытыраңқы, бөлек-бөлек орналасуымен байланысты және т.б.).

Студенттер күнделікті өздерінің уақыттарының негізгі бөлігін аудиторияларда, спорт ғимараттарында, яғни дымқылдық немесе құрғақтық көрсеткіштер жоғары, ауасы ластанған жерде жаттығумен шұғылдану кезіндегі ұзақ күштену жағдайында өткізеді.

Ағзаға елеулі әсер етуші тітіркендіргіштердің саны, жүктемелер сипаты, оларды жою үшін арнайы шаралар кешенінің әсерімен өзгеруі мүмкін. Мысалы, егер қажу, шаршау, жүйке-психикалық күштенуі пайда болса жеткіліксіз дене белсенділігін қалпына келтіретін, нашар сезім күйін түсіретін, жұмыс қабілеттілігін тез орнына келтіретін және көңіл-күйін

көтеретін жаттығулар орындалады. Мұндай оқу бағдарламасында белгіленбеген жаттығулар спорт ойындары, қызмет түрі бойынша қызықты, күлкілі жарыстар түрінде өткізілуі мүмкін.

Дене тәрбиесінің маңызды міндеттерінің бірі әрбір шұғылданушыны дене жаттығуларын орындауға қызықтыру болып табылады. Мұнда оқытушының біліктілігіне, қабілеттілігіне және тәжірибелілігіне, оқу орнының материалдық-техникалық және оқу-спорттық базасына, санитарлық-гигиеналық жағдайына, сабақ өтілетін орынның спорт құрал-жабдықтарымен және спорт қондырғыларымен жарақтандырылуына көп дәрежеде байланысты.

Оқу тобының ұжымын ереже бойынша бірдей жастағы шұғылданушылар құрайды. Оқытып, үйрету барысында әрбір шұғылданушының спецификалық ерекшеліктері ескеріледі, спорттық құрал-жабдығынсыз және спорт қондырғыларынсыз да орындалуы мүмкін әртүрлі жаттығулар, әдістер мен әрекеттер меңгеріледі. Студенттердің даярлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, солғұрлым оқытып, үйрету құралдары мен әдістері де әртүрлі және күрделірек болады.

Оқытып, үйретудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер оқу-тәрбие үдерісінің мазмұнына және сипатымен өзара тығыз байланыста. Әрбір оқытушының барынша маңызды міндеті-студенттердің дене тәрбиесінде бұл қозғаушы күштердің барлығы жан-жақты талдануы және есепке алынуы мүмкін.

Дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыттылығын жүзеге асыру, студенттердің жұмыс қабілеттілігін арттыру, сонымен бірге сабақ үлгерімін жақсарту үшін барлық құралдар мен әдістерді тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Сондықтан кәсіби қызметін табысты жүргізу үшін оқытушы оқу-тәрбие үдерісінің арнайы бағыттылығын анықтайтын негізгі қозғаушы күштерді ескеру қажет; шұғылданушылардың дене және психологиялық жағдайларына олардың әсер етуі; дене мәдениетіне оқытып, үйретудің барынша тиімді құралдары мен әдістерін пайдалану.

Дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағыттылығының міндеттерін шешу студенттермен жұмыс жүргізуде оқытушыдан (жаттықтырушы) кәсіби шығармашылық ізденіс және жоғары педагогикалық шеберлікті және арнайы дайындық деңгейін талап етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Алматы: Литература, 2000. Б. 94-96.
2. Тайжанов С. Дене мүмкіндіктерін тәрбиелеу үйрену. – Алматы: Мектеп, 2004. – 96 б.
3. Уаңбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы: Санат, 2000. – 72 б.

Резюме

Педагогические предпосылки развития здорового образа жизни

Summary

The pedagogical preconditions of development of a healthy image of life

ӘӨЖ 987

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ПӘНІНІҢ БІЛІКТІ МАМАНЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ДС-119 тобының студенттері Қуандық Қ., Орынбасар Ә.

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Асанов Т., Исахова Ж.

Шымкент университеті.

Адамды білімді ететін терең және жүйелі білім беру өмір ағымының ауыспалы кезеңдерінде сенімділік, бәсекеге қабілеттілік және өзінің ар-намыс сезімінің негіздерін салады. Педагог іс-әрекеті білім саласында кәсіби міндеттерді шешуге бағдарланады. Шешім

мақсатты айқындаудан, іс-әрекет мотивіне түрткі болудан басталады. Мұғалім, педагог мамандығы зиялылар ішіндегі көп топтасқан мамандықтардың ірі тобына жата-ды. Білім беру жүйесінде педагогтар мемлекеттік қызметкерлер болып табылады. Педагог өз мамандығының сапасын, біліктілігін арттыруды психологиялық тұрғыдан қамтама-сыз етуі үшін үлкен рөл атқарады.

«Дене шынықтыру» оқу пәні – бұл дене шынықтыру қызметі, оқушылардың дене және психикалық саулығын сақтау туралы білімдер жүйесі. Пәнді оқыту тұлғаны қалыптастыру, адамның танымдық белсенділігінің дамуына бағытталған. Оқу бағдарламасының мазмұны оқушы, қоғам мен жанұя сұраныстарын ескере, қазіргі педагогикалық ғылым жетістіктерін айқындайды.

Оқыту мақсаты:

- өз денсаулықтарына ықтиярлықпен қараудың қажеттілігін және қимыл-қозғалыс негіздерін игеру арқылы оқушылардың дене мәдениетін қалыптастыру;
- физикалық және психикалық қасиеттерінің толық дамуын;
- салауатты өмір салтын ұйымдастыруда дене тәрбиесі құралдарын шығармашылық жолмен қолдану.

Оқыту міндеттері:

- денсаулықты нығайту, ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру және негізгі физикалық (дене) қасиеттерін дамыту;
- дамыту және сауықтыру бағытындағы дене жаттығулары, базалық спорт түрлерінің іс-қимыл әдістері мен техникасы арқылы қимылдық тәжірибені байыту, қимыл-қозғалыс мәдениетін қалыптастыру;
- дене шынықтыру және спорт туралы, олардың тарихы, қазіргі дамуы және салауатты өмір салтын қалыптастырудағы рөлі туралы білімдерді игеру;
- өз денсаулықтарына ықтиярлықпен қарау, денсаулықты сақтау мен нығайту қажеттілігін қалыптастырып тәрбиелеу;
- тұлғаны оң қасиеттерге тәрбиелеу, оқу және жарыс әрекеттерінде ұжымдық әрекеттестік пен ынтымақтастықтың межелерін сақтау.

- Мұғалім өз тәжірибесіне сүйеніп, балалармен нақты жағдайдағы жұмыс дағдысына байланысты ұсынылған бағдарламаның қай бөлімін болмасын өзінің материалдарымен толықтыруға (немесе түзетулер енгізуге) құқылы. Қазақстан Республикасы Тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер оның барлық салаларымен қатар мұғалімдік кәсіби іс-әрекет деңгейіне, өндіріс пен әлеуметтік саладағы ғылымдардың жетістіктеріне және прогрессивті технологияны енгізу мерзімінің қысқартылуына қойылатын талаптар күшеюде.

Осы негізде, Т.А. Кухарева тұлғаны негізгі анықтайтын сипат белсенді позиция келесі жүйелерден тұрады деп көрсетеді: бағдарлар - субъект іс-әрекетінде жүзеге асады, әлеуметтік-психологиялық бейімделу тиімділігін анықтайды, барлық іс-әрекетте болады және әлеуметтік статус, кәсіби анықталу, тұлғалық сапа категорияларын қамтиды.

Әр студенттің дара ерекшелігі өмір бейнелерінің жаңа талаптарына әсер етпей қоймайды. Студенттің оқуға түсуі бейімделудің күрделі жүйесі басталғандығын білдіреді. Бұл жағдай кезінде біз студенттің бейімделуі деп тұлға мінездемелерінің негізгі параметрлері мен оқу процесінің жаңа жағдайлары арасындағы динамикалық тепе-теңдікті қарастырамыз. Сонымен қоса бейімделу бұл жерде нақты жағдайлар талаптарына белсенді икемделу және өз құндылықтары мен нормаларын ерікті іске асыру болып табылады.

Студенттің кәсіби қабілеттерін дамыту мақсатын зерттеу нәтижесінде ғалымдар интегративті-матрицалық модель қалыптастырды. Оның негізгі кезеңдері мен элементтері:

- бейімделу-диагностикалық - студенттердің жаңа оқу орнына бейімделушілігіне көмектесу, білімнің қалыптасқан деңгейін анықтау, дағды, білім, үйренуде жетіспеушіліктерді жетілдіру, білімге деген құндылықтар қатынасының профилін құру;

- жоспарлы-коррекциялық - студент іс-әрекет мақсатын анықтау, болашаққа деген дайындығын жобалау, жоғары оқу орнында оқу тапсырмалары мен мақсаттарын шешу, іс-әрекет жоспарын жобалау, тұлғалық даму жоспарын құру;

- ақпаратты іс-әрекеттік – студенттердің білімді меңгеру іс-әрекетімен тығыз байланысты, оқуға деген құндылықтардың құрылуы, оқу пәндерін меңгеруде керек құндылықтарды анықтау, белгілі меңгерілген пән бойынша іс-әрекет жасай алу, құнды білімдер мен дағдыларды түсіне алу; шығармашылық - өзін-өзі жетілдіру компоненті, оқу барысында студенттердің өзін-өзі дамыту, көрсету, әр түрлі ғылыми мәселелерді шешуге қатысу мүмкіндіктеріне көмектеседі, шығармашылық сипаттағы өзіндік еңбек, мәселені шешу кезіндегі шығармашылық құндылықтарды сезіну;

- нәтижелі-бағалау – студенттердің алған білімдерінің болашақ іс-әрекеттегі құндылығының жалпы қорытындысы, оқу іс-әрекетін бағалай алуы. Бұл моделді іске асыру нәтижесінде студенттердің білімге деген құндылықтарының құрылуына, нақты мамандыққа деген көзқарасын өзгертуге өзі кепіл болады.

Кәсіби іс-әрекеттің бейімделу функцияларына тоқталып кететін болсақ, оларды төмендегіше қарастырамыз:

- диагностикалық - бейімделу процесін басқаратын субъектілердің, студенттің тұлғасын диагностикалық зерттеу;

- оқыту – болашақ кәсіби іс-әрекетіне және жоғары оқу орнындағы жағдайларға табысты көндіге алу және бұл процестің басқаратын оқытушы жұмысының әдіс-тәсілдерімен қамтамасыз етілуі;

- дамытушы – бейімделу процесін жүйелі басқаруды жүзеге асыратын педагогикалық ортаның және бейімделуші субъектінің шығармашылық дамуы. Бұл жердегі негізгі критерий - студент пен оқытушының дамуы;

- бағамдау – оқытушылардың жоғары оқу орнындағы іс-әрекеттің жалпы заңдылықтарын саналай алуы, студенттердің бейімделе алу мүмкіншіліктерін, әдіс-тәсілдерін, бейімделудің индивидуальды ерекшеліктерін саналауы;

- түзетуші – алғашқы және кешенді болжауларға сәйкес студенттердің жеке жақтарын түзету. Бейімделуші субъектілер бұл жұмысқа өздері белсенді, саналы қатысулары тиіс;

- ғылыми-әдістемелік - ғылыми-әдістемелік құрылым құру, осы сипатқа ие іс-шаралар өткізу.

Бейімделмеушіліктің салдары адамның әлеуметтік және тұлғалық байланыстарын бұзады, өз қылықтарының қорытындысын болжау мүмкіншіліктерін төмендетеді, өзін-өзі және жағдайды барабар бағалай алмайды. Сонымен, бейімделу кезінде бейімделмеушілік процесінің де орны бар.

Кәсіпке бейімделу мамандығы бойынша еңбек талаптары мен ерекшеліктерін меңгеру болып саналады. Мамандықты меңгеру кезіндегі тұлға - кәсіби қасиеттерінің қалыптасуынан, еңбек дағдыларынан көрінеді. Кәсіпке бейімделу адамның ұжымға сіңуіне әсер етеді. Ол жаңа ұжымға, еңбек талаптарына, кәсіби іс-әрекетке қатысу процесінің, кәсіби қызығушылықтардың, жеке сапалардың осы іс-әрекет талаптарымен арақатынасын көрсетеді. Жоғары оқу орындарындағы бейімделу себептері мен қиындықтарын зерттеуде М.И. Дьяченко және П.А. Кандыбович жұмыстары мәнді орын алады. Авторлар жоғары оқу орнындағы негізгі қиындықтар қатарына: оқу материалдарының мазмұны, көлемі, сипаты және оқу процесі әдістерінің өзгеруі, жоғары оқу орындарындағы оқытушылардың біліктілік деңгейі, студенттердің өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру дағдыларының қалыптасуы, жоғары оқу орнын таңдау дұрыстығына деген сенімсіздік, оқытушылармен конфликт, ұжымдағы қарым-қатынас қиындығы және т.б. жатқызды. Олардың айтуынша, студенттердің жоғары оқу орнына бейімделуі арнайы зерттеуді қажет етеді.

Сонымен, кәсіби іс-әрекетке бейімделу процесінің табысты болуының негізгі жағдайларын көрсетейік:

Біріншіден, кәсіби іс-әрекетке бейімделу жоғары оқу орындарындағы жас маманды дайындау сапасымен, олардың тәжірибелік дағдыларды жинақтауларымен байланысты.

Кәсіпке оқыту және тәрбиелеу кезеңінде кәсіпке бейімделу басталады. Бұл жерде кәсіби іскерліктер мен дағдылар қалыптасады, кәсіпке керек деген білімдермен қамтамасыз етіледі, еңбекке деген шығармашылық қатынас пайда болады, ұжымдық жұмыс дағдылары мен кәсіпке деген қызығушылық дамиды, яғни кәсіби іс-әрекеттің жағымды мотивациясы шыңдалады. Оқыту кезінде өндірістік және педагогикалық практикаларға үлкен көңіл бөлінеді.

Екіншіден, кәсіпке бейімделу кезінде кәсіпті таңдау мотиві де үлкен орын алады. Адамдардың нақты мінез-құлықтары мен әрекеттерінен нақты мотивті көруге болады, ол іс-әрекет процесі кезіндегі мақсатты көрсетеді. Мамандықты өз қызығушылығымен, құндылығына байланысты таңдаған кездегі кәсіпке бейімделу де табысты болады.

Үшіншіден, кәсіпке бейімделудің табысты болуы кәсіби іс-әрекеттің ұнамдылығымен, ұжымның психологиялық климатымен, қоғамдық белсенділік және индивидуальды ерекшеліктермен байланысты.

Төртіншіден, кәсіпке бейімделу кезінде еңбек іс-әрекетінің еңбек мазмұны, ұжымдағы өзара қатынас, жақсы жағдайлар және еңбекті ұйымдастыру секілді параметрлері әсер етеді. Сондықтан да айта кететін жайт, студенттердің оқу іс-әрекетінің табыстылығы, оған бейімделу көптеген факторларға байланысты. Оған танымдық іс-әрекетін реттеу функциясы, өмірлік жоспары мен қызығушылықтары, мотивтердің, құндылық бағдарлаудың басым болатын түрі, ұмтылыс деңгейі, өзіндік бағалауы, мінез-құлықтарын саналы басқара алуы т.б. көптеген факторлар үлкен ықпалын тигізеді.

Қорыта келгенде, кәсіби оқытушы педагог үшін ең маңыздысы оқушының (студенттің) іс-әрекеттерін, тұлғалық өзін-өзі ұйымдастыруын, басқара алуы және қоғамда болып жатқан жағдайды дұрыс түсіне біліп, сол бағытқа сәйкес қызмет ету. Кәсіби оқытушы маманның міндеті – оқушының (студентті) өз бетімен білім алуға бағыттау, тұлғалық қасиеттерін өз бетінше дамытуына жағдай жасап, көмек көрсету. Кәсіби оқытушы құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман.

Әдебиеттер

1. Берикханова А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Кәсіби құзыретті педагогтарды даярлау негіздері. Оқу құралы – Алматы 2009 ж.
2. Тілеулов Э.Ж. Дене тәрбиесінің ілімі мен әдістемесі. Оқу құралы – Шымкент 2003 ж.
3. 2015 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту тұжырымдамасы. /Егеменді Қазақстан, 22 желтоқсан 2003 ж.
4. Кукушин В.С. Введение в педагогическую специальность: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Март: Феникс, 20107 – 255 с.

Резюме

На профессиональном подходе формировать знающего специалиста предмета физической культуры.

Summary

On professional approach to form the knowing a specialist article of physical culture.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ-САУЫҚТЫРУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

**ДС-119 тобының студенттері Серікбай Е., Тажибай Б.
Ғылыми жетекшісі: доцент Қонарбаев Ж., Елшиев Б.
Шымкент университеті.**

Бүгінгі күні дене шынықтыру жаттығуларымен халықтың басым көпшілігі шұғылданады. Дене шынықтыру-спорттық бағдарламасына сай мамандар, дене шынықтыру мәдениеті жаттығу сабақтарын мектептерде, жеке адамдар мен топтар немесе көпшілік арасында ұйымдастырылуы мүмкін.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде дене шынықтыру жаттығуларының табиғи түрдегі қозғалыстары өткізіліп (жүру, жүгіру, жүзу т.б), өмірге қажетті деген қабілеттер мен әдетті дамытып, мектепке білім алуға дайын болуы тиіс. Мектептегі жалпы білім берудегі «дене шынықтыру мәдениетін» оқыту тәртібі, оқушылардың теориялық және тәжірибе жүзінде дене шынықтыру мәдениетімен спорт негіздерін танысуына және бұл негіздер күнделікті өмір мен білім алуды жалғастыруға қажет.

Дене шынықтыру-сауықтыру, мәдениет мекемелері, денсаулық лагерлері, демалыс орындарындағы білім беру жұмысы және сабақтан тыс уақыттағы өзге де іс-әрекеттер мен бос уақыттарды өткізу болып табылады. Сонымен бірге, дене шынықтыру білімін арнайы, терең үйретіп, өзі іске асыратын таңдалған іс-әрекет десек болады. Сондай-ақ, дене шынықтыру мәдениеті белсенді дамыту мәселелерін, еңбек қабілеттілігін арттырып, белсенділіктің серпінді оңтайланылуына күш беретін және іс-әрекет десек болады. Сондай-ақ дене шынықтыру мәдениеті белсенді демалу мәселелерін, еңбек қабілеттілігін арттырып, белсенділіктің серпінді оңтайлануына күш беретін және іс-әрекет қабілеттілігінің дамуын, психикалық процесстер мен жеке тұлғаның мінездемесі және өнегелі тәрбие алуы мен еркін болуын шешеді. Дене шынықтыру сабақтарының арнайы мамандық мекемелерде өтетін дене шынықтыру-педагогикалық іс-әрекеттерінің негіздеріне, көпшілік шұғылданатын дене шынықтыру мәдениетінің жоғарғы дәрежедегі спорт түрлері мен коммерциялық спорт түрлері және кәсіби спорт түрлеріне дайындау жатады.

Дене шынықтыру-сауықтыру жастарды қарулы күштерге даудың ажырамас бір негізі. Мектептегі тәжірибе сабағымен, қоғамдық демалыс орындарында дене шынықтыру мәдениеті болашақ отанды қорғайтын жастардың әскери өмірге қажетті талаптарға сай болуы үшін кәсіби физикалық дайындығы мен жеке тұлғаның қабілетін жетілдіріп, дене-шынықтыру біліміне мамандығы мен дағдылауын дамытады.

Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері мен құқық қорғау органдарына әскери оқу мен тәрбиенің ажырамас бір негізі болып табылады.

Орта, арнайы орта және оқу орындарында дене шынықтыру мәдениетін міндетті өтетін болып табылып, бұл пәннің аспектісі дамуды, денсаулықтың жақсаруын, тәрбие мен білім берудегі арнайы міндеттерді шешіп, шартты талап өтетін студенттердің денсаулық жағдайының жетілдіретін кәсіби іс-әрекеттерді қолға алады. Арнайы мекемелер (денсаулық сақтау орындары мен санаторий т.б) мен жалпы білім беру мектептеріндегі балалардың психикалық және физикалық дамуы, коррекциялық-компенсациялық және емдеу-профилактикалық міндеттерді дене шынықтыру мен денсаулық сақтау арқылы болатындығын мамандар алға тартады. Бұл жерде қозғалыс пен іс-әрекет қабілетінің дамуы қалыптасады; физикалық және психикалық кемшіліктің орны толтырылып, түзетіледі; аурудан кейінгі еңбек қабілеті мен физикалық еңбек қабілеті жоғарғы деңгейде болады [1].

Дене шынықтыру мәдениетінің, дене шынықтыру-сауықтыру көмегі арқылы әкімшілік өз қызметкерлерінің дайындық, алдын ала дайындық, тәжірибесін жоғарлату квалификациясы, еңбек қабілеті және әрекет қабілеттілігі секілді көптеген мәселелерді шешіп, әрекет ету мен көңілді болудың шарттарын және кәсіби аурулардың асқынуының алдын алады. Сонымен

бірге, дене шынықтыру іс-әрекеттері емдеу-профилактикасы, коорекциялық-актау, демалу және денсаулық сақтау мекемелері мамандарының міндеттері, халық әлеуметтік қамсыздандару мен мәдениет т.б мәселелерін де шешеді.

Бұл негіздер субъекті мен әр түрлі мекемелер мен кәсіпорындардағы дене шынықтыру мұғалімдердің өзара қарым-қатынасын және бұл мекемелердегі мамандар ерікті көмекші болу арқылы дене шынықтыру мәдениеті мен спорттың мүмкіндігі әлеуметтік маңды міндеттерді шешеді.

Дене шынықтыру іс-әрекеттерді адамның денсаулық жағдайы дене мүшелерінің қалыпты жұмыс істеу жүйесі дене шынықтыру қызығушылығын іске асыру спорт жанкүйерлерін сондай-ақ дене шынықтыру мен мәдениеті мен спорт жалпы отбасылық мәселелерді шешеді әрбір адам дене шынықтырумен өз денсаулығының жақсаруы мен мықты болуына еңбек қабілеттілігін сақтауға физикалық тұрғыдан белсенді және сергек бола алады серпінді денне шынықтыру белсенділігін адам ағзасына жағымды түрде әсер етеді дене шынықтыру іс әрекеттері заттардың ауысуының үнемділігін, жүрек пен бұлшық еттердің мықты болуын, қатерді ісік, сал болып қалу, өкпе және т.б да ауруларымен күресу қабілеттілігін шыңдайды. Дене шынықтыру, сауықтыру адам ағзасының жағымсыз жәйтерден әсерленуіне қарсы төзімділігін арттырып, имунитетті жоғарлатып, түйсік, сезімдерді күшейтіп, ұйқының тұрақты болуын және адамның сергек, көңілді, және ақылы мен физикалық еңбек қабілеттілігінің күшеюін қамтамасыз етеді[2].

Дене шынықтыру мәдениеті мұғалімнің нормативті негіздегі іс-әрекеттері оның мынадай әлеуметтік-педагогикалық білімнің анықтайды: дене шынықтыру мәдениеті мен спорт саласындағы әлеуметтік-педагогикалық білімнің ерекшелігі (дене шынықтыру мәдениеті мен спорт саласындағы әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттердің құқықтық негізі)[3]

Дене шынықтыру мәдениеті мен мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеттерінің мазмұны мен ұйымдастыру негіздерінің анализі, әлеуметтік бағытпен бірге, дене шынықтыру мәдениеті мұғалімнің әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттерінің потенциалының маңызды екенін көрсетеді.

Дене шынықтыру спорт іс әрекеттерінің әлеуметтік педагогикалық мәселелерін шешуге бағытталған негізгі шарт, дене шынықтыру мұғалімінің іс әрекеттерінің әлеуметтік педагогикалық потенциалы және арнайы дене шынықтыру спорт түрлері, әдістері, оқу және тәрбие міндеттерінің құралдарын қолдану болып табылады. Бүгінгі күні әлеуметтік педагогикалық білімнің басты негізін, мұғалімнің дене шынықтыру және спорт міндеттерін орындауындағы әлеуметтік-педагогикалық шешуінен көре аламыз, сондықтан дене шынықтыру мұғалімінің әлеуметтік педагогикалық білімнің қабілеті туралы айтқанда мынадай қажетті аспектілерді көрсетеміз:

1. Білім мен қабілетті мұғалімнің әлеуметтік терең білімі ретінде қарастырып, тікелей дене шынықтыру-сауықтыру жұмысында іске асыру.

2. Дене шынықтыру және спорт стандарты мен талаптары негізінде білім қабілеті қазіргі уақытта тиімді пайдалану (әдістемелік гигиеналық психология педагогикалық)

Дене шынықтыру мәдениеті мұғалімнің кәсіби қабілеті мен білімін негізге алып, біз дене шынықтыру тәрбиесімен білім беру және физикалық даму процесіндегі қойылған талаптардың ерекшеліктеріне назар аударамыз[4]. Мысалы, педагогикалық тапсырмаларды жүктейтін қабілетті топтарға әлеуметтік педагогикалық қарым қатынас нысанының денсаулығы туралы нақты мәліметердің әлеуметтік қабілеті болуы, олардың физикалық даму деңгейі, физикалық дайындығы, дене шынықтыру қызығушылығы ерекшелігі және т.б бұл мәліметтер мұғалімінің негізгі жоспарындағы дене шынықтыру мәдениеті мен спорттық кәсіби іс-әрекеттердің құралы болып табылады.

Қабілеттілер тобы бағдарламасында мынадай жоспарлы дене шынықтыру жұмысының әлеуметтік әсер ету әдістері қарастырылады: мазмұн, тұрақты әлістері, ұйымдастыру құралдары. Қабілеттілер тобының дене шынықтыру спорттық іс-әрекеттер мен іс-шараларды өткізуге міндетті түрде мұғалімнің әлеуметтік рөлі болады. Қабілеттілер тобында тек педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелерін бағалау мен есепке алу ғана емес, оқушылардың

дене шынықтыру іс-әрекеттеріне байланысты өзгеріс талқылаулары болуы тиіс (денсаулық жағдайын үйрену қабілеті, физикалық даму, тәрбие және білім алу).

Дене шынықтыру мәдениеті мұғалімнің мәдениеті мұғалімнің қабілеті мен құнды сипаты және білім берудегі себепті іс-әрекеттері жоғарғы оқу орындарына дайындық процесін дамытып, мамандардың кәсіби іс-әрекеттерінің жүзеге асу маңыздылығын арттырады. Студенттің оқудағы нәтижелері мен дене шынықтыру мұғалімнің іс-әрекеттері бірнеше факторларға байланысты екенін байқауға болады. Айталық, себептердің ішінде педагогикалық маман болу себебі, нақты бір спорт түріне қызығушылықпен байланысты және белгілі дамыған психикалық іс-әрекеттер ерекшелігі мұғалімнің дене шынықтыру жаттығуларын орындауының негізі болып табылады. Бұл негіздермен бірге болашақ мұғалімнің өмірдегі образы мен дене шынықтыру мәдениеті мен спорттағы орны анықталып, шығармашылық маманның дене шынықтыру мәдениеті мен спортқа қызығушылығын арттырып, дамытады.

М.И.Қабышева дене шынықтыру мәдениеті саласындағы біліктіліктің дамуына әсер ететін факторларды екі топқа бөліп қарастырады. Бірінші топтағы факторлар-бұл әлеуметтік (сыртқы орта) факторлар: материалдық-техникалық база, өмір мен тұрмыс шарты, экологиялық орта, бұқаралық ақпарат құралдары, нұсқаулық құжаттар. Екінші топтағы факторлар-жеке тұлға индивиді: туа біткен қабілеттер (антропометриялық, морфологиялық, физиологиялық, психикалық негіздер) және тәжірибеде жинақталған қабілеттер (себеп, қызығушылық, қарым қатынас, білім, шеберлік, тәжірибе). Бұл сипаттамаларды ерекше маңызды факторлар ретінде қарастыруға болады. Сонымен бірге, дене шынықтыру мәдениеті мұғалімнің біліктілігінің белсенділігін немесе тежелуін және мамандарды педагогикалық дайындау процесін есепке алуымыз шарт.

Бұл талқылаулар арқылы біз дене шынықтыру мәдениеті мұғалімінің кәсіби дайындығын анықтап, бұл негіздермен мұғалімнің өзіндік әлеуметтік-педагогикалық біліктілігі дәлелденеді. Адамның жетістікке жетуі мен өзін-өзі тануға әсер ететін әлеуметтік, физикалық және психикалық факторлармен бірге дене шынықтыру білімі, дене шынықтыру тәрбиесі, физикалық даму процесі де әлеуметтік тұрғыдан әсер етеді. Халықты әлеуметтік қорғау және әлеуметтік тұрғыдан ұйымдастыру жүйесі туралы білім структурасында және дене шынықтыру мәдениеті мен спорт мекемелерінің жүйесі туралы білім мазмұнында, дене шынықтыру мәдениеті мен спортты дамытуға жәрдемдесетін мекемелер де болуы тиіс.

Дене шынықтыру мәдениеті мен спорт саласындағы әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттер туралы заң бойынша дене шынықтыру мұғалімдерінің біліктілігі әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттерді нормативті негізінің ерекшелігімен тығыз байланысты. Ал, тәрбие жұмысының ерекшелігі туралы анықтама-дене шынықтыру мәдениеті мен спорт потенциалының әлеуметтік педагогикасы туралы анықтамамен және спорттық дене шынықтыру бағытындағы сыныптық және сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастырудағы дене шынықтыру мәдениеті мен спорт құралдары, әдістері, формаларды қолдану ерекшеліктерімен байланысты.

Дене шынықтыру мәдениеті мұғалімінің әлеуметтік біліктілігінің шартты дамуы себептермен құнды бағыттар дене шынықтыру мәдениеті студенттің дене шынықтыру мәдениеті және спорт саласындағы іс-әрекеттермен қарым қатынаста байланысты: өмір образы, шығармашылық қабілет пен индивидуальді психикалық іс-әрекеттер ерекшелігі педагогикалық міндеттерді кәсіби тұрғыдан шешу жолдары болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Дене шынықтыру пәннің оқыту әдістемесі. Астана. «Жарыс», 2011. – 192 б
Ұ. Мұхамеджанова
2. Спорт терминдерінің. А., «Эконмика», 2009. – 96 б Қобланов. Ж.Н
3. Арнаулы оқу орындарын дене тәрбиесі спорт жұмыстары. А., «Қазақстан». 2011. - , 105 б
Шадиев Әмірхан

4. Дене тәрбиесі. А, «Глобус». 2016. - 41 б Төтенай. Б

5. Дене тәрбиесінде жеке тұлға мен қозғалыс сапа. А, «Жалын», 2015. – 201 б. Оразов

Ш.Б

Резюме

В данной статье рассматриваются формирование навыков физической закалки.

Summary

The article deals with the methods of forming physical skills and habits

ӘӨЖ 372.3.16

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ЖЕҢІЛ АТЛЕТКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘНІ

**ДС-119 тобының студенттері Ташмахамбет А., Темірхан Д.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Сарсембаев А. Жунсалиева Д.
Шымкент университеті.**

Жеңіл атлетика денешынықтыру тәрбиесі жүйесіндегі спорттың негізгі түрлерінің бірі. Жеңіл атлетикамен миллиондаған адамдар айналысады. Жеңіл атлетикалық жаттығулардың әр түрлілігі және жүгіру мен жүрудегі лақтыру мен секірудегі жүктемені түрлендірекей мүмкіндіктер береді.

Мектептерде дене тәрбиесі мұғалімдері оқушыларға дене жаттығуларын үйрету мен бірге балаларды физикалық жақтан жан-жақты тәрбиелейді. Мұғалімнің негізгі міндеті: оқушылардың денсаулығын нығайту үшін әртүрлі әдістерді қолданып балалардың денесін дамыту және жоғары дәрежелі еңбек әдістерін үйретуден тұрады. Ол әр оқушының дамуының өзгешеліктерін, ерік сапасын, ақылдылық өзгешеліктерін есепке алып, сабақ кезінде оқушылардың іскерлігін дұрыс ұйымдастырып отырады[1].

Дене тәрбиесі сабағы кезінде оқушыларға бағдарламада берілген теориялық мағлұматтар хабарланады. Мазмұны бойынша бұл мағлұматтар төмендегі негіздерді басшылыққа алады:

- ◆ адамдардың жан-жақты дамуы үшін дене жаттығуларының маңызы;
- ◆ оқушыларға ата-бабаларымыздың және ұлы ғалымдардың дене тәрбиесіне, жалпы тәрбиеге деген көзқарастары;
- ◆ дене тәрбиесінің көмегінде қалайынша дене сымбатын, салауаттылықты жақсартуға және ақыл іскерлігін дамытуға болатыны. Оқушыларға таңертеңгі гимнастиканың, дем алу жаттығуларының, жүзудің, жүгірудің маңызы түсіндіріледі.

Нақты мысалдар арқылы әлем, Республика көлеміне белгілі спортшылар туралы және олардың спорт жолындағы жетістіктері туралы әңгімелер өткізіп ынталарын ояту жұмыстары жүргізіледі.

1. Гигиеналық білім туралы, жұмыс істеу және дем алу тәртібі, тамақ, киім гигиенасы туралы түсінік беріледі.

Жеке күрестерде, топтық ойындардағы әрекет техникаларын және тактикаларын қолдану, сайыс ережелері туралы түсінік береді.

2. Сабақ және жаттықтырулар кезінде дене дайындығы күшті, шыдамдылықты, шапшаңдықты дамыту және дене жұмыстарын, жаттығуларды орындау әдістері туралы түсінік береді. Оқушыларға дене тәрбиесі туралы білімін қалыптастыру арқылы олардың ақыл-ойының дамуына әсер жасалады.

Белсенді әрекет іскерлігін барлық уақыт адам миының функционалдық дамуына әсерін тигізеді, оқушылардың іскерлігін жоғарылатады[2]. Жаңа жаттығуға үйрену уақытында ақыл іскерлігі бұлшық ет іскерлігіне қарағанда белсенді болады. Сондықтан дене тәрбие сабағы уақытында мұғалімнің тапсырмасын ойланып, түсініп орындауға, үйретуге көңіл бөлінеді.

Дене тәрбие сабағының негізгі міндеттерінің бірі - бұл оқушыларда дене тәрбие және спортқа, әрекет мүшелерінің анатомиясына, әрекет іскерлігінің физиологиясына тұрақты қызығушылықтарын тәрбиелеу.

Әсіресе дене тәрбие және спорт мәселелері бойынша қызықты мағлұматтарды таңдап алу ақпаратына көбірек көңіл аудару керек. Ал сабақтың уақыты аз болуына байланысты ақпарат материалдардың қабырға газеті түрінде спорт сарайларында іліп қойған жөн. Сабақ уақытында мүмкіншілігі болғанша кинобағдарламалардың бейне таспаларын көрсетіп түсіндірген дұрыс.

Дене тәрбиесі мұғалімінің негізгі міндеті, оқушының мінез-құлқының, қалыптасуына, адамдарға жақсы қатынаста және сабаққа саналы түрде қатысып маңыздылығын қалыптастыру, сонымен бірге, оларды Отанды сүйшілікке тәрбиелей отырып патриоттық рух беру. Оқушылардың шыдамдылық, шешім қабылдау, ерік сапасын қорықпай әрекет ету дағдыларын тәрбиелеуде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай тапсырмалар көлемі мен қиыншылығы бойынша орындай алатын болуы тиіс. Көпшілік болып жаттығуды орындаған уақытта оқушылардың ережені дұрыс сақтауын, бір-біріне қатынасын, басқа оқушылар алдында жауапкершілігінің жоғары болуын бақылау қажет. Әрине сонымен бірге мұғалім барлық уақытта оқушылар алдында әрқашан үлгі болып көрінуі тиіс. Сондықтан мұғалім өзін-өзі барлық уақытта бақылап жүруі керек. Оқушылармен өз-ара қарым-қатынасты жоғары педагогикалық этиканы орынды пайдалануына отырып бәріне теңдей мейірімді қатынаста болуы тиіс. Сонымен қатар талап қоюшылық, өзінің шешіміне сенімді болып, талаптарын іске асыра алуы керек[3].

Оқушылардың өзіндік шешімдерін, ұсыныстарын дұрыс бағалай алуы керек. Ол үшін мұғалім жоғары дәрежелі (деңгейлі) білікті маман болуы тиіс.

Балаларға өзінше әрекет етуге, ойлап шешуге мүмкіншілік беру керек. Бұл оларда саналылықты, белсенділікті, өзін-өзі жетілдіруді тәрбиелейді. Тәжірибелі мұғалімдер барлық оқушыларды ойын басшысы, төрелік ету және тағы басқа қоғамдық жұмыстарға басшылық етіп және берілген тапсырмалар мен қоғамдық жұмыстарды үлкен жауапкершілік пен ұқыптылықпен орындауларын талап етуі керек.

Оқушыларды Қазақстан Республикасы спортшыларының дүниежүзілік Халықаралық олимпиада ойыны жарыстарында қол жеткізген табыстарымен таныстыру арқылы мұғалім оларға ерлікті, табандылықты, достықты, басқа халықтарға деген сүйіспеншілікті тәрбиелейді.

Дене тәрбие сабағын оқушыларға еңбекті сүюді, еңбек, етуді пайдалану мүмкін. Әсіресе дене тәрбие сабағы оқушылардың эстетикалық тәрбиесіне жақсы әсерін тигізеді. Оқушылардың дене құрылысы мен сымбатын, әрекет координациясын, қозғалыстарын жеңіл және әдемі орындауға тәрбиелейді. Сондықтан мұғалім оқушылардың жан-жақты дамуына әсер ететін жаттығуларды, амалдарды, әдістерді таңдап қолдануы қажет.

Жеңіл атлетикалық лақтыруды орындау тәсіліне байланысты, ол үш түрге бөлінеді:

- 1) бастан асырып лақтыру (найза мен гранат)
- 2) бұрылып лақтыру (табақша (диск), балға)

Лақтыру тәсілдері жабдықтардың яғни, снарядтардың формасы мен салмағына байланысты. Ұстауға ыңғайлы, жеңіл снарядтарды түзу сызықты жүгіріп келіп, басынан асыра лақтыруға болады: ауырлау снарядтарды бұрыла отырып лақтыруға болады□4□.

Көпсайыс-жүгіру, секіру және лақтырудың әр түрлерінен тұрады.

Көпсайыс онымен айналысушыларға өте жоғары талап қояды. Жоғары техникалық шеберліктен басқа, оларға спринтердің шапшаңдығы, лақтырушының күші, секірушілік пен секірушінің ептілігі, тосқауылдан секірушінің батылдығы, орташа арақашықтыққа жүгіруші желаяққа төзімділігі қажет.

Көпсайыспен айналысу – дененің жан-жақты дамуы мен жаңадан бастаған жеңіл атлеттер үшін тамаша жол.

Жеңіл атлетика жаттығуларына талдау жасау.

Қазіргі таңда қоғамның салауаттылығы маңызды сипатқа ие. Бүгінгі жасөспірімдерді тәрбиелеуде олардың салауатты өмір сүру мен денсаулық, дене мәдениеттерін өздері игермей

тұрып, оларды білімді, білікті тұлға ретінде қалыптастыру мүмкін емес. Себебі әр жасөспірімнің денсаулығы жеке байлық қана емес, ол сондай-ақ халқымыздың білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты-мәдени орта, салауатты өмір салты.

Білім беру жүйесінің алдында маңызды міндеттерінің бірі – салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі.

Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке, демократиялық дәстүрге өту жағдайында адамзат қоғамының ғасырлар бойы жинақтаған жалпы құндылықтар мұрасына ден қоюы, рухани-адамгершілік негізінде дене тәрбиесін сабақтастықта дамытып, салауатты өмір сүру дағдылары арқылы дене мәдениетін қалыптастыру өзектілігі артуда.

Спорт пен денсаулық қазіргі заманның ең маңызды да, өзекті мәселелерінің бірі. Жасөспірімдердің аз қозғалыстағы тіршілік бейнесі олардың өскелең өмір жолдарында рухани және дене дамуына кері әсерін тигізеді. Сондықтан мектеп оқушыларын спорттық қызмет жүйесіне баулу және де олардың жан-жақты дамуына, сондай-ақ дене шынықтыру мен спортпен айналысуына мүмкіндік жасау қажет.

Қазақстан Республикасында дене тәрбиесінің негізі ретінде ойындар мен жарыс сипатындағы қимылды жаттығулар тек дене күштерін арттыру ғана емес, ата-бабаларымыздың ұлттық психологиялық болмысы мен тәлім-тәрбиесін, рухани адамгершілік сипаттары мен мәдени құндылықтарын өзара ішкі бірлікте денсаулық сақтау межесіне жету мақсатын көздеген[5].

Оқушылардың денсаулығын сақтау мен нығайтудың бірден-бір жолы дене шынықтыру және қозғалыс белсенділігі. Елімізде жас ұрпақтың дене тәрбиесіне өте үлкен көңіл бөлініп, мектептерде дене шынықтыру сабақтарымен ғана шектеліп қоймай, спорттық үйірмелер көптеп қолға алынуда. Сондай-ақ мектеп оқушыларының жан-жақты дамуына, сондай-ақ дене шынықтыру мен спортпен айналысуына мүмкіндік жасалуда.

Қазіргі кезеңдегі мектептердегі дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы ұлттық тәрбиенің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды негіздейді. Мектеп оқушыларына дене тәрбиесін беру теориялық қана емес, сондай-ақ практикалық бағыттауда қарастырылу керек. Себебі, студенттің кәсіби тұлғалық білім мен шеберлік қасиеттерінің қалыптасуына тікелей ықпал етуі тиіс. Сондықтан оқушы жастардың дене тәрбиесі процесі педагогикалық қызмет саласындағы жасөспірім үшін болашақта жеке тұлғаның қарым-қатынас мәдениетінде көрініс алады және де жастарға дене тәрбиесін беруші оқытушылардың рухани санасы мен дене мәдениеті жоғары талапқа сай болуы тиіс[6].

Қазіргі таңда спорттың дамуының жаңа сатысында спорт жетістіктерінің жоғары деңгейде өсуіне байланысты жоғары мамандандырылған спорт ойыншыларын дайындау бүгінгі күннің негізгі талабы. Спорттың жеңіл атлетика түрі - жүру, жүгіру, секіру, лақтыру жаттығуларын біріктіретін және көп сайысты спорт түрі. Жоғары дене шынықтыру оқу орындарында жеңіл атлетика – оқу - ғылыми пән ретінде және спорттың осы түрінің теориясын және практикасын, сондай-ақ оның оқыту әдістемесін қамтиды.

Жүгіру, секіру жаттығулары жасөспірімдерді физикалық жақтан дайындаудың негізі. Жеңіл атлетикабес бөлімнен: жүру, жүгіру, секіру, лақтыру мен көпсайыстан тұрады, ол өз кезегінде көптеген түрлерге бөлінеді.

Жеңіл атлетикалық жаттығулар адамның ағзасына (организміне) жан-жақты ықпал етеді. Ол жаттығулар күшті, жылдамдықты, төзімділікті, буындардағы ширақтықты жақсартады, ерік қасиетін тәрбиелеуге, қимыл дағдыларының шеңберін күшейтуге мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда денені шынықтыру дайындығы әсіресе жас кезде қажет. Сабақтарда жеңіл атлетикалық жаттығуларды кеңінен пайдалану ағзаның жұмыс істеу мүмкіндіктерін арттыруға жоғары жұмыс істеу қабілетін қамтамасыз етеді.

Жүру - адамның қозғалуының жай тәсілі, барлық жастағы адамдар үшін арнайы дене шынықтыру жаттығуы. Ұзаққа созылған және ырғақты жүру кезінде дененің барлық бұлшық

еттері жұмысқа тартылады, ағзаның жүрек-тамыр, тыныс алу және басқа да жүйелерінің қызметі күшейе түседі, зат алмасуы артып, сауықтыру мәні зор болады.

Әрбір тұлға жүруге жас кезінен үйренеді, бірақ одан әрі барлық адамдардың дұрыс, әдемі жүре білуі қажет.

Жай жүруден басқа, оның алуан түрлері: жорықтық, саптағы, спорттық және бүгілу жүрістері болады.

Жеңіл атлетика түрлерінің басқа спорт түрлерімен қарым-қатынасы.

Жеңіл атлетикалық жаттығулардың түрлерінің бірі – жүріс. Жарыстарда спорттық жүріс түрі өткізіледі, ол – техникасы бойынша ең күрделі, сонымен бірге ең тиімдісі. Спорттық жүріс жай жүруден жоғары қарқындылықты, сондай-ақ жоғарылатылған энергетикалық шығынды талап етеді. Осыған байланысты спорттық жүру саябағы спортшының ағзасына айтарлықтай ықпал етеді, оның ішкі орындары мен жүйелері нығайып, күштің дамуына жағымды әсер етеді, әсіресе төзімділікті, ерік-жігерді тәрбиелейді. Спорттық жүрісте жоғары жетістікке ерісу үшін дұрыс техникаға байланысты бір адамның қозғалысының қадамы 0,27-0,33 секундта орындалады. Спорттық жүрістің тездігі 2-2,5 рет жай жүрістен көтеріледі. Ол қадамның жиілігі және ұзындығына байланысты. Жай жүрісте қадамның ұзындығы 80-90см, ал спорттық жүрісте 105-120см, қадамның жиілігі жай жүрісте минутына 110-120 қадам болса, ал спорттық жүрісте минутына 180-200 қадам және оданда көбірек. Жүрістің жоғары темпіне қарамастан, жүрушінің қадамы ұзынырақ болуы керек. Бірақ қадамның өте ұзындығы энергияның көбірек жұмсалуына, техниканың төмен меңгерілуіне алып келеді.

Үйрету - мұғалімнен педагогикалық шеберлікті талап ететін, күрделі жұмыс. Үйрену үшін үйрететін оқушымыз әрекеттерді алғашқы үйренуге дайын болуы тиіс.

Мысалы, 6-сыныптың бірінші тоқсанында жеңіл атлетика сабағы кезінде қолдарын бүгіп және созып орындайтын жаттығуларды бергені дұрыс. Себебі бұл болашақта оқушыларға арқанға өрмелеу, тартылу, жүкті көтеріп қою жаттығуларын орындауға көмегін тигізеді.

Екінші тоқсанда жүгіру сабағында бір аяқта секіріп жүру түрлерін, жүресіне отырып жүру және т.б. енгізуді талап етеді.

Үшінші тоқсанның соңында көктемгі жүгіру, секіру, лақтыру жаттығуларына даярлау мақсатында әр түрлі жаттығулар беріледі.

Оқушылардың үйретуге дайындығын тест көмегімен, бақылау және бұрын үйренген жаттығуларды қайталап орындату арқылы анықтаймыз. Үйретуге кірісумен міндетін анық түсіндіру талап етіледі. Үйретілген жаттығулардың маңызын түсіндірген дұрыс болады.

Мұғалім үйрету жұмысын өзіндік әдістерімен түсіндіруі тиіс. Мысалы, көрсету, түсіндіру, көмекші жаттығуларды беру, орындап көруі, үйренгенді бағалау.

Орындап көрсету анық болуы тиіс, әрекеттің негізгі бөлектері түсіндіріліп беріледі. Кейін жаттығу қарапайым болса оқушыдан толығымен орындау талап етіледі, ал күрделі болса бөліп орындау ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жеңіл Атлетика. Шымкент 2008. - 88 б, Алшынбаев К.Н
2. Жеңіл атлеттерді дайындаудағы арнайы жаттығулар жүйесі. А, «Жалын», 2015. - 222 б Сихымбаев Қ.С
3. Жеңіл атлетика Алматы 2016.-179 б.
4. Дене тәрбиесі Қоғамдық гуманитарлық бағыт бойынша мұғалімдерге арналған оқу құрал. А, « Жалын», 2006. – 192 б Телеуғалиев.Ю
5. Дене шынықтыру пәннің оқыту әдістемесі. Астана. «Жарыс», 2011. – 192 б Ұ.Мұхамеджанова

Резюме

Педагогическая значимость физической культуры и легкоатлетических упражнений

Summary

The pedagogical importance of physical culture and light athletic exercises

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ**ДС-119тобының студенттері Сүлеймен М., Аханова А.****Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Сарыбаева М.****Шымкент университеті.**

Қалыптасқан дене тәрбиесінің іс-тәжірбиесі жұртшылық арасында, әсіресе, жастар арасындағы дене дайындықтарының жеткіліксіздігі қазіргі қоғамда үлкен алаңдатушылық туғызып отыр. Әрине, бұның себебі өздеріңізге белгілі қазіргі уақытта оқу, еңбек және тұрмыс жағдайларының қатты өзгеруі, сондай-ақ мектептер ұзақ жылдар бойы күйзелістерге ұшырап, халқымыз әдет-ғұрыптан, салт-санасынан тыс қалып келді және бірыңғай мәдениет жасаймыз деп, ұлттық мәдениет атаулыны менсінбеудің нәтижесінде қазақ жастарының арасында өз елінің тарихын, тілін, мәдениетін білмейтін, мәдени және әдеби мұрасын өз тілінде оқып, тәлім-тәрбие ала алмайтын жастар көбейеді, мұның өз тәлім-тәрбие жұмысының тұйыққа тіреліп, жастар арасында келеңсіз құбылыстардың көбеюіне, мейірімділік пен қайырымдылық сияқты қасиеттердің азайып кетуіне, адамгершілік пен имандылықтың құлдырауына әкеп соқтырады.

Сонымен қатар, бүгінгі күнге дейін тәрбиенің ең басты кемшіліктері ұлдарды да, қыздарды да бір әдіспен бір мазмұнда тәрбиелеп және бала тәрбиесінде олардың жеке қасиеттерін бөліп қарап, оны бір ғана қырынан дамытуға күш салып, тәрбие барысында ақыл-ой немесе дене күшін дамытуға бет бұрдық. Бала тәрбиесінде бұл қасиеттердің бірінсіз-бірін дамытуға болмайтынын, олардың бірімен-бірі тығыз байланыста болатынын өздерінің ғылыми еңбектерінде атап көрсетеді.

Бірақ қанша уақыт өтсе де, сары алтындай жарқырап, тот баспайтын халықтық педагогиканың тағылымы мол салт-дәстүрін тәлім-тәрбие жұмысының түп тамырына айналдыру - ендігі жерде біздің негізгі мақсатымыз. Сонымен бірге, балалар мен жасөспірімдердің дене тәрбиесінің уақыт мөлшерін көбейтіп, Республикамыздың ұлттық және тұрғылықты жер жағдайының ерекшеліктерін ескере отырып, қозғалыстың тәртібін сол бағытқа бұруға кең жол ашу және озық та өнегелі рухани дәстүрді жалғастыру арқылы ұрпақтар сабақтастығының тарихи процесі жүріп отыруы тиіс. Сонда ғана өркениетті дамыған елдердің деңгейіне жете аламыз. Мұндай үйлесімді дамыған жасөспірімдерді тәрбиелеу тек бүгінгі біздің қозғап отырған көкейкесті мәселеміз емес, өткен кезеңнің ойшылдары Платон, Әл-Фараби, Аристотель, бертін келе Абай, М.Жұмабаев сынды дарындарды да толғандырған. Олар тәрбие жұмысының жаңаша жүйелік бағытын көрсетіп, көптеген еңбектер жазды. Мәселен, М.Жұмабаевтың жазған еңбектеріне карасақ, тәрбиені екіге бөліп қарастырады:

1. Дене тәрбиесі.

2. Жан тәрбиесі.

"Дене тәрбиесіне жеңіл қарауға болмайды. Жан дұрыс қаланса болды, дененің қанша керегі бар деп ойлау дұрыс емес. Дене - жанның қабы, қап берік болса, ішіндегі зат та берік болмақ. Сау жан сау денеде ғана берік болады" деп, дене мәдениетін қалыптастырып, жетілдіруге аса мән берген. Себебі, балалар мен жасөспірімдердің дене тәрбиесі ойынымен өте тығыз байланысты, сонымен бірге оқу практикасында ұлттық қимыл-қозғалыс және спорт ойындарын мәнді де тиімді пайдалану балалардың дене қозғалысының сапасы мен икемділік, күштілік, ептілік, иілгіштік, төзімділік қабілеттерін қалыптастырып, оқу-жаттығу сабақтарына қызығушылығын арттыруға едәуір септігін тигізеді. Балалар мен жасөспірімдердің өз тілінде ұлттық қимыл-қозғалыс және спорттық ойындарын ойнау арқылы олардың қазіргі уақыт талабына сай ұлттық психологияның құрылымдары: ұлттық сана-сезім, ұлттық салт-дәстүр, ұлттық, адамгершілік мінез-құлқы қалыптасады[1].

Ұлттық қимыл-қозғалыс және спорт ойындарымен жүйелі түрде жаттығу кезінде балалар мен жасөспірімдердің ағзасы және мүше жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктері жоғарылап, бұлшық-ет жұмыс қабілетінің тиімділігі едәуір артады.

Спорттық ойындарды балалар мен жасөспірімдердің дене тәрбиесі сабақтарында тиімді қолдану, олардың ағзасындағы морфологиялық және функционалдық жағдайларының елеулі өзгерістерін тез жақсартады.

Спорттық ойындармен жүйелі түрде жаттыққан кезде орталық жүйке жүйесінің функционалдық жағдайлары жақсарады. Оны жетілдіру жаттығу барысында қолданылатын дене жаттығуларының түрлері мен көлеміне және спорт ойындарының ұзақтылығына байланысты. Сондай-ақ, спортпен шұғылданбайтын балаларға қарағанда, спортпен жүйелі түрде күнделікті жаттығып жүрген балалардың орталық жүйке жүйесінің тұрақтылығы, күштілігі, қозғалғыштығы жақсы байқалады.

Дене тәрбиесімен, әсіресе, спорттық ойындармен жүйелі түрде күнделікті жаттығу балалар мен жасөспірімдердің денсаулықтарына жақсы әсерін тигізеді. Сабақтан тыс уақытта спортпен шұғылданбайтын балаларға қарағанда, спорттық ойындармен шұғылданатын оқушылардың аурулары едәуір аз. Спорттық ойындар ағзаның сыртқы ортадағы қолайсыз әсерлеріне қарсы тұру мүмкіндіктерін жоғарылатып, ауруды емдеу шаралары мен денсаулықты нығайтудың негізгі таптырмайтын құралы болып саналады. Ойындар ағзаның пропорционалді және үйлесімді дамып жетілуіне көмектеседі. Бұл, әсіресе, қазіргі уақыттағы оқушылардың өтпелі кезеңінде маңызды. Өйткені, даму кезіндегі антропометриялық немесе морфофункционалдық байланыстардың үйлесімділігі ғылымда кең тараған.

Дене жаттығуларын орындауда берілетін жүктемелерге сәйкес, күштің дайындық деңгейі, сүйек жүйесінің дамып жетілуін жақсартып, оның өсу кезеңін ұзартатындығы анықталған.

Спорттық ойындармен шұғылданған балаларды, спортпен шұғылданбайтын құрбыларымен салыстырып қарағанда, жалпы дене даму көрсеткіштерінің ерекшеліктерімен және әр түрлі антропометриялық көрсеткіштерінің жылдық өсу деңгейімен ерекшеленеді. Мысалы, жас спортшылардың дене салмағының өсуі, дене жаттығуларымен шұғылданбайтын құрбыларымен салыстырып қарағанда едәуір басым болып келеді.

Ал бойдың өсу жағдайына спортпен шұғылдану аз деңгейде әсер етеді. Бірақ, осыған қарамастан 3-4 сыныптағы оқушылардың бойының өсу қарқыны, спортпен шұғылданбайтын құрбыларымен салыстырып қарағанда жақсы өсіп жетілетіндігі байқалды. Сондай-ақ, спорттық ойындармен жүйелі түрде жаттыққан кезде, ағзаны оттегімен қамтамасыз ететін, яғни оттегін қабылдап жеткізетін және пайдаланумен қамтамасыз ететін барлық жүйелердің жұмысына тиімді әрі дұрыс әсерін тигізеді.

Жүрек мөлшерінің өсу деңгейі, ойын үрдісінің бағытына байланысты, өйткені, жүректің төзімділігін дамытуды талап ететін ойындарға жиі қатысатын балалар мен жасөспірімдерде, жүректің төзімділігі мен жұмыс жасау жағдайы жоғарылап, бұлшық еттері жақсы дамиды.

Адамгершілік қасиеттерді игеру адамның осы қасиеттерге деген сезім ерекшелігінің қатынасын байыта түседі. Бұл қасиеттер біздің ұлттық-этникалық және психологиялық құрылым жағынан мынадай үш құрылымнан тұрады: ол - ұлттық сезім, ұлттық салт-дәстүр, ұлттық адамгершілік мінез-құлық.

Ұлттық сезім - адамдардың дүниеге келісімен анасының әлдилеп тербеткен бесік жырынан бастап, жасына қарай құрбыларымен ұлттық қимыл-қозғалыс және спорттық ойындарды ойнау арқылы қоршаған ортасын жан-жақты танып, өз тілін толық меңгере түседі. Осының арқасында туып-өскен жеріне, туған елі, ана тіліне, ұлттық салт-дәстүріне деген сүйіспеншілігі оянып, ол қасиет қанына сіңіп, бойына біртіндеп дари түседі[2]. Мысалы, адамдардың өз ұлтының ана тіліне деген сүйіспеншілігі - ұлттық сезімнің ерекше түрі. Өйткені, ана тілі адамның ішкі жан дүниесін, сезімінің басқа ой-қиялға жақын, жүрегіне жылы, ойға тез оралатын сезімнің сыртқа шығар көрінісін басқаға білдіретін күшті құрал.

Ұлттық салт-дәстүр - әрбір қоғамның ондағы әлеуметтік топтардың белгілі бір өмір сүру тәсілі. Бұл ұғым қоғамның, оның таптары мен топтарының өздеріне тән жұмыс, тұрмыс

жағдайларына және мәдениетінің дамуы мен отбасындағы сондай-ақ тұрмыстағы қарым-қатынас ерекшеліктерін бейнелейді. Осы асыл мұра өмірде қолданылмаса, біртіндеп шетке ығысып, бара-бара ұмытылады. Ал, тіл сақталмаса, ол халық ұлт ретінде жойылады. Яғни, тіл бар жерде ел бар, ел бар жерде салт-дәстүр бар.

Ұлттық адамгершілік мінез-құлық. Бұл қасиет әр ұлтқа тән тәжірибелік, психологиялық, адамгершілік рухани саласымен ерекшеленіп көзге түседі. Әрине бұндай қасиеттер басқа халықтарда жоқ деген ұғым тұмауы қажет, олар әр елде, әр түрлі қырынан көрініс табады.

Адамзат өзіне мақсат етіп, белгілі бір азаматтық талап қойған жағдайда өз тарапынан сезімдік баға беруін, адамгершілік борышын өтеуін ар деп түсінеміз. Яғни, ары таза адам жалпы адамгершілік қасиеттерді атамай, күнделікті өмірде өзінің борышы мен қызметін орындауы. Аталған бұл қасиеттерді меңгеруде төменгі сынып оқушылары жоғарғы қарқында қабылдап, оны орындауымен ерекшеленетіндігін психологтар анықтап, атап көрсеткені белгілі. Бұл қасиеттер балалар мен жасөспірімдердің дұрыс дамуына, дер кезінде адамгершіліктің негізін қалауға жағдай жасайды. Сондықтан балалық кезеңнен бастап, адамгершіліктің дамыту ретінде тәрбиенің негізі болып гуманистік қатынастарды және балалардың бір-бірімен өзара қарым-қатынасындағы сезіміне эмоционалдық қайырымдылықты дамытуға аса көңіл бөледі.

Ал жасөспірім кезеңінде өзін қоршаған ортада меңгеруде белгілі тәжірибе қалыптасады, құрбыларымен тұрақты қарым-қатынас қалыптасады, өзінің қандай екенін, қабілетінің мүмкіндігін білгісі келеді. Ол үшін көзге түсіп, жұртқа танылғысы келіп, өзінің батылдығын, өжеттігін, күштілігін, тағы басқа дене қасиеттері мен қабілеттерін сынап көргісі келеді. Бұл оның сезімдік ерекшеліктері мен сезім қасиеттерін қалыптастырып, өзіне сенімділігін арттырады.

Жасөспірімдер өздерін қоршаған адамдардың ішінен өздеріне ұнаған адамдарды іздеп тауып, өзін қалыптастыру кезінде өзі қалаған адамына ұқсап бағуға тырысады. Сондықтан осы кезеңде жасөспірімдерге дұрыс адамгершілік бағытты тану өте маңызды.

Өз іс-әрекетінің дұрыстығын дәлелдеуге тырысу еріктілік пен жігерлілікті қатар дамытады. Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдердің интеллектуалдық дамуы, кейбір кезде моральдық сезімдер мен адамгершілік тәрбиенің дамуын басып озады. Бұл, әсіресе, өзін қоршаған ортадағы адамдармен бірігіп жұмыс жасау барысында қарым-қатынасқа түсетін спорттық ойындарда айқын байқалады[3].

Ойын процесінде ойнаушылардан әртүрлі интеллектуалдық дене және ақыл-ой қабілеттерін талап ететін әртүрлі күтпеген жағдайлар туады, үнемі ауысып тұратын қозғалыс әрекеттері қозғалу тепе-теңдігінің, жаңа қимыл мен дағдының қалыптасуына әсер етеді. Сондай-ақ, қозғалыс ойындарының сипатына қарай, қандай да бір дене немесе психологиялық қабілет ерекше дамып жетіледі.

Дене қозғалысының ұлттық ойындары денешынықтыруда даярлық пен қабілетті анықтайтын өзіндік өлшем ғана емес, өсіп келе жатқан ұрпаққа жоғары гуманистік қасиет пен әдепке тәрбиелеу мақсатындағы халықтық педагогиканың құрамы болып табылады. Бұнда ойынға, жарысқа қатысушылардың тәртібін белгілейтін көптеген ережелерді сақтау қажет. Ең алдымен ойын ережесін сақтауда адалдық, шынайылық, жеңімпаз бен нәтижені анықтаудағы әділдік, өзара көмек жоғары бағаланды. Бұндай ережелерді және этикалық міндеттерді бұзу ойнаушы жолдастар тарапынан сынға алынып отырады. Осылайша халықтық ойындар жеке адамды ұжымда тәрбиелеу құралына айналды.[4]

Сондықтан да оқушылармен жұмыс істеуде ұлттық ойындардың жас ұрпақты тәрбиелеуде бағытталған бай тәжірибесін қолдану қажет. Халықтық педагогиканың таусылмас қазынасы бола отырып, ойындар қазіргі жағдайда да күшті құралға айналып отыр, себебі мұнда тәрбие жұмысын жүргізудің күнделікті тәжірибесінде қажетті қағидалар бар. Бірақ ойындар жүргізуде қатып қалған ережелердің қажеті жоқ. Ойын мәліметтерінен қазіргі заман талабына сай, ең бір қажетті, ыңғайлы элементтерді таңдап алу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Адамбеков К.Т.* "Оқушылардың дене тәрбиелеудің педагогикалық негізі" п.ғ.д. дисс. авторефераты. Алматы, -1995, 38 бет.
2. *Аяшев А.О.* Болашақ мұғалімнің тәрбие жұмысына кәсіби даярлығын дене тәрбиесінің құралдары арқылы қалыптастыру. п.ғ.д. дисс. авторефераты, М., 1993, 55 б.
3. *Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М.* Педагогика, Астана, 1998, 378-бет.
4. Танекеев М.Т. Қазақтың ұлттық спорттық ойындары.- Алматы: Қазмембаспа, 1957. 60 б, 26 – 29 -беттер.

Резюме

В этой статье предлагаю пути воспитания подрастающего поколения, используя казахские национальные игры в этнопедогогике.

Summary

In this article offer the way of the exucation growing generations, using Kazakh national game of ethnopedagogics.

ӘӨЖ 796.092.2.54

ЖОО – ДА СТУДЕНТТЕРМЕН САБАҚ ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**ДС-119 тобының студенті Базарбай Н., Байкараев Л.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Тоқберген Н. Курамысова А.**

Студенттер дене тәрбиесі жоғары гуманитарлық білімнің ажырамайтын бөлігі. Ол болашақ маманның жеке тұлғасына, оның кәсіби біліктілігін қалыптастыру барысында түрлі формамен, құралмен және әдіспен сапалы, тиімді шамада кешенді әсер етеді. Бұл процесстің беретін нәтижесі, әрбір студенттің жеке дене тәрбиесінің, оның руханилығының, кәсіби мәнді қабілетінің деңгейі болып табылады.

Бүгінгі таңда студент жастардың алдында әлемдік бірлестікті отандық мәдени потенциалмен ұштастырудың басты әлеуметтік экономикалық міндеті қойылған. Бірақ оны жетілдіру, заманауи талаптардың жеке сапасына және толықтай кәсіптік кешенге жауап бере алатын жаңа буын мамандардың ғана қолынан келеді. Сонымен бірге таңдаған мамандығы бойынша терең кәсіби білім алған маман меңгеруі тиіс: жоғары дене кондициясын және еңбекке қабілеттілікті, жеке дене тәрбиесін, рухани байлықты, бейресімі көшбасшылық қасиетті. Ол бәсекелестіктен қорықпауы тиіс, өздігінен шешім қабылдай білуі сондай-ақ шығармашылық ойтанымы бар, белсенді және адамгершілігі жоғары тұлға болуы қажет. Студенттердің дене тәрбиесінің құрлымы үш қатысты өзіндік блоктан тұрады: дене тәрбиесі, студенттік спорт және белсенді бос уақыт. Дене тәрбиесі саласында, студенттердің қызметі үшін білім беру аспектісі басымдылық болып табылады.

Дене тәрбиесі білімінің мақсаты студенттердің арнайы білім жүйесін меңгеруде, кәсіби маңызды іскерлік пен дағдыға үйрену барысында объективтік қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады.

Осындай жолмен ЖОО мамандарды дайындау бойынша біржақтылық пен фрагментарлықты жойып, педагогикалық процесске кешенді және толықтай сипат бере аламыз. Бұл концептуальдық әдіс тиімділігінің объективті өлшемі болып студенттердің ЖОО оқытудағы әлеуметтік- психологиялық бейімделу мерзімін қысқарту және олардың әлеуметтік белсенділігін арттыру, оқу-танымдық өнімділігін сапалы түрде жоғарлату, әрбір студенттің бойында рухани ізгілікті қалыптастыру болып табылады.[2]

Студенттік спорт жарыс және оған дайындалуда, таңдаған спорт түрі бойынша нәтижеге жету мақсатындағы студент қызметінің қоғамдық дәрежесін көрсетеді. Бұл студенттен жоғары психо-физикалық шекті, оның қосалқы мүмкіншілігін іске қосуды талап етеді.

Спортпен шұғылдану бұл студенттің өз шешімі, сондайақ бұл оның өмір сүру салтын анықтайды, сонымен бірге жалпы мәдени және әлеуметтік маңыздың басымдылығы. Спорт үшін алдыңғы жоспарда табысқа қол жеткізуді мақсат ету, жеке тұлғаның белгілі бір спорттық сценарий шеңберінде өз мүмкіншілігін жетілдіруге тырысуына қолдау жасау. Белсенді бос уақыт саласында белсенді қозғалысқа, салауатты өмір салтына, дене тәрбиесі сабағының түрлі формаларынан ләззат алуға студенттердің биологиялық мұқтаждығын дамыту ең бастысы болып табылады. Студенттер дене тәрбиесінің үшқұрамдас құрлымы, оның әрбір құрлымдық блогінің педогогикалық міндеті мен дифференциялық мақсатының бөліну ерекшелігін анықтайды. Бұл студенттер дене тәрбиесінің мынадай басты мақсатын анықтауға ешқандай кедергі келтірмейді: үйлесімді дамуды, жоғары рухани және жоғары адами тұлғаны, білікті маманды, дене тәрбиесі саласында тұрақты білім мен дағдыны меңгеруді мақсатты түрде қалыптастыру. Қоғамда мамандарды кәсіби дайындауға талап қою белсенді ауыса отырып, жоғары білім технологиясы мен ерекшелігін анықтайды: заманауи қоғамның нарықтық бәсекелестігі ЖОО бітірушілеріне барынша жоғары талап қойып отыр. Еуропалық жоғары білім тәжірибесінде тексерілген жаңа концептуальдық әдісті қолдану мамандарды таңдаған мамандығы бойынша кезеңімен оқытуды ұсынады. Мамандарды дайындаудың көп деңгейлі құрлымы, бітірушілердің жоғары кәсіптік іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру кезінде жалпымәдени және қоғамдық-ғылыми дайындығын тиімді ұштастыруға бағытталған. Ресей Федерациясында іске асырылып отырған жоғары білім жүйесі құрлымы жағынан ағылшын- американдық жоғары мектепке етене жақын. Оның негізгі ерекшелігі нақты үш деңгей болып табылады. Бакалавр және магистратура деңгейі жоғары білімнің көлемді сатыларын оқытуды ұсынады, ал одан да жоғары деңгей аспирантурада оқу болып табылады. «Бакалавр» біліктілігі (латын сөзінен алынған-алғашқы ғылыми дәреже) кең және жүйелендірілген дайындық базасында өзіндік кәсіби дағдыны меңгеруді ұсынады. Курс мазмұнының міндетті минимумы «Жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-маңызды пәндер» бакалавр дайындау деңгейінің ережелері қатарында анықталған. Бакалавр адамды дамытуда дене тәрбиесінің ролын түсінуге, дене тәрбиесі және салауатты өмір салты мәселелерін жақсы бағдарлауға, сонымен қатар денсаулықты нығайтатын және психофизикалық қаблет пен сапаны дамытытын, тәжірибелік іскерлік пен дағды жүйесін меңгеруге міндетті.

Екінші, кәсіптік оқыту сатысының бұдан жоғарырақ деңгейі «магистр» дәрежесі (латын сөзінен алынған-шебер, оқытушы) қаблетті студенттерге белгілі бір дәрежеде бағдарланған, тереңдетілген кәсіби – теориялық оқытуды ұсынады. Дене тәрбиесі білімі саласында магистрдің сауықтыру жүйесінің теориясы, әдістемесі және тәжірибесі бойынша, кәсіптік – қолданбалы дене тәрбиесінен тереңдетілген кәсіби білімі болуы тиіс.[3]

Біліктілікті бұдан ары арттыру аспирантурада, магистрлік дәрежесінің негізінде және дене тәрбиесі саласында адамда жинақталған жоғары рухани-шығармашылық білімді ұғыну деңгейін ұсынады және іске асырылады.

Студенттердің дене тәрбиесі бойынша бүкілресейлік базистік оқу бағдарламасының ұсынымының федеральдық кеңістіктегі ЖОО үшін заңды сипаты бар және студенттің жеке дене тәрбиесін жоғары қалыптастырудың жалпы дамуын анықтайды. Оның педогогикалық процессінің мазмұндық бағдары ынталы студенттер үшін емес, бірақ болашақ маманның нақты тұлғасын тәрбиелеуге дифференциялық жақындауға мүмкіншілік береді. Жоғары білімнің барлық үш сатысында да басымдылық, студенттер денсаулығының және олардың қимыл белсенділігі тиімділігінің тұжырымдамасы болып табылады. Студенттердің денсаулығы, абсолюттік өмір құндылығы және олардың рухани кемелденуінің негізі ретінде қарастырылады. Бағдарламада студенттердің дене тәрбиесі қызметі негізгі үш түрге бөлінеді.

Бірінші түрі, оқу уақытында академиялық сабақта іске асырылып, педагогикалық міндеттің мынадай үш тобының кешенді шешілуін ұсынады: білімдік, тәрбиелік және білім беру бағдарымен сауықтыру.

Екінші түрі сабақтан тыс уақытта дене тәрбиесімен белсене шұғылдануды ұсынады. Студенттерді спорттық – техникалық шеберліктің жоғары деңгейіне жеткізуді қамтамасыздандыратын, қимыл-қозғалыс қабілетін барынша жетілдіретін басымдылық тәрбие және білім міндетін іске асыру болып табылады.

Үшінші түрі студенттердің бос уақытында сабақтан, тыс кезде(сонымен қатар коммерциялық сауықтыру топтарында сауықтыруға бағыттау басымдылығымен) дене тәрбиесінің түрлі формаларын және әдістерін қолдану арқылы өзіндік сабақ ұйымдастыруды ұсынады.

Әрбір студентте дене тәрбиесінің қалыптастырылған әлуеті текқана дене қаблетінің даму дәрежесін анықтамайды, сонымен бірге білім алуда интеллектуалдық, рухани және психологиялық сапасының жиынтығын кешенді дамыту шаралары басты орын алады.

Жоғары білімнің белсенді либерализация және гуманизация процесі материалдық база ерекшеліктерін, тарихи қалыптасқан дәстүрді, профессор-оқытушылық құрамның біліктілігін есепке ала отырып базалық бағдарлама қатарында дене тәрбиесі бойынша «авторлық» бағдарламаны жетілдіруге мүмкіншілік береді. Мамандарды дайындауда кәсіптік бейін ерекшеліктерін есепке алуға мүмкіншілік беретін осындай авторлық бағдарламаның варианттарының бірі ЖОО дене тәрбиесі бойынша кешенді мақсаттық бағдарлама болып табылады (КМБ). Мұнда дидактикалық мәселелерді шешудің кейбір дәстүрлі емес жолдары анықталған, студенттер білімінің басым бағытына негізделген. Олар педагогикалық процессті басқаруда орталықтандыру және орталықсыздандыру әдісіне қатысты шараларды анықтауға мүмкіншілік береді, кәсіби дайындықтың үш сатысының барлығында оның теориялық және практикалық бөлімдерінің мазмұндарының ішкіқұрлымдық байланысын есепке ала отырып, дене тәрбиесі білімі мазмұндарының арасындағы байланысты өзектендіреді. КМБ дене тәрбиесі құралдарының кеңейтілген спектрін пайдалана отырып студенттерге білім беру мен тәрбиелеудің мақсатты алгоритімі болып табылады. Оның мазмұны дене тәрбиесі мен спорттық жаттығулардың заманауи қағидаларын ұштастырады: ғылымилық, танымдық және белсенділік, қол жетерлік және дараландыру, көрнекілік, үздіксіз және сатылап. Ерекше методологиялық әдіс дидактикалық міндеттерді жаңаша ұйымдастырылған негізде тиімді шешуге мүмкіншілік жасайды- тікелей оқу-жаттығу бағдарламасының мазмұны сияқты оны іске асыруға қаблетті қамтамасыздандыру механизмдерінде мақсатты түрде жетілдіру жолы: ғылыми-әдістемелік, ұйыдастырушылық, материалдық-техникалық жабдытау және қаржыландыру.[4]

Басты мақсатқа студенттердің дене тәрбиесі білімінің технологиясын терминдендірмеу жолымен жетеді. Білім беру аспектісінің басымдылығы қатал уақыттың кесімді шегіне бағынады.

КМБ құрлымы басты мақсатқа жетуде (бакалавр деңгейін дайындауда үш жыл оқу мерзімі аралығында) кезеңдік іске асыру жолын ұсынады:

- басты мақсат кешені (бірінші деңгей мақсаты);
- педагогикалық бағдарлама және қамтамасыздандыру бағдарламасы(екінші деңгей мақсатында);
- нақты педагогикалық тапсырма және қамтамасыздандыру тапсырмасы қатарында (үшінші деңгей мақсатында);

Бірінші курс студенттері сабағының басты мақсаты дене тәрбиесі құралдарының қызметіне қарқынды интеллектуалды бейімделу болып табылады.

Ағымдағы педагогикалық міндет болып табылады:

1. Студенттерде дене жаттығуларына деген тұрақты қызығушылық пен қажеттілікті тәрбиелеу.
2. Студенттер ағзасының қосалқы мүмкіншілігін дамыту.

3. Белсенді бос уақыт түрінде өзіндік сабақ ұйымдастыру бойынша білімді жетілдіру және дамыту.

Оқытудың екінші курсына басты міндет студенттердің ағзасын жан-жақты дамыту болып табылады. Ағымдағы педагогикалық міндет болып табылады:

1. Студенттердің әлеуметтік маңызды сапасын тәрбиелеу.

2. Дене тәрбиесінің түрлі формаларын қолдану арқылы сауықтыру бағдарламасын меңгеру.

3. Дене тәрбиесінің технологиясы саласында тереңдетілген білімді қалыптастыру.

Үшінші курс студенттері үшін басты мақсат салауатты өмір салтына деген қажеттілікті дамыту болып табылады. Ағымдағы педагогикалық міндет болып табылады:

1. Студенттердің ағзасын үйлесімді дамыту және олардың дене жұмыс қаблетін барынша арттыру.

2. Студенттерді денелік өзін-өзі жетілдіруді, өзін тануды және өзін бағалаудың тұрақты қажеттілігіне тәрбиелеу.

3. Тәртіпке және дене жетілдіруде еңбек сүйгіштікке тәрбиелеу.

КМБ қолданатын макроқұрлымдық әдіс, тәжірибелік сабақта студенттің жеке тұлғасын үйлесімді және жан-жақты дамытуды, педагогикалық процессте көрсетілген кәсіби қолданбалы бағыттың және сауықтыру жаттығуларының барынша тиімділігін қамтамасыздандырады.

Дене тәрбиесі бойынша бағдарламаның теориялық білім бөлімі лекция, кеңес және жеке сабақ түрінде іске асырылады.

Алынған теориялық білім студент тұлғасын ұғыну трансформациясы үшін негіз болады және олардың қимыл белсенділігі қажеттілігінің деңгейін анықтайды. Дене тәрбиесін тану бойынша жүйелі әдіс студенттерді сараптау фактісіне, олардың ойын қорытындылауға, олардың бұрынғы ақпараттардан іздену қаблетін барынша өзектендіруге, оны жүйелендіруге, сараптап және синтездеуге, жеке ақпараттық банкін толықтыруға ынталандырады спорттық жаттығулар қағидасы; студенттердің кәсіби-қолданбалы дене дайындығының мазмұны.

Студенттерді дене тәрбиесінің құндылығына теория және тәжірибе арқылы тарту үдерісі студенттің жеке мәдени потенциалын едәуір белсендіреді, оның дүниетанымын кеңейтеді, рухын көтереді, өмірлік белсенді көзқарас қалыптастырады.

Бағдарламаның тәжірибелік бөлімінде дифференцирленген әдісті үш бөлімде дамытуды дәстүрлі түрде жүзеге асырады: негізгі оқыту, арнайы медициналық және спорттық жетілдіру бөлімі.

Әдебиеттер

1. Гаджиева Н.М. Основы самосовершенствования: Тренинг самосознания / Н.М. Гаджиева – Екатеринбург, 1998. – 142с.

2. Дилтс Р. Убеждения: Пути к здоровью и благополучию / Р.Дилтс, Т.Халлбай, С. Смит – Екатеринбург, 1994. – 184 с.

3. Сериков В.В. Личностный подход обучений: от концепций к технологиям / В.В. Сериков // науч. тр. «Проблемы обновления содержания общественного развития». – Ростов н/Д, 1992. – С. 25-32.

Резюме

Особенности и проведения занятий со студентами.

Summary

This article is about the pecnlarities ot teaching the stuol

3-СЕКЦИЯ

ӘЛ-ФАРАБИ МЕН АБАЙ КӨЗҚАРАСТАРЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САБАҚТАСТЫҚТАР

УДК 372.8:77

СМЫСЛ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТЬЯ В ТВОРЧЕСТВЕ АБАЯ КУНАНБАЕВА

Бектаева Нурила Турсыналықызы

**Магистр гуманитарных дисциплин, старший преподаватель
Шымкентский университет, Казахстан, г. Шымкент**

Туйчиев Бердикул Туракулович

**Доктор философских наук, профессор НУУ.им. Мирзо Улугбека,
Узбекистан, г.Ташкент**

Ключевые слова

Экзистенциальная сущность, философия народа, традиционный ценность, поэт-просветитель, искусство.

Любая основанная на традиционных ценностях национальная философская традиция может стать универсальной философией. Нация, государство и народ невозможны без философии, без философского осмысления мира, культуры, человека и тайн познания. Только философское понимание и мировосприятие способно обеспечить современные инструменты жизни и познания.

Философская традиция в кочевом обществе существовала в основном в устной форме. Казахская философия мало известна в мире по той же причине, почему устная литература редко становится объектом эстетической и интеллектуальной апперцепции, несмотря на универсальный характер человеческого опыта, который подразумевает равный интерес ко всем культурам и обществам. Устное искусство – это не литература в обычном смысле, так как она не требует ни письменности, ни физических носителей. Однако отказ является более фундаментальным и концептуальным, поскольку кочевой мир, который актуализирует устные традиции и содержится внутри себя и в степи, не соответствует позиции оседлых культур и объективного порядка в мире. Это не вопрос традиций устной литературы, которые легко трансформируются в письменную литературу на этапе контакта, а затем в сидячий период или языковой барьер, но нюансы мирового восприятия метафизику объекта познания и экзистенциальность рефлексивной системы кочевого мировоззрения [1-2].

Печатные работы казахских философов начали появляться в середине девятнадцатого века. Именно в этот период казахская философская традиция перешла к письменной форме. Сборник стихов Абая был опубликован сразу же после его смерти. Знаменитым произведением Абая стала прозаическая поэма «Қара сөз» (в дословном переводе «Простое (буквально-чёрное) слово»), состоящая из 45 кратких притч или философских трактатов. В этих «Назиданиях» поднимаются проблемы истории, педагогики, морали и права этнических казахов. «Слова назидания» создана Абаем на склоне лет. Известны два её перевода на русский язык и одна попытка пересказа по-немецки, других переводов не существует; возможно, в силу ограниченной художественной ценности прозаической «поэмы», но возможно и потому, что «никому из переводчиков не удалось справиться с поэтическими красотами и философскими вершинами» данного текста (как утверждается в официальном каноне казахского литературоведения). Русский перевод вышел в 1945 году, к 100-летию со дня рождения Абая, в издательстве «Художественная литература», и представляет собой несколько иронический текст Виктора Шкловского под названием «Назидания». Позднее этот перевод выходил в свет в 1954 и 1979 г. Также известны переводы казахского писателя Сатимжана Санбаева под названием «Слова назидания» [3].